

YUSUF KODAZ

Cevdet
Kerim
İncedayı

Türk İstiklal
Mücahededesi
Konferansları

CEVDET KERİM İNCEDAYI

– Halk Konferansları –

**TÜRK İSTİKLÂL MÜCÂHEDESİ
KONFERANSLARI**

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

TÜRK İSTİKLÂL MÜCÂHEDESİ KONFERANSLARI
CEVDET KERİM İNCEDAYI

Hazırlayan: Dr. Yusuf Kodaz

E-KİTAP

ISBN: 978-625-7675-72-7

Konya, Aralık 2021

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com

CEVDET KERİM İNCEDAYI

– Halk Konferansları –

TÜRK İSTİKLÂL MÜCÂHEDESİ KONFERANSLARI

Hazırlayan: Dr. Yusuf Kodaz

*İstiklâl Mücadelemizin
aziz kahramanlarına saygı ile...*

ÖN SÖZ

Tarihe düşülen her not; nisyan ile malul olan insan hafızası için yerine göre bir uyarı, yerine göre bir ibret vesikasıdır. Bu vesikalar, bir döneme şahitlik edenlerin tanıklığına işaret ettikleri kadar, yaşanmışlığa vurgu yapımlarıyla da o dönemi görmeyenlere, yaşamayanlara kılavuzluk eder; onların düşüncelerini besler, hayallerine tercüman olur, gerçeği tecrübe etmelerine imkân verir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerine tanıklık edenlerin hatıralarında, aktardıkları anekdotlarda, kaleme aldıkları eserlerde dile getirdikleri; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları bakımından son derece önemlidir. Hiç kuşkusuz bunlardan biri de Cevdet Kerim İncedayı ve eserleridir.

Onun “Türk İstiklâl Harbi (Garp Cephesi)” [Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1341/1922-23] adlı eseri; bir mukaddime, on sekiz fasıl ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Eserdeki belge, telgraf, kroki ve haritalar da esere ayrı bir değer katmaktadır. Zira bunlar, Millî Mücadele dönemiyle ilgili yayınlanan ilk belgeler olma niteliği taşımaktadır.

Muhammet Safi tarafından yayına hazırlanan *Garp Cephesi* kitabı; kroki, fotoğraflarla birlikte Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmıştı (2007). Bu eser, adından da anlaşılacağı üzere daha çok Millî Mücadele'nin Batı cephesinde yaşanan hadiseleri anlatmaktaydı.

Yaşanan hadiselerin diğer şahitleri gibi kendisi de birinci derecede kaynak niteliği taşıyan Cevdet Kerim İncedayı, Erkan-ı Harp Binbaşı iken kaleme aldığı söz konusu kitabının mukaddimesinde eserini “Türk'ün halâs ve istiklâl mefkûresi uğrunda şehit olan kahramanlara ithaf” ettiğini söylemektedir. Anadolu'nun İstiklâl mücadelesinin başlangıcından sonuna kadar her yönüyle kaleme alınması gerektiği üzerinde durmakta, bunun ise uzun bir süre istediğini kabul etmekle beraber, zamanla olayların unutulacağına dikkat çekerek tanıklık ettiği hadiseleri bir an önce yazmak istemesinin sebeplerini sıralamaktadır.

Cevdet Kerim İncedayı, ikinci kitabı olan *Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları*'nda ise dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in talebi üzerine, halkı bilgilendirmek maksadıyla değişik zaman ve

mekânlarda verdiği konferansları bir araya getirmiştir [Devlet Matbaası, İstanbul 1927]. Kendi ifadesiyle bu konferanslar; *Türk İstiklâl Harbi* namıyla yazdığı kitabın “*Mondros’tan İnönü Muharebesine kadar olan akşamının ikinci bir kitap hâlinde mufassalan neşri*” dir ve bu yönüyle ilkinin mütemmim cüzüdür.

Ankara Türk Ocağı’nda verdiği ilk konferanstan beşincisine kadar, İstiklâl Harbi’nin önemini vurgulayan İncedayı, yaşanan hadiseleri kronolojik bir çerçevede, sebep-sonuç ilişkisi içinde ele almıştır.

Eserin sonuna koyduğu Fihrist’te, bir bakıma verdiği konferansların muhtevasını özetleyen İncedayı’nın konuşma metinlerinde dikkat çeken bir diğer husus da hitabet gücüdür. Konferanslardaki dil ve üslup; bir devlet adamına yakışan tarzda, ağırlıkta ve güçtedir.

Konferanslarda Milli Mücadele’nin tarihi ile ilgili aktardıkları, dönem hakkında bilgi veren inceleme eser ve hatıratlarla da uyumludur. Verdiği bilgileri resmî evraklarla desteklemesi, gerçeklik bakımından son derece değerlidir.

Eserin bir diğer çarpıcı özelliği de konferanslarında kendisinden neredeyse hiç söz etmeyen İncedayı’nın mütevazı karakterini göstermesidir.

Bu çalışma; Türk İnkılap Tarihi açısından kaleme alınmış bir “ilk eser” niteliği taşıdığına hükmettiğimiz *Türk İstiklâl Mücâhedesini Konferansları*’nın yeni Türk harflerine aktarılmasının ve kitaplaştırılmaması ihmalini gidermenin yanı sıra, Cevdet Kerim İncedayı’nın hayatı ve çalışmalarını hakkında derli toplu bilgi edinmeye imkân sağlayacak özelliği haiz notlar ve değerlendirmelerle, düşünce dünyamıza katkı sağlamak ümidiyle hazırlanmıştır.

İki bölümlü bir yapıya sahip olan çalışmamızın başında Cevdet Kerim İncedayı, mevcut kaynaklar ışığında tanıtılmış ve eseriyle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunu müteakip ikinci bölüm olarak adlandırabileceğimiz kısımda ise *Türk İstiklâl Mücâhedesini Konferansları*’nın transkibe metnine yer verilmiştir.

1927'de eski harflerle neşredilmiş eserin orijinaline sadık kalarak yaptığımız bu dil içi aktarma ve araştırmanın ete-kemiğe bürünmesi aşamasında desteklerini esirgemeyen Cevdet Kerim İncedayı'nın yeğeni Prof. Dr. Babür Kerim İncedayı'ya; yaptıkları son okuma, yapıcı eleştiri ve değerlendirmelerle çalışmaya katkı sağlayan değerli meslektaşlarım Harun Yıldız ile Hidayet Duyar'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Yusuf KODAZ
Selçuklu, 1 Aralık 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
CEVDET KERİM İNCEDAYI	13
1- Ailesi ve Askerlik Hayatı.....	13
2- Siyasi Hayata Atılması: Milletvekili Seçilmesi ve Faaliyetleri	14
3- TBMM'nin VI. Dönemindeki Çalışmaları ve Muhabere ve Münakalât Vekilliği... 18	
4- TBMM'nin VII. Dönemindeki Çalışmaları	27
5- TBMM'nin VIII. Dönemindeki Çalışmaları ve Bayındırlık Bakanlığı.....	29
6- TBMM'nin IX. Dönemindeki Çalışmaları ve Vefatı	35
7- Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları Adlı Eserine Dair	36
KAYNAKLAR	44
TÜRK İSTİKLÂL MÜCÂHEDESİ KONFERANSLARI	47
– BİRİNCİ KONFERANS –	49
1- Mukaddime	49
"İnkılâp Terbiyesi".....	52
2- İstiklâl Harbî'ne takaddüm eden hadîsat-ı siyasiye:.....	55
3- Mondros Mütarekenâmesinin akdi ve mütareke mevaddı:	65
4- Türk İstiklâl Mücadelesi nasıl başlıyor?	69
5- Düvel-i itilâfiye tarafından mütareke mevâddının tatbiki:.....	73
6- Bu zaman zarfında İstanbul'daki vaziyet:	83
– İKİNCİ KONFERANS –	87
1- Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi:	87
Padişaha verilen cevabın hülâsası.....	94
2- İstanbul'da Meclis'in yeniden açılışı ve Misak-ı Millî' nin tespit ve ilânı:	99
3- Garpta General Milne hattının tespiti:	101
4- Bu vaziyet karşısında Anadolu'da vaziyet-i siyasiyenin münakaşası ve verilen karar:	101
5- 16 Mart 336'da İstanbul'un düşmanlar tarafından bil-fiil hadise-i işgali:	103
6- Padişah hükümetinin bu vaziyet karşısında hıyanetkârâne teşebbüsleri:.....	104
7- Milletin kıyâmı	106
8- Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı:	107
9- Anadolu hükümetini ilk tasdik eden devlet:.....	109
10- Bu hadisattan sonra İstanbul'un, düşmanların ve Anadolu'nun vaziyeti:	111
11- Yunanlıların garpta Milne hattından umumi taarruza geçmeleri:	116
12- Sevr Muahedenâmesinin İstanbul hükümeti tarafından kabulü:.....	119
– ÜÇÜNCÜ KONFERANS –	121
1- Orduyu takviye ve teşkil zarureti	121
2- Anadolu ordusunun emir ve kumanda şekli:	128
3- Birinci İnönü Muharebesi ve Çerkez Ethem'in isyanı:	129

4- Öz yurdumuz Ardahan ve Artvin'in anavatana ilhakı	136
5- Gazi Ayıntap'ın düşüş faciası:	139
6- İkinci İnönü Muharebesi:	141
– DÖRDÜNCÜ KONFERANS –	151
1- Adapazarı ve İzmit havalisinin geri alınışı:	152
2- Zonguldak havalisinin Fransızlardan ve Antalya'nın İtalyanlardan istirdadı:	154
3- Kütahya-Eskişehir Muharebesi:	155
4- Sakarya Muharebesi:	166
5- Gaziantep ve Adana havalisinin istirdadı:	178
6- Pontus meselesi:	179
– BEŞİNCİ KONFERANS –	187
1- 338 [1922] Ağustos harekât-ı taarruziyesi nasıl hazırlandı?	187
2- Taarruz-ı hakikî mıntikasının tesbiti:	195
3- Başkumandanlığın taarruz planındaki esasat şudur:	198
4- 26 [Ağustos] günü taarruzun icrası:	202
5- Başkumandan'ın 1 Eylül'de Dumlupınar'dan orduya ve millete yazdığı beyannâmeler:	209
6- Esir generallerin Uşak'ta başkumandan huzuruna sevkî:	216
7- Bursa ve İzmir'in işgali ve Anadolu'dan düşmanın kâmilten tardı:	219
8- Muzaffer ordularımızın Boğaz'a teveccühü:	221
9- Mudanya müzakeresi ve İstanbul'un son fethi:	221
10- Bu muzafferiyetin temin eylediği neticeler:	225
11- Anadolu'da Yunan mezalimi:	226
12- Üç mühim kıyas:	229
13- Netice:	230

CEVDET KERİM İNCEDAYI

1- Ailesi ve Askerlik Hayatı

Asker, siyasetçi ve devlet adamı olan Cevdet Kerim İncedayı, 1893'te Sinop'ta doğdu. Babası Abdülkerim Bey, annesi Hafize Ayşe Hanım'dır. 3 Eylül 1911'de başladığı Mekteb-i Harbiye'yi 30 Temmuz 1914'te teğmen olarak bitirdi. Okuldan mezun olduğu yıl Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden dolayı o da Kafkas Cephesi'nde görev aldı. *Otuz dördüncü Kafkas Alayı Yaveri* iken *Muamelât Atiyye Müdüriyeti Umuru Ecnebiye Şubesi mülhakkılığında ve İtfaiyye Alay yaverliğinde* bulundu. Bu cephedeki başarıları nedeniyle Gümüş Liyakat Madalyası ile ödüllendirilen Cevdet Kerim İncedayı, 14 Aralık 1916'da üsteğmen oldu. Daha sonra *Erkanı Harbiye Mektebi*'nden mezun oldu.¹

Cevdet Kerim İnceday, TBMM'nin 12 Ocak 1949 tarihli oturumunda Demokrat Parti Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ile yaşadığı tartışma sırasında babası hakkında da bilgiler vermiştir.² İncedayı; babasının Mithat Paşa'nın Akka'ya sürgüne gönderilmesi sırasında aynı olaydan dolayı önce idam cezasına mahkûm olduğunu, ardından 2-3 yıl Sinop Cezaevi'nde zindanda kaldığını ifade etmiştir. Babasının Mithat Paşa'nın öldürülmesinden sonra da meşrutiyetin ilanına kadar Sinop'ta cezaevinde ve sürgünde yaşayan bir hürriyet ve inkılap mücahidi olduğunu belirten İncedayı, kendisinin de millî hakimiyet; milletin hürriyeti, bağımsızlığı ve iradesinin güven altına alınması için durmadan çalışma terbiyesini babasından aldığını belirtmiştir.³

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Anadolu'ya yardım amacıyla İstanbul'da kurulmuş olan millî cemiyetlerin çalışmalarına katılan İncedayı, daha sonra Sivas'ta

¹ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem 1935-1939*, C II, Ankara 2001, s. 663; Tolga Acarbaş, *Cevdet Kerim İncedayı'nın Hayatı ve Eserleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek L. Tezi, Kırıkkale 2007, s.4-5.

² Tartışmanın ayrıntıları için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, C 15, s. 51-62.

³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, C 15, s. 59; Acarbaş, age., s.5.

bulunan Üçüncü Kolordu'da görev alarak iç isyanların bastırılmasında önemli rol oynadı ve 1 Mart 1921'de yüzbaşı oldu. II. İnönü Savaşı'na da katılan Cevdet Kerim İncedayı, Sakarya Savaşı sırasında atandığı Erkan-ı Harbiye Umumiye Harekât Şubesi'nde kısim şefi olarak Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar bu görev yaptı.⁴ Dumlupınar Savaşı'ndaki üstün hizmetlerinden dolayı 31 Ağustos 1922'de binbaşılığa terfi etti. 5 Ağustos 1927'de *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Müstakil Hava Şubesi Müdiürlüğü*'nde görevliken savaş malulü olarak emekliye ayrıldı.⁵

2- Siyasi Hayata Atılması: Milletvekili Seçilmesi ve Faaliyetleri

Cevdet Kerim İncedayı, emekli olduktan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılarak parti müfettişliği, 1930-1934 yılları arası İstanbul il başkanlığı ve şehir meclisi üyeliğinde bulundu. 1934'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yönetim kurulu üyeliğine getirildi. Ayrıca İncedayı, İstanbul bölge temsilcisi olarak uzun yıllar görev aldı. Uzun yıllar bu cemiyetin İstanbul temsilcisi olarak çalıştı ve öğrenci yurtlarının oluşturulmasında önemli katkıları oldu.⁶

Cevdet Kerim İncedayı, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul il başkanlığı sırasında Halkevi tarafından oluşturulan ve Sovyetler Birliği'ne giden spor kafesinde başkan olarak bulundu. 19 futbolcu, 7 güreşçi, 4 atlet ve 10 yönetici toplam 40 kişiden oluşan katile, 10 Temmuz 1933'te İstanbul'dan hareket etti⁷ ve Sovyetler Birliği'nin çeşitli şehirlerinde müsabakalar yaptıktan sonra 20 Ağustos 1933'te İstanbul'a döndü.⁸ Yaklaşık bir yıl sonra yine

⁴ Emine Gültür Yıldız, *Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989, s. 1; Acarbaş, agt., s. 5.

⁵ Güneş, age., s. 663.

⁶ Güneş, s. 663; Acarbaş, agt., s. 6; Cem Karakılıç, 1943, 1946 ve 1950 Seçimleri Bağlamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sinop Adayları (Panoramik ve Prosopografik Bir Değerlendirme), *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu* 5-7 Ekim 2018-Sinop, Bildiriler Kitabı C. I, Sinop 2018, s. 88.

⁷ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1933, s. 1-2; *Milliyet*, 11 Temmuz 1933, s. 1-2; *Vatan*, 11 Temmuz 1933, s. 1-10.

⁸ *Son Posta*, 20 Ağustos 1933, s. 2; *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1933, s. 1-3; *Hakimiyeti Milliye*, 21 Ağustos 1933, s. 1-2; *Milliyet*, 21 Ağustos 1933, s. 1-5; *Vakit*, 11 Ağustos 1933, s. 1-9.

aynı ülkeye giden Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker'in de katıldığı 22 Futbolcu, 13 yüzücü, 10 güreşçi ve 3 idareci toplam 47 kişiden oluşan kafiye, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Cevdet Kerim İncedayı'nın başkanlığında 26 Temmuz 1934'te İstanbul'dan ayrıldı. İncedayı, İstanbul'dan ayrılırken gazetecilere yaptığı açıklamada, bu ziyaretin ve yapılacak temasların dost iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine katkı sağlayacağı üzerinde durduktan sonra sporcuların Moskova, Leningrat, Kiev ve Odesa'da müsabakalar yapacağını belirtti.⁹ Adı geçen şehirlerde karşılaşmalar yapan sporcu kafilesi 1 Eylül 1934'te İstanbul'a döndü.¹⁰

TBMM'nin V. dönemi için 8 Şubat 1935'te yapılan genel seçimlerde¹¹ Sinop'tan milletvekili seçilen¹² Cevdet Kerim İncedayı, 17 Şubat 1935'te mazbatasını alarak 1 Mart 1935'te Meclis çalışmalarına katıldı. TBMM'nin V. döneminde (1 Mart 1935-27 Ocak 1939) Millî Savunma ve Dilekçe komisyonlarında görev aldı. Bunun yanı sıra İş Kanunu tasarısı ve Kayseri-Eskişehir Uçak Fabrikası'na döner sermaye verilmesi için kurulan geçici komisyonlarda da bulundu.¹³

Cevdet Kerim İncedayı bu dönemde TBMM'de çeşitli konularda da görüşlerini açıkladı. Bunlardan biri, Kurtuluş Savaşı devam ederken 20 Ekim 1921'de Fransa ile Türkiye arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi ile bölgede özerk bir yönetim sistemi oluşturulması, Türklerin kültürlerinin gelişimi için her türlü kolaylığın sağlanması, Türkçenin resmî dil olması ve Türkiye'nin

⁹ **Akşam**, 27 Temmuz 1934, s. 1; **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1934, s. 1-4; **Haber**, 27 Temmuz 1934, s. 1-4; **Milliyet**, 27 Temmuz 1934, s. 3; **Son Posta**, 27 Temmuz 1934, s. 1; **Vakit**, 27 Temmuz 1934, s. 4.

¹⁰ **Haber**, 1 Eylül 1934, s. 1; **Akşam**, 2 Eylül 1934, s. 1-2; **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1934, s. 3; **Son Posta**, 2 Eylül 1934, s. 1; **Vakit**, 2 Eylül 1934, s. 1-9; **Zaman**, 2 Eylül 1934, s. 1-2.

¹¹ **Akşam**, 9 Şubat 1935, s. 1-4; **Haber**, 9 Şubat 1935, s. 1-4; **Halkın Sesi**, 9 Şubat 1935, s. 1-4; **Kurun**, 9 Şubat 1935, s. 1-4; **Milliyet**, 9 Şubat 1935, s. 1-6; **Son Posta**, 9 Şubat 1935, s. 1-3; **Ulus**, 9 Şubat 1935, s. 1; **Ulusal Birlik**, 9 Şubat 1935, s. 1; **Zaman**, 9 Şubat 1935, s. 1-7.

¹² **Kurun**, 9 Şubat 1935, s. 9; **Milliyet**, 9 Şubat 1935, s. 7; **Ulus**, 9 Şubat 1935, s. 3; **Zaman**, 9 Şubat 1935, s. 7; Güneş, age., s. 664; Karakılıç, agm., s. 80.

¹³ Güneş, age., s. 664; Acarbaş, agt., s. 6-7.

İskenderun Limanı'ndan yararlanması şartıyla Fransa'ya bırakılan Hatay ile ilgilidir.¹⁴ Türkiye ile Fransa arasında Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde Cenevre'de yapılan görüşmeler sonunda İsveç temsilcisi Rickard Sandler Hatay Sorunu'nun çözümü için görevlendirildi. Sandler'in hazırladığı rapor Türkiye ile Fransa tarafından kabul edildikten sonra 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylandı. Sandler Raporu'na göre; Hatay içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı "*entité distincte – ayrı bir varlık*" hâline geldi.¹⁵ Hatay'ın Sandler Raporu ile Suriye'de ayrılarak istiklâlini kazanması TBMM'nin 29 Ocak 1937'deki oturumunda gündeme geldi. Bu oturumda söz alan milletvekillerinden biri de Cevdet Kerim İncedayı'dır. İncedayı konuşmasında Hatay'ın Kurtuluş Savaşı'nın başından itibaren Türk milletinin en üstün tuttuğu davalardan bir olduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'nün ağızından resmî olarak bu sorunun çözüldüğünü duyurmak için millet adına mutlu olduğunu belirtti. Hataylıların da Gaziantepçiler gibi Fransız ordularına karşı kahramanca mücadele ettiğini hatırlatan İncedayı, Ankara İtilafnamesi ile bölgenin Fransızlara emanet olarak verildiğini, Hatay davasının Türkiye için sınıır, siyaset ve istikbal noktasından çok önemli olduğu kadar Türk milleti için de millî ve tarihi bir mesele olduğunu hatırlattı. Ayrıca İncedayı, Hatay davasının çözüm şeklinin uluslararası etkisinden bahsederek, Türkiye'nin dünya barışının korunması için en fazla gayret gösteren ülke olduğuna dikkat çekti. Aynı zamanda Türkiye'nin millî meselelerinde hakkı olan konularda her şeyi göze alabileceğini vurgulayan İncedayı, Türk milletinin hakkını elde edebilmek için de Atatürk'ün etrafında toplanabileceğini bir kez daha dünyaya gösterdiğini belirtti. İncedayı konuşmasını Hatay davasının çözümündeki katkılarından dolayı Atatürk, Başbakan

¹⁴ Yusuf Kodaz, **Türk Basınına Yansımalarıyla Hatay Sorunu (1936-1939)**, Konya 2020, s. 17.

¹⁵ Kodaz, age., s. 314.

İsmet İnönü ve onun hükûmetine saygı ve teşekkürlerini ifade ederek sonlandırdı.¹⁶

Cevdet Kerim İncedayı'nın TBMM'nin V. döneminde üzerinde söz aldığı konulardan bir diğeri 27 Mayıs 1937'de görüşülen Ziraat Bankası Kanunu tasarısı ile ilgilidir. İncedayı, Ziraat Bankası'nın hukuk, görev ve durumunu belirleyen kanunu görüştüğünü, bu kanun içinde banka memurlarının nasıl emekli olacaklarına dair bir hükmünde bulunduğunu hatırlatarak sözlerine başladı. Bu kanunla devlet kurumu olan banka memurlarının emeklilik işlemlerini görüşürken, bu konuda eksik kalan bir yönünü konuştuklarını vurgulayan İncedayı, banka memurlarının askere alınmaları halinde durumlarında bir netlik olmadığını bu sorunun ortadan kaldırılması gerektiği üzerinde durdu.¹⁷

Cevdet Kerim İncedayı, TBMM'nin V. döneminde yaptığı son konuşma ise Cumhuriyet'in 15. yılı nedeniyle çıkarılması düşünülen ve 29 Haziran 1938'de görüşmeleri yapılan Af Kanunu üzerinedir. Bu konudaki düşüncelerinden bahsederken İncedayı, Kurtuluş Savaşı dönemindeki felaket günleri, Türk milletinin bu dönemde yaptığı fedakarlıklar ve kurtuluş günleri hakkında geniş bilgiler verdi. Bu kanunun İstiklal mahkemelerinin mahkumlarını, diğer mahkemelerin cezalandırdıklarını ve *yüzellilikleri*¹⁸ kapsadığını belirten İncedayı, bunlardan birinci ve ikinci gruba girenlerin işledikleri suçların hatasını sevabını cumhuriyet kanunlarına, cumhuriyet kuvvetlerine ve Türk milletinin irade ve emrine teslim ederek cezalarını çektiklerini ve çekmekle olduklarını hatırlattı. İncedayı yüzelliliklerin ise yaptıkları hainlikten sonra

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C 15, s. 171-172; **Ulus**, 30 Ocak 1937, s. 1-8.

¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C 18, s. 321.

¹⁸ Kurtuluş Savaşı'nda düşmanla iş birliği yaptıkları için Türkiye'den sürgün edilen, üst düzey görevlerde bulunan 150 kişiden oluşan gruba verilen isimdir. 24 Nisan 1924'te liste belirlenmiş ve 28 Mayıs 1927'de bu kişiler yurtdışına çıkarılmıştır. Yüzellilikler hakkında geniş bilgi için bkz. Kâmil Erdaha, **Yüzellilikler yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998; Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1998; Sedat Bingöl, **Yüzellilikler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi**, Dorlion Yayınevi, Ankara 2020.

düşman orduları arasına karışarak yurtdışına kaçtıklarını ve Lozan Barış Konferansı'nda da düşman heyetleri arasında yer alarak Türkiye'nin karşısına çıktıklarını ifade etmiştir. Cevdet Kerim İncedayı, yaptıkları bütün kötülöklere rağmen affedilmelerini Türk milletin yeryüzünün en eski ve en asil milleti olmasına bağlamıştır. Ayrıca İncedayı, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyet rejiminde Türk milletin tam anlamıyla gerçek istikametini bulduğunu ve *yüzellilikler* adıyla farklı ölkelerde Türk bulundurmak istemediklerine dikkat çekmiştir.¹⁹

3- TBMM'nin VI. Dönemindeki (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) Çalışmaları ve Muhabere ve Münakalât Vekilliği

1 Mart 1935'te başlayan TBMM'nin V. dönem çalışmaları 27 Ocak 1939'da seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasıyla sona erdi.²⁰ 26 Mart 1939'da TBMM'nin VI. dönemi için yapılan seçimlerde²¹ de Cevdet Kerim İncedayı Sinop'tan milletvekili seçildi. Seçimlerden sonra ilk toplantısını 3 Nisan 1939'da yapan TBMM tarafından İsmet İnönü oybirliği ile tekrar cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından hükümeti kurma görevi yeniden İstanbul milletvekili Refik Saydam'a verildi.²² Refik Saydam tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Hükümeti'nin programı 10 Nisan 1939'da TBMM'de okundu ve

¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C.26, s. 478-481; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1938, s. 1-6.

²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C 29, s. 215-220; **Akşam**, 28 Ocak 1939, s. 1-5; **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1939, s. 1-8; **Haber**, 28 Ocak 1939, s. 1-5; **Halkın Sesi**, 28 Ocak 1939, s. 1; **Son Posta**, 28 Ocak 1939, s. 1-11; **Son Telgraf**, 28 Ocak 1939, s. 1; **Tan**, 28 Ocak 1939, s. 1-6; **Ulus**, 28 Ocak 1939, s. 1-9; **Vakit**, 28 Ocak 1939, s. 1-5; **Yeni Asır**, 28 Ocak 1939, s. 1-3.

²¹ **Akşam**, 27 Mart 1939, s. 1; **Cumhuriyet**, 27 Mart 1939, s. 1-9; **Halkın Sesi**, 27 Mart 1939, s. 1; **Son Posta**, 27 Mart 1939, s. 1-3; **Son Telgraf**, 27 Mart 1939, s. 1-6; **Tan**, 27 Mart 1939, s. 1; **Ulus**, 27 Mart 1939, s. 1-8; **Vakit**, 27 Mart 1939, s. 1-3; **Yeni Sabah**, 27 Mart 1939, s. 1-3.

²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, C 1, s. 1-7; **Son Telgraf**, 3 Nisan 1939, s. 1-6; **Akşam**, 4 Nisan 1939, s. 1-11; **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1939, s. 1-7; **Haber**, 4 Nisan 1939, s. 1-4; **Halkın Sesi**, 4 Nisan 1939, s. 1-4; **Son Posta**, 4 Nisan 1939, s. 1-3; **Tan**, 4 Nisan 1939, s. 1-10; **Ulus**, 4 Nisan 1939, s. 1; **Vakit**, 4 Nisan 1939, s. 1-8; **Yeni Asır**, 4 Nisan 1939, s. 1-4; **Yeni Sabah**, 4 Nisan 1939, s. 1-3.

aynı gün hükûmet güvenoyu aldı.²³ Bu hükûmette Muhabere ve Münakalât Vekilliği (*Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı*) görevine getirilen Afyonkarahisar Milletvekili Ali Çetinkaya'nın 20 Kasım 1940'ta istifa etmesi üzerine aynı gün yerine Cevdet Kerim İncedayı getirildi.²⁴ Cevdet Kerim İncedayı'nın bakanlık görevine getirilmesi Son Telgraf gazetesi tarafından olumlu bulunmuş ve İncedayı'nın parti ve memleket işlerinde gösterdiği başarıları yeni görevinde de göstereceğine dikkat çekilmiştir. Gazete İncedayı'nın bütün memleket gibi İstanbul halkı tarafından da yakından tanınıp, sevildiği, mükemmel bir teşkilatçı, tam bir asker, iyi bir hatip ve toplum insanı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca gazete İncedayı'nın değerli bir kurmay subay olduğundan ve karaciğerinde hâlâ bir kurşun taşıdığından bahsettikten sonra hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı'nda karargâhta ve cephe önemli hizmetler yaptığını hatırlatmıştır. Siyasi hayata atılmak için ordudan emekliye ayrıldığını ve parti içinde en zor işleri başarıyla yaptığını belirten gazete, yeni görevinde de büyük başarılar elde edeceğine inandığı Cevdet Kerim İncedayı'yı yeni görevinden dolayı kutlamıştır.²⁵ Cevdet Kerim İncedayı yeni görevine başladığı gün yaptığı açıklamada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Refik Saydam tarafından kendisine verilen Ulaştırma Bakanlığı görevine başladığını belirterek sözlerine başlamıştır. İncedayı, ardından Devlet Demiryolları, Denizyolları, Havayolları, Limanları, Posta, Telgraf ve Telefon işlerinin bilhassa bugün dünyanın içinde yaşadığı ve Türkiye'nin de etkilendiği İkinci Dünya Savaşı'nın ağır koşulları altında ne kadar önemli olduğuna dikkat

²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, C 1, s. 20-25; **Akşam**, 11 Nisan 1939, s. 1-11; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1939, s. 1-9; **Halkın Sesi**, 11 Nisan 1939, s. 1-4; **Son Posta**, 11 Nisan 1939, s. 1-10; **Son Telgraf**, 11 Nisan 1939, s. 1-6; **Tan**, 11 Nisan 1939, s. 1-10; **Ulus**, 11 Nisan 1939, s. 1-9; **Vakit**, 11 Nisan 1939, s. 1-3; **Yeni Sabah**, 11 Nisan 1939, s. 1-3.

²⁴ **Akşam**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Haber**, 21 Kasım 1940, s. 1-4; **Halkın Sesi**, 21 Kasım 1940, s. 1; **İkdam**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Son Posta**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Tasvirî Efkar**, 21 Kasım 1940; **Ulus**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Vakit**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Vatan**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Yenigün**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Yeni Asır**, 21 Kasım 1940, s. 1; **Yeni Sabah**, 21 Kasım 1940, s. 1; Güneş, age., s. 664.

²⁵ **Son Telgraf**, 21 Kasım 1940, s. 1-3.

çekmiştir. İncedayı, Ulaştırma Bakanlığı'nın çalışma alanı içinde bulunan görevlerin biri milletin ve devletin genel hizmetleri, diğeri de doğrudan doğruya vatandaşı ilgilendiren kamu hizmetleri olarak iki yönü olduğunu belirtmiştir. Konuşmasının sonunda ise İncedayı, bu hizmetlerin önemini göz önünde tutarak bakanlığın bütün çalışanları ile bu hizmetleri en iyi şekilde yapılması için ellerinden gelen gayreti göstermenin temel amaçları olduğunu ifade etmiştir.²⁶

Cevdet Kerim İncedayı, bakanlık görevine geldikten sonra zaman zaman yurt gezilerine de çıkarak bakanlığını ilgilendiren çalışmalarını yakından takip etmiştir. Bu yönde yaptığı gezilerden biri 16 Aralık 1940'da İstanbul'da Devlet Limanları Genel Müdürlüğü tesislerine olmuştur. Burada genel müdür Raufi Manyaslı'dan çeşitli konularda bilgi alan Ulaştırma Bakanı İncedayı, şube müdürleri ile de bir araya gelmiştir. Ardından öğle tatilinde yeni yolcu salonunun birinci katında toplanan liman memurları ile bir araya gelen Ulaştırma Bakanı İncedayı, ulaşım işlerinin ehemmiyetinden ve bakanlık memurlarının yaptığı görevin öneminden bahsetmiştir. Burada yaptığı konuşmada, mesai saatinin bitmesini saat elde beklemenin tembel insanların işi olduğunu ifade eden Ulaştırma Bakanı İncedayı, mesai saatinin olmadığını, işin olduğuna dikkat çektikten sonra herkesin fedakârlık yapmasını istemiştir. Ulaştırma Bakanı İncedayı, saatle sınırlandırılan mesainin neden olduğu olumsuzlukların ülke ekonomisine verdiği zararları ortaya koyduktan sonra, ulaşım işlerinde geri kaldığımızı ve bunu telafi etmemiz gerektiğini belirterek sözlerini sonlandırmıştır.²⁷

Daha sonra Trakya'da da incelemelerde bulunan Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, İstanbul'a döndükten sonra gazetecilere açıklamalarda bulunmuştur. Dünyanın içinde bulunduğu olağanüstü durumun Türkiye gibi coğrafi ve siyasi konumu

²⁶ **Son Telgraf**, 22 Kasım 1940, s. 1-3; **Vatan**, 22 Kasım 1940, s. 1; Güneş, age., s. 664-665; Acarbaş, agt., s. 13-14.

²⁷ **Akşam**, 17 Aralık 1940, s. 5; **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1940, s. 2; **Haber**, 17 Aralık 1940, s. 2; **Son Posta**, 17 Aralık 1940, s. 1-3.

önemli olan bir ülkede ulaştırma bakanlığının hizmetlerinin önem kazandığını vurgulayan Ulaştırma Bakanı İncedayı, bu nedenle İstanbul ve bölgedeki hizmetleri daha güvenli ve hızlı yapabilmek için incelemelerde bulunmak üzere İstanbul'a geldiğini söylemiştir. Ulaştırma Bakanı İncedayı, bir hafta süresince bakanlığına bağlı kuruluşlarda incelemelerde bulunduğunu, gerekli idari ve teknik önlemlerin alındığını ve bu önlemlerin en geç bir ay içinde olumlu sonuçlarının görüleceğini belirtmiştir. Ayrıca insan eliyle yapılmakta olan işlerin önemli bir kısmını makineyle yapma imkânı elde ettiklerini ifade eden Ulaştırma Bakanı İncedayı, böylece limanın yükleme ve boşaltma kapasitesinin önemli ölçüde artabileceği gibi denizyolları, demiryolları ve limanlar müdürlüklerinin daha fazla mesai yaparak çalışacakları üzerinde durmuştur. Ulaştırma Bakanı İncedayı, çeşitli konularda da bakanlığının çalışmaları ilgili açıklamalar da yapmıştır. Münakalât Vekili İncedayı açıklamalarında, İstanbul Limanı'nda yükleme, boşaltma işlerinin daha hızlı yapılabilmesi için bir iki hafta içinde yeni tesislerin yapılacağını, hava postalarının her mevsimde sorunsuz yapılabilmesi için ülkenin çeşitli yerlerindeki hava istasyonlarının, meydanların birçoğunu modern hâle getirdiklerini, bir kısmında da çalışmaların kısa sürede tamamlanmasından sonra hava seferlerinin daha düzenli hâle geleceğini söylemiştir. Aynı zamanda çeşitli kentlerimizde var olan şehirlerarası ve şehir içi telefon haberleşmesini genişletmek ve iyileştirmek için gerekli çalışmaların tamamlandığına dikkat çeken Ulaştırma Bakanı İncedayı, Yüksek Deniz Ticaret Okulu'nun de ülkenin gelecekteki denizci ihtiyacını karşılayabilmesi için kapasitesini artırmak amacıyla gerekli olan çalışmaların başlatılabilmesi için ilgililere talimat verdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Ulaştırma Bakanı İncedayı, mühendislerin, işçilerin çalışmalarından çok memnun kaldığından bahsettikten sonra imalathanelerin, fabrikaların tamir ve üretim kapasitelerini artırmak için gerekli tedbirlerin alındığını duyurmuştur. Ulaştırma Bakanı İncedayı, çeşitli istasyonlarda bulunan eski vagon ve malzemenin %90'nın atölyelere

nakledildiğini, kalan %10'nun da bu günlerde taşınacağını, şimdiden tamir ve birkaçının malzemesinden faydalanılarak yeni vagonların yapımına başlandığını ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştır.²⁸

Bu doğrultuda yaptığı gezilerden biri de Eskişehir, İstanbul, Bandırma, İzmir ve Aydın'da bakanlığına bağlı kuruluşların çalışmalarını özellikle de su taşkınlarının neden olduğu tahribatlarla ilgili faaliyetlerini yerinde incelemek olmuştur. Ulaştırma Bakanı İncedayı, gezi dönüşü Ankara'da gazetecilere yaptığı açıklamada, bakanlık görevine geldikten sonra verdiği emirlerin bu bölgelerdeki uygulama tarzına baktığını ve çalışmalardan memnun olduğunu ifade etti. Ulaştırma Bakanı İncedayı, mühendislerin, ustaların ve işçilerin büyük bir gayretle çalıştıkları üzerinde durduktan sonra denizyolları atölye ve fabrikalarının her zorluğu yenerek çok memnun edici bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüğünü vurgulamıştır.²⁹ Bu arada Cevdet Kerim İncedayı'nın bakanlığı döneminde yaşanan önemli bir gelişmede 22 Nisan 1941'den itibaren Ankara-İstanbul arasında yolcu artışından dolayı karşılıklı olarak birer seferin ilave edilmesidir.³⁰

TBMM'nin 7 Mayıs 1941 tarihli oturumunda Uluslararası Telekomünikasyon Sözleşmesine bağlı telgraf ve telefon tüzükleri ve nihai protokolü revizyonlarının tasdiki hakkındaki kanun tasarısı görüşülürken tasarıdaki yabancı kelimelerle ilgili bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu konuda Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili söz alarak anayasanın ikinci maddesinde devletin resmî dilinin Türkçe olduğunu hatırlattı. Ancak ulaştırma bakanlığı tarafından TBMM'ye sevk edilen kanun tasarısında telekomünikas-

²⁸ **Akşam**, 25 Aralık 1940, s. 2; **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1940, s. 1-5; **Haber**, 25 Aralık 1940, s. 2; **İkdam**, 25 Aralık 1940, s. 1-6; **Son Posta**, 25 Aralık 1940, s. 1-7; **Tasvirî Efkâr**, 25 Aralık 1940, s. 1-5; **Ulus**, 25 Aralık 1940, s. 1-3; **Vakit**, 25 Aralık 1940, s. 1-5; **Vatan**, 25 Aralık 1940, s. 1-3; **Yeni Sabah**, 25 Aralık 1940, s. 1-5.

²⁹ **Ulus**, 23 Ocak 1941, s. 1-6; **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1941, s. 1-3.

³⁰ **Akşam**, 22 Nisan 1941, s. 1; **Bugün**, 22 Nisan 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1941, s. 3; **Son Posta**, 22 Nisan 1941, s. 3; **Son Telgraf**, 22 Nisan 1941, s. 1; **Tan**, 22 Nisan 1941, s. 5; **Ulus**, 22 Nisan 1941, s. 1; **Vakit**, 22 Nisan 1941, s. 4; **Vatan**, 22 Nisan 1941, s. 5.

yon, radyokomünikasyon, revizyon gibi yabancı kelimelerle karşılaştığını, fakat dilini çok seven ve bu konuda çok titiz olan Cevdet Kerim İncedayı'nın bundan sonra bu duruma dikkat edeceğinden emin olduğunu belirtti. Daha sonra kürsüye gelen Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, bu yabancı kelimelerin tam karşılığı bulunmadığı için kullanılmak zorunda kalındığını Ziya Gevher Etili'nin hassasiyetinde haklı olduğunu söyledi. Ulaştırma Bakanı İncedayı, bundan sonra güçlük çekilecek kelimelerde Millî Eğitim Bakanlığı'na ve Türk Dil Kurumu'na sorup öğrenilerek hareket edileceğini ifade etti.³¹

Cevdet Kerim İncedayı Ulaştırma Bakanlığı bütçesinin 28 Mayıs 1941'de TBMM'de görüşülmesi sırasında Çoruh (Artvin) Milletvekili Mazhar Müfit Kansu'nun bakanlığına yönelik eleştirilerine de cevap vermiştir. Mazhar Müfit Kansu'nun Deniz Ticaret Okulu'nun 100 öğrencisi olduğu halde 165 bin lira bütçe ayrıldığını fazla olduğunu iddia ettiği bu paranın başka bir yere harcanıp harcanmadığını sordu. Cevdet Kerim İncedayı verdiği cevapta öğrenci başına düşen para miktarının fazla gibi gözükse de okulun öğrenci sayısının yakında 150 öğrenciye çıkarılacağını ayrıca okulun motor, atölye ve buna benzer tesisatın masrafının da bütçeye dahil olduğunu belirterek ayrılan paranın fazla olmadığını söylemiştir.³² TBMM'nin 30 Mayıs 1941 tarihli oturumunda ise Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü, Devlet Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü ve Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'nün bütçeleri görüşülmüştür. Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'nün bütçesinin görüşülmesi sırasında Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, bütçeye beden terbiyesi için ayrılan 1000 lira ödenek hakkında Eskişehir Milletvekili İzzet

³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, C 18, s. 17-20; **Akşam**, 8 Mayıs 1941, s. 2; **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1941, s. 3.

³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, C 18, s. 249-250; **Akşam**, 29 Mayıs 1941, s. 1-2; **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1941, s. 1-5; **Haber**, 29 Mayıs 1941, s. 1-4; **İkdam**, 29 Mayıs 1941, s. 1-4; **Son Posta**, 29 Mayıs 1941, s. 1-3; **Tan**, 29 Mayıs 1941, s. 1-5; **Vakit**, 29 Mayıs 1941, s. 1-4; **Vatan**, 29 Mayıs 1941, s. 1-6; **Yeni Sabah**, 29 Mayıs 1941, s. 1-5.

Arukan tarafından sorulan soruya cevap verdi. Ardından Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü'nün bütçesinin görüşülmesi sırasında Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın pancar yüklenen istasyonlarda üreticilerin uzun süre beklediklerinden bahsetmesi üzerine de Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, bu sorunun çözümü önlemler alındığını açıkladı. Ayrıca Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmeleri sırasında söz alan İstanbul Milletvekili Ziya Karamursal da Şirketi Hayriye'nin bilet fiyatlarındaki adaletsizliğe dikkat çekerek, Üsküdar halkının bu konudaki şikayetlerini aktarmıştır. Ulaştırma Bakanı İncedayı ise buna verdiği cevapta, Üsküdar halkının şikayetlerinde haklı olduğunu, Rumeli sahilinde tramvay, otobüs gibi ulaşım araçları arasında rekabet olduğu için bilet ücretlerinin oldukça indirildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı ortaya çıkan kaybın da Üsküdar halkına ödetirildiğini söyleyen Ulaştırma Bakanı İncedayı, sorunla ilgilendiğini ancak bir sonuç alınmadığını Şirketi Hayriye'ye emir verme yetkisinin olmadığını, sorunun çözümü için Şirketi Hayriye'nin Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü'ne bağlanmasının faydalı olacağını söylemiştir. Ulaştırma Bakanı İncedayı, aynı mesafede biraz daha uzun seferi Denizyollarının da yaptığını, Liman başkanlığına *Köprü-Üsküdar-Beşiktaş* tarifesinin birkaç güne kadar *Köprü-Haydarpaşa* tarifesine inmesi için emir verildiğini ifade etmiştir.³³

Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, İstanbul'daki incelemelerinden sonra 3 Eylül 1941'de gazetecilere yaptığı açıklamada, bir haftadır İstanbul'da bakanlığına bağlı kurumlarda çalışmalar yaptığını ve çıkacak olan Liman İşletmeleri Genel Müdürlüğü teşkilat kanununa esas olacak kadro işi ile de meşgul olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kısa süre önce Haliç İşletmesi'nin de

³³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, C 18, s. 374-379; **Akşam**, 31 Mayıs 1941, s. 1-7; **Anadolu**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **Bugün**, 31 Mayıs 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **Haber**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **İkdam**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **Son Posta**, 31 Mayıs 1941, s. 1-7; **Son Telgraf**, 31 Mayıs 1942, s. 6; **Tan**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **Vakit**, 31 Mayıs 1941, s. 1-4; **Vatan**, 31 Mayıs 1941, s. 1-5.

Devlet Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü'nün idaresi altına verildiğini hatırlatan Ulaştırma Bakanı İncedayı, Şirketi Hayriye'yi de buraya bağlamayı istediklerini ifade etmiştir.³⁴ Kerim İncedayı, Ulaştırma Bakanı olarak son gezisini ise Antalya ve İzmir bölgesine yapmıştır. Bu gezisi ile ilgili yaptığı açıklamada Ulaştırma Bakanı İncedayı, güney vilayetlerini ziyareti sırasında incelemelerde bulunduğu Antalya ve Alanya limanlarında tespit ettikleri eksikliklerin tamamlanması için bir an önce çalışmalara başlanacağını belirtmiştir. Ayrıca İzmir civarındaki Aziziye tünelleri ve hattının 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda hizmete açılacağını duyuran Ulaştırma Bakanı İncedayı, Kuleliburgaz-Svilingrad hattını işletmek için Devlet Demiryolları tarafından buradaki işletme ve tesislerin teslim aldığını açıklamıştır. Aynı zamanda Ulaştırma Bakanı İncedayı, Arda ve Meriç nehirleri üzerinde çalışmalarını devam eden köprü inşaatlarının şubat ayı başında tamamlanacağını ve böylece bir süredir Avrupa ile kesilmiş olan tren seferlerinin tekrar başlayacağını haber vermiştir.³⁵ Diğer taraftan İncedayı'nın bakanlığı döneminde İngiltere'den 25 lokomotif ve 600 vagon ithal edilerek demiryolu ulaşımının gelişmesine katkı sağlanmıştır.³⁶

Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'nın, Refah şilebinin Kıbrıs açıklarında torpillenerek batırılması bakanlık görevinden ayrılmasına giden yolu açmıştır. Türkiye'nin 1939'da İngiltere'den sipariş ettiği 4 denizaltı ve 4 muhrip savaş gemisini İngiltere İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını gerekçe göstererek teslim etmemiştir. 18 Haziran 1941'de Türkiye'nin Ankara'da Almanya ile bir dostluk paktı imzalayarak³⁷ bu ülke ile yakınlaşması,

³⁴ **Akşam**, 4 Eylül 1941, s. 1-4; **Haber**, 4 Eylül 1941, s. 2; **Tasvirî Efkâr**, 4 Eylül 1941, s. 1-3; **Vakit**, 4 Eylül 1941, s. 1-4; **Vatan**, 4 Eylül 1941, s. 2.

³⁵ **Akşam**, 28 Ekim 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1941, s. 3; **Haber**, 28 Ekim 1941, s. 2; **Son Posta**, 28 Ekim 1941, s. 1-6; **Vakit**, 28 Ekim 1941, s. 1-3; Acarbaşı, agt., s. 16-17.

³⁶ **Akşam**, 5 Kasım 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1941, s. 1; **Haber**, 5 Kasım 1941, s. 2; **Vatan**, 5 Kasım 1941, s. 3.

³⁷ Dostluk Paktı'nın ayrıntıları için bkz. **Akşam**, 19 Haziran 1941, s. 1-7; **Bugün**, 19 Haziran 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941, s. 1-5; **Haber**, 19 Haziran 1941, s. 1-4; **İkdam**, 19 Haziran 1941, s. 1-3; **Son Posta**, 19 Haziran 1941, s. 1-3; **Son Telgraf**, 19 Haziran

İngiltere'nin politikasının değişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeden sonra İngiltere, Türkiye'den gemileri teslim almak için bir askeri grubun gönderilmesini istemiştir. Türkiye adına gemileri teslim almak için Mısır üzerinden İngiltere'ye gidecek olan yetişmiş askeri personeli taşıyan Refah Şilebi 23 Haziran 1941'de Mersin Limanı'ndan ayrılmasından beş saat sonra hâlâ nereden geldiği tam belli olmayan bir torpille batırılmıştır. "*Refah Faciası*"³⁸ olarak bilinen bu olayda pilotaj kursuna giden 16 hava subayı, 15 deniz subayı, 48 deniz astsubayı, 63 deniz eri ve 25 gemi mürettebatı olmak üzere toplam 167 hayatını kaybetmiş, toplam 201 kişi olan yolculardan 34 kişi kurtulmuştur.³⁹

Olayla ilgili açılan soruşturmanın güvenli bir şekilde yürütülmesi için 12 Kasım 1941'de Millî Savunma Bakanı Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan ve Ulaştırma Bakanı Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı görevlerinden istifa etmiştir. Millî Savunma Bakanlığı'na Manisa Milletvekili Emekli Korgeneral Ali Rıza Artunkal, Ulaştırma Bakanlığı'na ise Samsun Milletvekili Emekli Amiral Fahri Ergin getirilmiştir.⁴⁰ Böylece 20 Kasım 1940'da Ulaştırma Bakanı olarak göreve başlayan Cevdet Kerim İncedayı'nın bakanlık görevi 12 Kasım 1941'de sona ermiştir. Bu tarihten sonra Sinop milletvekili olarak çalışmalarına devam etmiştir.

1941, s. 1-5; **Vakit**, 19 Haziran 1941, s. 1-4; **Vatan**, 19 Haziran 1941, s. 1-5; **Yeni Sabah**, 19 Haziran 1941, s. 1-5.

³⁸ Olayın ayrıntıları için bkz. Rahmi Akbaş, **İkinci Dünya Savaşı'nda Batırılan Bir Türk Gemisi Refah Şilebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014; Osman Yalçın-Mustafa Şahin, *İkinci Dünya Savaşı'nda Refah Şilebi Hadisesi ve Sonrası Gelişmeler*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 98 (Kasım 2018), s. 181-226.

³⁹ Yalçın-Şahin, agm., s. 191.

⁴⁰ **Akşam**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Bugün**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Haber**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Son Posta**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Tasvirî Efkâr**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Ulus**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Vakit**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Vatan**, 13 Kasım 1941, s. 1; **Yeni Asır**, 13 Kasım 1941, s. 1; Acarbaş, agt., s. 21.

4- TBMM'nin VII. Dönemindeki (8 Mart 1943-14 Haziran 1946) Çalışmaları

TBMM 14 Ocak 1943'te seçimlerin yenilenmesine karar vermiş⁴¹ ve ertesi gün de son toplantısını yapmıştır.⁴² Böylece 3 Nisan 1939'da başlayan TBMM'nin VI. dönem çalışmaları 15 Ocak 1943'te sona ermiştir. 28 Şubat 1943'te yapılan TBMM'nin VII. seçimlerinde de Cevdet Kerim İncedayı, tekrar Sinop'tan milletvekili seçilmiştir.⁴³ 8 Mart 1943'te başlayan TBMM'nin VII. döneminde Cevdet Kerim İncedayı, Millî Müdafaa komisyonunda görev almıştır.⁴⁴ Cevdet Kerim İncedayı, TBMM'nin VII. döneminde de çeşitli konulardaki görüşlerini açıklamıştır. Bu dönemde ilk sözü 17 Mayıs 1943'te TBMM'de görüşmesi yapılan Orman Genel Müdürlüğü 1943 yılı bütçe kanun tasarısının görüşülmesi almıştır. Bu konuşmasında bundan birkaç yıl evvel çıkarılan bir kanunla ormanları koruma işinin askeri birliklere verildiğini hatırlatan İncedayı, Millî Müdafaa ve Ziraat vekillerine ormanlar içerisine dağıtılacak 3-5 asker bir subaydan oluşan birliklerle korunmasının faydalı olup olmadığını sormuştur.⁴⁵ Cevdet Kerim İncedayı, TBMM'nin 5 Temmuz 1943'teki oturumunda pasaport kanununda değişiklik yapılmasını öngören kanun tasarısı ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Dünyadaki tehlikeli durumun her geçen gün arttığını hatırlatan İncedayı, bu durum karşısında ülkenin güvenliğini artırmak için orduyu hazır bulundurmak kadar propagandalara, fikir hareket ve akımlarına karşı da dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İncedayı, bu nedenle ülkeye girip çıkacaklar hakkında olduğu gibi girip çıkmak isteyen

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C 30, s. 216; **Son Posta**, 15 Ocak 1943, s. 1-3; **Vakit**, 15 Ocak 1943, s. 1-4.

⁴² **Vakit**, 16 Ocak 1943, s. 1-4.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C 1, s. 4; **Akşam**, 1 Mart 1943, s. 1-3; **Son Posta**, 1 Mart 1943, s. 1-3; **Ulus**, 1 Mart 1943, s. 1-4; **Vakit**, 1 Mart 1943, s. 1-2.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C 1, s. 18.

⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C 2, s. 101.

fikirler ve tesirler hakkında da dikkatli bir pasaport uygulaması yapılmasının önemine vurgu yapmıştır.⁴⁶

Cevdet Kerim İncedayı, TBMM'nin 14 Ocak 1944 tarihli oturumunda görüşülen Devlet Limanları İşletme Genel Müdürlüğü'nün dağıtılmasıyla görevlerinin Devlet Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü'nün, Türk sahillerinde posta işletmek, Haliç-İstanbul bölgesi, Yalova ve İzmir körfez hatlarını işletmek ve gemi kurtarma görevi birçok görevinin olduğunu hatırlatan İncedayı, bu kuruluşun daha fazla görevin altından kalkma kapasitesinin olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷

Cevdet Kerim İncedayı'nın bu dönemde yaptığı önemli çalışmasından biri de Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak ve Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer ile birlikte TBMM'ne "*İnönü Armağanı*" başlıklı bir kanun teklifini sunmasıdır. Bu teklifin 13 Haziran 1946'da görüşülmesi sırasında Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer, bu tasarını üç arkadaşıyla birlikte 26 Kasım 1943'te teklif ettiklerini, komisyonlardaki dikkatli incelemelerden sora tasarının son şeklini aldığını belirttikten sonra Türkiye'nin kültürel gelişmesi üzerinde durmuştur. Sökmensüer, tasarının Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ilerlemeyi hızlandıracağı, milletimizin yaratıcılığını özendireceği ve İnönü Zaferi'ni ölümsüzleştireceğini belirtmiştir. Ayrıca tasarının Türk milletinin her alanda yüzlerce yıl devam eden makûs talihini yenen, Kurtuluş Savaşı'nın temel zaferlerinde biri olan ve her alanda zafere inanan bir çalışma atılımının sembolü olan "*İnönü*" adını taşıdığına dikkat çekmiştir. Kanun tasarısı aynı gün TBMM'de yapılan oylamadan sonra kabul edilmiştir.⁴⁸ 16 maddeden meydana gelen kanuna göre, *İnönü Değerlendirme* ve *İnönü Özendirme* armağanları olmak üzere iki dalda

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C 4, s. 13-14.

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C 7, s. 39-41.

⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, C 24, s. 252-259; *Ulus*, 14 Haziran 1946, s. 2; Filiz Çolak – Esra Çetin, *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İktidar-Muhalefet İlişkisi Kapsamında Müzik Politikaları (1946-1950)*, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S 32 (Güz 2020), s. 541.

yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁹ Sadece 1948 yılı için verilen ödül *İnönü Armağanları*, “*Hayal Şehri*” adlı şiiriyle Yahya Kemal Beyatlı, “*Yunus Emre Oratoryosu*” ile Ahmet Adan Saygun, “*Küçük Şehir*” piyesiyle de Cevat Fehmi Başkurt almıştır.⁵⁰ Ödül sahipleri ödülleri 10 Ocak 1949’da düzenlenen Başbakan Hasan Saka’nın da katıldığı bir törenle almışlardır.⁵¹

5- TBMM’nin VIII. Dönemindeki (5 Ağustos 1946-24 Mart 1950) Çalışmaları ve Bayındırlık Bakanlığı

8 Mart 1943’de başlayan TBMM’nin VII. dönem çalışmaları 14 Haziran 1946’da Meclisin son toplantısı ile sona ermiştir.⁵² 5 Ağustos 1946’da TBMM’nin VIII. dönem çalışmaları başlamış⁵³ ve 6 Ağustos 1946’da Recep Peker başkanlığında kurulan çok partili hayatın ilk CHP hükümetinde Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, Bayındırlık Bakanı olarak görev almıştır.⁵⁴ Böylece İncedayı, hem tek parti hem de çok partili dönemde görev alan 13 bakandan biri olmuştur.⁵⁵ Bakanlık görevine getirilmesinden dolayı TBMM Başkanvekilliğinden ayrılmıştır.⁵⁶ TBMM’nin bu döneminde de çok aktif olan İncedayı, bir yandan devlet ve parti işlerini yürütürken diğer yandan da CHP ile ilk defa mecliste temsil edilen DP arasındaki siyasi çekişmelerde ön plana çıkmıştır.⁵⁷

Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı’nın bakanlığının bütçesi 25 Aralık 1946’da TBMM’de görüşülmüştür. Bu görüş-

⁴⁹ Kanun maddelerinin tamamı için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: VII, C 24, s. 254-259.

⁵⁰ Selçuk, Çıkla, *1940 Yıllarda Düzenlenen Sanat Yarışmaları ve İnönü Sanat Armağanları, İlim Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, S. 23 (Bahar 2007), s. 42; Çolak-Çetin, agm., s. 542.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1949, s. 1-3; **Yeni Sabah**, 11 Ocak 1949, s. 1-2.

⁵² **Akşam**, 15 Haziran 1946, s. 1-2; **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1946, s. 1-2; **Ulus**, 15 Haziran 1946, s. 1-4; **Vatan**, 15 Haziran 1946, s. 1-7.

⁵³ **Akşam**, 6 Ağustos 1946, s. 1-2; **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1946, s. 1-3; **Ulus**, 6 Ağustos, s. 1-2; **Vakit**, 6 Ağustos 1946, s. 1-5.

⁵⁴ **Akşam**, 7 Ağustos 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1946, s. 1-3; **Ulus**, 7 Ağustos 1946, s. 1-2; **Vakit**, 7 Ağustos 1946, s. 1-5.

⁵⁵ Yıldız, agt., s. 3.

⁵⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C 1, s. 77.

⁵⁷ Acarbaş, a.g.t., s. 24.

melerde ilk sözü alan Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Silan, demiryolları inşaatında olduğu gibi karayolları ve köprüler işinin de tamamen halledilerek yolların her mevsimde her türlü aracın geçeceği şekilde düzenlenmesinin öneminden bahsederek konular hakkında Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'nın görüşlerini sormuştur. Silan, bundan sonra doğu ve güneydoğu illerimizdeki demiryolu ve karayolu işlerine ait dileklerini bildirmiş ve bunlardan inşaatı devam edenlerin bir an önce tamamlanmasını gerektiği üzerinde durmuştur.⁵⁸ Ardından söz alan Samsun Milletvekili Yakup Kalgay, liman inşaatı konusu üzerinde durarak, imparatorluk döneminden beri bir mesele olarak devam eden bu liman işinin gerçekleşmesi için 1926'dan beri alınan kararlara dikkat çekmiştir. Ayrıca Kalgay, geniş bir hinterlanda sahip olan ve birçok ilin ithalat ve ihracat iskelesi olan Samsun Limanı'nın yapılmasının Türkiye'nin ticari ve ekonomik hayatına sağlayacağı faydalardan bahsetmiştir.⁵⁹ Daha sonra kürsüye gelen Hatay Milletvekili General Eyüp Durukan, Amik Gölü'nün Türkiye'nin ekonomik hayatında verimli hale getirilmesi için son yıllarda yapılan çalışmaların bir süreden beri durakladığını söyleyerek bu işin hızlandırılmasını istemiştir. Ayrıca Durukan, Hatay'da bulunan çeşitli suların ıslah edilmesini ve Dörttyol'da portakalcılığın ve sebzeçiliğin gelişmesi için bölgedeki su işlerinin düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰ Bu milletvekillerinin yanı sıra 24 milletvekili daha söz alarak Bayındırlık Bakanlığını ilgilendiren konularda görüş ve isteklerini bildirmişlerdir.⁶¹

Bu konuşmalardan sonra kürsüye gelen ve iki saat süren bir konuşma yapan Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, önce bütçe komisyonu üyelerine, milletvekillerine ve Meclis başkanlı-

⁵⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C 3, s. 472-476; **Akşam**, 26 Aralık 1946, s. 2; **Ulus**, 26 Aralık 1946, s. 1-4; **Vakit**, 26 Aralık 1946, s. 1-3.

⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C 3, s. 476-477; **Akşam**, 26 Aralık 1946, s. 2; **Ulus**, 26 Aralık 1946, s. 1-4; **Vakit**, 26 Aralık 1946, s. 3.

⁶⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: VIII, C 3; s. 481-482; **Akşam**, 26 Aralık 1946, s. 2; **Ulus**, 26 Aralık 1946, s. 1-4; **Vakit**, 26 Aralık 1946, s. 3.

⁶¹ Yapılan konuşmaların tamamı için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: VIII, C 3, s. 472-505.

ğına bakanlığının bütçesinin görüşülmesi sırasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederek sözlerine başlamıştır. Ardından İncedayı, Bayındırlık Bakanlığının 1946 yılı bütçesi ile Mecliste görüşülmekte olan 1947 yılı bütçesinin ayrıntılı şekilde karşılaştırmasını yapmış ve bakanlığının çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Yapılacak işler hakkında açıklamalar yapan Bayındırlık Bakanı İncedayı, önce inşaat çalışmaları üzerinde durarak; yapılacak işler arasında, çeşitli yerlerdeki Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğüne ait binalar, Adalet Bakanlığının ceza ve tevkif evleri ile adalet binaları, İçişleri Bakanlığının, Emniyet Genel Müdürlüğünün, Jandarma Genel Komutanlığının çeşitli yerlerdeki binaları, Maliye Bakanlığının ülkenin çeşitli yerlerindeki maliye binaları, Doğu Anadolu'da devam etmekte olan lojmanların inşaatı, Milli Eğitim Bakanlığına ait işler, Bayındırlık Bakanlığına ait yapılar, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına Şişli Verem Hastanesi, Ankara ve İstanbul'da sağlık memuru okulları, Ankara Hemşire okulu, doğumevi inşaatı Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tarım Bakanlığının çeşitli yerlerdeki yapıları ve Ulaştırma Bakanlığının bazı yapıları gibi faaliyetleri saymıştır. Aynı zamanda bu işler arasında Atatürk için anıtkabir inşaatının da bu işler arasında olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Bayındırlık Bakanı İncedayı, deprem konusundan da bahsederek deprem kanununun çıkarılmasının önemi ve olası bir depreme karşı yapılan hazırlıklar üzerinde durarak deprem olmuş yerlerin imarını ve bölgede yaşayan halkın kalkınmasını sağlamak için Bayındırlık Bakanlığı bütçesine her yıl ödenek konulduğunu hatırlatmıştır.

Bayındırlık Bakanı İncedayı konuşmasının devamında, sulama, kurtarma ve zararlardan korunma alanındaki çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Bu doğrultuda, Mustafakemalpaşa, Manyas, Bursa, Yenişehir, Bergama, Gediz, Menemen, Salihli, Susurluk, Manisa, Aydın, Denizli-Sarayköy, Nazilli, Manisa civarında Çekili kolu, Küçük ve Büyük Menderesler, Malatya, Adana-Çukurova, Ceyhan, Tarsus, Silifke, İskenderun, Antalya, Antakya, Niğde-Uzunyayla, Samsun, Çarşamba, Tokat, Amasya, Eskişehir

Eğirdir, Erzincan, Iğdır, Erzurum, Konya, Alanya, Isparta, Kocaeli, Söke, bölge ve ovalarında çalışmalar yapıldığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Bayındırlık Bakanı İncedayı, su baskınlarından korunma ile ilgili şu ana kadar alınan önlemlerle 30 bin hektar arazinin su baskınından korunduğunu bunu daha da artırmak istediklerini ve bataklık kurutma çalışmalarının da devam ettiğini ifade etmiştir.⁶²

Daha sonra demiryolları yapımı ile ilgili yürütülen çalışmalar üzerinde duran Bayındırlık Bakanı İncedayı, Elazığ-Van-Diyarbakır-Cizre ve Bitlis banliyö hattının 160 km'lik Diyarbakır-Kurtalan hattının tamamlanarak işletmeye açıldığını, Elazığ-Van hattında çalışmaların devam ettiğini bu hat üzerinde Elazığ-Palu arasının bitirilerek hizmete girdiğini, çalışmaları devam eden Palu-Genç arasının 1948 yılı başında işletmeye açılacağını belirtmiştir. Ayrıca Bayındırlık Bakanı İncedayı, Erzurum-Horasan hattında da çalışmalara başladığını 1949 yılı başında açılacağını, inşaatı devam eden Horasan-Sarıkamış hattında da 1951 yılı başında tamamlanmasının planlandığını söylemiştir. Aynı zamanda hükûmet programında 15 yılda yapılması düşünülen 2300 km'lik demiryolunun kanununun Bayındırlık Bakanlığı tarafından hazırlandığını hatırlatan İncedayı, yakında bu kanunun Meclise geleceğini bu 2300 km'lik yolla Türkiye'nin ekonomi ve savunma bakımından ihtiyacı olan demiryoluna kavuşacağını ve böylece ülkenin demiryolu davasının esaslı olarak çözüleceğini, ancak bu kanunla ilgili hükûmet kararı henüz çıkmadığı için daha fazla ayırıntı veremeyeceğini açıklamıştır.

Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, demiryolları ile ilgili görüşlerini ifade ettikten sonra limanlarla ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Bu doğrultuda çalışmalarına devam edilen Ereğli Limanı'nın 1947'de, Trabzon Limanı'nın 1951'de bitirilmesinin planlandığından bahseden Bayındırlık Bakanı İncedayı, İnebolu ve Amasya limanlarının ise ihale edildiğini,

⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, C 3, s. 510-511.

Zonguldak Limanı için etüt çalışmalarının tamamlandığını ve yakında ihaleye çıkılacağını açıklamıştır. Ayrıca çalışmalarına devam edilen Antalya ve Alanya limanlarındaki çalışmaların 1948 yılı sonuna doğru tamamlanacağını söyleyen Bayındırlık Bakanı İncedayı, hükûmet programında bahsedilen liman ve iskele işleri programı hakkında da bilgiler vermiştir. Aynı zamanda Bayındırlık Bakanı İncedayı, hükûmet programında Hopa'dan başlanarak İskenderun'da son bulan sahillerimizde büyük limanları, ara limanları, iskeleleri ve bu iskelelerde deniz araçlarının rahatça girip çıkması için dalgakıranları kapsayan 10 yıllık bir planın bulunduğunu ifade etmiştir.⁶³

Yol ve köprü işleri ile ilgili de bilgi veren Bayındırlık Bakanı İncedayı, 1923'ten beri 2541 km yol, 148 büyük beton köprü yapıldığını 4800 km yolun da bakıma alındığını 1947'de ise bakıma alınacak yolların 10.000 km'ye çıkarılacağını belirtmiştir. Bakım ve yapım işlerini, Türkiye'nin bugünkü yol hacmine göre, 11 bölgeye ayırdıklarını, her bir bölgede bir bakım yapım amirliğinin bulunacağını ifade eden Bayındırlık Bakanı İncedayı, ayrıca son zamanlarda çeşitli bakanlıkların kendi binalarını yapmaya başladıklarını, bunların eskiden olduğu gibi Bayındırlık Bakanlığında toplanmasının faydalı olacağını söylemiştir. Diğer taraftan Bayındırlık Bakanı İncedayı, bakanlık teşkilat kanununa göre olması gerekenden daha az sayıda memur çalıştırmalarına ve teknik eleman kadrosunun da yetersizliğine rağmen önemli işler yaptıklarını ifade etmiştir.⁶⁴

Aynı zamanda Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, bakanlığına yönelik eleştiri ve soru önergelerine de cevap vermiştir. Bu doğrultuda Maraş Milletvekili Emin Soysal'ın Maraş sınırları içindeki bataklıkların kurutulması işine ne zaman başlanacağı⁶⁵, Çanakkale Milletvekili Ali Rıza Kırsever'in Çanakkale Gümrük

⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C 3, s. 511-513.

⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C 3, s. 513-515.

⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C 5, s. 63-65; Acarbaş, agt., s. 27.

İskelesi'nin durumu⁶⁶ hakkındaki ve Burdur Milletvekili Ahmet Çınar'ın Söğüt bataklığının kurutulması ile ilgili⁶⁷ sözlü sorularına da cevaplar vermiştir.

Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'nın bu görevi 9 Eylül 1947'de Başbakan Recep Peker'in sağlık sebeplerinden dolayı görevinden ayrılması ile sona ermiştir.⁶⁸ Cevdet Kerim İncedayı bakanlık görevinden ayrılmasından sonra da özellikle bayındırlık işleri ile ilgili konularda Meclis'te konuşmalar yapmıştır. Emekli sandığı, silahlı kuvvetlerin kara, deniz ve hava kuvvetleri olarak üçe ayrılarak yeniden yapılandırılması ve Genelkurmay teşkilat ve işleyişinin düzenlenmesi, harp malullerine maaş bağlanması, medeni kanundaki değişiklikler ve mera topraklarının köylülere dağıtılması gibi konularda kanun tekliflerini hazırlayanlar arasında yer almıştır.⁶⁹

Cevdet Kerim İncedayı'nın, bir hafta süren Ege Bölgesi gezisi sırasında 1 Şubat 1949'da Aydın Halkevi'nde yaptığı konuşmada 1950 seçimlerini CHP'nin kazanacağına bütün partililer gibi inandığını söyleyerek milletimizin büyük çoğunluğunun CHP ideali etrafında toplandığını anlatarak konuşmasını tamamlamıştır. Daha sonra halkın dilek ve ihtiyaçlarını dinleyerek not almıştır.⁷⁰ İncedayı'nın Demokrat Partilileri kastederek söylediği iddia edilen “ne yani, memleketi Hassolarla Memolar mı yönetecek”⁷¹ sözü günümüzde bile zaman zaman gündeme gelmektedir. Doğu kökenli milletvekilleri başta olmak üzere muhalefette büyük tepkiye neden olan⁷² bu konuşmasından dolayı İncedayı açıklama

⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C 6, s. 579-580; Acarbaş, agt., s. 27.

⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C 6, s. 623-530; Acarbaş, agt., s. 27.

⁶⁸ Akşam, 10 Eylül 1947, s. 1-2; Cumhuriyet, 10 Eylül 1947, s. 1-3; Ulus, 10 Eylül 1947, s. 1-3; Yeni Gazete, 10 Eylül 1947, s. 1-2.

⁶⁹ Acarbaş, agt., s. 27.

⁷⁰ Ulus, 2 Şubat 1949, s. 3.

⁷¹ (Refi Cevat) Ulunay, *Artık Bu Zihniyeti Bırakalım!*, Yeni Sabah, 3 Şubat 1949, s. 1-2; Acarbaş, agt., s. 29-30.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C 1, s. 128; Cumhuriyet, 7 Şubat 1949, s. 4; Ulus, 7 Şubat 1949, s. 3; Sabit Dokuyan, 1945-1950 Yılları Arasında Türkiye Siyasi Yapı, Din, Dış Politika, Eğitim ve Sosyo-Kültürel Yapı, Din, Askeri Yapı ve Basın, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2013, s. 190.

yapma ihtiyacı duymuştur. İncedayı yaptığı açıklamada, ülkede demokrasinin gelişmesinin inkılabın gereği ve buna her aydın vatandaşın ve her partinin hizmet etmesinin bir görev olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İncedayı demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi için milletin kültürünün de artırılması gerektiği üzerinde durduğunu ve bu konuda CHP iktidarının köyden üniversitelere kadar eğitime verdiği önemi ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Açıklamasının sonunda ise İncedayı, sözlerini yanlış aktardıklarını ifade ettiği gazetecileri ağır bir dille eleştirerek doğunun kalkınması için yaptığı hizmetlerden bahsetmiştir.⁷³

6- TBMM'nin IX. Dönemindeki Çalışmaları ve Vefatı

5 Ağustos 1946'da başlayan TBMM'nin VIII. dönem çalışmaları 24 Mart 1950'de sona ermiştir.⁷⁴ 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde⁷⁵ Demokrat Parti iktidara gelmiş ve 22 Mayıs 1950'de TBMM'nin IX. dönem çalışmaları başlamıştır.⁷⁶ Cevdet Kerim İncedayı bu seçimlerde de Sinop'tan milletvekili seçilmiştir.⁷⁷ Bu dönemde Cevdet Kerim İncedayı'nın Meclis'teki konuşmalarının çoğu 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti'nin çalışmalarının eleştirilmesine yöneliktir.⁷⁸

Fransızca bilen Cevdet Kerim İncedayı'nın 1925'te neşredilen *Türk İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, 1927'de *Türk İstiklal Mücâhedesi Konferansları*,⁷⁹ 1936'da *İnkılâp ve İstiklâl* adlı eserleri ayrıca askerî konularda yazdığı ve çeşitli dergilerde yayımlanan yazıları vardır.⁸⁰ Aynı zamanda Ord. Prof. Dr. Cevat Kerim İncedayı'nın abisi

⁷³ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1949, s. 1-4; *Ulus*, 7 Şubat 1949, s. 1-3.

⁷⁴ *Akşam*, 25 Mart 1950, s. 1-2; *Cumhuriyet*, 25 Mart 1950, s. 1-4; *Son Posta*, 25 Mart 1950, s. 1-7; *Zafer*, 25 Mart 1950, s. 1-6.

⁷⁵ *Akşam*, 15 Mayıs 1950, s. 1-2; *Son Posta*, 15 Mayıs 1950, s. 1-3; *Yeni İstanbul*, 15 Mayıs 1950, s. 1; *Zafer*, 15 Mayıs 1950, s. 1-6.

⁷⁶ *Akşam*, 23 Mayıs 1950, s. 1-2; *Son Posta*, 23 Mayıs 1950, s. 1-3; *Zafer*, 23 Mayıs 1950, s. 1-4.

⁷⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, C. 1, s. 4; *Akşam*, 16 Mayıs 1950, s. 2; *Son Posta*, 17 Mayıs 1950, s. 7.

⁷⁸ Acarbaş, agt., s. 29.

⁷⁹ Yıldız, agt., s. 3.

⁸⁰ Cevdet Kerim İncedayı, *Türk İstiklal Harbi (Garp Cephesi)* (Haz.: Muhammet Safi), İstanbul 2007, s. 1.

olan⁸¹ Cevdet Kerim İncedayı, karaciğer rahatsızlığından dolayı kaldırıldığı Alman Hastanesi'nde 29 Mayıs 1951'de vefat etmiştir.⁸² Cevdet Kerim İncedayı'nın cenazesi 30 Mayıs 1951'de Beyazıt Camii'nden kaldırılarak aynı gün Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir.⁸³

7- Türk İstiklâl Mücâhedesini Konferansları Adlı Eserine Dair

Bilindiği üzere Cumhuriyet'in ilanından sonra, ilkokuldan itibaren tarih dersleri içerisinde verilmekte olan Türk İstiklâl Savaşı ve inkılâplarla ilgili konuların, İstanbul Üniversitesinde İnkılâp Enstitüsünün kurulmasıyla ayrı bir ders olarak okutulması düşünülmüş ve ilk "inkılâp tarihi" dersi 4 Mart 1934 tarihinde dönemin Yusuf Hikmet Bayur⁸⁴ tarafından İstanbul Üniversitesinde verilmiştir. Daha sonra Ankara'da Hukuk Yüksekokulu bünyesinde İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurularak derslere başlanmış ve bu derslerin ilkini dönemin Başbakanı İsmet Paşa [İnönü] vermiştir. 5 Nisan 1942 tarih ve 4202 sayılı Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı bir *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü* kurulması hakkındaki kanunla bu konuda en önemli adım atılmış ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Anayasa gereği olarak bütün üniversite ve yüksekokullara *İnkılâp Tarihi* dersleri konulmuştur⁸⁵.

⁸¹ Yıldız, agt., s. 3; Acarbaş, agt., s. 30.

⁸² **Akşam**, 30 Mayıs 1951, s. 2.

⁸³ **Akşam**, 31 Mayıs 1951, s. 2; Yıldız, a.g.t., s. 3; Acarbaş, agt., s. 30.

⁸⁴ **Yusuf Hikmet Bayur** (İstanbul 1891–6 Mart 1980) Türk siyasetçi ve tarihçi. Türk devrim tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır. 1933-1934 yılları arasında İsmet İnönü tarafından kurulan hükümette Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı olarak yer almıştır. Bu görevinden önce 1932-1933 ve 1927-1928 yılları arasında Türkiye Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevini sürdürmüştür. 1925-1927 yılları arasında Yugoslavya, 1928-1931 yılları arasında ise Afganistan Büyükelçisi olmuştur. 1935, 1939 ve 1943 Türkiye genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi listesinden Manisa milletvekili olarak meclise girmiştir. 1946'da CHP'den ayrılmış ve siyasi hayatını CHP'nin muhalifi olarak sürdürmüştür. Millet Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer alan Bayur, 1952 yılında bu partiden de ayrılmış ve Demokrat Parti'ye katılarak 1954 ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'den (DP) Manisa milletvekili olarak meclise girmiştir. 1960 Darbesi'nden sonra 4 yıl 2 ay hapis cezasına hüküm giymiştir; fakat 1963 affıyla özgürlüğüne kavuşmuştur. 6 Mart 1980 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

⁸⁵ Nejat Göyünç, **Atatürk ve Millî Mücadele**, Konya 1987, s.1-4.

Cevdet Kerim İncedayı'nın “*Türk İstiklâl Mücâhedesini*” başlığını taşıyan konferansları, dönemin Maarif Vekili Necati Bey⁸⁶ tarafından halka bilgi vermek amacıyla hazırlattırılmıştır. Emekliye ayrılmadan kısa bir süre önce verildiğini gördüğümüz bu konferansların ilkini 15 Mart 1927 tarihinde Ankara Türk Ocağı'nda sunan İncedayı, beş dizilik bu konferanslarını daha sonra İstanbul Darülfünun'unda ve Ankara Muallimler Kursu'nda tekrar etmiştir⁸⁷. Aynı yıl içinde Ankara ve İstanbul'da çeşitli yerlerde verilen bu beş ayrı konferans, Türkiye'de inkılâp tarihi derslerinin ilk resmî adıdır.

Söz konusu bu konferanslar, aynı yıl “Halk Konferansları” alt başlığı ve “*Türk İstiklâl Mücâhedesini*” adıyla İstanbul Devlet matbaasında bastırılıp kitaplaştırılmıştır (Devlet Matbaası, 1927).

Bu tür faaliyetlerin ilk örneği olması, esere ayrı bir önem katmaktadır. İncedayı ayrıca Türk İstiklâl Savaşı'nın bugünkü nesil için bir “*düstur*”, yarınki nesil için ise bütün bir ömür “*kitab-ı istikamet*” olacağını vurgulamıştır.

⁸⁶ **Mustafa Necati Bey** (İzmir, 1894-Ankara, 1 Ocak 1929), Atatürk'ün yakın mesai arkadaşlarındandır. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebi mezun olmuştur (1914). I. Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de avukatlık, eğitimcilik ve gazetecilik yapan Mustafa Necati, 1915 yılında arkadaşı Hüseyin Vasıf Bey ile Şark İdadisi adlı bir okul kurmuş; bu okulda müdürlük ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. İzmir'in işgali üzerine İstanbul'a giden Mustafa Necati Bey, İçişleri Bakanlığı'nda görev aldı ve Balıkesir'e atandı. Burada görevinden istifa etti ve Balıkesir'de kaldığı 7 ay boyunca Millî Mücadele hareketi için çok çalıştı. Kuvva-yı Millîye kumandanı olarak Yunanlar ve Anzavur kuvvetlerine karşı yürütülen mücadelede yararlılık gösterdi. TBMM'nin ilk üç döneminde milletvekilliği, mübadele esnasında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1924 Anayasası'nın yürürlüğe konulduğu sırada Adalet Bakanlığı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Harf İnkılabı esnasında Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı yapmış bir siyasetçidir. Aslında hukukçu olan Mustafa Necati, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı döneminde (20 Aralık 1925–1 Ocak 1929) yaptığı çalışmalarıyla tanınır. Mustafa Necati Bey'in Millet Mekteplerinin açıldığı 1 Ocak 1929 günü apandisit patlaması sonucu Ankara Numune Hastanesinde hayatını kaybetmiş, cenazesi ertesi gün resmî törenle Ankara'da Cebeci Mezarlığı'na defnedilmiştir. Altay Spor Kulübü'nün kurucularından olan Necati Bey anısına, Balıkesir'de yatılı öğretmen okulu olarak tasarlayıp yaptırdığı okula “Necati Bey Öğretmen Okulu” adı verilmiş, bu okul 1944-45 yıllarında “Eğitim Enstitüsü”ne dönüştürülmüş, daha sonra da “Fakülte” statü kazanmıştır (1982).

⁸⁷ Cevdet Kerim İncedayı, *Türk İstiklâl Mücâhedesini Konferansları*, İstanbul, 1927, s.3.

Eserde Cevdet Kerim'in mukaddimesinden hemen sonra Köprülüzade Mehmed Fuad imzasını taşıyan “*İnkılab Terbiyesi*” başlıklı bir yazı da yer almaktadır. Fuad Köprülü bu yazıda, Cevdet Kerim'in daha önce yayınlanan *Türk İstiklâl Harbi* adlı eserinin ve verdiği bu konferansların “*inkılâp terbiyesi*” bakımından son derece önemli olduğunu, bu eserlerin sadece ilmî değil, aynı zamanda da millî bir amaca hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Söz konusu konferansların hem bilgi hem de hitabet bakımından halk üzerindeki büyük bir etki uyandırdığına işaret eden halkı Türk inkılâbına hazır hâle getirmek için bu çalışmaların önemini vurgulayan Köprülü ve “*inkılâp terbiyesi*”nin gelişmesine sağladığı katkıdan dolayı Cevdet Kerim'e teşekkür etmektedir. İstiklâl Harbi'ne ait harita, vesika, hatıra gibi şeylerin sergileneceği bir müze ve konuyla ilgili eserlerin yer alacağı bir kütüphanenin açılması zorunluluğundan da bahsetmektedir.

Cevdet Kerim'in, bir önceki eserinden farklı olarak bu konferanslarında Şark Meselesi, Osmanlı Devleti'nin gerileme sebepleri ve I. Dünya Savaşı'nın sebepleri ile Osmanlı'nın bu savaşa girmesi gibi konuların üzerinde durmuştur.

İncedayı, anlattığı olayların sonucunda Türk inkılâbının önemini, halka neyi ifade ettiğini belirterek milleti Türk inkılâbına ve Cumhuriyet'e sahip çıkmaya çağırmıştır.

Konferanslar kitabı, şu bölümlerden meydana gelmektedir:

Birinci Konferans

- Mukaddime
- “*İnkılap Terbiyesi*” [Köprülüzade Mehmed Fuad]
- İstiklâl Harbine takaddüm eden siyasi vaziyet
- Mondros Mütarekenâmesinin akdi ve mütareke mevadı
- İstiklâl Mücâhedesini nasıl başlıyor
- Düvel-i itilâfiye tarafından mütareke mevaddının tatbiki
- Bu zaman zarfında İstanbul'da vaziyet

İkinci Konferans

- Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi
- İstanbul'da Meclis'in yeniden açılışı ve Misak-ı Milli'nin tespit ve ilânı
- Garpta General Milne hattının tespiti
- Bu vaziyet karşısında Anadolu'da vaziyet-i siyasiyenin münakaşası ve verilen karar
- 16 Mart 1920'de İstanbul'un düşmanlar tarafından bilfiil hadise-i işgali
- Padişah hükûmetinin bu vaziyet karşısında hıyanetkârâne teşebbüsleri
- Milletın kıyımı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı
- Anadolu hükûmetini ilk tasdik eden devlet
- Bu hadisattan sonra İstanbul'un, düşmanların ve Anadolu'nun vaziyeti
- Yunanlıların garpta Milne hattından umumî taarruza geçmeleri
- Sevr Muahedenâmesi'nin İstanbul hükûmeti tarafından kabulü

Üçüncü Konferans

- Orduyu takviye ve teşkil zarureti
- Anadolu ordusunun emir ve kumanda şekli
- Birinci İnönü muharebesi ve Çerkez Ethem'in isyanı
- Öz yurdumuz Ardahan ve Artvin'in anavatana ilhaki
- Gazi Ayıntap'ın düşüş faciası
- İkinci İnönü muharebesi

Dördüncü Konferans

- Adapazarı ve İzmit havalisinin geri alınışı
- Zonguldak havalisinin Fransızlardan ve Antalya'nın İtalyanlardan istirdadı
- Kütahya-Eskişehir muharebesi
- Sakarya muharebesi
- Gaziantep ve Adana havalisinin istirdadı
- Pontus meselesi

Beşinci Konferans

- 338 [1922] Ağustos harekât-ı taarruziyesi nasıl hazırlandı?
- Taarruz-ı hakikî mıntıkasının tesbiti
- Başkumandanlığın taarruz planındaki esasât şudur

- 26 [Ağustos] günü taarruzun icrası
- Başkumandanın 1 Eylül'de Dumlupınar'dan orduya ve millete yazdığı beyannameler
- Esir generallerin Uşak'ta Başkumandan huzuruna sevkî
- Bursa ve İzmir'in işgali ve Anadolu'dan düşmanın kâmilten tardî
- Muzaffer ordularımızın Boğaz'a teveccühü
- Mudanya müzakeresi ve İstanbul'un son fethi
- Bu muzafferiyetin temin eylediği neticeler
- Anadolu'da Yunan mezalimi
- Üç mühim kıyas
- Netice

Cevdet Kerim İncedayı'nın konferanslarından sadece ilk üçü yapılan bir yüksek lisans tezinde⁸⁸ diğerleri ise *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisinde* yayımlanan seri makalelerde⁸⁹ yeni Türk harflerine aktarılmış olmakla birlikte bazı ciddi okuma hatalarının, dikkatsizlik sonucu diye yorumlamak istediğimiz metin atlamalarının varlığı yanında, 1927'de neşredilen eserdeki harita ve kroki- lere yer verilmemesi ve bir kitap bütünlüğü içinde yayımlanmaması üzerine böyle bir çalışmaya gerek duyduğumuzu da bu arada belirtmeliyiz.

CHP'nin en aktif siyasetçilerinden biri olarak bilinen İncedayı'nın en önemli özelliği, Millî Mücadele hakkında yazılan ilk esere imza atmasıdır. "*Türk İstiklâl Harbi*" adını taşıyan eseri dışında, daha sonra kitaplaştırdığını gördüğümüz "*Türk İstiklâl Mücâhedesi Konferansları*" da günümüzde bütün eğitim ve öğretim kademelerinde okutulan İnkılâp Tarihi derslerine nüve teşkil etmesidir. Gerçekten de hem içerik hem de dayandığı temel prensipler dikkatle incelendiğinde, Cevdet Kerim'in eserlerinin sonradan yazılmış inkılâp tarihi kitaplarına kaynak teşkil ettiği ifade edilebilir.

⁸⁸ E. Gültür Yıldız, *Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklâl Mücâhedesi Konferansları, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*, (Danışman: Nejat Göyünç), Konya, 1987.

⁸⁹ C. Kerim İncedayı, "*Türk İstiklâl Mücâhedesi Konferansları*", (Haz. Hüsamettin Ünsal), *ATAM Dergisi*, Cilt: VII-VIII, S.21,22,24 Ankara, 1991. ss. (I) 639-690; (II) 183-231, (III) 643-681.

15 Mart 1927’de Ankara Türk Ocağı’nda verdiği ilk konferansına, İstiklâl Harbi’nin taşıdığı önemi belirterek kurtuluş savaşını ortaya çıkararak hadiseleri kronolojik bir çerçevede açıklamaya başlar. İstiklâl Harbi’ne giden yolda yaşanan hadiseleri “Şark Me-selesi” ile irtibatlandırması dikkat çekicidir. Bu husus, konuyu ele alırken nasıl bir tarihî perspektife sahip olduğunu göstermesi bakımından son derece değerlidir. Benzer bir durum 1908’de ilân edilen II. Meşrutiyet’i “Türkiye İnkılâbı” diye adlandırmasında da görülür.

Eserin sonuna koyduğu Fihrist’te, bir bakıma verdiği konferansların muhtevasını özetleyen Cevdet Kerim İncedayı, ilk konferansını, Mondros Mütarekesi’nden itibaren İstanbul Hükûmeti’nin takındığı tavrı ve yaşanan süreci değerlendirerek tamamlar.

İkinci konferans Millî Mücadele’nin hazırlık safahatına hasredilmiştir. Erzurum ve Sivas kongrelerinden itibaren ülkenin içinde bulunduğu vaziyeti kelimelerle tablolaştıran İncedayı, Sevr’e uzanan gelişmeleri ele almış ve Türk milletinin yaşanan bütün olumsuzluklar karşısında, istiklâline kasteden bu vaziyette bile gösterdiği kararlı tutumunu “...muahedenin akdi, umumî bir yeis tevlit edecek yerde bilakis büyük bir intibah vermiş ve herkesi her-çibâdâbad ölünceye kadar mücadeleye sevk etmişti. Nitekim neticede mil-letin azim ve celadetinden sivrilmiş ve bilenmiş olan hançer, bu muahedeyi parçaladı ve attı; yerine Lozan Muahedesini kurdu ve bugünkü millî var-lığını yaşattı” sözleriyle dile getirmiştir.

Türk ordusunun yeniden teşkilini mecburi kılan olayları özetleyerek başladığı üçüncü konferansında, İstiklâl Harbi’nin askerî yönünü, fiilî durumları yapılan yazışmalar çerçevesinde ortaya koymaktadır. 23 Nisan 1920’de Ankara’da Meclis’in açılması ile “hükûmet şua bâtı teessüs ettikten sonra artık vicdân-ı âmmeden doğmuş hukukî, içtimaî, muasır esaslar üzerine kurulmuş ve hâkimiyet-i millîyeyi mefkûre edinmiş yeni bir devlet vücûda gelmişti” gerçeğinin altını çizen İncedayı, İkinci İnönü Muharebesi’ne kadar meydana gelen olayları ele alır. Bu konferansı ilk olarak Ankara Türk Ocağı

salonunda İnönü zaferinin yıldönümüne rastlayan tarihte vermesi de ayrıca dikkat çekicidir.

Bunu takip eden dördüncü konferansta ise Adapazarı ve İzmit havalisindeki mücadelelerden itibaren sırasıyla Kütahya-Eskişehir ile Sakarya muharebelerini, Ayıntap ve Adana'nın geri alınışı anlatılır. Verdiği dördüncü konferansın neticesinde Pontus meselesi'nin safahatını da değerlendiren İncedayı, beşinci ve son konferansta ise ağırlıklı olarak Büyük Taarruz'un amacı, hazırlık safhası ve taarruz planını aktarır. Bu bölümde Anadolu'nun işgali ve Yunan mezalimi gibi hususlara yine belgeler eşliğinde dikkat çeker.

Beşinci konferansın sonunda bir nutuk edasıyla ifade ettiklerinde ise İstiklâl Harbi'nde görev almış kahraman bir Türk askerinin, bir nevi "vasiyet"ine şahit oluruz:

"Ey yarının sahibi olan genç kızlar ve genç erkekler!

Ben konferanslarımla daha ziyade size faydalı olmak istedim. Vahdet ve imanın, azim ve itimadın neler yarattığını birinci konferansımdan beri beraber konuştuk, beraber tetkik ve tahlil ettik. Birbirimize sarılarak ölünceye kadar aynı ruh ve mana ile yürüyorsunuz, önünüze düşen genç, fikirli yaşlıları ve büyük mürşitleri hürmetle takip ediniz. Muhitinizi sarmak isteyen müfsit ve muğfil fısıltıları hakaretle itiniz. Size bağışlanan bu hür ve pak vatanda ay ve gün kadar parlak kalınız. Ülkemizin bir ufkundan bir ufkuna yıldırım gibi koşunuz. Türk vatanında yalnız Türklük mefkûre ve harsını hâkim kılınız. İstiklâl ve mefkûren en büyük aşkın olacak. Mâzinin bin bir seyyiâtından kurtarılmış ve her zerresi babalarınızın ve kardeşlerinizin kanyıyla sulanmış bu vatanın ve cumhuriyetin size mukaddes bu vedia olduğunu her vakit düşünün. İşte ancak bu suretle vazifenizi yapmış ve yarının sahibi olmağa liyâkat kesbetmiş olabilirsiniz.

Maruzatımı bitirirken bizi bu mesut günlere kavuşturan, bize cumhuriyet semasıyla süslenmiş hür ve müstakil bir vatan bahşeden, millet iradesi ilminin en büyük âlimi büyük halaskârımız Gazi Mustafa Kemal'e ve muhterem arkadaşlarına ebedî minnet ve 'Türk İstiklâl Mücâhedes'i' şehitlerine nihayetsiz hürmetler arz eder, cümlemenizi şühedâmızın huzur-u maneviyesinde bir dakika kıyama davet eylerim."

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, konferanslarda dikkat çeken bir diğer husus da metnin hitabet gücüdür. Oldukça etkili bir dil ve üslupla kaleme alındığını gördüğümüz bu konferanslardaki Türkçe son derece etkileyicidir. Konferanslardaki dil ve üslup; bir devlet adamına yakışan tarzda, ağırlıkta ve güçtedir.

Millî Mücadele'nin tarihi ile ilgili aktardıkları, dönem hakkında bilgi veren inceleme eser ve hatıratlarla da uyumludur. Başta Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'u olmak üzere söz konusu dönemi anlatan Ali Fuat Cebesoy'un *Millî Mücadele Hatıraları*, Celal Bayar'ın *Ben de Yazdım*'ı, Fahrettin Altay'ın *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İsmet İnönü'nün *Hatıralar*'ı, İzzettin Çalışlar'ın *Gün Gün Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, Rauf Orbay'ın *Cehennem Değirmeni* isimli hatıra kitaplarıyla Zeki Sarıhan'ın *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* gibi konuya hâkim uzmanlar tarafından hazırlanan Cumhuriyet tarihi ilgili diğer kaynaklarla paralellik arz eden konferanslardaki bu bilgilerin, harita ve krokilerle birlikte sunulması da son derece etkileyici olmuş, çalışmaya ayrı bir renk katmıştır.

İncedayı'nın kaleme aldığı gerek *Türk İstiklâl Harbi (Garp Cephesi)* adlı eseri gerekse *Türk İstiklâl Mücâhedesi Konferansları*'ndaki hatıralarını ve aktardıklarını belgelerle desteklemiş olması, söz konusu eserlere “temel kaynak” olma niteliğinin yanı sıra, bir “belgesel” vasfı da kazandırmaktadır. Bu eserlerin bir diğer çarpıcı özelliği de konferanslarında neredeyse kendisinden hiç söz etmeyen İncedayı'nın mütevazı karakterini göstermesidir.

KAYNAKLAR

1- Resmî Yayınlar:

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

2- Başvuru Eserleri:

ACARBAŞ, Tolga, **Cevdet Kerim İncedayı'nın Hayatı ve Eserleri**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2007.

AKBAŞ, Rahmi, **İkinci Dünya Savaşı'nda Batırılan Bir Türk Gemisi Refah Şilebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

BİNGÖL, Sedat, **Yüzellilikler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi**, Dorlion Yayınevi, Ankara 2020.

ÇIKLA, Selçuk, **1940 Yıllarda Düzenlenen Sanat Yarışmaları ve Önü Sanat Armağanları, İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi**, S 23 (Bahar 2007), ss. 29-46.

ÇELEBİ, Mevlüt, [Kitap Tanıtımı] Cevdet Kerim İncedayı, **Türk İstiklâl Harbi (Garp Cephesi)**, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXVI, S.1, Temmuz 2011, ss. 279-283.

ÇOLAK, Filiz – ÇETİN, Esra, **Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İktidar-Muhalefet İlişkisi Kapsamında Müzik Politikaları (1946-1950)**, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 32 (Güz 2020), ss. 527-550.

DOKUYAN, Sabit, **1945-1950 Yılları Arasında Türkiye Siyasi Yapı, Din, Dış Politika, Eğitim ve Sosyo-Kültürel Yapı, Din, Askeri Yapı ve Basın**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2013.

ERDAHA, Kâmil, **Yüzellilikler yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem 1935-1939**, C II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 2001.

HALICI, Şaduman, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1998.

İNCEDAYI, Cevdet Kerim, **Türk İstiklal Harbi (Garp Cephesi)** (Hazırlayan: Muhammet Safi), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

İNCEDAYI, Cevdet Kerim, **Türk İstiklal Harbi Mücadelesi Konferansları**, Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul 1927.

KARAKILIÇ, Cem, **1943, 1946 ve 1950 Seçimleri Bağlamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sinop Adayları (Panoramik ve Prosopografik Bir Değerlendirme)**, **Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu** 5-7 Ekim 2018-Sinop, Bildiriler Kitabı C I, Sinop 2018, ss. 61-88.

- KODAZ, Yusuf, **Türk Basınına Yansımalarıyla Hatay Sorunu (1936-1939)**, Palet Yayınları, Konya 2020.
- ÖZKIRIM, Orhan, Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, **Yedigün Mecmuası**, S.723 (12 Ocak 1947), s. 5, d.17.
- ULUNAY, (Refi Cevat), *Artık Bu Zihniyeti Bırakalım!* **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1949, s. 1-2.
- ÜNSAL, Hüsamettin, Türk İstiklal Harbi Mücâhedeşi Konferansları, **ATAM Dergisi**, Cilt: VII-VIII, S.21,22,24 Ankara, 1991. ss. (I) 639-690; (II) 183-231, (III) 643-681.
- YALÇIN, Osman – ŞAHİN, Mustafa, *İkinci Dünya Savaşı'nda Refah Şilebi Hadisesi ve Sonrası Gelişmeler*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 98 (Kasım 2018), ss. 181-226.
- YILDIZ, Emine Gülter, **Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklal Mücâhedeşi Konferansları**, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989.

3- Gazeteler:

Akşam	Tan
Anadolu	Tasviri Efkâr
Bugün	Ulus
Cumhuriyet	Ulusal Birlik
Haber	Vakit
Halkın Sesi	Vatan
Hakimiyeti Milliye	Yenigün
İkdam	Yeni Asır
Kurun	Yeni İstanbul
Milliyet	Yeni Sabah
Son Posta	Zafer
Son Telgraf	Zaman

– Halk Konferansları –

TÜRK İSTİKLÂL MÜCÂHEDESİ KONFERANSLARI

Cevdet Kerim İncedayı

مجمع اللغة العربیة
بجامعة بغداد
مؤسسها و رئیسها العلامة العالی
خالد تریسہ بی شیبہ بی

خلق قونفرانسلی

تورک استقلول مجاہدہ سی قونفرانسلی

مہورت کرمم

۱۹۲۷ سنہ سی، آنقرہ تورک اوجاغئندہ، استانبول دارالقنون قونفرانس
سالونئندہ و آنقرہ معاملہ قورصئندہ و برلشدز .

استانبول — دولت مطبعہ سی

۱۹۲۷

– BİRİNCİ KONFERANS –

1- Mukaddime

Türk milletinin iman ve mefkûre kaynağı, en samimi ifadesi ile ana ocaklarından biri olan Ankara Türk Ocağı'nda Maarif Vekâletinin tertip ettiği mühim ve kıymetli konferanslar meyanında İstiklâl Harbi'ne ait vezâif de bendenize tevdi edildi. Hiç şüphe yok ki Maarif Vekil-i muhteremi Necati Beyefendi, bu yüksek teşebbüsleri ile memlekette inkılâp terbiyesi için pek lâıyk ve lâzım bir çığır açmış oldular. Necati Beyefendi'nin halk konferanslarını muntazam bir teşkilâtla, vatanın her tarafında tatbike geçmiş olmaları, bendenizi, bu kutsî vazifeyi İstanbul Darülfünun salonunda da tekrar şerefine mazhar kıldı.

Doğrudan doğruya milletin kendi eseri olan istiklâl mücâhedeşi Türk'ü asırlar dolduran muazzam mazisinden müstağni, kılaçak ve yalnız kendisiyle fahr ve teselliye kifayet edecek olan başlı başına bir menkabedir.

İstiklâl Harbi; bugünkü nesle bugünkü ve yarınki hareketi için bir düstur, yarınki nesle bütün ömrünce bir kitab-ı istikamettir. İstiklâl Harbi; Garp âleminin artık ebediyyen öldü diye cesedinin başına dikildikleri bir zamanda her vakitten daha ziyade zinde, her türlü inkişaf ve teali kabiliyetleri ile mücehhez bir millet olduğumuzu ispata vesile olan mukaddes bir hadisedir. Eğer tehlike karşısında doğan o vahdet ve iman olmasa idi, filhakika kenarında durduğumuz adem çukuruna düşecek ve bir daha çıkamayacaktık. Fakat bu kabiliyeti gösterebilmek için Türk olmak lâzımdır. Nitekim Harb-i Umumînin hitamında bizden her cihetten çok müsait vaziyette olan o günkü müttefiklerimizin bugünkü hâli göz önündedir.

İstiklâl Harbi, yalnız bizim için değil, kavilere, zayıflara karşı hareketlerinde teenni ve ihtiyat tavsiye etmesi, zayıf ve esir milletlere, reha ve halâs için cüret, kuvvet ve iman telkin eylemesi dolayısıyla cihan için ders teşkil eden vatanperverlik eseridir.

İstiklâl Harbi, bütün bir âleme değin Türk'ün, ölümünden hayat, fenadan beka, ademden vücut yarattığı bir harikadır. İtiraf ederim ki her ferdimizin teker, teker kahramanı olduğu bu büyük hadiseyi lâıyk olduğu kutsiyet ve azametini vererek tespit ve takrir edememek korkusu içindeyim. Ne de olsa böyle şerefli ve kutsî bir vazifeyi ifa fırsat ve müsaadesini bendenize bahş buyuran Maarif Vekâlet-i Celilesine ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaset-i Celilesine şükranlarımı arz eylerim. Bendeniz, elde edebildiğim vesâike göre bu vazifeyi bu kadar yapabildim. Salâhiyettar ve daha fazla sahib-i malûmat olanlar, milletin öz malı olan bu hadisatı ikmal ve itmam etmek mecburiyeti altındadırlar.

Evvelce İstiklâl Harbi hakkında "Türk İstiklâl Harbi" namıyla yazdığım kitabın Mondros'tan İnönü Muharebesi'ne kadar olan aksamının ikinci bir kitap hâlinde mufassalan neşrini sonraya bırakmıştım. Konferansların tab'ı bu noksanı kısmen ikmal etmiş oldu.

İstiklâl harbimizi ikmal eden büyük inkılâbımız da aynı derecede mühim bir hadise-i âlemdir. Birbirine karışarak, birbirini tamamlayarak bir kül teşkil eden Türk istiklâl ve inkılap hareketi kendinden evvelki hadisatı küçülten ve yirminci asrın tarihine mühim bir fasıl katan siyâsî, ictimai, millî bir hadisedir. Yarınki nesle bunu vuzuh ile intikal ettiremezsek tarihin ağır muvahezesinden kendimizi kurtaramayız.

Türk istiklâl ve inkılâp hareketi yalnız hissî bir hareket değildir. Bilâkis, kaynağı, Türk'ün heyecan, vicdan ve imanı olan bu hareket her şeydir. O yalnız bir tarih değil, bizim için Fransa inkılâbı kibrinde, 1870 seferinden daha müfit, nefsü'l-emre uygun beşerî

ve İnsanî zaruretlere ait en kuvvetli esasları sinesinde saklayan, yeni bir hakikattir. Bu sebeple bizi mutlak bir ölümden, en iptidaî telkinlerden kurtaran, emniyetle, teceddüt ve itilâ yoluna tevcih eden büyük inkılâbımızın terbiye ve telkini meselesi hayatî bir mahiyeti haizdir.

Âlimlerimiz, sanatkârlarımız, alâkadarlarımız için dünün ıstırap ve heyecanı yanındaki şehamet ve kudretimizi, bugünün pek haklı gurur ve tesellisini, yarının ihtiyaç ve vazifelerini bir lahza düşünmek, bu hususta esaslar kurmak için kâfi derecede menba-ı feyz ve ilham olmaz mı?

Hülâsa kendilerini büyük itimat ve iştiyakla beklediğimiz çocuklarımızı yetiştirecek olan mürebbiler ordusuna en akdem ve ehem olan inkılâp terbiyesi vazifesini ifa için muhtaç ve muntazır oldukları vesaiti hazırlamak, derhal ifası zarurî olan borcumuzdur. Binaenaleyh ilk mekteplerimizden darülfünunumuza kadar tedrisat programlarımızda Türk inkılâbı hakkında geniş fasıllar ayrıarak yeni neslin takviyesi ihmal olunmamalıdır.

Muhterem Köprülüzade Mehmet Fuat Beyefendi'nin inkılâp terbiyesi hakkında yazdıkları çok kıymetli makalelerini, bu hakâyıkı pek vakıfâne ve âlimane teşrih etmesi itibariyle maruzatıma ilâve ettim.

Cevdet Kerim

İNKILÂP TERBİYESİ

Geçen sene “Türk İstiklâl Harbi” namıyla yalnız askerî değil millî terbiye itibarıyla de bir eser neşreden Erkan-ı Harp Binbaşlarından Cevdet Kerim Bey Maarif Vekâleti’nin teşebbüsü üzerine iptidâ Ankara’da verdiği konferansları ahiren Darülfünun Konferans salonunda da tekrar etti. Halkın çok büyük ve samimi bir alaka ile takip ettiği bu konferansların, inkılâp terbiyesi itibarıyla ne kadar mühim ve müessir olduğunu söylemek bile zâttir. Çünkü hatibin müciz ve vazih ifadesini aynen kullanarak diyebiliriz ki: “Doğrudan doğruya milletin kendi eseri olan *İstiklâl Mücâhedesi*, Türk’ü asırlar dolduran muazam mazisinden müstağni kılacak ve yalnız kendisiyle fahr-ı teselliye kifayet edecek olan başlı başına bir menkıbedir. İstiklâl Harbi, bugünkü nesle bugünkü ve yarınki hareketi için bir düstur yarınki nesle bütün ömrünce bir kitab-ı istikamettir.”

Hakikaten, inkılâbımızın muhtelif safhalarını, “Mondros”tan “Lozan”a ve “Dinî Saltanat” şeklinden “Asrî Cumhuriyet” idaresine kadar dikkatle takip eden bir müşahit için, bu inkılâbın azamet ve şümülü karşısında Türk milletinin hayat kabiliyetine ve Türk hayat ve kabiliyetini bütün kuvvetiyle temsil eden büyük Gazi’ye hayran ve meftun kalmamak imkânsızdır.

İşte Cevdet Kerim Bey’in konferansları; inkılâbımızın vüsat ve azametini yalnız dimağlara değil, ruhlara da hitap etmek suretiyle, geniş bir halk kitlesine anlatmakla inkılâp terbiyesine azamî hizmet etmiş oldu.

Büyük inkılâplar yapan milletler için, inkılâptan sonra, “İnkılâp terbiyesi”ne azamî ehemmiyet verilmek icap eder. Hele bizim inkılâbımızın memleketi “kurûn-ı vusta” telkinlerden kurtaran çok derin ve şümüllü bir inkılâptan sonra, bu terbiye ve telkin meselesi, büsbütün hayatî bir mahiyet alır. Rusya’da dolaştığım zaman, orada bu meseleye ne kadar büyük ehemmiyet verildiğini ve Rus inkılâpçılarının bu hususta ne büyük mesai sarfettiklerini görmüştüm. Her tarafta bilhassa büyük merkezlerde açılan mükemmel “inkılâp müzeleri” büyük gayretlerin mahsulü idi. Halkın muhtelif tabakalarına mensup insanlar ve binlerce mektep talebesi bu müzeleri geziyorlar, Rus inkılâbının

muhtelif safhalarna dair hatipler tarafından verilen izahatı dinliyorlardı.

Kitaplar, grafikler, haritalar, heykeller çok sanatkârane yapılmış tablolar, hatibin izahatını sâmilelerin gözü önünde bir kat daha canlandırılmakta idi. Çok defalar sinema filmleri de gerek bu müzelerde gerek memleketin en ücra köşelerinde bu “telkin ve terbiye” işine azamî muvaffakiyetle yardım ediyordu.

Halka inkılâp terbiyesi vermek, yani, inkılâbın mefkûrelerini ilk mektep sıralarındaki çocuklardan, okuyup yazma bilmeyen ihtiyar köylülere kadar tekmiil İçtimaî tabakalar arasına yaymak için komşularımızın sarf ettikleri bu mesaiye hayran olmamak imkânsızdır. Müzeler, konferanslar, filmler, en yüksek fikrî seviyedeki insanlardan en basit köylülere kadar muhtelif seviyelerde halka hitap eden ayrı ayrı zengin neşriyat, bu hususta çok kuvvetli vasıtalarlardır. Fakat bunlardan başka, şairler, tiyatro müellifleri, musikişinaslar, ressamlar da sanatlarının sihir telkiniyle aynı gayeye hakimdirler. Denilebilir ki bu hususta adeta “Manevî bir seferberlik” ilân edilmiştir.

Bu faaliyeti büyük bir taktir ile gördükten sonra, duyduğum ilk his, memleketimizde de böyle bir faaliyetin başlamasını temenni etmek olmuştur. İşte Cevdet Kerim Bey’in kıymetli ve canlı konferansları, bu temennilerimizin biraz yavaş olsa da tahakkuk etmeye başladığını göstermek itibarıyla bize çok ümit-bahş oldu. Artık anlaşılıyor ki Maarif Vekaleti’imiz inkılâp mefkûrelerini yalnız mektep sıralarındaki gençlere telkin etmekle iktifa etmeyecektir. Bu mefkûreleri geniş halk kütleleri arasına yaymak için konferanslardan, kitaplardan, filmlerden, hülâsa bütün fikir ve sanat vasıtalarından istifade edecektir. Türkiye’nin, Türk milletinin istikbali, bu halk sınıflarının inkılâp mefkûreleri etrafında kemal-i hararetle toplanmasını istilzam ediyor. Muallim ve mütefekkirlerimiz, sanatkarlarımız bu hakikati şüphesiz herkesten daha iyi anlamışlardır. Binaenaleyh Maarif Vekaleti’nin başladığı bu büyük işe onların bütün kuvvetleriyle iştirak etmeleri pek tabiidir.

İstiklâl mücadelemizin zengin ve yüksek hatıralarını bugünkü ve yarıncı nesillerin hafızasına daha kuvvetle nakşetmek için bir “İnkılâp müzesi” tesis lüzumunu da bu münasebetle tekrar hatırlatmak isteriz.

Maarif Vekâleti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ile teşrik-i mesai etmek suretiyle sürat ve suhuletle böyle bir müze tesisine muvaffak olabilir kanaatindeyiz.

İnkılâbımızın muhtelif safhalarına ait muhtelif vesikaları, hatıraları, eşyayı, grafikleri, haritaları, resimleri, buna ait bütün fikir ve sanat eserlerini ihtiva edecek olan böyle bir müzenin “İnkılâp terbiyesi” için ne kadar kıymetli ve canlı bir amil olacağı izahı müstağnidir. Bilhassa resmin ve ressamların bu hususta çok büyük yardımı olacaktır. Çünkü mücerret fikirlere ve izahlara kâfi derecede alâkadar olamayacak, onları lâıkiyla anlayamayacak büyük bir ekseriyet, şahsî şeylere daha büyük bir alâka gösterir. Bir müverrihin sayfalar dolduran izahatından ziyade bir ressamın canlı bir levhası onda daha kuvvetli bir iz bırakır. “Terbiyevî” nokta-i nazardan böyle bir müzenin tesisi fevkalâde müfit olacaktır. Teşkil edilecek böyle bir inkılâp müzesi, aynı zamanda ilim nokta-i nazarından da büyük bir boşluğu dolduracaktır. İnkılâbımızın en eski menşelerinden başlayarak bugüne kadar tarihimizin muhtelif safhaları hakkında İlmî usullere göre tesis edilecek zengin bir kütüphane ve “Arşiv” sayesinde inkılâp tarihi hakkında tetkikatta bulunmak isteyen mütetebbilerin çalışması imkânı da temin edilmiş olacaktır. Almanlar Cihan Harbi hakkında tetkikat-ı tarihiyede bulunmak maksadıyla muazzam bir kütüphane vücuda getirerek bu husustaki bütün eserleri ve vesikaları bir yere toplamışlardı. İşte bizim inkılâp müzemizin kütüphanesi ve hazine-i evrakı sayesinde de millî tarihimizin bu çok mühim devri hakkında tetkikatta bulunmaya başlanır, az zamanda mühim neşriyat vücuda getirilebilir. Esasen, inkılâp müzesinin “terbiyevî, vazifesini kuvvet ve muvaffakiyetle ifa edebilmesi için mutlaka çok sağlam bir ilmî esas”a istinat etmesi zarurîdir. Millî hayatımız için zarurî bir ihtiyaç olan ve lüzumu her gün daha kuvvetle duyulan bu inkılâp müessesini kurmak için maddeten çok büyük bir fedakârlık ihtiyarına lüzum olmadığı noktasında bilhassa ısrar ediyoruz. Yeter ki yapmak isteyelim ve yapmasını bilelim.

Köprülüzade Mehmet FUAD

2- İstiklâl Harbî'ne takaddüm eden hadisat-ı siyasiye:

İstiklâl Harbi vekâyiine başlamazdan evvel onu doğuran hadisat-ı siyasiyeyi hülâsa edelim:

Malûmdur ki, asırlardan beri Türkiye'ye müteveccih imhakâr bir siyaset cereyanı vardır. Buna tekmil cihan söz birliğiyle şark meselesi demiştir. Vakıa mesail-i tarihiye mevzuları riyaziye kazıyyeleri gibi kati ve sarih ifade edilmiş değildir. Muhtelif müverrihler tarihî bir mevzuu muhtelif zamanlarda, başka başka noktadan nazardan muhakeme ederek bir türlü tarif ve tespit etmişlerdir. Şark meselesi aşağı yukarı böyle ise de bu husustaki muhtelif tahlillerin nikat-ı esasiyesinde müşabehet vardır. Bununla bilhassa meşgul olan meşhur müverrihlerin tespitlerine gelince:

Müverrih [Charles] Seignobos kitabında, *“On sekizinci asırdan itibaren Rusya ve Avusturya devletleri, Osmanlı İmparatorluğu’nu istilâya ve Hristiyan tabasını kıyam ettirmeye çalıştılar. 1815’de Osmanlı İmparatorluğu elan tamamiyet-i mülkiyesini muhafaza ediyordu. Rusya’nın mütemadi tehdidi karşısında Devlet-i Osmaniye’nin ne olacağı bir mesele idi. İşte bu meseleye bir zaman sonra isim takıldı ve ‘Şark Meselesi’ dendi”* diyor.

[Albert] Sorel, *“Şark Meselesi”* namındaki kitabında, Türklerin Avrupa’ya ayak bastığı on dördüncü asır ortalarından itibaren şark meselesi tekevvün etmiştir diyerek saha ve sahneyi daha genişletiyor.

Bourgeois’ya gelince; o, *“Türklerin Avrupa’ya geçmesi, İstanbul’u zaptetmesi şark meselesinin yalnız bir perdesidir. Şark meselesi, kurûn-ı vusta cemiyetlerinin, inkişâf-ı hâricisinde esas bir mesele idi. Bu, barbar Asya akvâmı ile Garplılar arasında tahaddüs eden mesâil-i siyasiyedir”* diyerek tarihî ve coğrafi hududunu büsbütün tevsî ediyor.

[Edouard] Driault, Şark Meselesi’ne büsbütün başka bir mahiyet veriyor ve *“Ehl-i İslam ile gayr-i müslimlerin kavgasıdır”* diyerek kendi kanaatince nefsü’l-emre daha uygun bir tavsif yapıyor.

Driault, bu tarifıyla demek istiyor ki; Şark Meselesi, Padişah Mehmed'in İstanbul'a ayak basmasıyla değil, Peygamber Muhammed'in dünyaya gelmesiyle hâsıl olmuştur:

İslamiyet, yalnız Arabistan'ın aksâm-ı muhtelifesini bir din ile tevhit ve bir lisanla temsil ederek bir devlet teşkil etmekle kalmadı. Zuhurunun daha ilk asrında Arabistan'ın şark ve garbındaki İran ve Şarkî Roma Kayserliği'nin memâlikini de istila ederek tevessüe başladı.

Halid Bir Velid 634 sene-i miladisinde "Ecnadeyn"de Kayser Herakliyyus'un biraderi Theodor'un kumandası altında bulunan Hristiyan Ordusuna karşı İslam tarihlerindeki Yermuk Meydan Muharebesini kazanarak bunun birkaç kilometre şimalindeki Kudüs'e girdi ve 637'de Hazret-i Ömer muzafferâne bir surette Kudüs'e dâhil oldu. İşte böylece İslam âlemiyle Hristiyan dünyası daha yedinci asırda Kudüs'te çarpışmaya başladılar. Sonradan "Şark Meselesi" namını alan ve en son bütün muhacemât karşısında Türk'ün asırlarca yapayalnız mücadeleye mecbur bırakıldığı hadisât, İmâmü'l-müslimin'in Kudüs'e galip ve muzaffer girdiği gündən başlamıştır. Bundan sonra İslam âlemi memâlik-i Rum'u zapt ve istilada o kadar seri muvaffakiyetler gösterdi ki, bu istila karşısında Hristiyan âleminin ilk müdafaa hattını teşkil eden Şarkî Roma yani Bizans İmparatorluğu'ndan Afrika müstemlakâtını, Suriye kıtasını, Anadolu'nun bir kısmını zapt ettiler. Kilikya'ya geçip Toros'a tırmandılar ve hatta 669 ve 717'inci milât senelerinde iki defa İstanbul'u bile muhasara ettiler. Bu savlet karşısında Hristiyanlar da bittabi din ve medeniyetlerini, memleket ve saltanatlarını muhafaza ve müdafaaaya çalışıyorlardı ki bu mütemadi ve şedit mücadelât arttıkça Şark Meselesi de girift bir şekil alıyor ve kök salıyordu. Araplar zamanında bir kol Bizans'a kadar dayandığı gibi bir kol da Afrika'ya geçerek Septe'ye ve oradan Avrupa'ya atlayarak İspanya'nın kısm-ı azâmına sahip oldu ve Pirene'yi aşip cenubî

Fransa'ya yayıldı. Fakat bu iki koldan biri İstanbul surları önünde İmparator Leon ve diğeri Poitiers'de Şarl tarafından mağlup ve tevkif edildi. Nihayet Abbasiler zamanında dokuzuncu asır sonlarına doğru artık tevakkuf ve ric'ata başlayan İslam âlemine canlı, kudretli yeni bir unsur karışıyor: Türkler (Biz).

Ecdadımız, az zamanda İslam'ın hâkim ve sahibi olarak bida-yette ric'atı tevkife ve müteakiben savlete başladılar ve derhal Afrika'daki kolu idareleri altına alarak müdafaaya ve son devrelere kadar mukavemete muktedir oldular. (Malûmdur ki Trablus'tan Mondros mütarekenâmesi ile, Mısır'dan Lozan muahedenamesi ile tamamen keff-i yed ettik.) Diğer taraftan garptan vaki olan ehl-i salip hücumlarını durdurarak ve bu cepheye taarruza geçerek Bizans tahtını yıktık ve dehşeti Eflak, Boğdan içerilerine ve Viyana kapılarına götürdük. Aynı zamanda diğer bir Türk kolu Altınordu namıyla şimalden yürüyerek tek mil Rusya'yı çiğnedi. Avrupa içerilerine daldı. Bir kol da (Gürgani Türkleri) cenuba teveccüh ederek bahr-ı muhit-i Hindî sahillerine kadar dayandılar ve bugün İngilizlerin tevarüs ettiği Hint saltanatının sahibi oldular.

(İşte böylece gökten aldığı işaretle şarktan garba geçerek dokuzuncu asırda sahneye çıkan ecdadımız, yedi asır içinde gök gü-rültülerini andıran velvele ve heybetle cihanı sarsarak yenilmeyen kuvvetleri yendi, taç ve tahtlar yıktı. Mağrur başlı kralları önünde eğdi ve on altıncı asır serapa kendine münhasır kıldı.)

(Eğer Arapların ric'atının kuvvetle başladığı dokuzuncu asırda sahneye Türkler çıkmasaydı, bugün Araplık ve İslamlık Arabistan çöllerinin bir köşesinde basit ve gittikçe eriyip kaybolan küçük bir kabileden ibaret kalmış bulunacaktı. İslamlık ve Araplık bugünkü mevcudiyetini Türklüğün himaye, sahabet, kudret ve şeametine medyundur. Fakat gerek Harb-i Umumî'nin içinde ve gerek sonunda Suriye'yi bıraktığımız zamanlarda Araplar, bunun diyetini ihanetle, zilletle ödeyerek mahiyetlerini göstermişlerdir. Arapların,

bu hakâyık-ı tarihiye ile faziletkâr Türk milleti aleyhine irtikap ettikleri o çirkin hareketlerini karşılaştırdıkları vakit daima hicap ve azab-ı vicdanî duymaları icap eder.)

Cihanı sarsan, bu “İslam-Türk” savleti karşısında “Hristiyan-Garp âlemi” endişeye düştü, ehl-i salip orduları artık makâmat-ı mukaddeseyi istirdat ve muhafaza için değil, yıkan ve ezen bu kuvveti durdurmak, medeniyet ve devletlerini muhafaza etmek için birleştiler. Nihayet öyle bir an oldu ki, bir tarafta yalnız Türkler, diğer tarafta bütün cihan!

Hanımlar ve efendiler; burada mühim bir noktaya temas ediyoruz. Gurur ve ihmalin milletlerin hayatındaki tesiri, şahısların hayatına olan tesirinden çok fazla ve acıdır. Bu azamet ecdadımızı mağrur etti. O gurur ihmale sevk etti. Mütemadi zaferlerin neşesi ve cem edilen servetin tesiriyle safahat başladı. Garp âlemiyle sıkı temasımız neticesinde o âlemin daha ziyade seyyiatıyla ülfete dâlındı. Bu gibi tesirlerle Türk’ün doğum yatağında bağlandığı bekâret ve vahdet düğümü çözüldü, tevakkuf başladı. Bu tevakkuf yılgın ve fırsatçı Avrupalıya vakit verdi. Daha o zamandan başlayan itilâf ve ittifaklar ile zaman zaman taarruza geçtiler.

Evvela, Moskova Büyük Knezi II. İvan ilk defa on beşinci asırda Altınordu’ya cizye vermeyerek isyan etti. Bu on altıncı asır içinde bu Türk kolunu mağlup ederek Ruslar hâkim mevkiine geçti. Elan Rusya içinde gittikçe eriyen birer nokta gibi kalan Kazan, Astrahan ilh. gibi Türk yuvaları o günün metrukatındandır.

İkinci mühim ric’at da Hindistan’da vuku buldu. Çünkü Ruslar şimalden muvaffakiyete başladıkları zaman Hristiyan dünyası, İslam âlemini arkadan kuşatmak için Hint’e taarruz fikri kurmuştu. 1492 milât senesinde Amerika’yı keşfeden ve insaniyete hizmet kastıyla hareket ettiği zannedilen “Kristof Kolomb” belki daha ziyade garptan yürüyüp Hint’e varmak ve bu suretle Türk’ü

ve İslam'ı arkasından vurmak ve beşiğinde ezmek istiyordu. Buna, o, muvaffak olamadı.

Müteakiben on yedinci asırda Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizler bu keşif yolunda devam ederek Hindistan sahillerinde yerleştiler ve nihayet İngilizler on sekizinci asırda rakiplerini buralardan kâmilten atarak yalnız kaldılar.

Bidayette basit ve merhamet dilenen bir bezirgân gibi buralara yerleşen İngilizler on dokuzuncu asırda Saltanat-ı Gürganiye'yi mahvettiler ve son hükümdar Bahadır Şah'ı tevkif ederek öldürdüler ve 1857'de pek muhteşem olan bu saltanatu yıkıp enkazı üzerine bugünkü imparatorluğu kurarak milyonlarca insanı o günden beri esir ve ecir ettiler.

Ruslar şimalden Türk hükûmetlerini mahvederek on dokuzuncu asır nihayetinde Pamir yaylasının şimal eteklerine geldikleri vakit çevirme yapan İngilizler de aşağıdan bu yaylanın cenup yamaçlarına varmış ve Türk âlemini bu veçhile iki büyük kavisle tamamen kuşatmış bulunuyorlardı.

Bu çevirmeye, maruz kaldığı mütemadi taarruzlara, Hristiyan tabasının kıyam ve isyanlarına, gayri Türk Müslüman anasırdan bazılarının diyanetlerine rağmen yirminci asra kadar merkez kolunu teşkil eden Türkler, kendi mıntikasını kahramanca müdafada devam ediyorlardı. (İşte bu son ve kuvvetli cepheye yapılan mütemadi ve fasılasız taarruzata müteallik mesâil-i siyasiyyedir ki mahdud manasıyla "Şark Meselesi"ni teşkil eder).

Fakat çok geçmedi. Merkez cephesinde de inhitat ve ric'at başladı. Çünkü hâkim-i mutlak olan padişahlar zaman geçtikçe idare, siyaset ve harp yerine istila ettikleri memleketlerden akıp gelen servet, cariyeye ve ihsanlarla saraylara kapandılar. Tarihlerin kaydından taşan zevk ü safa âlemlerine daldılar. Bütün cihanın aleyhlerine kurdukları ittifaklara mukabil onlar habaset âlemleri, Lâle Devirleri kurdular. Zaten fethedilen ülkelere derin kökler salamayan

devlet idaresi bu suretle gevşedi ve on yedinci asırdan itibaren Devlet-i Osmaniye zayıfladı. Bir taraftan hârici muhacemât, diğer taraftan dâhili isyanlar dolayısıyla hudutlar geri çekildi. Kurumuş bir meyve gibi usaresini kaybetti, buruştu gitti.

Buraya kadar takip ettiğimiz vukuat, Şark Meselesi'nin dinî mahiyette devamını gösterir. Fakat bundan sonra mahiyet değişiyor.

Türk'ün ve İslam'ın ric'atı dolayısıyla Garp ve Hristiyan kurtulmaya ve ilerlemeye başladıkça kendi aralarında zaman ile tesadüfler ve tesadümler oldu. Rekabet başladı. Aynı zamanda biz artık bu gayr-ı kabil-i içtinap hâl alan mütemadi harplerle meşgul iken garpta on sekizinci asırdan itibaren sanayi ve bugünkü manasıyla sermaye (kapital) tahaddüs etti. Buhar kuvvetiyle işleyen makineler çıktı. Bunların eskisine nazaran fevkalâde süratli ve çok miktarda imal ettikleri eşyanın vücuda getirilebilmesi, çalışan amelenin işsiz kalmaması ve fabrikalara yatırılan sermayenin temettü vermesi için bir taraftan külliyetli mevadd-ı iptidaiyeye, diğer taraftan mamulatin sürülebileceği yerlere ihtiyaç hâsıl oldu. Buralar ise bu kabil sanayi teessüs etmediği yakın, orta ve uzak şark memleketleri idi.

Avrupa'da büyük sanayi ve sermayedarlık vücut bulurken, mahallî küçük sanayii kemirip bitirdiği gibi şark memleketlerinde de aynı imha hareketine devam ederek oraları büsbütün sanayiden mahrum, bütün eşya-yı mamuleyi Avrupa'dan almaya mecbur kılabilirdi yahut şarkta ihdas edilecek büyük sanayi, Avrupa kapitalistlerinin yed-i inhisarında kalabilirdi. Bu suretle şarklılar, Avrupalılara yalnız mevadd-ı iptidâie yetiştiren, bütün mamul eşyayı Avrupalılardan almaya mecbur olan iptidaî amele kitlelerinden ibaret kalacaklardı. İşte kendilerini sermayedarlarının menafiini temin ile mükellef bilen Avrupa hükümetleri bu gayeye varmak istiyorlardı. Bu maksatla şarkı, sermayedarlarının taht-ı

istismarına almak için Avrupa hükûmetleri ve bir müddetten beri Amerika hükûmeti bu ülkelere musallat olmuşlardır. Tasalluta uğrayan milletler hayat ve mevcudiyetlerini korumağa çalışmakta olduklarından ve tasallut edenler ise münhasıran kendi sermayedarlarının menafini temine çalıştuklarından arada birçok rekabetler, nizalar, muharebeler zuhura gelmiş ve bu yüzden devletler arasında ve yekdiğeri aleyhinde bî-hat ve hesap tasavvurlar, muhabereler, mukavele ve muahedeler vücut bulmuştur. Buna binaen Şark Meselesi on sekizinci asırdan beri dinî mahiyetini kaybederek “iktisadî bir mahiyet” kesbetmiştir. Bu suretle asrımızda siyasetin avâmil-i asliyesini mesâil-i iktisadiye esas ve zaruretleri teşkil etmektedir. Bütün bu muhacemâtın merkez sıkletinin Türkiye’ye ve Türklere müteveccih olmasının sebebi artık kolayca ve kendiliğinden tezahür eder.

Bir defa memleketimiz bizatihi mevadd-ı iptidâiye ambarıdır. Aynı zamanda büyük sanayimiz olmadığından “bu hâl devam ettikçe” Avrupalılar için mütemadi ihraç menbâyız. İkincisi, Avrupa’ya mevadd-ı iptidâiye yetiştirecek ve onların muazzam istihsalâtını istihlâk edecek vâsî ülkelerin memerrinde bulunmaktayız. Üçüncüsü, bizden ziyade onlarca pekiyi malum olan millî kabiliyetimiz, bilhassa bugünkü intibahımız.

Yarını gören ve o günü bugünden kazanmak için çalışan ve dolaplar kuran Avrupalılar elbet istihlâk ülkelerinin yollarını tıkamak istemezler. Binaenaleyh Avrupalıların yegâne gayesi tabiaten Şark’ın muhafaza ve müdafaa kalesi olan Türkiye’yi muasır malzeme ile mücehhez bir vaziyette değil, vustaî bir toprak yığını hâlinde bırakmaktır. O kalenin şecî ve kahraman muhafızları olan bizleri, kabiliyetimizin ve ruhumuzdaki feyzdâr coşkunluğun sevk ettiği kemale yetişmesine imkân bırakmak değil, harabelerde inleyen biçareler hâlinde yaşatmaktır. Fakat Türk yolunu tutmuştur. Hedefine mutlaka erecektir.

Vakıa beşer hilkatten berî durmamıştır; daima mücadele etmiştir. Fakat bu mücadele medeniyetin terakkisi nispetinde çoğalmış ve çetinleşmiştir. Fen ve sanayi koşuyor, mücadele bununla mütenasiben artıyor. Bunun karşısında dik ve sağlam kalabilmek için süratle ve bilâ-istisna aynı vesait ile mücehhez olmak lâzımdır. Aksi taktirde bugünkü şekil ve manadaki hukuk ve istiklâl bir hayalden ibaret olur. Zaten bir kaide-i tabiiyedir. Hevâ, halâyâ hücum eder. Fen ve sanat da böyledir. İşte sanayi ve kapital arttıkça sarf ve istihlâk menabiinin kifayetsizliği Avrupalıları büsbütün rekabete düşürmüş ve dünkü Harb-i Umumi'yi vücuda getirmiştir.

Harb-i Umumi'nin sevâik-i asliyesini de keza iktisadî sahada buluruz. Almanya bilhassa son asır içinde iktisadî sahada şiddetle tevessü ediyordu. Gittikçe artan bu tevessü ile İngiltere kendi sınaî ve ticari tefevvukunun bin-netice kendi cihan hakimiyetinin tehdit edilmekte olduğunu görüyordu. Almanya bilhassa denizaşırı mıntıklalarda İngiltere'ye karşı korkunç bir rakip olmaya başlamıştı.

İktisaden sahneye nispeten yeni atılan ve atıldığı günden beri serî ve kavî bir inkişafı rakiplerinin ürkütüğünü anlayan Almanya bir gün taarruza maruz kalacağını ve sâika-i menfaatla birleşebilecek müteaddit hasımlar karşısında yalnız kalarak tecavüze uğrayacağını hesaba katarak dâhilde de pek kuvvetli bir ordu vücuda getirmeyi ihmal etmiyordu. Almanya'nın bu iki başlı faaliyeti gün geçtikçe aynı nokta üzerinde Almanya ile ve yekdiğeri ile menfaatleri çarpışan Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın hatta Amerika'nın endişesini artırıyordu. Bu yüzden bidayetlerde bunlardan her biri iktisadî menafiin arzusu dâhilinde tahkim ve herhangi bir tecavüz karşısında mevcudiyet ve hakimiyetini temin için siyasî sahada mütemadi mücadelelerde ve vakit vakit şekil ve mahiyetini değiştiren itilâf ve ittifaklarda bulundular. Bu vadideki siyaset cereyanlarının mihrakını da bilhassa yine Türkiye'nin teşkil etmekte olduğunu görürüz. Çünkü, Fransa'nın asırlardan beri Suriye,

Garbî Anadolu, Kilikya ve İstanbul'daki iktisadî ve malî maksat ve faaliyeti ve bu hususta ihtiyar eylediği fedakârlık, Rusya'nın boğazlara hâkim olmak hevesi ve Slav ırkına mensup Balkan hükûmetleri vasıtası ile Balkanlarda ve Rumeli'de takip ettiği siyaset, İtalyanların Türk Afrika'sında takip ettiği hatt-ı hareket ve Akdeniz kıyılarını ele geçirmek hevesi, Almanların müttefikleri olan Avusturya-Macaristan vasıtasıyla Balkanlarda ve Rumeli'de oynamakta oldukları rol ve bilhassa şark-ı garipte artan iktisadî faaliyetleri bariz bir şekilde çarpışmaya başlamıştı. Hele Almanların vücuda getirdiği Anadolu-Bağdat demiryolları İngiltere'yi pek hassas vaziyete sokmuş ve Almanya için bir düşman yapmıştı. İşte gittikçe tekâsüf eden bu iktisadî ve siyasî cereyan, bu devletleri bin-netice Türkiye'nin inkisâmında ve cazip varlıklarına tevarüste anlaşmaya kadar sevk eylemişti.

1908 senesi Temmuz'unda yapılan "*Türkiye İnkılâbı*" Avrupalılara birden bir duş tesiri yapmış ve bu inkılâp Türkiye hükûmetinin tamamen parçalanmasının başlangıcı mı, yoksa tarsîn ve takviyesi mi diyerek intizara sevk etmiş ve aynı zamanda taksim hususundaki arzu ve endişeleri de inkılâbın vereceği tabîi sarsıntıdan istifade maksadıyla yeniden canlandırmıştı. Hepimiz pek iyi biliriz ki meşrutiyet idaresi Avrupalıların bu devre-i tereddüdünden asla istifade edemedi. O da saltanatın müstebidâne idaresi gibi cereyana tâbi oldu. Bilakis dâhilen birçok idare yolsuzlukları içinde işi biraz daha geciktirmekten başka bir şey yapamadı. En nihayet memleketin inhilâlîne seyirci kalmak zavallılığına düştü. Meşrutiyet inkılâbının pek az zaman sonra bir köpük mahiyetinde olduğunu gören Avrupalılar kararın tatbikatına girişerek ve Bosna-Hersek'ten başlayarak kararlarının tahakkukuna doğru yürüdüler. Alman müelliflerinden "*Karl Helfferich*" *Büyük Harb'in Evveliyâtı* diye yazdığı eserinde kendileri için iltizamkâr olmakla beraber bu hususta çok güzel esaslar tespit etmiştir.

Milletin tekmil kabiliyet ve fedakârlığının hulâsalarını toplayarak saraylarına kapanıp âlem-i ayş ü nûşa dalan padişahlar, son üç asırdan beri vatanın semasında biriken ve kararın bu siyaset tufanı karşısında lâkayt kaldılar. Ciddî tedbirler alacak yerde tevekkül ve itaat siyaseti takip ederek her darbede bir vatan parçası terk ederek devletin necip ve hayatî haklarından birçoklarını feda eyleyerek bizi Mondros önüne kadar getirdiler ve nihayet kanlarını emerek iskelet hâline getirdikleri milleti yalnız başına bu dehşetli siyaset tufanı ve gaddar Avrupa karşısına bırakıp çekildiler.

Burada kendiliğinden bir sual varit oluyor: Şu hâlde Harb-i Umumîye niye ve kim için girdik? Uzun zamandan beri temin edilmiş menfaatli bir ittifak icabı mı idi? Buna dair henüz hiçbir vesika çıkmadı. O hâlde henüz Balkan Harbi'nin ıstırap ve felâketiyle sendeleyeni ve bu dehşetli ateşe karışmak için bir kıvılcımı bile bulunmayan milleti Harb-i Umumîye sürüklemek benim kanaatimce anî doğan bir heves ve bir sergüzeşt idi. Harb-i Umumîye girmek lâzım mı idi, değil mi idi. Bu cihet henüz katiyetle tespit edilebilmiş değildir. Bunu her erbâb-ı ihtisas ve merak ayrı noktaları nazardan muhakeme ederek ayrı ayrı hükümler vermektedir. Kanaatimce müsellâh bitarafılık en faydalı bir şekil olurdu. Mademki girildi, hiç olmazsa ilk kışı atlatmak ve girdikten sonra vatanın kuvva-yı umumiyesini tedbir ve endişe ile kullanarak israf etmemek icab-ı mantık ve siyaset idi. Harb-i Umumîdeki askerî ve dahilî idare, Osmanlı saltanatı için büyük bir şaibe ve Türk milleti için bir faciadır.

Ordumuz, sevkü'l-ceyş ve ta'biye kavâidinin tamamıyla hâricinde ve Almanların keyif ve arzuları için bir kukla gibi kullanılmıştır. İdare-i dâhiliyeye gelince, bu hataları hâlen hepimiz çok kuvvetli hatırlıyoruz. Dâhilde her türlü habâset gayr-i meşru iddihar-ı servet, enva-ı safahat devam ederken cephelelerdeki asker aç ve çıplak bırakıldı. Düşmanların mebzul mühimmatı karşısında,

zabite attırıldığı tek fişeğin, topçuya tek merminin hesabı soruldu. Bir an geldi ki İtilâf ordularının nihayetsiz imha ve tahrip vesaiti karşısına Türk ordusu yalnız imanı ile cesedini koydu, nihayet maneviyat sarsıldı ve netice de Çanakkale tablosunu çizen, Kutü'l-Amare'de İngiliz ordularını esir eden, Kanal'da elini yıkayan, şarkta Rusları ric'ata mecbur kılan ordular yıkıldı. Suriye ve Irak mağlubiyetiyle iç Anadolu'ya doğru hezimet başladı. Bu sırada Avusturya, Macaristan ve Bulgar orduları büsbütün bozulmuş, Almanlar büyük İtilâf taarruzlarına dayanamayarak çekilmeye başlamış, aynı zamanda Alman milleti sarsılmış ve müttefikler için artık vaziyet kaybedilmişti.

3- Mondros Mütarekenâmesinin akdi ve mütareke mevaddı:

Bu vaziyet içinde İstanbul'daki kabine erkânı Suriye'den çekilebilen kuvvetleri tensik ederek mümkün olan bir hatta mukavemeti temine çalışmak, diğer cephelerden yapılacak iktisatla Çanakkale'yi takviye etmek ve Trakya'da bir cephe kurmak suretiyle harbi idame gibi bazı tedbirler düşünmek istemişlerse de hiçbirisini yapabilecek hâlde olmadıklarından sanki Türkiye'de çalışan yabancı Alman generalleri imiş gibi memleketi ve milleti mukaderatıyla baş başa bırakıp çekilip gittiler. Yerine geçen İzzet Paşa kabinesinden büyük bir şey beklenemezdi. Aynı zamanda düvel-i itilâfiyenin mağlup milletleri büsbütün gevşetmek için cihan efkâr-ı umumiyesine haykırdıkları mahut *Wilson Prensipleri* de bir taraftan müessir olarak Kutü'l-Amare esiri General Townshend'in delâletiyle 30 Teşrinievvel (Ekim) 1918'de Mondros'ta *Agamemnon* zırhlısında bir tarafta Bahriye Vekili Rauf Bey'in riyasetinde Reşat Hikmet ve Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Sadullah Beylerden müteşekkil Osmanlı heyeti, diğer tarafta Amiral Calthorpe olmak üzere suretini şimdi okuyacağım mütarekenâme imzalandı.

DEVLET-İ OSMANİYE İLE DÜVEL-İ İTİLÂFİYYE ARASINDA YAPILAN
MÜTAREKENÂME

İngiltere hükûmetinin müteffikleriyle bil-itolâf salâhiyetdar kıldığı İngiltere hükûmeti Bahr-i sefid Başkumandanı Ferik Amiral Sir Arthur Calthorpe Hazretleri ile hükûmet-i Seniyye cânibinden hâiz-i salâhiyet Bahriye Nazırı Devletlü Rauf Beyefendi Hazretleri, Hariciye Müsteşarı Atıfetlü Reşat Hikmet Beyefendi Hazretleri, Erkân-ı Har-biye Kaymakamlarından Sadullah Beyefendi arasında kararlaştırılıp akdedilen mütareke şerâiti:

- Madde 1 – Bahr-i siyah’a mürûr için Çanakale ve Bahr-i siyah boğazlarının küşadı ve Bahr-i siyah’a mürûrun temini, Çanakale ve Bahr-i siyah istihkâmâtının müttefikler tarafından işgali.
- Madde 2 – Osmanlı sularındaki bilcümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevâzii ve mevâni-i sâire gösterilecek ve bunları taramak veya ref’etmek için talep vukuunda muavenet edilecektir.
- Madde 3 – Karadeniz’de mevcut torpil mevkilleri hakkındaki malûmat-ı mevcude it’â edilecektir.
- Madde 4 – İtolâf hükûmetine mensup üserâ-yı harbiye ile Ermeni üserâ ve mevkufunu İstanbul’da cem edilecek ve bilâkayt ü şart itilâf hükûmetlerine teslim edilecektir.
- Madde 5 – Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilînin idamesi için lüzum görülecek kuvva-yı askeriyeden maadasının derhal terhisi (işbu kuvva-yı askeriyenin miktarı ve vaziyetleri itilâf hükûmâtı tarafından Devlet-i Âliyye ile müzakere edildikten sonra taktırilecektir).
- Madde 6 – Osmanlı kara sularında zabıta ve buna mümâsil hususât için istihdam edilecek sefâin-i sagire müstesna olmak üzere Osmanlı sularında Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefâin-i harbiye teslim olunup gösterilecek Osmanlı, liman veya diğer limanlarda mevkuf bulunacaktır.

- Madde 7 – Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhuruunda herhangi sevkü'l-ceyş noktasını işgal hakkını haiz bulunacaktır.
- Madde 8 – El-yevm Osmanlı işgali altında bulunan bilcümle liman ve demiryolu mahallerinden itilâf sefâini tarafından istifade edilmesi ve itilâfla hâl-i harpte bulunanlara karşı mesdûd bulundurması sūfûn-ı Osmaniye'de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında şerâit-i mümâsileden istifade edeceklerdir.
- Madde 9 – İtilâfiyun, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bilumum sefâin tamiratı vesâit-i teshiliyesini istimâl edeceklerdir.
- Madde 10 – Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.
- Madde 11 – İnan'ın şimâl-i garbî kısmındaki kuvva-yı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce itâ edilen emir icra edilecektir. Mavera-yı Kafkas'ın evvelce kuvva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emir edildiğinden kısm-ı mütebâkisi müttefikler tarafından vaziyet-i mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.
- Madde 12 – hükûmet muhaberâtı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların itilâf memurları tarafından murakabesi.
- Madde 13 – Bahrî, askerî ve ticarî mevâdd ve malzemenin men-i tahribi.
- Madde 14 – Memleketin ihtiyacâtı tatmin olunduktan sonra mütebâki kömür, mayi, mahrûkât ve bahrî levâzımının Türkiye menâbiinden mübâyaası için teshilât ibrazı (mevâdd-ı mezkûrenin hiçbirini ihraç olunmayacaktır).
- Madde 15 – Bircümle hutût-u hadidiyeye itilâf murâkabe zabitleri memur edilecektir. Bunlar meyânında elyevm Hükûmet-i Osmaniye'nin taht-ı murâkabesinde bulunan mavera-yı Kafkas hutût-u hadidiyesi akşamı dâhildir. İşbu Kafkas hutûtu serbest ve tam olarak itilâf memurlarının taht-ı idaresine vaziedilecektir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazar-ı dikkate alınacaktır. İşbu

maddeye Batum'un işgali dâhildir. Hükûmet-i Osmaniye Bakü'nün işgaline mütearrız bulunmayacaktır.

Madde 16 – Hicaz'da ve Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtâat en yakın itilâf kumandanına teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için muktazî miktarından maadası beşinci maddedeki şerâite tevkiyen takarrur ettirecek veçhile geriye çekilecektir.

Madde 17 – Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabıtları en yakın İtalyan muhafaza kıtâatına teslim olunacaktır. Hükûmet-i Osmaniye teslim emrine itaat etmedikleri takdirde muhaberât ve muaveneti kat'etmeyi taahhüt eyler.

Madde 18 – Mısır da dâhil olduğu hâlde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın itilâf muhafaza kıtâatına teslimi.

Madde 19 – Alman ve Avusturya bahrî, berri, sivil memurların ve tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda memâlik-i Osmaniye'yi terk etmeleri.

Madde 20 – Beşinci madde mucibince terhis edilecek Kuvva-yı Osmaniye'ye ait teçhizat, esliha, cephane ve vesâit-i nakliyenin tarz-ı istimâline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır.

Madde 21 – Muteliflerin menafiini siyanet için iaşe nezareti nezdinde itilâf mümessilleri bulunacak ve kendilerine bu bapta lüzum görülecek kâffe-i malûmat ita edilecektir.

Madde 22 – Osmanlı üserâ-yı harbiyesi itilâf devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil üserâ-yı harbiye ile esnân-i askeriye hâricinde olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacaktır.

Madde 23 – Hükûmet-i Osmaniye, merkezî hükûmetlerle bilcümle münasebâtı kat'edecektir.

Madde 24 – Vilâyat-ı Sitte'de iğtişâş zuhurunda vilâyetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını itilâf devletleri muhafaza ederler.

Madde 25 – Müttefiklerle Hükümet-i Osmaniye arasında muhase-mât 1918 senesi Teşrin-i evvelinin otuz birinci günü vasaflı saat-ı mahallî ile vakt-i zahirde tatbik edilecektir.

İngiltere Hükümet-i Kraliyesi Sefâin-i Harbiyesinden Limmi'de, Mondros limanında lenger-endâz *Agamemnon* zırhlısında 1918 senesi Teşrin-i evvelinin otuzuncu günü nüshateyn olarak imza edilmiştir.

Sadullah – Reşat Hikmet – Hüseyin Rauf – Arthur Calthorpe

İşte bu mevâdd ve ahkâm ile Türkiye istiklâlini tamamen kaybediyor ve akıbetini düvel-i itilâfiyenin karar ve insafının tecelliyâtına terk etmiş bulunuyordu.

Esasen, zahiren mülayim ve insanî görünen ma'hûd *Wilson Prensipleri* kendi muhasımları olan mağlup milletlerin nîm-i itminânla berâ-yı tetkik o maddelere eğildikleri sırada enselerinden kılıçlanmak için mezkûr devletler tarafından tertip edilmiş bir iç-falname idi. Bunlar binnetice Avrupa siyaset-i anekârisini daima hacil bırakacak bir vesika-i tarihiyedir.

4- Türk İstiklâl Mücâhedesi nasıl başlıyor?

Efendiler;

İşte bu kara günlerin başlangıcında, gören bir göz, işleyen bir dimağ beliriyor: “Mustafa Kemal”. O, vakıa daha Harb-i Umumî'nin bidayetinde ve sonra muhtelif cepheelerde ordularını yüksek sevk ve idaresiyle pek büyük hizmetler yapmıştı. Fakat milletine karşı vazife-i asliyesinin ancak şimdi başladığını kabul ediyordu.

19-20 Eylül 1918 gecesi Suriye cephesinde başlayan İngiliz tarruzu, Almanların pek fena ve hatalı olarak tertip ü ta'biye ve muannidâne fikirlerle idare ettikleri Osmanlı ordusunu perişan etmiş, yalnız Mustafa Kemal Paşa, emrindeki ordusunu kurtararak Halep ve civarında kadar getirmiş bulunuyordu. Tehlikeyi içinden gören müşarünileyh, bir dereceye kadar önüne geçmek için daha

felaketin ilk anında Padişah'a, İzzet Paşa'nın riyasetinde kendisi de Harbiye Nazırı olmak üzere bir kabine teşkilini teklif ediyordu. Biraz sonra İzzet Paşa kabinesi Mustafa Kemal'siz mevki-i iktidara geldi.

Bu sırada Osmanlı Ordusu şu vaziyette idi:

Şark'ta: Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan hududu dâhilinde, Dokuzuncu Ordu; Ahılkelek, Gümrü, Ardahan, Batum, Kars mıntıklarında.

Irak'ta: Altıncı Ordu, Musul dâhil olmak üzere [Hanikin-İslahiye, Kerkük ve imtidâdı] hattında İngilizlerle temasta.

Suriye cephesinde: 25-26 Teşrin-i evvel 1341'de Halep tahliye edilmiş, İkinci ve Yedinci Ordulardan mürekkep Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığını, Liman von Sanders Paşa'dan devren Mustafa Kemal Paşa deruhte etmiş olup karargâhı Adana'da, kıta'âtı Bağdat hattının şimalinde idi.

Maân, Hicaz ve Yemen'deki kuvvetler esir addedilebilirdi.

Çanakkale'deki ve diğer menâtıktaki kuvvetler şayan-ı ehemmiyet bir mahiyette değiller idi.

Mustafa Kemal Paşa bu vaziyette emrindeki iki ve yedinci ordularla Musul mıntikasındaki Altıncı Ordu'dan istifade ederek yeni bir teşkil ile bu felâket içinde Türk sesini yükseltmek teşebbüs ve teklifleri içinde iken Sadrazam ve Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye Reisi olan İzzet Paşa'dan *"düvel-i itilâfiye ile aktedilen mütarekenâme şerâiti ber-vech-i zîrdır. Malûmat husulüyle her ordunun kendine ait hususâtı derhal tatbiki elzemdir. Bu bapta lüzum görüldükçe izahat ve talimat verilecektir"* emrini almıştı.

Mütarekenâmenin tetkikinden, Devlet-i Osmaniye'nin bununla kendini bilâkayd ü şart düşmanlara teslim değil, memleketi düşman istilası için ona muaveneti de vaat ettiğini gören Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bu mevâddın olduğu gibi tatbik edildiği taktirde memleketin baştan başa istilaya uğrayacağını, düşman-

ların her dediğine semî'nâ ve ata'nâ deniyorsa, Türkiye'de müstevlilerin hâkim olacağını ve bir gün Osmanlı kabinesini düşmanların tayinine kadar varacağını etrafa anlatmakla beraber 3/11/1918'de mütareke mevâddının tatbikatı için mühim nikâtın tenvirini İzzet Paşa'dan istizah eyledi. Bittabî nüfuz ve salâhiyeti kalmayan bir makamdan istediği sarahatle cevap almak kabil olmadı. Arada geçen birçok muhaberâtta sonra bilhassa şu şifreyi de yazdılar:

Adana
8/11/1918

İstanbul'da Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ne

İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkındaki emirleri alındı. İskenderun limanından ve Halep şosesinden istifade edebilecekleri hakkında itilâfiyünün vukuu bulan ilk müracaatlarına tarafımızdan sert ve bârid cevap verilmiş olduğu hakkındaki zehâb-ı devletlerinin sebep-i tevellüdü anlaşılammıştır. Muhtelif sebep ve bahanelerle İngilizlerin İskenderun'u işgal için vukuu bulan ilk ve son müracaatlarına oradaki kumandanımız tarafından verdiğimiz talimata tevfikân it'a olunan cevap pek ziyade nazikâne ve hükümet-i seniyenin bize tebliğ eylediği mütareke şartnamesi münderecatına ve zat-ı devletlerinin evâmirine tamamen mutabık olduğu gurupça vesâike müsteniden iddia olunur. Bu bapta sert ve bârid cevap alındığı, Britanya hükümetinin murahhasları tarafından dahi söylenmiş olduğuna dair bir kayıt ve işaret yoktur. Binaenaleyh İngilizlerin dehşetli bulduğunuz en son cevaplarının esbâbını başka yerlerde aramak lazımdır. Ve bit-tedric bütün memleketimizi istilâya kadar varacak olan böyle dehşetli cevapların tekerrürüne şüphe olmadığından arz ettiğim esbâbın derin düşüncelerle nazar-ı muhakemeye alınması lüzumunun arzını vazife addederim.

Halep'te bulunan İngiliz kumandanı, istifade etmelerini talep ettikleri İskenderun-Halep şosesini taht-ı emniyette bulundurabilmek için kıtâatımızın [Kilis-Payas] hattının şimâline alınmasını İngiliz Başkumandanlığının İstanbul'a teklif ettiğini ve vakt-i ziya'ına mahal kalmamak üzere [Halep-İskenderun] şosesinin şimdiden keşfine

müsaade olunması lüzumunu bildirmiştir. 6. Ordu Kumandanlığının 7/11/1918 raporu da manzur-ı devletleri buyrulmuştur. Bu rapor muhteviyatına nazaran [Nusaybin-Cizre-Halep] şimendiferini işgale işaret olan ve İngiliz ordusu Başkumandanlığının Musul'un der'akap terki, aksi takdirde cebren gireceği hakkındaki teklifi ne surette tefsir olunur?

Görülüyor ki meselenin tarafımızdan İngiliz murahhaslarına karşı vukuu bulduğu zannolunan bürûdete hamline mahal yoktur. Mütalâat-ı mesrûdeden maksad-ı âcizanem şudur ki her ne sebebe binaen olursa olsun İngilizlerle aktedilen mütarekenâmenin imza tah-tına giren şekli mazbutu, Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin hayat ve selâmetini kâfil mâna ve mahiyette değildir. Mevâdd-ı mezkûrenin müphem ve şâmil medlûllerinin bir an evvel tespiti lâzımdır. Yoksa İngilizlerin tekâlifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün [Payas-Kilis] hattına kadar olan araziye isteyen İngilizlerin, yarın [Toros]'a kadar olan Kilikya mıntikasını ve daha sonra [Konya-İzmir] hattının lüzum-ı işgali teklifinin, yekdiğerini velî edeceği ve binnetice ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Heyet-i Vükelâ-yı Osmaniye'nin Britanya Hükûmeti tarafından lüzum-ı intihabı gibi tekâlifin karşısında kalmak müstebâd değildir. Acz ü zaafımız derecesini de pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lâzım geleceği kanaatini muhafaza ederim. Yoksa Almanya ile müttefiklik sonuna kadar harbe devam etmek hâlinde, büsbütün münhezim olduğuna nazaran İngilizlerin istihsâl eyleyebilecekleri neticeyi onlara kendi muavenetimizle bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve bilhassa hükûmet-i hâzıramız için pek kara sayfalar vücuda getirir. Şayet hükûmetçe İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine itimat olunabilecek bir ittifak-ı hafî yapılmış veya yapılması ihtimali kavî derecede bulunmuş ise bu hususun meçhulümüz kalması bittabi yanlış muhakemâta sevk edebileceğinden, mümkünse bu bapta imâen olsun tenvir edilmekliğimi rica ederim. Akıbet-i vatanla endişe-nâk olmaktan mütevellit ve samimî bulunduğuna şüphe edilmemek lâzım gelen mütalâatımızın münakaşa mahiyetinde telâkkisine temâyül buyrulmamasını hassaten rica ederim.

Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal

Paşa, hatırâtında bizzat buyurdıkları üzere bu vesika, Türk münevverlerini, vicdanî, fikrî mülâhazaya davet edecek mahiyettedir. Bundan biraz sonra İzzet Paşa kabineden çekiliyor. Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'da bulunmasının lüzumlu olduğunu ihsas ediyor. Paşa İstanbul'a geldiği zaman Meclis'te Tevfik Paşa kabinesine rey verileceğinden Meclis'e koşuyor ve Meclis'i tenvir ederek adem-i itimat reyini verilmesinde ve İzzet Paşa'nın tekrar mevki-i iktidara geçmemesinin temininde ısrar ediyor. Fakat muvaffak olamıyor. Müteakiben padişahla yaptığı mülâkat neticesinin de akim kaldığını görünce Şişli'deki evine çekilip yeni programıyla meşgul olmaya başlıyor.

5- Düvel-i itilâfiye tarafından mütareke mevâddının tatbiki:

Bir İngiliz risâlesinin yazdığına göre, İtilâf Devletleri Harb-i Umumi'den evvel aralarında Türkiye'nin inkisâmına karar vermişlerdi. Fakat Rusya'nın inhilâl suretiyle aralarından çıkmasından istifade eden ve daha kavî bulunan İngilizler evvelce verilmiş olan bu kararı kendi lehlerine kısmen tadil etmişlerdi.

Türk'ün celâdeti önünde vaktiyle yeis ve hicap ile dönen İtilâf ordu ve donanması müsaade edilen Çanakkale geçidi önünde mütareke akdedileli bir hafta geçtiği hâlde tereddüt ve endişe ile bekliyor ve torpil hatlarının tathiriyle meşgul oluyordu. Nihayet 13 Teşrin-i sani 334'te [1918] İtilâf donanmaları İstanbul'un ve her Türk'ün arşa dayanan matemi arasında saltanat sarayının önüne yığıldı. O zaman bu kafileye Yunan donanmasının da karışması izzet-i nefis-i millîmizi büsbütün incitmiş ve tehlikeyi daha o dakikada tefhim eylemiş bulunuyordu. Türk'ün içine sızan gözyaşına mukabil, yerli Rum ve Ermenilerin şakrak istikbâliyle İstanbul'a yerleşen İtilâf askeri ve idaresi, çöllerde günlerce susuz kalmış

mahlukatın anî tesadüf ettikleri bir su başında gösterdikleri isti'câl ve şaşkınlığa benzer bir tavırla ilk günden izhâr-ı kast ve tıynet eylediler.

Adlarını kendileri taktıkları Düvel-i Muazzama'ya öyle gelmişti ki önünde aylarca hâib ve hâsir kaldıkları Çanakkale'den geçmekle, milletin o zamana kadar Kâbe-i harsı olan İstanbul'u Karadeniz'den işgal etmekle Şark Meselesi'nin halli kuvve-i karîbeye gelmiş ve asırlardan beri gaye edindikleri Türkiye inkisâm ve inhilâli hâsil olmuş demektir.

Hâlbuki ne Fas, ne Cezayir, Mısır ve Arabistan ve ne de Türkler onlardı. Asırlarca emek ve servet sarf ederek Şark'ı tetkik ve tahlil ettiklerini zanneden Garp devletleri bizi anlayamamışlardı. Hür doğan ve daima hür kalan Türk'ün ruhunun zillet ve esarete tahammülsüzlüğü hakikatine erişememişlerdi. Mazur idiler; çünkü Türk'ün taktir mahiyetine akl-ı beşer kifayet edemez.

Mütareke akdinden altı buçuk ay sonra 15 Mayıs 335'te [1919] ordumuz bil-mecburiye şöyle bir vaziyet almıştı: (Kroki-1)*. Bu tarihe kadar geçen zaman zarfında Mütarekenâme'nin hemen bütün mevadî en acı şekliyle tatbik edilmiş ve şu vaziyet hasıl olmuştu. Karadeniz'e geçmek için Boğazlar açılmış Çanakkale ve Karadeniz Boğazı istihkâmâtı mütelifin kuvvetlerine teslim edilmiş. Osmanlı sularındaki torpiller kaldırılmış sefain-i harbiyemiz ve esirleri kendilerine teslim edilmiş, demiryollarımız ve muhabere vesaitimiz kendi memurları tarafından işgal edilmiş, eski müttefiklerimize ait eşhas memleketten kâmilten çıkarılmış ve bu hükûmetlerle bilumum münasebetimiz kat' olunmuş, Hicaz, Asir, Yemen'de bulunan ve uzun zamandan beri anavatanla irtibatsız kaldıkları hâlde tahammülsüz mahrumiyetler içinde şanı

* Kıtapta yer alan kroki ve haritalar, eserin orijinalinde formayı bozmama adına 136-137. sayfalar arasına numaraya dahil edilmeden iki sayfayı kaplayacak şekilde ayrıca verilmiştir. Biz bunları atıf yapıldıkları yerlerde konferans metinlerinin sonuna eklemeyi, eserin bütünlüğü açısından daha uygun olacağı düşüncesiyle hareket ettik [Haz. notu].

millîmizi muhafaza etmiş olan kuvvetlerimiz en yakın İtilâf kumandanına, Trablusgarp ve Bingazi'de el'an mücadele eden zabitlerimiz İtalyan kumandanlarına teslim edilmiş. Ordularımız Kilikya, Musul, Adana, Maraş, Urfa havalisini ve Kafkasya'yı tahliye ederek ordu, terhis edilerek mevcutlar adeta kadro haline indirilmiş, terhis dolayısıyla depo edilen ve evvelce ihtiyaten depolarda bulunan esliha ve cephaneyi zaptetmişler, İngilizler cenupta Musul havalisini, Urfa ve Maraş'ı (Urfa ve Maraş'ı bilâhare Fransızlar işgal ettiler) Şimal'de Samsun, Merzifon ve İzmit'i.

Fransızlar cenupta Kilikya'yı, şimalde Bandırma ve Zonguldak'ı İtalyanlar Konya, Söke ve Antalya havalisini, ayrıca Fransız ve İngiliz ve İtalyanlar müştereken İstanbul'u işgal etmişler ve karargâh-ı umumîlerini İstanbul'da tesis etmişlerdi. Bundan başka İngilizler Batum ve Tiflis'i işgal ederek Ermeni ve Gürcü hükûmetlerini kurdular. Bu suretle de şarkta bir set vücuda getirmeye çalıştılar. Bu vaziyet dahil-i memlekette de çok fena sarsıntılar yaptı. Maneviyat kırıldı. Her tarafta şekavet başladı. Hele Rum, Ermeni ve hatta Yahudilerin terbiyesizliği gayr-i kabil-i tahammül bir hal almıştı. Her Rum evi maili beyazlı, her Ermeni dükkânı turuncu ve mor renkteki bayraklarla donanmış ve Yahudiler bile İzmir'deki hahamhanelerine kendi bayraklarını takmıştılar. Hülâsa Türkiye hiçbir milletin uğramadığı bir akıbete uğramıştı. Bunun en korkuncu Harb-i Umumî'deki bazı yolsuzlukları hatırasında büyüten münevver tabakanın da zabitanımıza düşmanlığı ve bu suretle düşmanların arzularını teshil etmeleri idi. Halbuki bu felâketi durduracak yeniden akacak kanlardı. Zabitan henüz nefes almadan bu kudsî vazifeye hazırlanırken bilhassa münevver kitle tarafından maruz kaldıkları bu gibi hasmane his ve hareketler ne kadar haksız ve yanlıştı. Bu hususta o kadar ileri varanlar oldu ki ezcümle Cennap Şahabettin adlı bir adem, kahraman zabitelerimizin kat'i bir istihkar-ı hayatla bütün Harb-i Umumî seneleri, serhatlarda, yalçın

kayalarda kararttığı mahmuzlarını ve apoletlerini eline dolayarak en adi bir düşman gibi sütunlar dolusu yazılar yazdı, bereket versin bu feci hatadan ekseriyet çabuk caydı. İngilizler biliyordu ki bir milleti inkızaza uğratmak ve onun cazip varlıklarına tevarüs eylemek için o vatanda her şeyden evvel duçar-ı zaaf edilecek iki kuvvet vardır. Biri milletin ruhu, diğeri ordunun ruhu. Bu sebeple evveleminde bu iki kuvvet ve kudret unsurunu yok etmek yolundan yürüdüler.

Biraz evvel arz ettiğim üzere İtilâf devletleri memleketi her taraftan işgal ve orduyu vesait-i tedafüiyeden tecrit ederken kuvvetlerinin hâkim olduğu yerlerde namuskâr ve liyakatli kumandanları birer vesile ile ele geçirip hapsediyorlar ve rütbesi ne olursa olsun her Türk zabitanını kendi zabitanlarına selâm ve ihtirama mecbur tutuyorlardı. Bu meyanda milletin ruhunda teşeddüt husule getirmek için Hürriyet ve İtilâf Fıkrası mensubînini körüklediler. İzzet-i nefsimizi kırmak ve bizi büsbütün yıldırma için kadın, erkek, ihtiyar, genç her ferdimize her türlü fenalıkları tatbik ettiler. Kendilerine istinat eden bu hizip vasıtasıyla birçok vatanperver zevatı İttihat ve Terakki'ye mensup, tehcir ve nakil ile alâkadar diye tazyik ve hapsedtiler. Bu suretle milleti tefrikaya ve nevmîdiye düşürdüler. Diğer taraftan bu tedhiş siyaseti karşısında memleketin münevver geçinen bazı zavallılarını da manda ve saire gibi kendi kendimizi aldatan ve bilmeden esarete razı kılan propagandaları yapmaya sevk ettiler.

Hatta bunlardan bazıları kasd-ı ihanetle ve bir kısmı saika-i cehl ve gafletle maalesef her şey bitmiştir diye Düvel-i Muazzama teslimiyetten başka çare kalmadığı tavsiyelerine kalkıştılar. Âdeti herkes birbirinden çekinmeye başladı. O kadar muvaffak oldular ki her şeyin nihayet bulduğunu zanneden ve milletle en riyasız alâkası olması icap eden padişah (Sultan Vahdettin) yalnız kendisinin ve tevâbinin sefihane hayatını kurtarmak için zilletten

zillete koştı. Milletin mukaddes mücâhedesini doğmadan öldürmek için düşmanlardan ziyade çalıştı. Dini şerre âlet ederek esaret gerektir diye fetvalar verdi. Sarayında mücahitler için idam kararları imzaladı. Yerli Hristiyanlar her gün kabileler hâlinde cephelelerimizdeki düşman ordularına gönüllü giderken hissiz şehzadeleri Anadolu'ya iltihak edecek yerde, tasavvur edilemez bayağılıkla saraylarını her biri birer zevk ü sefa mahfili hâlinde İtilâf zabitanına açtılar. Sultanlar onlara kadeh sundular. Anadolu halkı kadın, çocuk, genç ve ihtiyar aşk-ı istiklâl ile ölüme koşarken [onlar] saraylarında, sahilhânelerinde tahrip ve imha kuvvetlerinin zabıt ve kumandanlarının kollarında dans ettiler. Hâlbuki insan olsalardı, ne vazifeler hissederlerdi. İşte Türk Devleti'nin, Endülüs Devlet-i Emeviyesi'nin yıkılışı gibi elim bir akıbetle karşılaştığı demde onun padişah ve mensubîni bu derekeye inmişti. Zaten kanları bozulmuş, mahiyetleri değişmiş bu **çler sürüsünden başka bir şey beklenemezdi. Bunlara rağmen kendilerini yalnız vatandan tart cezasıyla iktifa etmekle fazilet gösterilmiştir. Bağrı yanan Türk milleti bunları bir daha harimine kabul etmek değil, bu vatanda hayal ve hatıralarını yad ve tahayyüle bile müsaade etmeyecektir. Biz, saltanat idaresinin ne olduğunu, hilâfetin neye mal olduğunu asırlardan beri çok acı tecrübe ettik ve artık biliyoruz.

Memleketi işgal harekâtının en mühimlerinden biri de İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgalidir. Bir devlet kabinesi reisi değil, İngilizlerin maksat ve arzularını icra için tertip edilmiş olan komite reisi mahiyetinde bulunan Damat Ferid'in, mevki-i iktidara geçtikten sonra yegâne gayesi düşmanların arzularının suhulet ve süratle husûlüne mâni olacak anâsırı iş başından çekmek oldu. Ezcümle İzmir vali ve kumandanı olan Nurettin Paşa'yı değiştirerek Kambur İzzet namıyla maruf birini valiliğe ve müte-kâidinden Ali Nadir Paşa'yı da kumandanlığa getirmişti.

14 Mayıs 335'te [1919] Amiral Webb, Paris Konferansı kararına tevkiyen İzmir kalelerinin kuvva-yı İtilâfiye tarafından işgal olunacağını Sadrazam Ferit Paşa'ya bildirdi. Aynı günde saat g'da İzmir'de bulunan Amiral [Arthur Gouch] Calthorpe da İzmir vali ve kumandanına aynı mealde bir nota verdi. Vali bunu İstanbul'a bildireceği cevabını verdi ve gemilerine giderek Calthorpe'ü ziyaret etti ve esna-yı işgalde bir hadiseye mahal verilmemesini rica etti. İstanbul'da o zaman Harbiye Nazırı bulunan Şakir Paşa'dan bu işgalin mütareke icabâtından olduğu cevabını almışlardı. Aynı gün öğleden sonra nefis-i İzmir'in 15 Mayıs 335'te [1919] Yunan ordusu tarafından işgal edileceği ve bu esnada tahaddüs edecek asayişsizliği İzmir limanındaki düvel-i itilâfiye donanmasının bertaraf edeceği mealinde ikinci nota verildi. Bugün Fransızlar Foça'yı, İngilizler Kösten adasını (Uzunada), Yunanlılar Yenikale'yi işgal etmişlerdi. 15 sabahı Yunan kıtaatı evvelce verilen karar İzmir civarı olduğu hâlde, Ponta'dan ve Kordon'da Kramer civarından olmak üzere iki noktadan ihraca başladılar. Yunan kıtaatı hükûmet dairesine ve kışlaya doğru ilerlerken Rumlar tarafından atılan bir silahı bahane ederek birçok bîgünaha ateş ve şehit ettiler ve her türlü yolsuzlukları irtikâp ederek İzmir'i tamamen işgal ettiler. İzmir'e çıkan bu ilk fırka Zafiriu kumandasındaki Larissa fırkası idi. İzmir'in işgalinden bir iki gün sonra bir Yunan taburu da Urla'ya giderek orayı işgal etmişti.

Bu suretle kıtaatın inhilâli, bu mıntıkada ilk an mukavemet edecek bir kuvvet bırakılmamış ve bu ani hıyanetin tesiriyle ahali de neye uğradığını bilememiş olduğundan Yunanlılar az zamanda İzmir, Urla, Seydiköy, Tire, Ödemiş, Manisa ve Menemen'i işgal etmişlerdi.

Daha evvel İzmir'in bir felâketle karşılaşacağını anlamaya başlayan İzmir halkı, işgalden bir gün evvel yakın bir tehlikenin başları üzerinde dolaştığını hissediyor ve herkes kulaktan kulağa

birbirine ne felâket haberi duyduğunu soruyordu. Vilâyet ve kordordü makamı sakit ve her vaziyeti halktan gizleyerek idare-i umûra ve esaret-i zilletle, acz ve meskenetle kabul etmek ve ettirmek için milleti avutmaya çalışıyorlardı. Bu esnada ecnebi menabiinden tereşşuh eden haberler artık İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini bir emr-i vaki olarak gösteriyordu. Bu haber, heyecanla mustarip bir hâlde bulunan halkın kalplerinde feveran ve galeyân şeklinde tecelli ediyor, fakat hiç kimse ümitsizliğin ve tehlikenin bıraktığı korku ve tereddüt içinde bir teşebbüse geçmeye cesaret edemiyordu. İlk hareket İzmir Türk Ocağı'nda toplanan gençlik kitlesinde tezahür etti. İdadî mektebinde yapılan toplanmalardan sonra halk protesto mahiyetinde tezahürat yapmak için geceleyin Yahudi Maşatlığı denilen mahalde toplanmağa davet edilmiş ve asıl maksat gizli tutulmuştu. Maksat şu idi: Her ne pahasına olursa olsun İzmir, kendisini kan dökmeden Yunanlılığa teslim etmeyecekti. Bu hareketin içinde el-yevm Maarif Vekili ve o esnada İzmir gençliğinin içinde bariz bir mevkide bulunan Mustafa Necati Bey ile Türk Ocağı katib-i umumîsi Ragıb Nurettin Bey bulunuyordu. Gece cephanelik yağma ettirilmiş ve halka teslim olunarak yarın için mukavemet esasları hazırlanmaya teşebbüs olunmuştu. Bir taraftan da Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey'in çıkarmakta olduğu *Anadolu* gazetesi matbaasında "redd-i ilhak beyannâmeleri" tab' ettirilerek halka tevzî ettirilmiş ve *bütün Anadolu'ya Yunanlılar güzel İzmir'imizi ve memleketimizi istila ediyorlar. İzmir halkı silahıyla mukavemet ediyor, vatanını seven herkes için İzmir'e doğru koşmak vazifedir. İzmir Anadolu'yu ve efelerini bekliyor* şeklinde mufassal beyannâmeler, telgraflar her tarafa çekiliyordu. Filhakika ertesi sabah Düvel-i Muazzama Yunanlılara İzmir'i işgal ettirmiş fakat İzmir halkı da o dakikadan itibaren kan dökerek ve mücadele ederek bu vaziyeti protesto etmiştir. Bundan sonra İzmir etrafında umumî harekât başlamıştır.

Şayan-ı teessüftür, yüzlerini gâsıp devletlere çeviren, vicdanlarını onlara satan padişah ve hükûmeti bir defa olsun milletin bu vicdanî temayülâtına ve eser-i merdânesine bakmıyor ve bu kutsî kuvvet ve kudretten acaba istifade edebilir miyim demiyor, bilâkis hain bir teşkilatla İtilâf devletlerinin hizmetindeki aylıklı Rum ve Ermeniler gibi vatani ve milleti esaret zinciriyle sardırmaya yardım ediyordu. Yunanlılar İzmir'den sonra aynı suretle Ayvalık'ı da işgal etmek istediler; fakat o mıntıkada bulunan 127'inci Alay Kumandanı hâlen Afyonkarahisar Mebusu Kaymakam Ali Bey, bulunduğu mıntıkayı ve elindeki kuvveti Yunanlılara teslimi züill adederek ateşle mukabele etti ve bu suretle denilebilir ki bu vaziyet garpta İstiklâl Harbi'nin ilk kıvılcımı oldu.

Ayvalık vakası hülâsaten şöyle başlar: 28 Mayıs 335'te bir Yunan Salib-i Ahmer ve bir nakliye gemisi Ayvalık limanına geldi. Görüşmek üzere kaymakamla, mevki kumandanını davet etti. Ali Bey talimat-ı lâzımevi verdiği gibi tabur kumandanlarından birini terfik etti. Kendisi gemiye gitmedi ve neticede yalnız Salib-i Ahmer heyetinin çıkmasına müsaade edildi. Gece karaya çıkmaya başlayan Salib-i Ahmer heyetiyle beraber Yunan kıtaatı da çıktı ve müsademe başladı. 29 Mayıs 335 zevalinden sonra Ali Bey faik, düşman karşısında ve şehre kapanıp kalmak tehlikesi önünde Ayvalık'ı terk ederek cenub-ı şarkisindeki sırtlara çekildi. Bilahare bu cephe kuvvet bularak uzun zaman Yunanlıların ilerlemesine mâni oldu. Yunanlılar Ayvalık'ı ve Menemen'i ele geçirdikten sonra 12 Haziran'da Reşadiye nahiyesi üzerinde yürüyerek Bergama'yı işgal ettiler ve Soma istikametine ilerlemeye başladılar. Bu sırada Kara Efe namını taşıyan Binbaşı Halit Bey de bu mıntıkaya cephesini tutmuştu. İzmir'in işgali haberi üzerine 130 kişilik bir müfreze ile Bandırma'dan bu mıntıkaya yetişen mumaileyh bu havalide gerek Yunanlılar ve gerekse Anzavur'a karşı mühim vazifeler ifa etmiştir. Bu mıntıkalarda Kemal Bey, Derviş Bey (hâlen Birinci Kolordu

Kumandanı Derviş Paşa) müfrezeleri de taazzuv ederek cephe oldukça kuvvet bulmuştu. İşte bu suretle zaman geçtikçe garpta millî kuvvetler taazzuv ediyordu. O sırada Soma cephesindeki müfrezelerimiz Ayvalık Mıntuka Kumandanlığına tâbi olarak Bergama'ya taarruz ettiler. Düşmana mühim telefât verdirdiler ve Reşadiye'ye kadar takip ettiler. Biraz sonra Yunanlılar bu ani darbenin intikamını, Menemen'de kaza Kaymakamı Kemal Bey de dâhil olduğu hâlde birçok memurîn ve ahaliyi şehit ederek almaya kalkıştılar ve yeni kuvvetlerle Bergama'yı tekrar işgal ettiler. Yunanlılar bu mıntukada Bergama'dan sonra Kınık'ı da işgal ederek Kınık ile Soma arasındaki sırtlarda uzun zaman millî kuvvetlerimizle karşı karşıya kaldılar. Yunanlılar, diğer taraftan İzmir'den şark ve şark-ı cenubiye ilerleyerek Nif, Ödemiş ve Aydın'ı da işgal ettiler.

Burada da ilk tüfek 5 Haziran 1919'da Ödemiş civarında yine Kuvva-yı milliyemiz tarafından atıldı. Yunanlıların bu ileri hareketi üzerine bu mıntukadaki 57'inci Fırka Çine'ye çekildi ve ilerlerdeki Topçu Binbaşısı Hakkı Bey tarafından idare edilen bir kısım kıtaat ve milis kuvvetlerle cephe tesis edildi. Yörük Efe ve o zamana kadar şekavette bulunan Demirci Efe de Hakkı Bey müfrezesine iltihak etmişlerdir.

27 Haziran 35'te [1919] zabitan kumandasındaki bir kısım müfreze ile Yörük Ali Efe müfrezeleri Aydın'a hücum ederek üç günlük kanlı muharebe neticesinde Yunanlıları atarak Aydın'ı istirdat ettiler. Yunanlılar çekilirken Aydın'ı yaktılar. Milis efradın zabt ve rabtsızlığı yüzünden Aydın tekrar elden çıktı. Bunun üzerine Yunanlılar 6 Temmuz'da Menderes'i geçerek Çine'ye doğru tevsi-i faaliyete kalkıştırlarsa da bir taraftan kıtaatımızın mukabelesi, diğer taraftan İtalyanların müdahalesi ile geri çekilmeye mecbur oldular.

Nif istikametine ilerleyen düşmana karşı da 22 Haziran 35'te Salihli cephesi teessüs etmiştir. Bu cepheyi İzmir'in işgalinde

kaçan Jandarma Yüzbaşı Edip Bey maiyetine topladığı bir kısım kuvvetle tesis etmiş, bilâhare Çerkeş Ethem de kendi kuvvetleriyle bu cepheyi takviye etmiştir.

Yunanlılar bir kol ile de Manisa'dan şimale doğru hareketle, Akhisar'ı işgal ettiler ve Balıkesir istikamet-i umumiyesinden yürüdüler. Bu cephe henüz boş olduğundan Balıkesir mıntıkasındaki 61'inci Fırka'nın 188'inci Alayı'ndan bir tabur sevk edildi. Bunun üzerine Yunanlılar Manisa istikametine çekildiler. 23 Haziran'da Yunanlılar Akhisar'a bir daha taarruz ettilerse de giremediler. Bu suretle 29 Mayıs'tan 23 Haziran'a kadar geçen müddet zarfında garpta, Yunanlılara karşı her tarafta iyi kötü bir mukavemet cephesi teşekkül etmiş bulunuyordu. O tarihlerde *Garp Cephesi* atideki inkisâm altında idi.

Ayvalık'tan Soma'ya kadar Kaymakam Ali Bey kuvvetleri bulunuyordu. Buradan Marmaracık gölünün cenub-ı garbisindeki Belen köyüne kadar umum mıntıkaya da merkezi Balıkesir'de olan 61'inci Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Bey (hâlen Meclis Reisi) kumanda ediyorlardı. Bu mıntıkanın başlıca Ayvalık, Soma, Akhisar kısımları vardı.

Belen köyden Keleş'e kadar imtidâd eden Salihli cephesi, merkezi Afyon'da olan 23'üncü Fırka Kumandanı Kaymakam Ömer Lütfi Bey bilâhare Aşir Bey tarafından idare ediliyordu.

Keleş'ten, Menderes'e kadar olan Aydın cephesine de merkezi Çine'de bulunan 57'inci Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey kumanda ediyordu. Bilâhare Garp cephemiz şimal ve cenup cepheleri namıyla ikiye ayrılarak birine Miralay Kâzım ve diğerine Miralay Refet Beyler kumanda verildiler.

Garpta bu suretle millî taazzuv başlarken cenupta Fransızlara ve İngilizlere karşı da birer millî cephe teşekkül ediyordu. Aynı zamanda şarkta bu menâtıkın Ermenistan'a ilhakı cereyanlarına karşı taazzuvlar başlamış, bilhassa bu mıntıkadaki esliha ve

cephane İngilizlere verilmemiş ve bunları tesellüme memur olan İngiliz memurları (aralarında Lord Curzon'un akrabasından Mister Rawlinson da dâhil olduğu hâlde) esir edildiler. Bu kuvvetler zahiren millî bir vaziyette gösteriliyordu. Fakat hakikatte bunları idare edenler zabitan ve Anadolu'daki kumandanlar ve bazı fedakâr ve hamiyetli zevat idi.

6- Bu zaman zarfında İstanbul'daki vaziyet:

İzzet Paşa'nın istifası üzerine Tevfik Paşa kabinesi kendisine itimat reyi veren Meclis-i Mebusan'ı kapatmış, bu suretle İngilizlerin vasıta-ı habaseti olan Padişah, sahnede istediği gibi oynatılmaya başlamıştı. Bu kabine de Fevzi Paşa'nın çok büyük hizmetleri olmuştur. İngilizlerin harıl harıl mühimmatımızı topladıkları bu anlarda Fevzi Paşa ittihaz ettiği tedâbirle Musul Cephesi'ndeki kıtaatımızdan toplanan esliha ve cephaneyi trenle nakil ettirmeyecek daha emin gösterdiği Diyarbakır-Samsun yoluyla nakil ettirmiş ve bunlar bu yolda kalarak bilahare Anadolu'da en mühim rolü oynamıştır. Aynı zamanda Kütahya'daki mühimmatın da Ankara'ya naklini daha o zaman emretmişse de -maliyecilerin kulakları çınlasın- nakliyat havalesi yoktur diye sevk edilememiş ve bilahare bu mühim cephaneye İngilizlerin eline geçerek Derince'den denize dökülmüştür. Bu sırada Fevzi Paşa istifa için çok tazyik edildiyse de kendileri ancak *isterseniz azledersiniz ben istifayı mucip bir hâl görmüyorum* diye hizmetinde ısrar ediyordu. O zaman Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşalar Anadolu'da birer cephe kumandanı idiler. Bilahare Yakup Şevki Paşa İstanbul'a gelmiş ve yerine Şark'a Kâzım Karabekir Paşa gitmiş, Ali İhsan Paşa da İstanbul'a gelerek Miralay Cevdet Bey, Kenan Bey ve Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Halit Bey gibi iki kıymetli yardımcı ile Diyarbakır mıntıkasında kalmıştı. Kendi ayaklarıyla İstanbul'a gelen Yakup Şevki ve Ali İhsan Paşa'lar biraz sonra İngilizler tarafından tevkif edilerek Malta'ya gönderildiler. Nihayet Tevfik Paşa kabinesi zamanında üç ordu

teşkil edilerek birinciye Fevzi, ikinciye Mersinli Cemal ve üçüncüye Mustafa Kemal Paşalar tayin edilmiş ve bu suretle Fevzi Paşa kabineden çıkarılmış oluyordu. Bilâhare pek hoşâ gitmeyen Tefvik Paşa kabinesi yerine Ferit Paşa geçmiş ve Anadolu'daki bazı kumanda ve vilâyet makamlarında tebeddül yaparak vaziyeti ihzar etmiş ve İzmir faciasına güzel bir âlet olmuştu.

– İKİNCİ KONFERANS –

1- Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi:

Birinci konferansta arz ettiğim üzere, İstanbul'da yeniden teşkil edilen üç ordudan Şark'taki Üçüncü Ordu'ya Mustafa Kemal Paşa tayin edilmişti. Mustafa Kemal Paşa sırf memleketi kurtarmak emeliyle İzzet Paşa kabinesinin mevkide kalmasına ve kendisinin de o kabineye girmesine muvaffak olamadıktan sonra Anadolu'ya geçmeye ve oradan çalışmaya karar vermişti. Fakat bunun için bidayette Anadolu'ya vasî bir salâhiyetle geçmek ve İstanbul'da Anadolu'daki faaliyetini teshil edecek kuvvetli ve emin bir şebeke kurmak lüzumuna kaildi. Bu ihzârattan sonra mesaisinin daha iyi feyz vereceği kanaatinde idi. İşte bunun teminiyle meşgul iken şark mıntıkasında esliha ve mühimmatı İngilizlere teslim etmemek vesaire gibi İngilizleri üzen ve gocunduran hadisat çıkmaya başladı. Aynı zamanda şark memalikinin Ermenistan'a mev'ud olduğu malûm bulunduğundan o havalide buna mâni olmak için bazı mevziî taazzuvlar da başlamıştı. Bunun bertaraf edilmesi İngilizlerce matlûb olduğundan Ferit Paşa hükûmetini taziyeye başladılar. O vakte kadar İttihad ve Terakki erkânına muhafefet efkârıyla tanıdıkları ve esasen o mıntıkanın ordu müfettişi olan Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat edildi. Mustafa Kemal Paşa bidayette bil-iltizam müstağni göründüler. Nihayet askerî ve mülkî vâsi salâhiyetle vazifedâr kılınarak 16 Mayıs'ta ve 35'te İzmir'in feci işgal günlerinde İstanbul'dan Samsun'a hareket ettiler. (19 Mayıs'ta Mustafa Kemal yalnız Samsun'a değil, milletin tarihini karartan son kirli sayfalara da ayak basmış oluyordu).

Mustafa Kemal vâkıa Samsun'a çıktığı zaman milletin istiklâlî için en müsait bir faaliyet sahasına girmiş bulunuyordu. Aynı zamanda öyle tahmin edilebilir ki hayatının en heyecanlı ve hassas demini de yine Samsun'a çıktığı zaman yaşamış olacaktır. O, vâkıa

cevherini bildiği asil milletiyle muvaffak olacağı kanaatiyle hareket ediyordu. Çünkü Mustafa Kemal'in vâsıf-ı mümeyyizi, vatan idaresinde sergüzeşt peşinde koşmak değil; şuur, mantık, yüksek bir nüfuz-ı nazar, azim ve irade kudretidir. Farzımuhal, her türlü su-ı talihle adem-i muvaffakiyette mukadder olsaydı; en meşru hakları gasp edilerek esir edilmek istenen bir millet için; tevekkül, itaat ve zuhurata tebâiyyetle hareket değil, bilakis istiklâli ve mukaddes gayeleri uğruna cidale atılmak, sonuna kadar çalışmak ve en nihayet ölümü tercih etmek kadar şerefli ne olabilirdi?

İşte Mustafa Kemal Paşa bu gaye ve azim ve bu imanla yürüdü.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiğinden sonraki safahatı başlıca dört devreye ayrılabilir: Birincisi; Samsun'dan Erzurum Kongresi'nin akdine kadar olan zaman. İkincisi; Erzurum Kongresi'nden Sivas Kongresi'nin akdine kadar olan zaman. Üçüncüsü; Sivas Kongresi'nden 23 Nisan'da Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin küşadına ve hükûmetin teessüsüne kadar geçen zaman. Dördüncüsü; 23 Nisan'dan Lozan Sulhu ile vatanın ve milletin istiklâl-i tâmininin temini gününe kadar geçen zamandır.

Bir de beşinci devre vardır; istiklâl-i tâmma eren Türk'ün, bir daha aynı tehlikelere maruz kalmaması ve muasır bir millet olarak garp medeniyetinin ezen, yıkan savlet-i siyaseti karşısında daima dik kalmasını temin için içtimaî inkılâp devresidir ki; bu, konferans mevzuumuzun haricindedir. Ve el'an her birimizin birer cüzü olarak ikmaline çalıştığımız inkılâb-ı hâzıradır.

Birinci devre: Mustafa Kemal Paşa Samsun'da bulunduğu müddet zarfında vaziyeti tetkik ile beraber Anadolu'daki icap eden kumandan ve zevât-ı saire ile de muhaberede bulunduktan sonra yirmi gün de Havza'da kaldı. Buradan Amasya'ya geçti. Orada intizar eden arkadaşlarıyla görüştü ve bazı mukarrerat ittihazından sonra Sivas'a ve oradan Erzurum'a hareket etti. Erzurum'da da vaziyeti tetkik ederek daha katî harekete geçmek kararını verdi ve 23

Temmuz 35'te Erzurum Kongresi'ni açarak milletin istiklâli için tespit ettiği vatanperverane kararlarını İstanbul'a ve bütün dünyaya resmen tefhim eylemiş oldu. Aynı zamanda Türk'ün sağ ve zinde olduğunu, hukukuna riayetin lâzimededen bulunduğunu ilân eyledi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı zaman ilk düşüncesi memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimizle muktedir bulunduğumuzu göstermek oldu. O zaman Samsun vilâyetinin vaziyet-i hususiyesi de bu bapta en seri tedbir ittihazını istilzam ediyordu. Çünkü Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokat'ın şimal kazalarına kadar uzanan oldukça geniş sahada mukim olan Osmanlı Rumlarının Atina ve İstanbul komiteleri tarafından idare ve tahrik olunan Pontus hükûmeti teşkil-i âmâli, hayalhanelerini çılgınca bürümüştü. İttihaz olunan tedâbir sayesinde muvaffakiyetli netâyîç istihâl edildi. (*Pontus meselesi Sakarya Muharebesi'nden sonra dördüncü konferansta tafsil edilecektir*). Bu suretle Rumların teşebbüsleri inkişaf edemedi. Fakat bu tedbir mevzii idi. Her gün haksızlıklarını artıran İtilâf devletlerine karşı mevcudiyet-i milliyemizi siyaseten ispat etmek ve mukabil tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklâlini bilfiil müdafaaya kadir bir teşkilât vücuda getirmek lâzımdı. Mustafa Kemal Paşa bir taraftan da bunu temine doğru yürüyordu.

Bu sıralarda Mayıs 335 [1919] zarfında umum belediye reislerine Sait Molla imzasıyla İstanbul'da *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* teşekkül ettiği ve her tarafta bu cemiyete iştirakle İngiltere muzaharetinin talep edilmesi lüzumu hakkında bir telgraf gelmişti. İşte bu gibi işfalkâr hareketler arttıkça Anadolu halkı, Anadolu'da duyulan yeni ve gür sese doğru yaklaşıyordu. O ses onlara haykırdı! "Ürkmeyiniz. Müsterih olun, kurtulacağız. Silahımız vahdet, isyan ve metanettir!" dedi.

Mayıs 335 nihayetlerinde İstanbul'da bir Şura-yı Saltanat kuruldu. 27 Mayıs 335'te (Türkiye-Havas-Reuter) namında İtilâf devletlerinin tesis ettikleri ajans, in'ikad eden şura-yı saltanatta heyet-i umumiyenin fikrinin Türkiye'nin düvel-i muazzamadan birinin muzâharetini temin merkezinde olduğunu neşr ü tamîm ediyordu. Bu, bütün millette büyük bir şüphe ve tereddüt uyan-dırmıştı. Bunun hakikatini bildirmelerini ve bu gibi iş'aâtın tevlit edeceği fena tesirleri Mustafa Kemal Paşa Sadâret'e yazdı, cevap alamadı.

Bu sıralarda İtilâf devletlerinin yaptıkları tazyik ve zulüm karşısındaki millî kıyam nazar-ı dikkati calip bir dereceye varmıştı ki efkâr-ı milleti muvakkaten uyuşturmak emeliyle olacak, Ferit Paşa'nın riyaseti altında Paris'e bir heyet davet olundu. Bu heyete milletin itimadı taalluk etmemişti. Mustafa Kemal, giden bu heyetin programını istizah etti. İşte bu sırada (8 Haziran 35) "*Maiyyet-i âlinizdeki istimbotlardan biriyle hemen İstanbul'a geliniz!*" diye Harbiye Nazır Şevket Turgut Paşa'dan bir telgraf geldi. Paşa, mana veremediği bu davetin mahiyet ve esbabını sordu.

Gelen garip manalı ve aldatıcı cevaplar arasında o zaman Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'nın 11 Haziran tarihli şifresinde "*Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati efkâr-ı umumiyede iyi bir tesir yapmayacağı cihetle kendilerini İngilizlerin talep ettiği*" bildiriliyordu.

Bunun üzerine Paşa, padişaha bu plân ve hiyanetlerin manasını anlattı. "*Benden elbette milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara karşı mümaşaatkârlık beklenemezdi. Avdetimde ya Malta'ya gideceğim ve yahut en hafîfi, hâl-i atâlete mahkûm bırakılacağım. Eğer icbar edilsem memuriyetimden istifa ederek kemâkân Anadolu'da ve sine-i millette kalacağım ve daha sarîh hatvelerle millet mazhar-ı istiklâl oluncaya kadar çalışacağım*" cevabını verdi. Artık İstanbul'dan hiçbir şey beklememek lâzım geldiğine kani olarak millet ve memleketin hâl ve

vaziyetini derpîş ve hukukunu muhafaza için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudunu elzem gördü ve bunun için icap edenlerle (Anadolu'daki kumandanlar ve daha bazı bu efkârın mürevvici olan zevat-ı âliye) ile muhabere ederek Sivas'ta umumî bir millet kongresi akdini kararlaştırdı. O sırada vilâyat-ı şarkiyemiz halkı Erzurum'da da aynı maksat altında bir kongre akdine teşebbüs eylemişti. Sivas hazırlığı devam ederken Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan Erzurum'a hareket etti.

24 Haziran 335'te [1919] Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal'den vilâyâta gelen bir tamimde *“Hakşikenâne ve gâsıbâne işgallerden ne derece müteessir olursa olsun hükümet ne Yunanistan'la ve ne de kimse ile bu esnalarda harp ve darba tutuşamaz. Paris Konferansı'na giden heyetin ecza-yı asliye-i vatani kurtaracakları ümidi günden güne artmaktadır. Esbâb-ı müdafaa hazırlayanları men ediniz. Haklarında insafsızca davranınız. Bunlar eski düşmanlarımızdır”* diye birtakım hezeyan savruluyordu.

Keza 27 Haziran 335'te Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geldiği zaman yine Ali Kemal *“İngiliz mümessil-i fevkalâdeliğinin talebiyle Mustafa Kemal Paşa azledildi. Müşarünileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nezareti'ne ait vazifedir. Nezaret'in size emr-i kat'isi, artık bu mazûl zatla hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek ve umûr-ı hükûmete müteallik hiçbir matlubunu is'âf etmemektir.”* diye vilâyâta bir tamim yapmıştı.

Paşa, bu hiyanetkârane teşebbüsât hakkında padişaha müracaatta bulunduğu gibi Anadolu'da icap eden tamimlerle her tarafı tenvir ve vazifeye devama davet ediyordu. Bu sırada Harbiye Nezareti'nden de bilâ-fasıla derhal İstanbul'a avdeti için pek iğfalkâr mahiyette telgraflar alıyor; fakat artık cevaptan müstağni görüyordu. Sivas'ta kongrenin akdi için icap eden hazırlıklar devam ederken Erzurum'a hareket eden büyük Gazi, 4 Temmuz 335'te Erzincan'da Mabeyn-i Hümâyun başkâtipliğinden *kendisi için İngilizlerin çok tazyik ettiklerini, Harbiye Nezareti'nin azil muamelesi*

yaşmasına da padişahın razı olmadığını, istifa ederek veya nezaretten bir iki ay tebdil-i hava alarak İstanbul'a gelmeleri ve sulh takarrür edinceye kadar ihtiyar buyuracakları bir şehir veya kasabada istirahatlerini zat-ı şahanenin en muvafık suret-i hâl olarak tahattur buyurdıklarını bildiren bir telgraf aldılar. Bunu Mamahatun'da aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Ferit Paşa'nın aynı mealdeki telgrafı takip etti.

Erzurum'a muvasalatlarında telgraf başında Ferit Paşa, "Her hâlde o havaliyi terk ederek derhal İstanbul'a geliniz" diye ısrar etti. Bundan sonra müteaddit ve katî ısrarlar oldu. En nihayet Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit'e ve padişaha hülâsaten şimdi okuyacağım cevapları vererek kendisini fuzuli meşgul eden bu lüzumsuz muhaberata nihayet verdi.

Ferit Paşa'ya yazılan cevap hülâsaten şudur:

1. Dünkü telgrafınızda Paris Konferansı mukarreratına inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülemediği beyan buyruluyordu. Bu mukarrerat nelerdir? Ajansların en son tebliğatı istiklâl-i millîmizi ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir hâlde gösteriyor. Mesela Paris Konferansı, Trakya, Pontus, İzmir, Kilikya mesâilini devletin aleyhine olarak tayin etmiş ve vilâyât-ı şarkiyede Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyit eylemiş ise de bu mukarrerata inkıyat için vekâlet ve salâhiyeti alan ve takdir eden kimlerdir? Sadrazam Paşa Hazretleri, vatan ve milletin hukuk-ı mukaddesesini imha eden bu fena vaziyetleri men ve izale için ne gibi müspet ve maddi teminatla ve ümitle avdet ediyorlar?
2. Zat-ı şahane, tekmil hakayık-i devlet ve milletten ve deka-yık-i hukuk-ı hilâfetten, samimâne bir lisan-ı sadakatle tenvir buyrulmak, âmâl ve irâdât-ı seniyyelerini daima âmâl-i hakikiye-i millete imâle eylemek lâzımdır. Dersaadet'teki bazı zevattan ve bilhassa maalesef bir iki ay bile payidar olamayan kabinelerde zahir olan galât-ı rü'yet,

- zaaf-ı kalb, milletin âmâl-i umumiyesine makûs ve gayri-meşru fikirlerle vekâlet ve istimâl-i salahiyet etmek gibi tarihin en feci mesuliyetlerinden katiiyen uzak kalmalıdır.
3. Şahsiyet-i acizâneme gelince, pek yanlış ve hatalı telâkki-ler olduğunu görüyorum. Bugün vatanda bir kudret-i milliye varsa, o cereyan eden felaketlerden mütenebbih olan milletin kalp ve dimağında doğmuştur. Beni buradan çekmek vesaire gibi tertibat bilakis pek yanlış ve hatırnâktır. Benim masûniyetim hakkında, Hariciye tarafından İngilizlerden teminat alındığı beyan olunuyor. Buna hayret ettim. Çünkü devletleri ve milletleri nam ve şerefine olarak imzaladıkları mütareke ahkâmını muhafazaya bile asla riayet etmeyen ve alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve müteadit haysiyet-şiken misaller ihdas eyleyen İngilizlerin bu teminatına itimat etmek pek safdillik olur. Yalnız tamamıyla itimat buyrulsun ki, eğer memleketin selameti ve halâsı şahsımın çekilmesine vabeste olsaydı bila-kayd ü şart nev-i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmeyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdanî ve basit bir şey olamazdı. Binaenaleyh oradaki tefavüt-i azim, hakiki vaziyetin henüz oraca takdir olunamamasındandır.
 4. Mütarekenâmenin akdinden bugüne kadar hükûmet-i merkezîyenin maalesef birbirini takliden âciz vaziyetler alması ve kuvva-yı milliyeden zerre kadar ahz-ı kuvvet etmemesi nihayet düvel-i itilâfiye'nin memleketimizi bilâmâni istila emellerini teshil eylemiştir. General Allenby ile el-yevm Başmabeyinci olan yaver paşanın bizzat vaki olan muhaveresine ve Paşa'nın maruz kaldığı hakarete ve ayrıca General Allenby ile Harbiye Nazır-ı esbakı Abdullah Paşa'nın mülâkatında generalin kullandığı istiklâl-şiken lisana bu münasebetle celb-i dikkat eylerim. Şimdiye

kadar İstanbul kabinelerinin takip ettiği hüsn-âmizeştir ki Anadolu'nun garp akşamını ve saraylara varıncaya kadar makarr-ı saltanatı feci bir şekilde işgale ve Kuvva-yı Milliye'yi tefrik ve imhaya tasaddî ettirmiş ve şarkî Anadolu içinde aynı muamele-i kurbiyeyi ihzara başlamıştır. Binaenaleyh dâhil olduğunuz kabinenin buna alet ve vasıta olmaması ve vatanperverlik ibraz etmesi temenni olunur. İlave eylerim ki içtihat ve kanaat-ı âcizanemde isabet-i mutlaka olduğuna hiç şüphem yoktur. Çünkü bu içtihat ve kanaat her tarafta vicdan-ı millînin intibaatına uygun gelmektedir.

Garbî Anadolu'yu mezbuhâne bir surette kaptıran siyasete bir kere daha celb-i dikkat eylerim. Bunu tarih-i millî teşhir edecektir. Mademki bugün haiz bulunduğunuz makam, vatan ve milletin selametini temine kâfil bir kudretbahş olamıyor, o hâlde eslâfın açtığı rahneleri bu kerede vatan ve milletin aksâm-ı şarkiyesinde tevsî için serfûrû etmenize hiç de lüzum ve sebep yoktur.

İstiklâlini zayı eden makamınızın terki suretiyle tarihin ayan olan bir sahife-i bi-emânından bir şeref-memduh ile sıyrılmak herhâlde bütün erbâb-ı namus ve hamiyet tarafından intizar olunuyordu.

İşte milletin müncîsi, büyük halaskârı tarafından Ferit Paşa'ya verilen son cevap hülâsaten budur.

PADİŞAHA VERİLEN CEVABIN HÜLÂSASI

9/10 Temmuz 335

Şimdiye kadar gerek zat-ı hümayunlarına ve gerek Harbiye Nezareti'ne vaki maruzatımda vatan ve milletin maruz ve giriftar olduğu evâkıb-ı elimeyi tekmil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu ifa etmekle mukaddesatımın nefis-i âcizaneme tahmil eylediği en yüksek

ve en vicdanî vazifelerden birini yapmış oldum. Âmâl ve teşebbüsâtının İngilizlere karşı hükûmet-i seniyelerini ne gibi taziyik ve elim inhisar altında bulundurduğu ve bulunduracağı malûmdur. Bunun daha fazla teşeddüdüne hiçbir suretle razı olamayacağımdan yalnız memuriyet-i âcizaneme değil, tekmil mübâhâtını vatan ve milletimin nur-ı feyz ve necâtından alan pek çok sevdiğim mübarek hayat-ı askeriyeme veda suretiyle beyan-ı fedakâri eylerim. Necib milletimin, hayatımın son noktasına kadar hâris ve sadık bir ferdi kalacağıma itimat olunsun.

Mustafa Kemal

Nihayet Mustafa Kemal Paşa padişahlık devrinin tevcih ettiği vazifeyi bu suretle reddetti ve üniformasını makine başında soyundu ve hiçbir sıfat-ı resmiyeyi haiz olmadığını, bir ferd gibi millet safları arasına, sonuna kadar halâs ve istiklâl mücâhedesi için karıştığını bildirdi.

Erzurum Kongresi

Bu kongre Trabzon vilâyeti ve Canik Sancağıyla vilâyat-ı şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elaziz, Van ve Bitlis vilâyetleri ve Elviye-i Selase murahhaslarından mürekkep olmak üzere 23 Temmuz 1919'da akdedilmiş ve meydana gelen tazzuva “*Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” namı verilmiştir.

Sırf memleketi kurtarmak gayesini güden bu millî cemiyetin her türlü fırka cereyanlarından âri olması bilhassa mukayyetti. Anadolu hükûmetinin hatt-ı hareketinin üssü'l-esası olan bu kongre mukarreratının başlıca nükâtı hülâsaten şunlardı:

1 – Vilâyat-ı şarkiye, Trabzon vilâyeti ve Canik Sancağı gayrikabil-i infikâk ve camia-i Osmaniye'nin bir rüknü olmak üzere bir kül teşkil eder. Hiçbir sebep ve bahane ile ayrılmak imkânı tasavvur edilemeyen bu küll, saadet ve felâkette iştirak-ı tâmmı kabul eder.

2 – Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkilî gayesine matuf olarak telâkki edeceğimizden müttehiden müdafaa

ve mukavemet esasını kabul edilmiştir. Bu menâtikta yaşayan anasır-ı Hristiyanîyenin kavânin-i devletle müeyyed hukuk-ı müktesebelerine riayetkârız. Mal, can ve ırzlarının masumiyeti esasen ananât-ı milliyemizdendir.

Ancak bunların bizzat veya bil-vasıta gizli veya aşikâr mevcudiyet-i milliyemizi muhîl bir vaziyet aldıkları takdirde veyahut Düvel-i İtilafiyenin bu maksatla herhangi bir müdahalesi vuku bulursa aynı mahiyette telâkki edilerek millet bil-cümle vesâit-i maddiye ve maneviyyesini istihsal ederek müdafaa ve mukabelede bulunmağa kendisini salâhiyetdar ededecek ve faal harekete geçmekte katîyen tereddüt etmeyecektir.

3 – Hükûmet-i Osmaniye'nin inhilâl tehlikesi karşısında vilâyât-i şarkiye vilâyât-ı sâire ile müttehiden, olamadığı takdirde vilâyât-ı şarkiye münferiden müdafaa ve mukavemet esasını kabul eder.

4 – Hükûmet-i Osmaniye tazyik-i düvelî karşısında buraları terk ve ihmal ederse bu mıntıkada bir idare-i muvakkate teşkil edilecektir. Bilumum memurîn-i mülkiye ve askerîye ve her şey bu idareye tâbi olacaktır.

5 – İdarede gaye hakimiyet-i millîye esasıdır.

Diğer mevadd, heyet-i temsiliye intihabı, bu hususta yapılacak teşkilâtın tafsilatı ve saireden ibarettir.

İşte Erzurum Kongresi, milletin hayatına, halâsına müteallik kararlar için içtima ederken İstanbul'daki Ferit Paşa hükûmeti bu zevatın kaffesini şakî telâkki ederek derhal derdestleriyle İstanbul'a i'zamlarını bütün makâmât-ı mülkiye ve askerîyeye tebliğ ediyordu.

İkinci Devir: Şarkta bu harekât devam ederken Garp mıntıkasıyla da muhaberâta girişilmiş orada da millî varlığın tesisine başlanmıştı. Bu sıralarda garpta birinci konferansta arz ettiğim üzere başlayan hareket kuvvet bulmuş ve müdafaa-i hukuk

namıyla bir cemiyet tesis etmişti. Garptaki taazzuvun millî ve siyasî bir şekil almasında ve bu teşkilâtın bütün garp vilâyetlerine teşmilinde Meclis Reisi Kâzım Paşa hazretlerinin riyaset ve kumandasındaki heyet âmil olmuştur. Bu heyet bilhassa “İzmir’e Doğru” gazetesiyile her gün halkı teşvikte ve genç elemanların takviyesinde çok müessir olmuşlar ve Kâzım Paşa ile müştereken çalışmışlardır. Bunlar içinde İzmir Mebusu ve Maarif Vekili Necati, Vasıf, İzmir Mebusu Celâl ve merhum Saruhan Mebusu Reşat Beylerin büyük hizmetleri sebketmiştir.

Sivas Kongresi:

Erzurum’dan Sivas’a gelen Mustafa Kemal Paşa büyük kongre hazırlıklarının ikmal edilmiş olduğunu gördü ve 4 Eylül 335 [1919]’te Sivas Kongresini akdeyledi. Bu kongrenin vazettiği esasâtan en mühimi çizilen yeni hudûd-ı millîdir. Kongre bunu suhuletle ifade için birinci maddesiyle şöylece tespit eylemişti: “Devlet-i Osmaniye’nin mütarekenâmenin imzalandığı 30 Teşrinievvel 334 [1918]’teki hududu dâhilinde kalan ve her noktasındaki ekseriyeti İslamlar teşkil eden aksâm-ı memâlik-i Osmaniye, yek-diğerinden ve camia-i Osmaniye’den gayr-i kabil-i infikâk ve tecezzi bir külldür” dendi.

Bu hudut şu idi: Şarkta elviye-i selâseyi de ihtiva ederek geçiyor, garpta Edirne’yi de ihtiva eden bugünkü hududu teşkil ediyor, cenup hududu ise İskenderun cenubundan başlar, Halep’le Katma arasında Cerablus köprüsüne müntehi olan bir hat ve bunun şark parçasında da Musul vilâyeti, Süleymaniye, Kerkük havalisini ihtiva eder. O zaman bu hudut sırf askerî bir mülâhaza ile çizilmiş değildi. Aynı zamanda millî bir huduttu. Diğer mevadd, yalnız şark vilâyetlerine münhasıran akdedilen Erzurum Kongresi mevaddının tek mil vatana ait olacak şekilde tevsinden ibaretti. Bu kongreler mukarrerâtı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

tarafından neşredilen ve taraf-ı acizanemden yazılan “*Türk İstiklal Harbi*” namındaki eserde tafsilatıyla kaydedilmiştir.

Bu kongreye garbî Anadolu’dan ve Rumeli’den de azalar gelmiş ve artık vatanın heyet-i umumiyesi, Anadolu’da ve Rumeli’de yaşayan bütün milletdaşların nokta-i nazarını teyit eylemiş oluyordu. Bu kongrenin mukarreratı tek milletin teşkil ettiği hakiki cumhur ve istihlâs hareketinin idarî, malî, siyâsî, askerî esas yollarını tespit eden mefkûrevî bir kitap idi.

Sivas Kongresi esnasında Damad Ferit Paşa, o zaman Harbiye Nazırı Şefik Paşa ve Dahiliye Nazırı Adil Bey Erzurum Kongresinde olduğu gibi yine ve bu defa daha kuvvetli bir şekilde izhâr-ı melanete başlamışlardı. Bu cümleden olmak üzere İngiliz Binbaşısı Novil ile Bedirhanîlerden Celadet, Kâmuran ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem, İstanbul’dan aldıkları talimatla bir kısım müsellahtan Kürtlerle Malatya’ya gelmişler ve orada Elazığ Valisi Ali Galip ile birleşerek bazı tertibata başlamışlardı. Bunların maksadı kongre esnasında Sivas’a hücum ederek kongre erkânını tevkif ve idam etmek, Ali Galib’in cebinde hazır olan irade-i seniyyeyi orada neşrederek bu hainin Sivas vali ve kumandanı olmasını temin etmekte. Aynı zamanda Ankara’da vali bulunan Muhittin Paşa da Çorum’a gitmiş o da diğer taraftan Sivas’a hücum edecekti. Bu tertibatın İstanbul’dan idare edildiği ele geçen bazı şifre mahlûllerinden anlaşılıyordu. O zaman İstanbul’a müracaat edildi. Bir netice hâsıl olmadığı görülünce bil-fiil tedbir alındı ve hemen Harput’ta Y-15. kumandanı Binbaşı İlyas Bey bir tabur, iki batarya ile ve Malatya’daki süvari alayı sevk edildi. Bu tertibatı haber alan Ali Galip ve rüfekâsı 10 Eylül 35’te Urfa üzerinden Halep’e kaçtı. Avanesi dağıldı. Ve bu teşebbüs akîm bırakıldı.

Üçüncü Devir: Artık sarâhaten anlaşıldı ki Ferit Paşa ve avanesi bu milletin başında İtilaf Devletlerinden daha şenî bir düşmandır. Binaenaleyh 11 Eylül 35’te Heyet-i Temsiliye tarafından

Malatya vakıasından bahsedilerek (kabinenin gayr-i meşru olduğu ve meşru bir heyet re's-i kâre gelinceye kadar, İstanbul ile muharebeyi kat' ettikleri) Vahidettin'e bildirildi. Aynı zamanda 13 Eylül 35'te İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhaberatının ve muvaredâtının menedildiği, bu hâlin devamı müddetince kavânin-i mevzua dairesinde her türlü müracaatın Heyet-i Temsiliyeye yapılabacağını bütün makamat-ı mülkiye ve askeriyeyle ilân olundu. Bu hâl tam 23 gün devam etti. Millet bu müddet zarfında makâsıd-ı mukaddesesini istihsaldeki vahdet ve tesânüdünü âsârıyla, metaneti ile çok yüksek bir tarzda izhar ve ispat etti. Neticede Ferit Paşa ve avanesi bu azim ve celadet karşısında 2 Teşrin-i evvel 35'te istifa edip çekildiler ve 3 Teşrin-i evvel 35'te Ali Rıza Paşa kabinesi geldi ve muhaberat başladı. Bu muhaberatın mevzuu bilhassa; tarafeynin nokta-i nazarında anlaşması ve Meclis-i Mebusan'ın yeniden ve seri'an içtimai hususunda idi.

Ali Rıza Paşa kabinesi Heyet-i Temsiliye'nin metâlibini, esas itibariyle kabul etmiş ve teferruat hakkında daha iyi anlaşmak için o zaman Bahriye Nazırı olan Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermişti. Amasya'da Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye erkânı üç gün üç gece devam eden mülâkatta kongrelerin tespit ettiği prensipler ve teşkilât nizamnâmesinin mevadd-ı mühimmesi münakaşa edilerek mutabık kalındı.

Aynı zamanda yeniden intihabat icrasıyla meclisin içtimainâ da karar verildi. Yalnız meclisin nerede içtima edeceği meselesi halledilememişti. Heyet-i Temsiliye meclisin Anadolu'da münasip bir mahâlde içtimainâda musırrı idi. Salih Paşa bizzat bu kanaatte olmakla beraber buna ancak İstanbul'da kabinenin ve padişahın reyine arz edildikten sonra cevap verebileceğini bildirdi.

2- İstanbul'da Meclis'in yeniden açılışı ve Misak-ı Millî'nin tespit ve ilânı:

Salih Paşa'nın avdetinden sonra İstanbul'la Anadolu arasında bu münakaşa uzun müddet devam etti ve neticede İstanbul'un

ısrarıyla Meclis'in İstanbul'da içtimaina karar verildi. İstanbul'dakiler pek yanlış mütalâa ile Meclis'in İstanbul'dan başka yerde içtimainı siyaseten doğru bulmuyorlardı. Bi'z-zarur o ısrar karşısında Anadolu buna muvafakat etmişti.

1 Teşrin-i sani 35'te intibahata başlanarak Kânun-ı evvelde İstanbul'da Meclis'in içtimaina muvaffakiyet hasıl oldu. Meclis toplanıldıktan sonra evvelce Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilen esasât dairesinde Misak-ı Millî'yi kesb-i resmîyet ettirerek bütün cihanda ilân etti. Altı maddeden ibaret olan bu millî misakın başlıca mevaddı şunlardı:

Mütarekenin akdinde muhasım ordular işgali altında kalan ve Arap ekseriyetiyle meskûn olan menâlık serbest rey ile mukadderatını tayin edecek, mütareke akd edildiği zaman işgalimiz altında bulunan lâ-yetecezzi aksam, aksam-ı asliye-i vatandandır. Ahalisi ilk serbest kaldığı anda ana vatana iltihak etmiş olan elviye-i selasenin lede'le'l-icap tekrar serbestçe ârâ-yı ammeye müracaatı, Garbî Trakya'nın vaziyeti, sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri rey ile tâayyün edecek, İstanbul ve Marmara'nın hâkimiyeti masun kalmak şartıyla Karadeniz ve Boğaz'dan ticaret ve münakalatın bizimle alakadar bizimle müttefik devletlerin vereceği karara göre olması, ekalliyetlerin hukuku, diğer memleketlerde ekaliyetlere tatbik edilen şerâit dairesinde mukayyed olması, her devlet gibi bizim de hürriyet ve istiklâl-i kâmilemizin üssü'l-esası hayat ve becamız[ın] tanınması; siyasî, adlî, malî inkişafa ait kuyûda muhalefet, tahakkuk edecek düyunumuzun bu esas dâhilinde tanınması mahiyetinde idi. (Bunun aslı da "*Türk İstiklâl Harbi*" namındaki eserimde mevcuttur).

Milletin iradesinin bu suretle gittikçe kuvvet bulması, bilhassa İngilizleri büsbütün kızdırarak bu taazzuvu kökünden yıkmak için tedbirler ittihazına sevk eylemişti.

3- Garpta General Milne hattının tespiti:

Tekrar Garp cephesindeki vaziyete dönelim.

Teşrin-i sani 1919'da General Milne, Garp cephesini dolaşarak Paris'teki sulh konferansının talimatına tevfikeyen Türk ve Yunan kıt'aatı arasında bir hatt-ı fâsıl tespit etmişlerdi (bu hudut Ayvalık'ın yedi mil şimalî şarkisinden başlar ve Ahmetli'nin 3 mil şarkından geçer İzmir vilâyeti cenup hududuyla birleşir). General, Türklerin bu hattın üç kilometre şarkına kadar çekileceklerini ve tarafeynin bu hattı tecavüz edemeyeceği kararını da tebliğ etmişti. General Milne, bununla demek istiyordu ki, *tayin ettiğim hattın üç kilometre şarkında bila-hareket duracaksınız ve Yunanlılar, bulduktan hat gerisinde iyice hazırlandıktan sonra hücum edecekler, bu suretle sizi garbın imha kararına mutavaata mecbur ederiz*. Ali Rıza Paşa kabinesi buna muarızdı. Fakat kararın adem-i tatbikine müessir olamadığından 23 Mart 36 [1920] günü istifasını verdi. Yerine Anadolu'nun herhâlde irade-i milliyeye muvafık bir kabine gelmesi hakkındaki ısrarı üzerine Salih Paşa kabinesi geçti. Bu her iki kabinede Cevat ve Fevzi Paşalar bilhassa çok çalıştılar. Fevzi Paşa bu defa da birçok tehditlere ve istifa tekliflerine metanetle mukabele ederek ısrar ile bidayette İstanbul'dan vazife-i vataniyyesine devam ediyordu.

4- Bu vaziyet karşısında Anadolu'da vaziyet-i siyasiyenin münakaşası ve verilen karar:

Bu sırada Heyet-i Temsiliye azaları ve Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya nakletmişler, İngilizler tazyiklerini mütemadiyen ilerletiyorlar ve müsait sulh şeraiti temin edilebilmesi için Kuvva-yı Milliye'nin herhâlde ortadan kaldırılması hususunda ısrar ediyorlardı. Bu vaziyet karşısında Anadolu zimmandârânı vaziyeti esaslı bir suretle muhakeme ederek katî ve şamil bir karar vermek zaruretini hissetti. Bunda; İtilâf devletlerinin mütarekenin akdinden bugüne kadar tatbik ettikleri askerî, siyasî zulüm ve imha

tedbirleri, memleketi haricen ve kâmilen sardıktan sonra dahili isyanlarla da içinden yıkarak Türkiye sulhunu istedikleri şekilde tespit ve dikte ettirmek kararında oldukları, bilahare hadisatın aynen zuhuru veçhile görülerek tespit edildi. Bundan sonra Anadolu için alınması lâzım gelen atideki tedâbirin icrasına karar verildi.

Aslı *Türk İstiklâl Harbi* kitabında yazılı olan bu münakaşat-ı tarihiyenin neticesine bağlanan karar şudur:

Şark cephesinde resmî veya gayriresmî seferberlik yaparak Kafkas seddini arkadan yıkacak tahşidâta başlamak. Yeni Kafkas hükûmetleriyle bilhassa Azerbaycan, Dağıstan gibi İslam hükûmetleriyle müstacelen temasa gelerek itilaf plânına karşı karar ve vaziyetlerini anlamak. Kafkas milletleri bize set olmaya karar verdikleri hâlde harekât-ı taarruziyemizi tevhit için Bolşeviklerle anlaşmak, dahilen Kuvva-yı Milliye'yi son derecede tevsî ve takviye, esliha ve cephaneye ve malzememizi vermemek için silah istimal etmek...

En mühim vazife ise itilâfın zaman kazanmasına meydan vermemek ve ani maskesini atıp memleketin bütün anasır-ı mukavemetini tevhit edecek vesile itâsına icbar eylemektir. Bunu ancak vaziyeti bu suretle muhakeme eden katî karar sahibi bir hükûmet yapabilir. Zaten Şark cephesinde kuvvet istihzarâtını ve şiddetle mukavemet gibi bazı nükât münhasıran öyle bir hükûmet sayesinde mümkün olur. Böyle bir hükûmet hudutlara müteallik sulh şeraitimizi ve bu şeraitin kabulünü tehire takatimiz kalmadığını resmen ilân ile beraber hıttâ-i şarkiyeye müteallik yukarıdaki tedâbire ve memleketin hîn-i hacette Anadolu'dan idaresini mümkün kılacak istihzarâta bil-fil tevessül eylediğini de izhar eyler. Buna mukabil itilâfçılar katî niyetlerini göstermek mecburiyetindedirler. Eğer bu niyet bizimle müsademeye kabul zaruretinde tecelli ederse biz bu müsademeyi iki ay sonra vaki olacağından

müsait şerait dâhilinde ve itilâf manzumesinin hazırlığının daha ikmal etmemiş bulunduğu zamanda dâhil olacağız.

Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti için müstacel bir vazife, vaziyet-i siyasiyenin icabâtına muvafık tedâbiri hükûmetle tam bir mutabakat-ı efkâr dâhilinde ittihaz imkân olup olmadığını bir an evvel kestirmektir. Eğer böyle bir hükûmet ihdasına imkân yoksa –malesef ümit-bahş olmağa sebep görülemiyor– aldanmayarak bu vaziyeti şimdiden müşahede ve kabul etmeliyiz. Bunun üzerine ittihaz edeceğimiz tedbir: Heyet-i Temsiliye arkadaşlarımızı derhal İstanbul’dan çekmek, derhal Kafkas milletlerine müracaat etmek ve yukarıda bildirilen tedâbire gayriresmî, fakat faal olarak teşebbüs etmektir. Bu hatt-ı hareket dâhilinde, dahilî ve haricî katî münasebatın ne vakit ve ne suretle husule geleceği şimdiden kestirilemez. Fakat işler bir defa bu yola girdikten sonra inkıta-ı münasebat uzak görülmemelidir.

Filhakika bu ihtimalât hemen, kâmilten vaki olmuştur. Tam bu sıralarda İstanbul’dan Anadolu’ya bir Heyet-i Nasiha gönderdiler. Fakat gelenler de Anadolu’da kaldı ve bir daha dönmedi. Bütün tedâbirin neticesiz kaldığını gören İngilizler ne yapacaklarını şaşırılmış bir vaziyette nihayet 16 Mart 336 [1920] nısfı’l-leylinden sonra İstanbul’u fiilen işgal eylediler.

5- 16 Mart 336’da İstanbul’un düşmanlar tarafından bil-fil hadise-i işgali:

Daha, 11 Mart’tan itibaren İstanbul’da İngilizlerin muhabere hududunu tetkik ve tespit etmeleri ve sair bazı emare-i fecî bir akıbetin yakın olduğunu ihsas ediyordu. Nihayet 16 Mart gecesi geceden bilumum muhaberat hattını katettiler. Devâir-i resmîyeye kıtalar ikame ettiler ve Şehzadebaşı’nda 20’nci Fırka karargâhını basarak efradından bir kısmını şehit ettiler. Böylece dehşet salarak İstanbul’u kâmilten idareleri altına aldılar. Bittabi Anadolu’nun İstanbul’la irtibatı artık münkatı idi. Derhal Mustafa Kemal Paşa

vaziyeti bir beyannâme ile bütün millete anlattı. Lazım gelen ihtar ve ikazda bulundu.

Bu vaziyet üzerine, Salih Paşa kabinesi istifa etmiş ve yerine Ferit Paşa kabinesi geçmişti. Aynı zamanda Meclis-i Millî de basılarak kapatılmış ve birçok zevat tevkif ve Malta'ya sevk edilmişti.

İngilizler 16 Mart 36 [1920] sabahı İstanbul'u işgal ederek Şehzadebaşı'ndaki fırka karargâhını bastıkları zaman ot minderleri üzerinde masumane uyuyan aziz neferlerimizden bir kısmını hunharca şehit ettiler ve bu tehdit hareketiyle bize, bu imha hareketimiz karşısında bize, *kıyırdandınız mı, biraz eser-i hareket gösterdiniz mi hepimizi böylece mahvedeceğiz* demek istediler. Bu şaşkın ve gafil insanlar; Türk'ün yaşamak yolu üzerinde mukadder olan en acı ölümleri gözüne aldığı; ölmesini bilmeyen, sevmeyen milletlerin nail-i istiklâl ve istihlâs olamayacakları düsturunu çoktan çizdiğini ve bunu kendi zulüm ve vahşet hareketleriyle gittikçe takviye ettiğini bilmiyorlardı.

6- Padişah hükûmetinin bu vaziyet karşısında hiyanetkârâne teşebbüsleri:

Bu acı günün ferdasında Ferit Paşa'nın sadareti üzerine yazılan hatt-ı hümayunda bilhassa şu kayıt vardı:

(Mütarekenin akdinden bid'e ile bi't-tedric nokta-i salâha takarrub eden vaziyet-i siyasiyemizi, milliyet namı altında ika edilen iğtişâât, vahim bir hâle getirmiş ve buna karşı şimdîye kadar ittihazına çalışılan tedâbir-i muallimane faydasız kalmıştır. Ahiren tebarüz eden vakayie göre bu hâl-i isyanın devamı maazallah-ı taalâ daha vahim ahvale masdar olabileceğinden iğtişâât-ı vakıanın malûm olan mürettib ve müşevvikleri haklarında ahkâm-ı kanuniyenin icrası ve fakat muğfil olarak bu kıyama iltihak ve iştirak etmiş olanlar hakkında affi umumi ilânı).

Damad Ferit Paşa'nın beyannâmesinde de *"birtakım kesânın hürs-ı menfaatle millî teşkilât unvanı altında meydana getirdikleri fitne ve*

fesadın devletin vaziyet-i siyasiyesini bozduğu, düvel-i muazzamanın teveccühünü kırarak aleyhimize cereyanlar tevhidine sebebiyet verdiğini, mütareke mevaddının tatbikatının bu yüzden teşeddüt ettiği, İzmir ve İstanbul işgallerinin bu yüzden olduğu, bu devam ederse Anadolu'nun baştanbaşa istilaya uğrayacağını, vatanın gövdesi ile başını yekdiğerinden ayırabileceklerini, binaenaleyh bu şûrişi yapanların idam edileceği[ni], bunlara uyanlardan bir haftaya kadar avdet edenlerin af edileceğini ve saire gibi” bir yığın hezeyan vardı. Aynı zamanda derhal fetvalar çıkarıldı ve Anadolu'nun her tarafına dağıtıldı. Düşmanların imhakâr hareketlerini meşru göstermek için yapılan bu gibi denaet hepimiz için çok derin tetkik ve tahlile değer ve ibret alınacak bir hadisedir.

Efendiler; işte düşmanlar memleketi içinden yıkmak için az zamanda bu kadar muvaffak oldular. Yalnız bilmiyorlardı ki yurdun dür-endiş ve metin evlatları kudsî bir ahd ü peymanla halâs için kısmen Anadolu'da hazırlanıyorlar ve kısmen işgal altındaki memleketlerde taazzuva başlıyorlardı. Cereyan eden tekmil bu hadisattan cesaret alarak gittikçe şenaatlerini artıran düvel-i itilâfiye buraya kadar tafsil edildiği üzere 15 Mayıs 335 [1920]'te Yunan ordusunu İzmir'e çıkarmakla ve 16 Mart 336'da İstanbul'u fiilen ve resmen işgal etmekle makâsıd-ı elimanelerini alenen izhar etmiş oluyorlardı. Bu kastın şümül ve dehşetini anlamak için Ferit Paşa hükûmetine imza ettirilen (Sevr) muahedenâmesinin mütalâası kâfi ve şayan-ı tavsiyedir.

16 Mart hadise-i işgali itilâf devletleri için bilhassa şu nokta-i nazardan hicap ile doludur. [İtilâf] devletlerini bu cüret ve tasaddilerinden dolayı muaheze etmeyen milletleri de ilâ-nihaye insaniyete karşı mahcup ve hukuk-ı mevzua önünde maznun olmaları gerektir. Çünkü o gün, Türk Meclis-i Mebusan'ı basılmış ve milletin vekilleri Malta'ya sürülmüştür. Kâbe-i istiklâlimize yapılan bu tecavüze nasıl ve nereden hak aldıklarını her vakit soruyoruz.

7- Milletin kıyımı

Düvel-i itilâfiyenin, hassaten İngiliz ve Fransızların İstanbul'a girdikleri ilk günden başlayan zulüm ve imha hareketi ve derras siyaseti Türk'ün mukaddes his ve kininde ona nazârî her hesabı unutturacak ve ancak yaşadığı gibi ölmeğe razı kılacak imkân-ı fe-verân yarattı.

Kendilerine şu noktadan çok minnettarız ki, bugünkü Türk nesline garbın muzmerini çok güzel gösterdiler. Bu nesil o günlerin intibahını ölünceye kadar yaşatmaya ve müstakbel nesle kuvvet ve vuzuh ile intikal ettirmeye çok mecburdur.

Harb-i umuminin senelerce süren ıstırabından sonra ciddi bir sulhun temini maksadıyla imza edilen Mondros Mütarekenâmesinin bu suretle fiilen ihlali, umum vatana ve mukaddes tanınan her şeyimize vuku bulan feci tecavüzât karşısında tekmil hayat ve mevcudiyetini katî bir tehlikeye maruz gören namuskâr vatan evlatları temin-i istihlâs ve istiklâl için kemiyet ve keyfiyetine bakmayarak yeni bir cidale atılmaktan başka çare kalmadığını anladı ve bütün millet harekete geldi. Aşikâr idi ki, bir defa kayd-ı esarete girildi mi garbın bu kapanından kurtulmak çok zor ve geç olurdu. Bunu anlamak için Hindistan'a ve diğer müstemlekâta bakmak kâfi idi. Yalnız böyle bir harekete kıyam için işi idare edecekleri milletin cevher-i maddi ve kabiliyet-i maneviyesini takdir lazımdı. Bunu ölçmek için yalnız kütüphanelerin ciltlerini karıştırmak ve memleketi nazârî olarak tanımış olmak kâfi gelmezdi. Bu milletin efradıyla çok yakından ruh ve hayat yoldaşlığı yapmak ve bu toprakların tozları arasına karışıp gün ve ayına, senelerce beraber maruz kalmak icap ederdi.

İşte bu suretle vatanın kabiliyet ve kuvva-yı hakikiyesini lâyıkiyla ölçmüş olanlar, o zaman Akdeniz kıyılarından şark sınırlarına kadar tekmil vatanda, milletin ümit ve ilham veren çok necip hislerin kaynaşmasından yer yer hasıl olan hareket-i vatanperver-

ânesini tebşir-i istihlâs addettiler. Mustafa Kemal Paşa, münferit ve dağınık kalan bu kudret-i asilaneyi tevhit ile onu ilmî ve fennî bir surette tevcih için evvela 23 Temmuz 335'te Erzurum Kongresini, 4 Eylül 335'te Sivas Kongresini küşat ile mücâhedeye başladı ve nihayet şarktan garba seyreden feyizli bir güneş gibi, bu davanın müdafaası fikr-i kat'isiyle müteharrik olan kitle-i milleti sahib-i salâhiyet bir uzviyet-i hukukiye ile sevk ve idare için fevkalâde selâhiyeti haiz olmak üzere 23 Nisan 335'te Ankara'da Büyük Millet Meclisini ve hükümetini kurdu. Bu suretle 13'üncü asırda menakıbını ikmal ederek tarihe geçtiği gündən beri sâmit ve sakin kalmış olan Ankara, 20. asırda Avrupa'nın boğucu ve kahir siyaseti önünde varlığını korumak için kıyam etmiş olan Anadolu'ya merkez ittihaz edilerek daha o zamandan yeni Türkiye'nin temeli atılmış oldu.

Dördüncü Devir:

8- Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı:

İstanbul işgal edildiği zaman Mustafa Kemal Paşa Ankara'da idiler. İşgalden üç gün sonra yani, 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye namına vilâyata yaptığı tamim mucibince her tarafta yeniden intihabat başladı. Basılan meclis azalarından bazıları dahil olduğu hâlde İsmet Bey heyeti de bu sırada Düzce-Bolu tarikiyle Ankara'ya gelmiş bulunuyordu. İsmet Bey'in bu suretle iltihakıyla Anadolu, inkılâp azasının en yüksek bir rüknünü daha kazanmış oluyordu. İntihabat için bazı yerler el'an tereddütte idi. Az zamanda bu gibi mahallerde de kanaat-bahş tedâbir alındı ve intihabat yapıldı. İntihap edilenler Ankara'da toplanıyordu. 20 Nisan 36'da ekseriyet hâsil olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın fikri, Meclis'in bir an evvel küşadı ile milleti işiyle daha yakından alâkadar kılmak ve devlet şeklini kurmaktı. Nihayet 23 Nisan 36 [1920]'de Ankara'da bir Cuma namazından sonra eski meclis binasında ilk içtima yapıldı. Bu sıralarda Anadolu'ya geçmiş bulunan Fevzi Paşa

hazretleri Adapazarı-Geyve mıntıkasına geldiği vakit bu menâtıkta isyanlar başlamış ve feci bir vaziyet hâsıl olmuştu. Geçtiği yerlerde kıtaata icap eden tertibat ve talimatı vererek 27 Nisan'da Ankara'ya geldi.

Bu suretle şimdiye kadar İstanbul'da çalışan bu yüksek ve muhterem şahsiyet de doğrudan doğruya artık Anadolu'nun hariminde vazifesine başlamış oluyordu. Fevzi Paşa, Ankara'ya geldiği zaman Meclis'te bazı zevatı müteredit buldu. Bilhassa Konya Mebusu Abdürrahim Çelebi ve taraftarânı İstanbul ile anlaşmanın yegâne selamet tariki olduğu hakkında bir takrir vermişlerdi.

Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra bu zevata İstanbul'dan yeni gelmiş olması dolayısıyla İstanbul[un] vaziyetini salâhiyetle şerh etti. Ve orada anlaşacak bir varlık olmadığını, ne yaparsa Anadolu'daki taazzuvun yapabileceğini veciz bir lisanla anlattı. Bu iyi bir tesir yaptı, takrir geri alındı. Ve bu suretle Meclis artık vazifesine başladı. İttifak-ı ârâ ile Meclis'in adına (Türkiye Büyük Millet Meclisi) ve hükûmetine de (Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti) dendi. Ve riyasetine Mustafa Kemal Paşa tayin edildi. Meclis hem teşriî ve hem icraî salâhiyeti haizdi. Evvel-emirde hükûmetin şekl-i idaresi düşünöldü ve nihayet bir heyet-i vekile teşkiline karar verildi. Daha heyet-i vekile intihabından evvel Meclis, İstanbul hükûmetinin hariçle yapacağı muahedelerin keenlemyekûn olduğunu ve böyle bir kuvvet tanımadığını ilân etti. O sırada memleketin bazı taraflarında isyanlar başlamış olduğundan el-yevm mer'î olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu da tanzim ve neşredildi. Ve 3 Mayıs 36 [1920]'da zevat-ı âtiyeden mürekkep olmak üzere ilk Heyet-i Vekile teşekkül etti. Bir tarih olduğu için ilk Heyet-i Vekile'yi teşkil eden zevatı arz ediyorum:

Şer'îye ve Evkaf Vekâleti: Karacabey Müftüsü Fehmi Efendi

Hariciye Umuru Vekâleti: Tokat Mebusu Bekir Sami Bey

Dahiliye Umuru Vekâleti: Cami Bey

Müdafaa-i Milliye Vekâleti: Fevzi Paşa

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti: Miralay İsmet Bey (Paşa)

Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti: Adnan Bey

İktisat Vekâleti: Yusuf Kemal Bey

Adliye Vekâleti: Celâlettin Arif Bey

Nafia Vekâleti: İsmail Fazıl Paşa

Maliye Vekâleti: Hakkı Behiç Bey

Maarif Vekâleti: Rıza Nur Bey

9- Anadolu hükûmetini ilk tasdik eden devlet:

Meclis teşekkül ettikten sonra İstanbul hükûmetinin müte-madî propaganda ve fetvalarına mukabil mücâhedenin kudsiyeti ve saire hakkında fetvalar çıkardığı gibi Meclis'in kararıyla Reis Mustafa Kemal Paşa tarafından düveli-i muazzama hariciye nazırlarına Türkiye hakkında icra edilen ve edilmekte olan haksızlıklardan ve haksızlıklara karşı memleketin hukukunun müdafaası için teşekkül eden Büyük Millet Meclisi hükûmetinin hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğinden bahis birer beyannâme gönderildi ve bundan sonra Rusya Bolşevik hükûmeti ile de muhaberata başlandı. Türkiye Büyük Millet Meclis'ini ve hükûmetini ilk tasdik eden devlet bugünkü dostumuz Bolşevik Rusya olmuştur. Mille-tin hakikî mümessillerinden mürekkep bu heyet-i hukukiye bu suretle başta padişah ve hükûmeti olduğu hâlde bütün suikast ve fesat erbabının maskelerini yırttı ve hareketlerinin butlanını ifşa ederek yeni bir Türkiye'nin, mevcudiyetini ve onun mukadderatı hakkında itâ-yı hükme ancak kendisinin salâhiyeti bulunduğunu, hariçteki kuvvetlerin sahte ve hükümsüz olduğunu ilan eyledi ve her müşkülâtı cesur ve kavî adımlarla çiğneyip Lozan Muahe-denâmesini ihzar ile ikmal-i vazife ederek tarihe karışıp gitti. Bu suretle teşekkül eden ve cumhuriyetin ilanı olan 1 Teşrin-i sani 339 [1923] tarihine kadar bu nam ile icra-yı hükûmet eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti ilk defa 25 Şubat 37

[1921]'de Birinci İnönü'den sonra Londra müzakeratına davet edilmek suretiyle zımmen ve fiilen kabul ve tasdik edilmiş oluyordu. Bilahare Fransızlarla akdedilen Ankara itilâfı ise bu tasdiki teyit eylemiş ve daha o tarihlerde İstanbul hükûmeti, manen ve maddeten hedmedilmiş ve ancak düvel-i itilâfiyyece milletin başına alet-i şer ve fesat olarak bırakılmış kara bela hâlinde kalmıştı.

Esasen İstanbul'un her tarafında hakaret, tecavüz ve zulüm çoktan başlamıştı. Halk rezaleti görmemek için ancak zaruri sebeplerle sokağa çıkıyordu. Çok güzel ve muhteşem İstanbul'un yüz binlerce halkı, münevveri, canlı birer ölü hâline getirilmişti. Bizim bu manevî ve maddî boşluğumuz ve yokluğumuz üzerinde düşman bayrakları, hakaret ve süngüleri yükselmişti. Bu mahiyet içinde o günlerde hâlâ bir saltanat ve devlet arayanlar ne kadar zavallı idiler!

Hanımlar, efendiler; burada acı bir hatırayı arz etmeden geçemeyeceğim. İzmir'in kahpece bir baskınla Yunanlılar tarafından işgalini müteakip İstanbul'un yüksek halkı Darülfünun'un bu salonunda toplanmış ve saraylarında bir ölü gibi duran padişahlıktan umut kalmadığı için vatanın sinesinde açılan bu öldürücü yaralara çare ve tedbir bulmak için dertleşiyordu. O gün ben de burada bulunuyordum. Bir aralık bu ilim kürsüsünden Rıza Tevfik adlı sahte, kâzib ve iğfalkâr bir feylesofun kısık ve aldatıcı sesi duyuldu. Bu hain adam milletin ateşli ve imanlı heyecanı karşısında derin bir gafletle *"Harb-i Umumide her şeye malik iken mağlup olduktan sonra artık fiilî hareket, düvel-i muazzamaya itaat-ı mutlaka gerektir. Ancak istimân ve taleb-i merhamet bu vatana ne kazandırabilirse onunla iktifa lâzımdır. Ben memleketi sizin gibi kuru bir heyecanla değil, bilerek severim"* diye bu kaynaşan hisleri söndürmeyi, bu vatanperver halkın ruhunu karartmaya çalışıyordu. Bu sırada zannederim İzmir'den henüz gelmiş olan Refik Şevket Bey isminde bir zat olacak birden yerinden fırladı ve top gibi gürlledi; İzmir faciasını ve bunun

deleletini vuzuhla haykırdı. Nihayet bu kubbeyi sarsan vatanperverlik heyecan ve çılgnlığı arasında Rıza Tevfik hakaretle kürsüden atıldı. Neticede matem bayraklarıyla İstanbul halkını günlerce Fatih ve Sultan Ahmet meydanlarına toplayan mitinglerin kararı verildi.

O gün bu hainin kâzib ilmine istinaden “*her şey bitmiştir*” diye esaret telkinleri saçmak istediği bu kürsüden, çok kısa bir zaman sonra yalnız bizim için değil, bütün esir ve mazlum milletler için ders teşkil eden bu mesut neticeyi, asırları dolduran hadisatı üç seneye sıkıştırarak tarihe hediye ettiğimiz eşsiz ve büyük inkılâbımızı arz etmek tesadüf-i âcizleri için en büyük haz ve saadettir.

10- Bu hadisattan sonra İstanbul’un, düşmanların ve Anadolu’nun vaziyeti:

Her türlü müşkülât ve mevâni’e rağmen milletteki aşk ve imanın, idare edenlerdeki azim ve iradenin bir senede vücuda getirdiği bu vaziyet padişahı, İstanbul kabinesini ve düvel-i itilâfiyeyi büsbütün kızdırmış, aynı zamanda iyice korkutmuştu.

Bu vaziyet karşısında daha ciddî ve katî tedbirler almaya kalkıştılar. Gittikçe takviye edilen Yunan ordusunun garptan yapacağı tazyikle müştereken hareket için ihzarâta başladılar. Bu meydana İstanbul’da 2 Mayıs 336 [1920]’da teşkil edilen Anadolu Fevkalâde Müfettiş-i Umumîliğine Müşir Zeki Paşa’yı tayin ettiler. Bu zat Anadolu’daki kumandanlara İstanbul’a sadakatini temin için birer beyannâme yazarak gönderdiyse de hepsi reddedildi. Aynı zamanda İstanbul’da Süleyman Şefik Paşa’nın kumandasında Anadolu milliyetperverlerini tenkil için birtakım aç, sefil ve menfaatperest kimselerden kuvva-yı inzibatiye teşkili devam ederken diğer taraftan gizli propagandalarla Anadolu halkını isyana teşvik faaliyetleri başladı. Memleketi mutlak bir esarete giriftar etmek için düşmanlarla beraber hatta onlardan fazla çalışan bu alçaklar ne ruh taşıyorlardı. Türk milleti arasında nasıl vücut

bulmuşlardı, bilmiyorum. Binaenaleyh bu gibi teşebbüsât-ı habise neticesinde Anadolu, muhtelif başlı düşmanlık içinde çarpıştı ve bazen çok buhranlar geçirdi. Bunlar şimdi ifade edilemez. Bilmek için o ahval ve temas içinde olmak lâzımdı. O günün müşkülâtı karşısında dimdik duran Türk'ün ve onun büyük müncisi Mustafa Kemal'in muhayyirü'l-'ukûl metaneti, ilâhi azim ve gayreti önünde eğilmek lâzımdır.

İstanbul bu teşebbüslerinde epeyce muvaffak oldu. Garpta; biri 25 Teşrin-i evvel 335'ten 30 Teşrin-i sani 335'e kadar, diğeri 16 Şubat 336'dan 21 Nisan 336'ya kadar olmak üzere Bandırma, Biga, Gönen, Susurluk taraflarında iki defa Anzavur'u mühim kuvvetlerle isyan ettirdiler. Düzce, Bolu, Mudurnu, Bozkır, Konya mıntıkalarında müteaddit isyanlar oldu. Merkez mıntıkasında Malatya hadisesinden başka Zile, Yozgat, Sivas mıntıkalarında Çapanoğulları ve Aynacıoğullarının da iştirakiyle Erzurumlu Postacı Nazım kumandasındaki halife ordusu isyanı, Pontus meselesi vücut buldu. Şarkta; Bayburt'ta peygamberlik iddiasıyla ortaya atılan Şeyh Eşref vakası, El-cezire cephesinde Ali Batı ve millî aşiretinin müteaddit isyanları oldu.

Bunlar 335'ten başlayarak 337 bidayetine kadar hükûmeti en ziyade meşgul eden hadisâtandı. Fakat alınan çok ciddi tedbirlerle hepsi söndürüldü. Gerek Anadolu'da beliren kuvvetlerin şiddeti ve gerekse hakikatin gittikçe tezahürü karşısında bir an geldi ki, bütün millet tek bir kitle hâlini aldı.

İstanbul hükûmetinin birçok gayretlerle vücuda getirdikleri kuvva-yı inzibatiye de o zaman Garp cephesi kumandanı bulunan Ali Fuat Paşa emrindeki kıt'aattan bir kısmı ve birtakım millî müfrezelerle İzmit'te tarumar edildi. Bu suretle hıyanet ve denaet erbabının son kozları da havaya oynatılmış oldu. Bu sırada Yunanlılar Milne hattında duruyorlardı.

Cenup mıntıkasına gelince; İngilizlerin çekilmesi üzerine Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisini Fransızlar işgal eylemişlerdi. Bu mıntıka halkının hamiyet ve galeyanı ve işbaşına geçenerin tedbir ve fedakârlığıyla bu havalide dahi millî cepheleer teesüs etmiş ve muharebat başlamıştı. Cereyan eden uzun ve çetin muharebat neticesinde Urfa, Maraş, Haçin tahliye ettirilerek Fransızlar Adana'ya ve Ayıntap civarına çekilmeye mecbur edildiler. Vaziyeti tehlikeli gören ve sıkışan Fransızlarla 29/30 Mayıs 336'dan itibaren yirmi gün müddetle mütareke yapıldı. Bunun başlıca ahkâmı şu idi: Pozantı ve Sis'te bulunan Fransız kıta'atı silah ve malzemesiyle Adana-Mersin şimendifer hattına kadar çekilecek, Ayıntap şehri tahliye edilecek, Fransızlar kasaba haricindeki ordugâhlarına çekilecekler. Mütarekenin ilk on günü zarfında bunlar ikmal edilecek ve tarafeyn üserası iade edilecek.

Fakat Fransızlar daha ilk günden itibaren mütareke ahkâmına adem-i riayete başladıkları gibi el altından bazı tahrikâta da başlamış olduklarından tekrar muhasemâta geçildi. Pek iptidaî vesaitle mücehhez olmasına rağmen aşk-ı istiklâli en büyük mesnedi olan halk ve başlarındaki zevat, Fransızları bir müddet daha hırpaldıysa da faik ve mücehhez kuvvetler karşısında maalesef Ayıntap muhasaraya düştü. Bundan sonra cenupta Adana mıntıkasında bazı müsademât ve bilhassa Gazi Ayıntap'ta çok çetin muharebât devam etmiştir.

Bidayette Maraş ve Ayıntap teşkilâtını vücuda getiren, Yörük Selim Bey, Doğan Bey gibi kıymetli arkadaşlarıyla çalışan Kılıç Ali Bey'dir. Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimatla hareket eden mu-maileyh bu havaliye geldiği zaman vakıa halkın hamiyetinden doğmuş bazı münferit teşekküller vardı. Fakat mazbut ve muntazam bir teşkilâta müstenit değildi. Bu kuvvetleri semeredâr kılmak için derhal faaliyete girilerek ve muzır eşhas buralardan uzaklaştırılarak Kuvva-yı Milliye'nin esası kuruldu. Maraş ve Ayıntap'tan

murahaslar intihap edilerek teşekkül eden kongrede buralarda Fransızlara karşı yapılacak harekât hakkında kararlar verildi. Bu gibi harekât Fransızları endişeye düşürdüğünden düşmanlar Maraş ve Ayıntap havalisindeki kuvvetlerini mütemadiyen takviyeye ve aynı zamanda millî taazzuvu yıkmak için tehditler ve zulümler yapmaya başladılar. Fransızların bu tarz hareketi her tarafta protesto edilmekle beraber bundan müspet bir netice çıkmadığından daha ziyade fiilî harekete ve fırsat düştükçe işgal müfrezelerine tararuzlar yapılarak mukabele-yi bil-misle geçildi.

Fransız kumandanı General Quérette, kendileri için tehlikenin gittikçe büyümekte olduğunu gördüğünden 20 Kânun-ı sani 336 [1920]'da karargâhını Ayıntap'tan Maraş'a nakletti ve derhal faaliyete geçerek Ermeni mahallâtını tahkime başladı. Ermenileri kiliselere ve sair mahallere biriktirerek mümkün mertebe toplu bulundurmak tedbirini aldı. Bunlar tehlikeyi büsbütün ihsas ediyordu. General Quérette, Maraş'a geldikten sonra şu beyannâmeyi neşretmişti:

“Suriye ve Kilikya'da Fransız Cumhuriyeti'nin Fevkalâde Komiseri ve Şark Ordu Başkumandanının emriyle Ayıntap, Maraş, Urfa sancaklarında Fransız kuvvetlerinin kumandasını deruhte ettim. Fransız hükûmeti zat-ı şahane ile bil-tilâf hâlihazırda nüfuzu himayekârisini Suriye ve Kilikya arazi-yi şarkiyesi idaresine teşmil ediyor. Bila-tefrik cins ü mezhep bütün ahali, kuvvet ve kudreti, galibiyeti ile taayyün eden silahlarımızın himayesi altındadır. Mezâhibe, emlak-ı hususiyeye ve hükûmet-i Osmaniye'nin kavâninine hürmet edecek ve ettireceğiz. Uzun harp senelerinden sonra sulh, sa'y ve amel devresi hulul etmiştir. Namuslu olanlar Fransız tarafını iltizam etsinler.”

General Quérette

Bunu müteakip General Quérette şu beyannâmeyi de neşretti:

“Niçin taşıdığını bile tahkike lüzum görmeksizin üzerinde bir rovelver çıkan bir adam bila-sual kurşuna dizilecektir. Bir kargaşalık

zuhurunda telef olacak veya yaralanacak bir Fransız'a mukabil, yerliden iki adam kurşuna dizilecek, bunlar kur'a ile intihap edilecek... ilâh..."

Buna mukabil ahali de tertibat ve teşkilâtını ilerletiyor ve tedâbir-i lazimeyi ittihaz eyliyordu. Bu sırada General Quérette Maraş kasabası içindeki teşkilâtımız rüesasından bazılarını nezdine celp ederek birçok hakaretlerden sonra tevkif etti. Bunun üzerine halk müsellehan kıyam eyledi. Fransızlar da zaten evvelce tertibat almış olduklarından şehri topa tuttular ve böylece müthiş bir muharebe başlaması üzerine tarafımızdan Fransızlara derhal ateş kesmeleri ve yirmi dört saat zarfında şehri tahliye etmeleri mealinde bir ültimatom verildi. Fransızlar bilakis muharebeye ve mütemadiyen burayı takviyeye çalıştılar. Bu suretle Maraş'ta çok kanlı muharebe oldu. Fakat neticede Türk azmi önünde Fransızlar mağluben buradan cenuba fırara mecbur kılındı.

Haçin'de de çok vatanperverane hareket neticesinde Fransızların tahrikâtıyla hareket eden Ermeniler kısmen imha edilerek vaziyet ıslah edilmişti. Cenuba çekilen Fransızlarla İslahiye ve Ayıntap'ta kanlı muharebat başladı. Bu muharebâta ait netâyîç daha sonra tafsil edilecektir.

Urfa'da da ilk andan itibaren mühim teşkilât yapılarak muhterem Urfalıların imanı, taş, sopa gibi iptidai vesaitten mürekkep teslihâtı karşısında, Harb-i Umuminin muazzam zaferlerinin gurur ve hatıratını taşıyan Fransızlar az zaman zarfında Halep ve cenup istikametine kovuldular. Urfa havalisi daha ilk zamanlarda kâmilten tathîr edilmiş oldu.

Adana'dan Urfa'ya kadar olan menâtıktaki teşkilâtı idare edenler meyanında birçok kıymetli ve hamiyetli zevat varsa da hepsini tespit edemedim. İstiklâl Harbi'nde cenup cephelerimizin şanlı şerefle dolu birer kalesi olan Maraş, Ayıntap, Urfa hadisatının tafsilini daha ziyade bunu içinde yaşayanlara bırakırım.

336 [1920] senesi bu vaziyet devam ederken İngilizlerin aleti olan Ferit Paşa kabinesi bir taraftan bir sulh muahedesi imzalamak için mütemadiyen çalışıyordu. Halbuki Anadolu seyr-i tabîisini tutmuştu. İstanbul hükûmeti bunu kabul etse de etmese de Anadolu için haiz-i kıymet değildi. Bunu bilenler, Türk milletini imza edilecek musalahanâmeyle bila-kayd ü şart itaatle esarete giriftar ettirmeye muvaffakiyet için Anadolu'daki millî taazzuvu tamamen yıkmaya uğraşıyorlardı.

11- Yunanlıların garpta Milne hattından umumi taarruza geçmeleri:

Buna ait tedâbir meyanında Yunan ordusunu 22 Haziran 36 [1920]'da Milne hattından taarruza geçirdiler. O zaman bu cephe Ayvalık'ın hemen şimalinden Belen köyüne kadar olan mıntıkada 21'inci Fırka, buradan Keleş'e kadar olan mıntıkada 23'üncü Fırka, Keleş'ten Menderes'e kadar olan mıntıkada da 57'inci Fırkalar bulunuyor idiye de bu fırkalarımızın kuvvetleri pek cüz'î idi. Bu mıntikalardaki Kuvva-yı Milliye'ye gelince bunlar da ancak çete muharebeleri yapabilirlerdi. Bunlardan muntazam ve asrî bir orduya karşı hakiki muharebe kudret ve kabiliyeti beklenemezdi. Zaten ne cephe vardı ve ne sair levazımat-ı harbiye... Yunanlılar ise bu tarihe kadar kuvvetlerini 6 fırkaya iblağ etmişler ve çok iyi hazırlanmışlardı. Yunanlılar 3 fırka kadar kuvvetle iki koldan Akhisar ve Soma istikametinde, 2 fırka ile Salihli istikametinde, 1 fırka ile de Aydın cephesinden taarruza geçtiler.

Bu vaziyet karşısında cepheler imkân nispetinde takviye edilmişlerse de düşman taarruzunu tevkif edecek katî bir netice bekleyecek mahiyeti bittabi alamamışlardı. Mamafih her tarafta kuvvet nispetinde azami mukavemet ve mukabil taarruzlarla düşmanlara müşkülât veriliyordu ve bazı yerlerde ric'ata bile mecbur edildikleri oluyordu.

Düşmanın şimal kolu tedricen ilerleyerek 30 Haziran 36'da Balıkesir'e girdi. 2 Temmuz'da Yunan süvarileri daha ziyade

ilerleyerek Kirmasti [ve] Karacabey'i işgal etti. Bu cephedeki kıtaatımız Uluabat köprüsünü tahrip ederek Bursa istikametine çekildiler. Bu kuvvetleri, Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendi Bursa'da cem ve tanzime başladı. Nihayet bu cephedeki kıtaatımız geriden de takviye edilerek aksam-ı asliyesiyle Eskişehir'de ve İnönü mıntıkasında toplanmış ve ileri aksamıyla düşmanla temasta kalmışlardı. Yunanlılar Bursa'yı da işgal ederek Bursa şarkında (Dimboz-Aksu) hattında Birinci İnönü muharebesine kadar kaldılar. Bu hareket esnasında İngilizler 25 Haziran 36'da 300 kişilik bahriye müfrezesini, üç büyük dretnot ve bazı küçük sefâin-i harbiye himayesinde Mudanya'ya, 2 Temmuz 36'da bir kısım kuvvetlerini Bandırma'ya ihraç ederek kıtaatımızı yandan ve gerisinden tehdit ile Yunanlıların harekâtını teshil eylemişlerdi.

Salihli istikametinde şarka ilerleyen Yunan kolu da 24 Haziran'da Alaşehir'i aldı ve Uşak garbındaki sırtlarda kaldı. Bilahare 29 Ağustos'ta taarruza geçerek Uşak'ı zapt etti ve Dumlupınar sırtları elimizde kalmak üzere bu mıntıkada da hal-i sükûnet başlamıştı. Bilahare Gediz istikametinde toplanabilen muntazam ve millî kuvvetlerle bir taarruz tevcih edildi ise de katî netice alınmadı.

Cenuptan hareket eden Yunan kolu, karşısındaki kuvvetlerimizi iterek Nazilli'ye kadar ilerlemiş ve bir kısım kuvvetiyle de Selçuk'tan uzanarak İtalyan hududunu geçmiş ve Kuşadası'nın 6 kilometre kadar şimaline varmıştı. Fakat İtalyanlarla vaki olan müsademe neticesinde her iki taraf bu hatta tevakkuf etmiş kalmıştır.

İşte bu suretle garpta İngilizlerin eser-i tertibi olarak başlayan bu taarruz 22 Haziran'dan 29 Ağustos'a kadar takriben 40 günlük bir müddet zarfında Milne hattından Bursa ve Uşak'a kadar yürümüş ve memleketin aksam-ı garbiyesinden mühim ve geniş bir kısmını daha elimizden çıkarmıştık. Bu ani darbenin tesiri teşekkül etmek üzere bulunan kuvvetleri hemen hemen inhilâl ettir-

mişti. Bir taraftan şu müthiş hücum devam ederken diğer taraftan dahili isyanların sadmesiyle Ankara hükûmetinin ne büyük buhranlar geçirdiği takdir edilebilir.

Yunanlılar bu muvaffakiyeti elde ettikten sonra bizi daha ziyade tazyik için 20 Temmuz 36'da Tekirdağ'a bir fırka ile ihraç yaparak Edirne istikametinde yürümeye başladı. Anadolu'da millî taazzuv başlarken İstanbul'un vaziyeti dolayısıyla tamamıyla münferit kalmış olan Trakya'da bazı teşkilât vücuda gelmişti. Fransızlar Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgalini menfaatlerine mugayir gördüklerinden bidayette Edirne Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey (Paşa) bu vaziyetten istifadeye kalkışarak belki müzaheret görürüm ümidiyle İstanbul hükûmetiyle temas etmek üzere İstanbul'a geldiyse de bu umut boşa çıktığı gibi neticede de Edirne'ye dönerken Damat Ferit trenden indirerek tevkif etmek istedi. Fakat beraberinde bulunan Fransız generalinin müdahalesi avdetini temin etmişti. Bu hadiseden sonra buraların teşkilât ve taazzuvları daha ziyade ilerlemişse de basiret ve tedbirdeki noksanlık yüzünden askerî ve millî bütün bu kuvvetler ve taazzuvlar Yunanlıların biraz evvel arz olunan bu teşebbüsleri karşısında kolayca ve çarçabuk inhilâl etti. Cafer Tayyar Paşa esir oldu ve Trakya'da düşman eline geçti.

Garpta ve cenupta bu hadisat olurken şarkta da Ermeniler faaliyetlerini arttırmaya başlamıştı. Buradaki kuvvetler ve vaziyet-i arziyye daha ziyade ümit-bahş olduğundan bu mıntıkadaki tehlikelerin büyümeden bertaraf edilmesi teşebbüsüne geçildi. 9 Haziran 36'da yalnız vilâyat-ı şarkiyeye münhasır olmak üzere seferberlik ilan edildi ve 15 Haziran'dan itibaren 15'inci Kolordu Kumandanlığı, Şark cephesi kumandanlığına tahavvül etti.

18 Haziran 36'da Ermeniler bu cepheye taarruz etmişler ve bu suretle bu tarihten itibaren ilk tüfek patlamış ve memleket garpta Yunanlılar ve İtalyanlar, cenupta Fransızlar ve İngilizler, şarkta

Ermeniler, şimal sahillerimizde Pontusçular ve yine İngiliz ve Fransız olmak üzere dairen-mâdâr bir ateş çemberi içinde kalmış ve dahilde de padişahın eser-i hıyaneti olarak yer yer alevlenmiş isyanlarla kavrulmak vaziyetine düşürülmüştü. Ermenilere karşı taarruz için evvelemirde Ruslarla anlaşmaya karar verildi ve hareket bunun neticesine bırakıldı. Bu neticenin tahakkuku üzerine 27 Teşrin-i sani 36'da Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki şark ordumuz taarruza geçerek Sarıkamış zapt edildi. Aynı zamanda 9., 12. ve mürettep fırkalarla 20 Kânun-ı evvel 36'da Kars istikame-tinde yürünerek 30 Kânun-ı evvelde Kars ve 3 Kânun-ı sanide Gümrü zapt edildi. Çok seri bir darbe ile Ermeni ordusu kamilen inhilal ettirilerek 12 Kânun-ı sanide Ermenilerle mütareke akde-dildi. Bu cephede o zaman için çok kıymetli olan birçok mühim-mat elimize geçti ve hâl-i harbe nihayet verildi. Aynı zamanda garpta makûs vaziyetler tahaddüs ederken şarkta alınan bu müs-pet netice çok iyi bir tesir yaptı.

12- Sevr Muahedenâmesinin İstanbul hükûmeti tarafından kabulü:

Yunanlıların garpta devam eden muvaffakiyetini tam zamanın hulûlü addeden İngilizler ve Ferit Paşa hükûmeti derhal 30 Tem-muz 36'da Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beylerden mü-rekkep bir heyeti Paris'e göndererek Avrupalıların tanzim etmiş oldukları Sevr Muahedenâmesini bilâ-itiraz 10 Ağustos 30'da im-zaladılar ve Türklüğün ferman-ı idamını bilâ-hicap ellerine alarak İstanbul'a döndüler (Bu muahedenin başlıca ahkamı 2 numaralı haritadadır).

Bundan başka ordu mevcudunu takyit ve kapitülasyonlar teş-did edilmek vesaire gibi birçok hukukî takyidâtı havi bulunuyordu. (Şu şayan-ı teşekkürdür ki, bu muahedenin akdi umumî bir ye's tevlit edecek yerde bilakis büyük bir intibah vermiş ve herkesi her-çibâdâbad ölünceye kadar mücadeleye sevk etmişti. Nitekim neti-cede milletin azim ve celadetinden sivrilmiş ve bilenmiş olan

hançer bu muahedeyi parçaladı ve attı, yerine Lozan Muahedesini kurdu ve bugünkü millî varlığını yaşattı.

– ÜÇÜNCÜ KONFERANS –

1- Orduyu takviye ve teşkil zarureti

23 Nisan'da Meclis Ankara'da açıldıktan ve hükûmet şuaabâtı teessüs ettikten sonra artık vicdan-ı ammeden doğmuş hukukî, iç-timaî, muasır esaslar üzerine kurulmuş ve hâkimiyet-i milliyeyi mefkûre edinmiş yeni bir devlet vücuda gelmişti. Haricindeki bütün bir âlemin kendisine düşman olduğu bu yeni devlet ancak temsil eylediği Türk milletinin kudret ve kabiliyetlerini hüsn-i idare ve tasarruf suretiyle onun halâsını ve tamamîyetini temin zaruretinde idi. Bu devlet teessüs ettiği zaman birinci konferanstan beri arz ettiğim tafsilâtle taayyün eden vaziyette idi. Yani Sevr Muahedenâmesi ahkâmına bizi itaat ettirerek esir ve ecir vaziyetine sokmak için itilâf ordularıyla her taraftan sıkı ve kuvvetli surette sarılmış, yıkılan Osmanlı saltanatının harabesi üzerinde acı acı öten bir baykuş vaziyetindeki İstanbul hükûmetinin cinayet ve ihanetiyle karşılaşmış, aynı ruhtaki birçok hıyanet erbabının kıyamlarıyla içinden yer yer tutuşmuştu.

İşte bu vaziyette bulunan ve asî bir çete mahiyetinde gösterilen bu yeni devlet için o sırada vaziyet-i siyasiye mevzubahis bile olamazdı. Bu kapıları açmak, kudretimiz önünde onları ister istemez münasebat-ı siyasiyeye mecbur etmek için tek vasıta vardı. O da kuvva-yı harbiye. Bu hakikatle karşılaşan hükûmet bir taraftan dahilî ihtilâfâtı derhal hallederek vahdet-i kâmile husule getirmeyi ve maddî, manevî varlığını sarf ederek en tabî haklarımızı düşmanlara cebren ve kahren kabul ettirecek mahiyette bir ordu teşkilini gaye edindi.

Hâlbuki bu sırada Anadolu'da kalan ordu aksamının vaziyeti şöyle idi: Mütarekenâme'nin akdiyle Irak ve Suriye'den ve elviye-i selâseden çekilerek Misak-ı Millî hududu dâhiline girmiş olan ordunun terhisî başlamış ve bilhassa mütareke ahkâmı mucibince mevcutlar kadro hâline getirilmiş ve kalan esliha ve mühimmat da

depoları yerleştirilmişti. İhtiyat zabitanının terhisı dolayısıyla esasen noksan olan zabıt ihtiyacı büsbütün artmıştı. Pek eski zamandan beri devam eden hata neticesi, orduya ait tek mil müessesat ve esaslı esliha ve mühimmat ve levazımat-ı saire depoları kâmilan İstanbul'da kalmış, lağvedilen kıtaatın zabitanı, esaretten avdet ve sair muhtelif suretlerle kıtaatlarından ayrılan zabitanın kısm-ı azamı keza İstanbul'da toplanmış kalmıştı. Memleketi bahren ve berren ihata eden düvel-i itilâfiye İstanbul'da lâşî mesabesinde bir kısım asker bulunmasına müsaade etmiş, diğer bilumum malzemeyi ve eslihayı zapt ederek muhafazası altına almıştı. Anadolu'ya her türlü nakliyat ve seyahati takayyüd etmiş ve kontrolüne tâbi tutmuştu. Bundan başka Anadolu dâhilinde kısmen esliha ve mühimmatı ellerine geçirmişler ve Anadolu'da hiçbir kuvvetin taazuvuna meydan bırakmayacak şekilde tedbir almışlardı. Diğer cihetten esasen senelerce süren bir muharebenin mağlubiyetle mağmum ve malûl iken, son hadiselerle de büsbütün müteessir bir halet-i ruhiye içine dalmış bulunan ordu, emir ve kumandadaki kargaşalıkların da inzıvamıyla hâl-i inhilâl gelmişti.

Düşmanların birden savleti üzerine işte bu kuvvetler bir dereceye kadar toplanarak bazı noktalarda az çok temin-i mevcudiyet edebilmiş ve bir taraftan da tafsilâtı geçen konferanslarda izah edildiği üzere kısım kısım vücuda gelen millî müfrezelerle mukavemet ahkâmının teminine çalışılıyordu.

Hâlbuki asrî vesaitle mücehhez yirminci asır ehl-i salibinin karşısında milis kuvvetlerle değil aynı teçhizat ile aynı kavâid-i harbiye ile hareket edebilecek ordulara ihtiyaç vardı. Fakat böyle bir kuvveti, elinden her şeyi alınmış olan Anadolu'da her cepheye birden tesise imkân yoktu. Bunu ehemden mühime doğru muntazam bir sıra ile yapmak lâzımdı. O zaman siyasî, askerî mülâhaza ile Şark Cephesi daha mühim görüldü. Zaten şark cephesindeki kuvvetler o mıntıkanın vaziyet-i hususiyesi itibariyle kabil-i istinat

mahiyeti muhafaza ediyordu. Binaenaleyh bidayette garpta Yunanlılara ve cenupta Fransızlara karşı tedafüi vaziyet takip olunacağından bu cephelerde bir kısım kıtaat-ı askeriye ve gittikçe kuvvet bulan kuvva-yı milliye bırakılarak mümkün mertebe düşmanların daha fazla ilerlemesine mâni olmaya ve bu emniyet altında bu muntıklar gerisinde askerî teşkilâtın tezyid ve takvyesine çalışıldı ve bidayet-i emirde daha ziyade şarka ehemmiyet verildi. Zira burada elde edilecek muvaffakiyet-i askeriye, memleketin arkasında şirpençe hâlinde kalan Ermeni ordu ve hükûmetini inhidam ettireceği gibi İngilizlerin şarkta kurmak istedikleri tuzağı bozacak Bolşevikler ile tesis-i münasebeti tacil edecek, dahilî ve haricî siyasetimizde bize çok müsait sahalara açacaktı. Filhakika Anadolu'da hemen mevzii seferberlik yapılarak şark havalisini zapt etmek maksadıyla aleyhimize harekete geçmiş olan Ermenistan'a tararuz edildi.

Ermeni ordusu az zamanda mahv ü perişan edilerek Gümrü'ye kadar yüründü ve Arpaçayı'ndan hudut kesilerek tek mil esliha ve mühimmatı elimize geçti. Zaten bununla şimdilik bu cephede yapılacak iş bitirilmiş oluyordu. Bu serî muvaffakiyet milletin emniyeti artırdığı gibi düşmanlara da sert ve tesirli bir darbe olmuştu. Vücut verdikleri ve himayesini tekeffül ettikleri Ermeni hükûmetinin bu akıbetine seyirci kalmaktan başka bir şey yapamayan düvel-i muazzamanın Kafkas hükûmetleri üzerindeki tesiri sıfıra inmiş ve bu suretle husule getirmek istedikleri Kafkas seddi ebediyen yıkılmış oldu. Aynı zamanda Bolşevikler ile de daha çabuk ve kolay birleşmek imkânı hâsıl oldu. Dünyanın husumeti karşısında kendi azim ve imanından başka istinat edecek bir şeyi olmayan Anadolu, kendini büyük bir tehlikeye kaptırmamak şartıyla bu müzâharete çok muhtaçtı. Bu hareketle bunların hepsi temin edilmişti. Artık şarkta hasımsız, maneviyatı yükselmiş, maddî ihtiyaçları mehmâemken temin edilmiş bir ordu vardı. Şarkta bu

olurken garpta zayıf kuvvetlerimiz karşısında ilerleyen Bursa ve Uşak şarkına varan Yunanlıların harekâtını tabî bulmak zaruri idi. Çünkü her tarafta müessir tedâbir ittihazı gayr-i kabildi. Bu hâlde bile bu cephedeki millî ve nizamî kuvvetlerimizin noksanıyetine rağmen fedakârane mukavemetleri ve mukabil taarruzları ve kumanda heyetinin azim ve iradesi sayesinde düşmanı mümkün mertebe tevkif eyleyebiliyorlardı. Şark cephesindeki mesailin halinden sonra ikinci mühim hedef dahili isyanların külliye kal'î idi. Bu da temin edildi. Bittabi bu hususta sarf edilen zaman ve mesai, cephelerdeki düşmanların lehine oluyordu. Çünkü bu işgalât ordunun taazzuvu aleyhine idi. Ondan sonra üçüncü hedef garpta ve cenupta da bizi maksada îsâl edecek şekilde orduyu takviye etmekte. Buna yüründü. Millî teşkilât bir defa gayr-i ilmî ve gayr-i fennî bir mahiyette idi. Bundan başka buldukları ve geçtikleri yerlerde ahalinin hoşnutsuzluğunu mucip olacak bazı hadisata mahal veriyorlardı. Bu bittabi yeni teşekkül eden hükûmetin menfaati aleyhine idi. Buralarda da gittikçe malzeme ve esliha temin edildikçe zabitan ihtiyacı ikmal olundukça millî kuvvetler kaldırılarak orduya kalbediliyordu.

Bu hususta çekilen müşkülâtın en büyüğü zabıt noksanı, esliha ve mühimmat tedariki idi.

Esiha ve mühimmat şöyle ikmal ediliyordu: Ermeni ordusunun mağlubiyeti üzerine şarkta ele geçen mühimmattan o cephe ihtiyacından fazlası garba alındı ki, mühim bir miktardı. Ruslarla teessüs eden dostluk neticesi bilhassa oradan mühim miktarda top, tüfek ve cephe alındı. Bunu bilhassa ehemmiyetle kaydedirim.

Büyük himmetlerle Anadolu'da tesis edilen imalâthanelerde bazı noksanlar ikmal edildi. Bu sanatkârlarımızı candan takdir etmek lâzımdır. Vagon demirlerinden İngilizlerin aldığı top kamalarını yaparak toplarımızı işlettiler, mermileri değiştirerek elimizde-

ki silahlara uydurdular. Bozuk malzemeyi ıslah ederek kabil-i istifade bir hâle getirdiler. Müşkülâtına rağmen bol para ile Avrupa'dan da bazı mübayaat yapılabilir. Yalnız bu meyanda büyük hiyanetler oluyordu; ne çare suya düşen yılanı sarılır derler. Bazı Avrupalılar mühim miktarda mühimmat temin edeceklerini vaad ederek binlerce liramızı bağlıyorlar ve bizi 5-6 ay oyaladıktan sonra hiçbir şey vermiyor ve bu suretle mühim vakitlerimizi beyhude geçirmiş oluyordular. Bu hususta en mühim menâbi' yine İstanbul oluyordu; çünkü oradaki depolarda ve kıtaat yedinde kalan esliha ve mühimmat ordumuzun epeyce ihtiyacâtına kifayet edecek miktarda idi.

İstanbul'da iki mühim teşkilâtımız vardı. Başında çok fedakâr zevat bulunuyordu. Bu teşkilâta İstanbul'un birçok kıymetli zevatı da dâhildi. Bunlar büyük tevazu içinde ve cidden istihkar-ı hayat ederek düvel-i itilâfiyenin çok şiddetli kontrolü altında İstanbul'dan külliyetli mühimmat kaçırmak için ordunun sürat teşekkülüne en büyük yardımları yaptılar. Bu zevat bin türlü tedbirlere tevessül ederek ve hatta düvel-i itilâfiye nöbetçilerini bazen itmâ' ile taht-ı muhafazalarındaki depoları boşalttılar, kayık ve motorlarla ve bazen vapurlara yükleyerek Anadolu'ya taşıdılar. Bundan başka esliha ve mühimmata Anadolu'nun bol para verdiğini duyan bazı kaçakçılar da epeyce esliha ve cephaneye getirdiler. Gerek Rusya'dan gelen ve gerekse İstanbul'dan kaçırılan bu mühimmat kıymetli ve fedakâr bahriyelilerimizin kahramanlığı sayesinde düvel-i itilâfiye donanmalarının takibatından kurtulmak için küçük tekneler içinde Karadeniz'in coşkun dalgalarıyla mücadele ederek geceleri veya sahili takiben Samsun'a ve İnebolu'ya nakledildiler. Bu iskelelerden de uzun kara nakliyatıyla kağı ve mekâriyle Ankara'ya gelir ve oradan cepheye sevk edilirdi. Muhteşem bir maziye sahip olan bahriyelilerimiz her sahada kendilerine verilen vazifeleri büyük fedakârlıklarla ifa etmişlerdir.

Zabit noksanına gelince; bidayette İstanbul'da kapanıp kalan zabitanın kısm-ı azamı her mahrumiyeti göze aldırarak ve henüz her şeyin meşkur olduğu devirde ancak muvaffak olmak azmiyle ekserisi hasta ailelerini bir kaşık çorbasız, mini mini yavrularını bir avuç ateşsiz... hülâsa; hamisizliğin bütün manasıyla bırakıp belki bir daha dönmemek ihtimallerini de hesaba katarak fevc fevc mücâhede-i istiklâl karıştırdı. Bu meyanda birçok sivil zevat da vardı.

Diğer taraftan Anadolu'da ordunun pek kıymetli uzvu olan ihtiyat zabitleri silah altına alındı ve Ankara'da bir talimgâh kurularak müstacelen zabit vekilleri yetiştirildi. Bu ihtiyaç da bir dereceye kadar bu suretle temin edildi.

İşte bu büyük faaliyet neticesinde merkez, cenup ve garp muntıklarında da tedricen ordu takviye edilerek Kuvva-yı Milliye kaldırıldı ve muasır bir ordu yeniden ve yoksuzluk içinde vücuda getirildi. En son başlıca bir kuvvet olarak yalnız Çerkez Ethem kuvva-yı milliyesi kalmıştı ki; onun da Birinci İnönü Muharebesinden sonra cezası verildi. Yalnız düvel-i itilâfiyenin sıkı tazyik ve takibi yüzünden bu iş ancak üç senede ikmal edilebildi.

Fakat bu suretle vücuda getirilen ordu, Samsun ve havalisindeki Pontusçuları ve dâhildeki isyan ocaklarını kökünden kazıdı. Karadeniz ve Marmara sevâhilini düşmandan tathir etti. Bahadır halkının vücuda getirdiği Gazi Ayıntap müdafaa-i meşhuresine yardımla Fransızları akd-i itilâfa mecbur ederek Adana ve Ayıntap havalisinin tahliyesini temin eyledi ve henüz ikmal devresinde Yunanlıları her ikisinde de mağlup eden Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerini verdi. Hiç hazırlanmamış bir mevzide nısf derecesinde fazla olan Yunanlılara karşı sahra harbinde müdafaa cihan ordularına ders teşkil eden Sakarya Meydan Muharebesini kazandı. Bu suretle Türk ordusu üç senede yeniden dirilerek garbın tekmil müzaharetini arkasına alan takriben 200,000 kişilik Yunan

ordusunu bir hamlede ezecek kudret-i fevkalâde iktisap etmiş oldu. Birinci İnönü Muharebesi esnasında zayıf birkaç piyade fırkasının cephanesini ikmal için ancak dört-beş sandık piyade mermisi tedarik edebilen Anadolu ordusu, 26 Ağustos 338 [1922]’de harekât-ı taarruziyesine başlarken kuvvetini çok iyi tespit ettiği hasmına herhâlde faik bir raddeye gelmişti. İşte bu sayededir ki, Türk milleti, kemal-i emniyetle cihan-ı husumete teklif-i esareti reddetmiş; hak ve taleplerini cebren ve kahren kabul ettirmiştir.

Muharebeleri arz ederken bu husustaki icraat da daha ziyade tafsil edilecektir.

Mebdeden itibaren iptidaiyyetten mükemmeliyete doğru birçok devirler geçiren ordumuz, son zamanlarda asri bir şekilde fırka, kolordu ve ordu hâlinde kemal bularak mesleğin ve fennin talep ettiği neticeye vasil oldu.

En son olarak başlıca üç cepheye taksim edildi:

Biri; bir piyade kolordusu, bir süvari fırkası ve üç süvari aşiret fırkasından mürekkep *Şark Cephesi* idi. Mıntıkası Van cenubundan Karadeniz sahiline kadar devam ediyordu. Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Diğeri; iki piyade fırkası ve bir süvari fırkasından ve bazı müstakil kıtaattan mürekkep *El-cezire Cephesi* idi. Mıntıkası Fırat’tan İran hududuna kadardı ve İngilizlere karşıydı. Kumandanı Cevat Paşa idi. Üçüncüsü; iki ordu ve kolordu hâlindeki Kocaeli grubu ile bir süvari kolordusundan ve bazı müstakil kıtalardan mürekkep *Garp Cephesi* idi. İsmet Paşa’nın kumandasında bulunan ve Yunanlılara karşı olan ve neticede her şeyi halleden bu cephe hakkında atide daha ziyade tafsilat arz edeceğim.

Bir de Adana mıntıkası kumandanlığı vardı. Bu mıntıkada Gazi Ayıntap’ın sükutundan evvel Maraş ve Ayıntap mıntıkalarında müstakil bir kolordu ve Adana’da müstakil bir kumandanlık vardı. Fransızlarla itilâftan sonra, buradan ikinci kolordu Garp Cephesi’ne alınarak bu mıntıkanın heyet-i umumiyesi; Adana

kumandanlığına verilmişti. Bundan başka Karadeniz sahili Topçu kumandanlığı, Ankara kumandanlığı vardı. Merkez mıntıkasındaki Merkez Ordusu da nihai vazifesini bitirerek lağvedilmiş ve yerine Samsun'da müstakil bir fırka bırakılmıştı. Ayrıca doğrudan doğruya Erkan-ı Harbiye-yi Umumiyeye merbut bazı müstakil teşkilât da vardı. Asayiş-i dâhiliye vesair hususât da ahz-ı asker heyetlerine verilmişti. İşte geri hudutları vatan içerisine doğru uzayan ve ehemmiyet ve tehlike nispetinde icabı kadar kuvvetle tevzin edilmiş olan bu teşkilât sayesinde memleket en iyi bir suretle tahkim edilmiş oldu.

2- Anadolu ordusunun emir ve kumanda şekli:

Bu teşkilâtın başında biri Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Vekâleti, diğeri Müdafaa-i Milliye Vekâleti olmak üzere iki makam vardı. Her iki vekil de Meclis'teki asker mebuslar tarafından intihap edilirdi. Müdafaa-i Milliye vekili müteaddit defalar değişmiş ise de daha ziyade ihtisas işi olan Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Vekâletini bidayette bin mahrumiyet içinde İsmet Bey (Paşa) kurdu. İsmet Paşa 337 [1921]'de Garp Cephesi Kumandanı olduktan sonra bu vekâleti nihayete kadar ilim ve fazlı ile memleketi kendine müftakir kılan Fevzi Paşa idare etmişlerdir.

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Vekâleti aynen diğer vekâletler gibi idi. Farkı, ayrı bütçesi olmayışındadır. Her sene kendi daire-i merkeziyesine ait kadrosunu yapar, yekûnu Müdafaa-i Milliye bütçesine ilave edilerek bütçeyi Meclis'te Müdafaa-i Milliye vekili müdafaa ederdi. İcabında Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye vekili esbâb-ı mucibe beyanıyla müdahale ederdi. Yalnız tahsisat-ı mesture olarak istihbarat, propaganda ve sair müdafaa-i vatana ait hususâta sarf edilmek üzere senevî bir tahsisatı vardı ki; bu para doğrudan doğruya ve münasip gördüğü şekilde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vekilinin emriyle sarf olunurdu. Pek cüzî bir meblağdan ibaret olan bu para bütün mücâhede esnasında milletin hamiyetinin

inzimamıyla, başka devletlerde milyonlarla istihsal edilemeyen çok kıymetli semereler vermiştir.

Sakarya Muharebesinin bidayetinde, müstakil olan bu vekâletlerin başına Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı bir kanunla, bir de başkumandanlık makamı ihdas edildi ve bu ulvî vazifeyi de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri deruhte buyurarak hem Reis-i devlet ve hem de milletin Başkumandanı oldular.

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye ve Müdafaa-i Milliye doğrudan doğruya emrinde birer şubesi olduğundan başkumandanlığın ayrıca bir kadrosu yoktu. Yalnız bu vekâletlerle irtibatla bulunmak için birkaç yaver ve irtibat erkân-ı harbi vardı.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, başkumandan olduktan sonra mühim olan hususât-ı askeriyenin muhaberatla vakit geçirmeyecek serien halli için kendi riyasetleri altında Başvekil, Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye, Müdafaa-i Milliye ve Maliye vekillerinden mürekkep bir de encümen-i askerî teşkil eylemişlerdi. Bu heyet icap ettiği vakit derhal içtima eder ve en salâhiyettar zevatın huzuruyla kararlarını verip hemen icraata geçerlerdi.

Bu sayede en mühim ve müstacel işler layık olduğu süratle in- taç edilirdi. Çok mahdut ve tamamıyla genç ve faal eşhasla çalışan bu teşkilât hemen ekseriya geceli-gündüzlü çalışmak suretiyle bu harika-âsâ neticeye vasil olabilmıştır.

3- Birinci İnönü Muharebesi ve Çerkez Ethem'in isyanı:

Artık Şark ve dâhilî işler bitip ve diğer cephelerde zafere varmak için ordu teşkilâtı taarruza başladığı sırada vuku bulan ilk muharebe Birinci İnönü'dür. Bu sırada Yunanlılar şu vaziyette idiler:

Bursa mıntıkasında, İzmir Fırkası; Yalova, Pazarköy ve Burçin mıntıkasında, Adalar Fırkası; Bursa, Aksu, Dimboz ve Kestel'de 3'üncü Fırka; Bursa'da, Manisa Fırkası; Bahçeçik ve İzmit'te (Kuvva-yı İnzibatiye'nin 336'da tenkilinden ve Yunanlıların Bursa'

yı işgalinden sonra İzmit havalisini İngilizler terk ederek bir fırka ile Yunanlılar teslim almışlardı). Bu mıntıkada bir alay veya liva kadar da süvarileri vardı. 3-4 fırkalık diğer bir Yunan grubu da Uşak mıntıkasında idi.

Ordumuzun vaziyetine gelince; Yunanlılar Uşak'ı zapt ettikten sonra 336 [1920] senesi Gediz istikametinde bir taarruz yapmıştık. Muvaffak olamadık. Bu defa bir daha teyit etti ki, milis kuvvetlerle bu iş başa çıkmayacak. 10 Teşrin-i sani 336 [1920]'da heyet-i vekile kararıyla bu cephe; *Garp Cephesi* ve *Cenup Cephesi* namıyla ikiye ayrılmıştı. Garp cephesinin hududu Kütahya dâhil olmak üzere şimali idi. Emrinde 24, 11 ve 61'inci fırkalar vardı. Kütahya hariç olmak üzere Adana'ya kadar olan kısım Cenup cephesi idi. Emrinde 8, 23, 57 ve 41'inci fırkalarla Konya havalisinde yeni teşekkül etmekte olan iki süvari grubu vardı.

Bunlardan başka bu cephe için kısmen kabil-i istifade olmak üzere Erkân-ı Harbiye-yi Umumiyenin emrinde Ankara'daki şehit Nazım Bey'in kumanda ettiği 4'üncü Fırka ile Ankara, Yozgat ve Çorum havalisinde hâl-i teşekküldeki 1'inci fırka vardı. Bu suretle Kuvva-yı Milliye kamilen lağvedilerek muntazam teşkilâta kalp edilecekti. O sırada bilhassa Kütahya mıntıkasında bulunan ve emrinde o zaman çok mühim kuvvetler olan Çerkez Ethem bundan memnun olmadı ve Garp Cephesi Kumandanlığının teşkilât ve zapt ü rapt hakkında verdiği emirlere itaat etmedi. Bilakis, Birinci Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı unvanını Umum Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı hâlinde muhafazada ısrar etti. Bu hususta muhaberat cereyan ederken bütün kuvvetlerini toplayarak Gediz ve Kütahya mıntıkasında bir vaziyet aldı ve Büyük Millet Meclisi'ni tehdiye başladı. Bu sırada Meclis'te mebus olarak bulunan kardeşi Reşit de Ankara'dan kaçarak Ethem'e iltihak etti ve nihayet isyan etti. Bunların faaliyeti pek şümüllü idi. Muvaffak olsalardı memleket yeniden bir felakete maruz kalacaktı. Hükûmet, Ankara'da ve

Meclis'te tedâbir ittihaz ettiği zaman Yunanlılarda bir hareket görülmediğinden cephede dahi tertibat aldı. Garp cephesinden 61'inci Fırka ve Yunanlılar karşısında Bursa mıntikasında bulunan 11'inci Fırka iki alayı ile Kütahya'ya gönderildi. Eğer Ethem bu kuvvetlerle muharebeye tutuşursa arkasından Cenup cephesi kuvvetleri yürüyerek mahvedilecekti. Yok, Cenup cephesine teveccüh ederse, aynı hareketi Garp cephesi yapacak, iki aradan Ankara'ya yürürse Ankara'daki kuvvetlerle mukabele edilirken Garp ve Cenup cepheleri arkasından vuracaktı ve herhâlde imhası için tedbir alınmıştı.

Nihayet Ethem fiilî harekete geçtiğinden Kütahya'ya sevk edilen kuvvetler 3-4 Kânun-ı sanide Ethem ile Kütahya mıntikasında müsademeye başlamışlardı.

İşte bu vaziyet içinde Yunanlılar 6 Kânun-ı sani 337 [1921] sabahı Fethiye'den Yenişehir istikametinde ilerleyerek zevalden yarım saat sonra Yenişehir'i işgal etti. Anlaşıldı ki, Yunanlılar Ethem ile müştereken hareket ediyorlar. O zaman Yunanlılar karşısında sahilden Bursa'ya kadar 24'üncü fırka ve 11'inci firkadan bir alay vardı. Bu vaziyette, Eskişehir istikamet-i umumiyesini istihdaf eden Yunan taarruzu daha ziyade mühim görüldü ve şu karar verildi:

Garp cephesi, Kütahya'da Ethem'i oyalamak için hafif kuvvet bırakacak (61'inci fırka iki alayla), bu fırkanın bir alayı ve 11'inci fırka hemen İnönü'ne gelerek cephedeki 24'üncü fırka ile beraber Yunanlıları karşılayacak. Cenup cephesi de (bidayette) düşmanın Uşak'tan vaki olacak bir hareketini tevkif ve Afyon istikametini setr edecek.

Ankara'daki 4'üncü fırka ve 1'inci fırka karargâhıyla sevki mümkün olan bir alay da Ankara'dan keza İnönü'ne tahrik edilecek.

İşte İnönü Muharebesi başladığı zaman vaziyet-i askeriye bu merkezde idi.

Dâhilî vaziyete gelince:

İsyanlar itfa edilmişse de henüz asayiş-i dâhiliyede kâfi istikrar yok; Samsun ve havalisinde Pontusçuların kıyamı şiddetlenmiş, Bolşevik cereyanlarının aksülamelleriyle az çok fikrî temevvücât vuku' bulmakta ve İstanbul hükûmeti mütemediyen uğraşmakta idi.

24'üncü fırka, düşmanı mümkün mertebe meşgul ederek İnönü mevziine çekildi ve Yunanlılar da bir kol ile Yenişehir-Bilecik ve bir kol ile İnegöl-Pazarcık yollarıyla olmak üzere iki koldan ve cem'an iki buçuk fırka piyade, bir kısım süvariden mürekkep kuvvetle ilerleyerek 8 Kânun-ı sanide Pazarcık sırtlarını işgal ettiler. İşte bu suretle Ahu dağlarının tepelerinden bir yılan gibi akıp Anadolu'nun harimine sokulmak isteyen Yunan ordusu, 9 Kânun-ı sanide öğleden sonra bütün kuvvetiyle İnönü mevziine vasıl olmuş ve sol cenahımıza taarruza başlamıştı. Bugün 24'üncü fırka sağda, 4'üncü fırka ortada, 11'inci fırka solda olmak üzere biz de cepheyi tutmuş, Garp Cephesi Kumandanlığı Karargâhı da Kütahtaya'dan İnönü'ne gelmişti.

Bunlardan başka ikinci süvari fırkası ile iki piyade alayı da bu cephe için yoldadır. Son gün bunlardan yalnız bir alay muharebeye iştirak etti.

İnönü'nde çarpışan kuvvetlerin takribi miktarı şudur:

Yunanlılar; 20,000 piyade, 150 kadar ağır makineli tüfek ve birçok hafif makineli tüfek ve yüzü mütecaviz top, bir kısım süvari.

Bizim 6,000 kadar tüfek, 50 kadar ağır makineli tüfek, 28 top-tan ibaretti ki, her hususta ordumuzun üç misli vardı.

10 Kânun-ı sani 338 [1921] sabahı Yunanlılar, bütün cephede taarruza başladılar. Evvela sağ cenahımızdaki 24'üncü firkanın cephede Savcı Bey, Gündüz Bey mıntikasındaki alayı bir yanlılıkla

cephesini bıraktı ve düşman burayı tuttu. Fırka, gerideki sırtlara çekilerek akşama kadar cephe ile irtibatını kaybetti. Düşman bu muvaffakiyeti üzerine, merkez ve sol cenahtan da taarruz ederek bazı noktaları ele geçirdi.

Sağ cenahımızı çevirdiği zannıyla serbestçe Poyra Köyü istikametinde ilerleyen düşman; daha geride 24'üncü fırkanın mukavemetine çarpınca şaşırıldı. Fakat fırka, cepheye bu yeni vaziyeti bildirmediğinden İsmet Paşa'yı ve bin-netice Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'yi akşama kadar heyecanda bıraktı. Mamafih; muharebe bilhassa merkez ve sol cenahta çok şiddetli oldu ve gece olduğu vakit düşman bîtap idi. Mamafih, bizim de vaziyetimiz sarsılmış olduğundan ertesi gün daha müsait vaziyette –şayet düşman taarruz ederse– karşılamak için geride Beşkardeş Dağı-Remziye-Otlubalı hattına çekilmeye karar vermiştik. 11 Kânun-ı sanide bu hatta durmanın bilhassa bir mukabil taarruzumuz olursa felakete müncer olacağını anlayan düşman geceden yüzlerce maktul ile doldurduğu muharebe meydanını terk ederek ric'ata başladı. Bunu hemen hissederek garp ordumuz derhal düşmanı takibe geçti ve Bursa civarındaki eski mevzilerine soktu ve birçok esliha ve mühimmat ele geçirdi. İnönü Muharebesi devam ederken Yunanlıların Uşak grubu bidayette biraz faaliyet gösterir gibi oldu ise de bilâhare mevzilerine sığınıp kaldılar. Bundan istifade eden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Kütahya mıntokasını Cenup cephesi emrine verdi ve Cenup Cephesi Kumandanlığı, 8'inci piyade fırkası ve bir süvari fırkasıyla Ethem'in üzerine hareket etti.

İnönü Muharebesi olurken Ethem de 61'inci fırkaya taarruz ederek fırkayı, Kütahya şehrinin kenarlarına kadar ric'ata mecbur etmişti. 11 Kânun-ı sanide Cenup cephesi kuvvetleri yetişerek 13 Kânun-ı saniye kadar muharebeye devam etti ve 12 Kânun-ı sanide düşmanı ric'ata mecbur ederek şiddetli surette takip etti. Ethem, 500 silah, 4 top ve 4 makineli tüfek bırakarak bir kısım

avanesiyle Sındırgı ve Marmara gölü istikametine çekilip Yunan hatlarına iltica suretiyle canını kurtarabildi. Zaten daha evvel Dinar ve Isparta mıntukasında isyan eden Demirci Efe tedip edilmişti. Bu suretle Çerkez Ethem haini de tenkil edildi ve milletin dava-yı mukaddesinin müdaafası ve temini kamilen ve emniyet-bahş bir teşkilâta tevdi edilmiş oldu. Eğer Cenup Cephesi Kumandanlığı Kütahya mıntukasında biraz daha cüretli bulunarak cepheden hareket edecek yerde kısm-ı küllisi ile Altuntaş istikâmetinden ve usâtın gerisine teveccüh eyleseydi, daha parlak netice alınabilirdi ve bu neticeye intizar ediliyordu.

Ethem'in kuvvetleri, takriben:

1800 süvari

200 piyade

12 makineli tüfek

3 toptu.

Birinci İnönü Muharebesi esnasında garp ordumuz henüz hâl-i teşekkülde bulunmak dolayısıyla zabiti noksan, talim ve terbiyesi noksan, esliha ve teçhizatı noksan, mühimmatı, kol ve katarı yok. Hülâsa; serapa ihtiyaç içinde puyân-ı sebükbâr bir müfreze hâlinde idi. Buna rağmen Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'nin şayan-ı imtisâl metanet ve yüksek sevk ve idaresi ve kıtaatımızın meftûr kabiliyet ve fezâili sayesinde faik ve epeyce hazırlanmış bir düşmana vurulan bu ilk darbe er geç muvaffak olacağımızı tebşir eden bir hadise olmuştur.

Son akşam mühimmatsızlık içinde kıvranan Garp Cephesi Kumandanı bilâ-fasıla müracaat ediyordu. Hâlbuki cepheye gönderilecek cephanemiz yoktu. Ancak, ötede beride buldurabildiğimiz birkaç sandık piyade cephanesini trenle tahrik ettik. Fevzi Paşa, cephedeki kahramanların maneviyatını yükseltmek ve mukavemet gayretlerini buna intizaren bir müddet daha artırmak için, “Size bir tren cephane gönderdim; gelinceye kadar imkân-ı mukavemeti

temin ediniz.” telgrafını imza ederken hayatının en acı ve ıstıraplı dakikalarını yaşıyordu.

Hanımlar, efendiler; o gün dünyanın istihza ile, milletin kutsî bir heyecanla ve kalp gözüyle baktığı ve her şeyi onların sinirlerine terk ettiği Birinci İnönü kahramanları, millî tarihimize eşleri geçemeyecek bahtiyarlardır. Şimdi Metristepe’nin azametli gölgesi altındaki ıssız eteklerde tevavı-ı tâm içinde yatan bu aziz şehitleri milletin o günkü endişe ve heyecanı hatırlayarak minnet ve ihtiramla yâd etmesi bir vecibedir.

10 Kânun-ı sani 37 [1921] günü, İnönü sırtlarında Türk milletinin mukadderatı taayyün ediyordu. Mukadderatı dedim; çünkü eğer Yunanlılar kazansa idi, ordumuzu cephesinden vurarak Ankara istikâmetinde atarken Uşak kuvvetleri de tabii cenup cephemizi tutacak ve bu sırada Ethem de aradan girerek Yunanlılar karşısından çekilen kuvvetlerimizi arkalarından vurarak Ankara’ya gelecek ve bin türlü kötülük yapacaktı.

Bu hâl padişah ve taraftarlarının bir kısım masum halkın ruhuna akıttıkları zehirlerle, Anadolu’da yer yer vücuda getirmeye muvaffak oldukları ve henüz söndürülebilmiş olan ateş-i isyanı tekrar alevlendirebilirdi. Aynı zamanda merkez ordusu mıntıkasında ehemmiyet kesbetimeye başlayan Pontus hareketi önu zor alınabilecek bir mahiyet alabilirdi.

Bu sırada memleketi her taraftan sarmış olan diğer düşman kuvvetleri de tabiatıyla taarruza geçerlerdi; bin-netice henüz iyice kuvvet bulmamış olan yeni Türkiye devleti yıkılır ve belki Sevr o zaman Sevr olabilirdi. İşte bütün bu muhtemel tehlikeleri Birinci İnönü zaferi doğmadan öldürmüş ve henüz rüşeym hâlindeki Anadolu idaresinin inkişafına zemin teşkil etmiş ve mukadderatımızın temelini atmıştır. O gün İnönü’de çarpışanlar bu büyük idrak ile istihkar-ı hayat edenlerdir. Muhterem Başkumandanımızın söyle-

dikleri üzere o gün İsmet Paşa, İnönü’de yalnız Yunan ordusunu değil, milletin tâli-i makûsunu da mağlup etti.

Bu netice; dâhilen hükûmetin mevki ve vaziyetini ve halkın maneviyatını bir derece daha kuvvetlendirdi.

Vaziyet-i hâriciyeye gelince; yavaş yavaş davamızın hak ve kuvvetine tav’an ve kerhen iman mecburiyetinde kalan Avrupa efkârını biraz daha müsait davranmak mecburiyetinde bırakmış ve şimdilik Sevr Muahedenâmesinde tadilât temayülüne kadar var-dırmıştı. Bu suretle 25 Şubat 337 [1921]’de Londra’da vaki olan içtimaya İstanbul’dan olduğu gibi Anadolu’dan da bir heyetin işti-raki taht-ı imkânı alınmıştır. Bu heyet Ankara’dan hareket etti. Londra’da ilk içtimasında Ankara heyeti aleyhine güzel oyun oynamak isteyen Lloyd George’un hitabına karşı; İstanbul heyeti re-isi Tevfik Paşa *“Türkiye namına beyan-ı mütalaa hakkı, milletin itima-dını haiz olan Anadolu heyetindir. Sözü, Bekir Sami Bey’e terk ediyorum”* diyerek milletine karşı ifasına mecbur olduğu deynini bir dereceye kadar ifa eylemiş ve bu suretle hakikati ifade etmiştir. İşte Ana-dolu hükûmetinin, itilâfçılar tarafından tasdiki bu davetle başlar. Bit-tabii hiçbir netice hasıl olmadı. Heyet, tahminimiz veçhile git-tiği gibi döndü.

4- Öz yurdumuz Ardahan ve Artvin’in anavatana ilhaki

Birinci İnönü’nü müteakip 337 [1921] Şubat’ı zarfında şarkta yeni ve mühim hadisat başlamıştı. Rus-Sovyet hükûmeti bu tarihe kadar Kafkasya’da takip ettiği siyasette kısmen muvaffak olarak Ermenistan’ı ve Azerbaycan’da Bolşevikliği tesis etmiş, yalnız Gürcistan kalmıştı. İşte bu tarihte Ruslar el’an Kafkasya’da garp devletlerinin entrikalarına alet olan Gürcistan’a da taarruz etti ve ilk hamlede Tiflis civarına kadar vardı. Gürcüler bir aralık Tiflis civarında topladıkları kuvvetlerle Rusları ric’ata mecbur ettilerse de neticede mağlup oldular ve orada da Bolşevik idaresi teessüs etti. Bu esnada Türkiye de şarkta noksan kalan ve ikmali için

zaman beklediği, hakkını ittihaz ettiği askerî ve siyasî tedâbir sayesinde ikmal etti. Bu husustaki muhaberat 20 Şubat 337 [1921]'de Ankara'ya yeni gelmiş olan Gürcistan Ankara mümes-sili Mösyö Medivani ile olmuştu. Bu zat pek talihsiz imiş. Daha mahâil-i siyasiyemizle temaslarını ikmal etmeden memleketinin inhilâl-i seri'ine Ankara'da seyirci gibi bakmak zaruretinde kaldı ve hak yerini buldu. Rusların harekâtı inkişaf eder etmez hükûmet de resmen taleplerini tebliğ başlandı. Medivani daima hükûmetinden cevap beklediği ve saire gibi oyalama siyasetini takip ediyordu. Hâlbuki oyalanacak hiç vaktimiz yoktu; nihayet 23 Şubat 1921 tarihinde Hariciye Vekili Muhtar Bey, Mösyö Medivani'ye atide sureti yazılı olan notayı verdi:

“Dün, zât-ı âlilerine takdim şerefiyle mübâhî olduğum notada bugün Gürcistan cumhuriyetinin Ardahan ve Artvin kazalarını muhtevi olan Ardahan Sancağının tarafımızdan tekrar işgaline muvafakati mutazamın hükûmet-i metbûanızdan bir cevap almadığım takdirde keyfiyet-i iadenin mevki-i tatbika vaz'ını himaye ve temin için lâzım olan tedâbir-i askeriyeyi ittihaz mecburiyetinde kalacağımızı bildirmiştim. Gece yarısı olduğu hâlde el'an matlup cevab-ı muvafakati almadığımdan Şark cephemiz Başkumandanının marrû'z-zikr menâtıkın anavatana avdetini temin hakkında talimat aldığını zât-ı âlilerine bildirmek mecburiyetindeyim. Bu münasebetle zat-ı âlilerine talebimizin ne kadar muhikk ve milletlerin bizzat tayin-i mukadderatı prensibine ne derece muvafık olduğunu hatırlatmak isterim. Bu hususta bilhassa talebimizin katiyen kendi hukuk ve menafiine tecavüz olmayıp bilâkis, 1878 senesinden beri Çarlık ile aramızda açık kalmış olan bir hesabın tesviyesinden, İngilizlerce vücuda getirilmiş olan gayr-i tabii bir vaziyetin tashihinden başka bir şey olmadığını Gürcü milletinin bilmesi için kayda lüzum görüyorum. İngiltere hükûmeti, 30 Teşrin-evvel 1918 tarihli mütarekeden sonra işgal ettiği işbu menâtıkı hemen tamamen Müslüman ve Türklerle meskûn olduğu hâlde bilahare tahliye ederken hükûmetinize hediye etmek suretiyle Gürcistan ile Türkiye arasında bir zemin-i ihtilâf açmak istemişti. İttihaz ettiğimiz karara tevfikân suret-i hareketimizin esbab-ı ber-veçh-i âtidir.

Evvelen; mevzubahis olan arazi, tarafımızdan Ayastefanos Muahedenâmesi ile Çar Rusya'sına terk edilmiş ve Berlin Muahedenâmesi de bunu teyit eylemişti. Ayastefanos Muahedenâmesinin 19'uncu maddesi ber-veçh-i âtidir:

“Haşmetli Rusya imparatoru tarafından Bab-ı Âli'den talep ve Bab-ı Âli'ce de tesviyesi taahhüt olunan tazminat-ı harbiye ve zarar ve ziyan, ber-veçh-i âti aksamdan ibarettir:

(Bu cümleyi, bir milyar dört yüz on milyon ruble tutan uzun hesabât takip eder ve badehu mezkûr madde ber-veçh-i âti devam eder.)

Türkiye'nin bulunduğu müşkülât-ı mâliye-yi nazar-ı dikkate alan Rusya imparatoru zât-ı şahanenin arzulanna muvafık olarak fikra-i sabıkada tâdat edilen meblâğın büyük bir kısmına mukabil ber-veçh-i âti arazının kendisine terkine muvafakat eder.

a) Tolçı sancağı... ilâh...

b) Ardahan, Kars, Batum, Bayezid ve Snafetsya'ya kadar olan arazi

c) Bunlar Rusya hükûmetine bir milyar yüz milyon rubleye mukabil terk edilmiştir.

Berlin Muahedenâmesi malûm-ı âlileri Ardahan, Kars ve Batum'un terkinin tasdik ve teyit ederek Bayezid'i Türkiye'ye iade eyledi. İşte böyle acayip bir pazarlık ile galip Çar, bir milyar yüz milyon rublelik muhayyel bir borç mukabilinde, bir milyonu müteceviz nüfusu mağlup Sultan'dan cebren ayırdı. Rus ordusunun şinâver harp ve mücadelesine rağmen cesur ve metin kalmış ve adı bir meta gibi satın alınmış olan bu menâtik ahali kan ağlayarak kuvvetin bu galebesini kabul ile Çar boyunduruğuna boyun eğdi.

Saniyen; bu ahali ekseriyetle Türk ve Müslüman'dır. Müslüman anasırın lehinde harf-gîrlük isnadı şüphesiz mümkün olmayan 1917 Rus istatistikleri ber-veçh-i âti miktarı göstermektedir:

Müslüman	700,000
Ermeni	200,000
Rum	40,000
Rus	30,000
Gürcü	15,000

Salisen; 1918'de Sovyet Rus hükûmeti tarafından yapılmış olan bu tecavüzü tamir ettikten sonra işbu menâtik ahalişi kemal-i tahallukla ve hâhişle anavatana avdet için rey verdi.

Rabian; İngiltere hükûmeti işbu memleketleri tahliye ve kurun-u kadîme müstebitleri gibi Ermeni ve Gürcü hükûmetlerine hediye olarak tevdi etti. Bu esnada işbu menâtik ahalisinin bu tebeddül hakkındaki fikirlerini almak hiç kimsenin hatırına gelmedi. İngiltere'nin bu meselede kendisi için pek kıymetli olan icra-yı hükm için parçalamak düsturuna tevfiik hareket ettiği şüpheden varestedir.

O zamandan beri Türkiye ile Gürcü ve Ermeni hükûmetleri arasındaki münasebatı, işkâl ve teşviş eden lâ-yuadd itirazât ber-veç-i bilâ maruzatımızın en iyi delilidir.

Hamisen; yeni tebaasının kendi hâkimiyeti altında yaşamaktan mütevellit nefret ve istikrâhını bilen Gürcü hükûmeti bunlara karşı son derece şiddetle hareket etmek mecburiyet-i daimesi altında bulunuyordu.

İcabı hâlinde mârrü'z-zikr menâtik ahalisinin anavatana karşı mevcut temayülât-ı sadakatkârîsini boğmak için müracaat mecburiyetinde kaldığı muamelât-ı zecriye listesini kendisine tevdi edebiliriz. Bu vesile ile ihtiramât-ı faika..."

Esasen şark ordumuza da talimat verilmiş ve harekete geçilmişti.

Medivani, 23 Şubat 1921 saat 12.30'da Tiflis'ten aldığı ve talebimize muvafakati havi telgrafi hükûmete tebliğ etti. Bunda 23'den itibaren bu havalinin tahliyesine başlanacağı bildiriliyordu. Hâlbuki 22 Şubat'ta harekete geçen kıtaatımız 23 Şubat 337 [1921] sabahı, kardeşlerinin sevinçli gözyaşlarıyla Türk bayrağını Ardahan'a ve müteakiben Artvin'e dikmiş bulunuyordu.

5- Gazi Ayıntap'ın düşüş faciası:

Birinci İnönü'den sonra ikinci mühim hadise de Gazi Ayıntap'ın facia-yı sükûtu olmuştur.

Gazi Ayıntap muharebesi, 1/4/ 336 [1920]'da başlamış ve 8 Şubat 337 [1921]'de Fransızların şehri işgaliyle nihayet bulmuştur. Bidayette Pozantı, Haçın, Maraş, Urfa'ya kadar ilerlemiş olan

Fransızlar, milis kuvvetleri ve müteakiben bunlarla müştereken ordu kuvvetleri ile cereyan eden uzun muharebât neticesinde her tarafta kâmilen atılmış ve yalnız Adana ve Ayıntap civarında kalmışlardı.

Bilahare, Ayıntap'ta kuvvetlerini takviye ederek şehri muhasara ettiler. Bu sırada, Ayıntap müdafaa-i meşhuresini vücuda getirenler, takriben bir tabur piyade, bir bölük makineli tüfek, bir batarya cebel topu ile çocuk ve kadınları da dahil olduğu hâlde kahraman Ayıntap halkıdır. Milliyet ve istiklâl aşkını kalp ve vicdanına iyice sindirmiş olan ve anavatanla irtibatının kesrine ölümlünü tercih eden bu güzide halk kitlesi, bu hareketleriyle bütün cihana kahramanlık dersi verdiler. Masum halkın, denaet ve haksızlıklarını ihtar mahiyetinde olan bu haklı galeyamı maatteessüf düşmanlara gayr-i insanî hareketlerini tebdile ve onları hak ve mantığa ircâa kâfil olamadı. Müdafiler ara sıra yaptıkları hücumlarda, düşmanları, yerleştikleri Ermeni mahallâtından ve Amerikan kilisesinden tart ederek daha müsait vaziyetler elde etmişlerdir; fakat hasmın bol malzemesi ve faik kuvvetleri karşısında tekrar İslam mahallâtına çekildiler ve oralarda toprak duvarların oyuklarında tam on ay Fransızları, acz içinde kıvrandırdılar. Son zamanlara doğru Fransız kuvvetleri, iki fırka piyade ve bir alay süvariye balığ olduğu gibi ayrıca müteaddit Ermeni taburları getirerek şehri kâmilen sardılar ve mücahitlerin her taraftan irtibatını kestiler. Ve her gün top, makineli tüfek ve tayyare atışları altında enva-ı tahribat yaptılar.

Evleri, birer hastaneye kalbedilen halk ve asker dâhilde en ıptidâî şekilde bomba ve mermilerle düşmanın bu asri vesaitine bilâfütür mukabele etti. Fakat gün geçtikte açlık tesirini göstermeye başladı.

Bu sırada Maraş ve havalisinde yeni teşekkül eden ikinci kordordu, beş ve dokuzuncu fırkalarıyla muhasara hattını yarararak

içeriye lâzım gelen muavenette bulunmak için çok uğraştırıldı. Fakat kıtaatın mevcutlarının ve talim ve terbiyesinin noksan oluşu, vesait ve malzemesinin mefkudiyeti mıntıkanın uzaklığı dolayısıyla serien takviye imkânı olmayışı yüzünden bazı mevzii muvafakiyetler elde ediliyorsa da katî bir netice almaya imkân vermiyordu.

Mücahitlerin son müracaatları bilhassa çok acıklı idi. 6/7 Şubat 337 gecesini kolordu, sevki mümkün olan kuvvetlerle çok şiddetli bir hücum daha yaptı. Fakat; bu da düşmana zayıf verilmekten ve 500 kadar müdafiyeye bir kısım halkın muvakkaten açılan gedikten harice çıkmasından başka bir şeyi temin edemedi. Düşman tekrar mukabil taarruzla kıtaatımızı attı. İşte bu suretle bizzarûr bir müddet için mukadderatına terk edilen Ayıntap sırf açlık tesiriyle 8 Şubat 337’de bazı şerait tahtında maatteessüf sükuta mecbur oldu ve bu hadisede bir avuç asker ve halkın kerpiçten mamul evlere açtıkları mazgallardan yağdırdıkları azim ve iman ateşi karşısında asri bir ordu ile on aydır acz içinde kıvranan düşmanlara şeref-bahş oldu. Hükûmet bu intikamını almak için Adana mıntıkasındaki düşmana bir taarruz hazırlıyordu. Fakat, bu sırada İkinci İnönü Muharebesinin zuhuru bunu tehir etti. Bilahare İkinci İnönü zaferi bunu kendiliğinden temin etti. İkinci İnönü’nü müteakip Fransızlarla yapılan Ankara itilâfi mucibince buralar kurtarıldı ve hükûmetin içini yakan bir sızı teşkil eden bu ıstırap da bertaraf edildi.

6- İkinci İnönü Muharebesi:

Birinci İnönü Muharebesinden sonra artık bizim için başlıca haiz-i ehemmiyet olan Garp cephesi olmuştu; çünkü Yunanlılar yeniden büyük hazırlıklara devam ediyordu ve alınan haberler de bunu teyit ediyordu. Hükûmet, Birinci İnönü’den sonra Fransızlardan intikam almak ve aynı zamanda bunları Adana’dan tart ederek memleketin vaziyet-i iktisadiyesini daha müsait şekilde sokmak

için Mersin'i ele geçirmek maksadıyla hazırlanıyordu. Yunanlıların bu faaliyeti üzerine biz de mesaimizi teşdit ettik; çünkü bu hazırlığımızla aynı zamanda Yunanlıları da karşılamış oluyorduk. İşte bu vaziyet içinde İkinci İnönü ve Dumlupınar muharebeleri oldu.

Yunan ordusu, o zaman biri Bursa, diğeri Uşak'ta olmak üzere iki grup hâlinde idi. Bursa grubu; bir fırka İzmit ve Gemlik'te, üç fırka (3, 7, 12) ve bir kısım süvariden mürekkep üçüncü kolorduları Bursa mıntıkasında idi.

Uşak grubu; dört fırka ve bir kısım süvariden mürekkep bir grup [idi] ve Uşak mıntıkasındaydı.

Ordumuz:

Garp cephesi; 3'üncü süvari fırkası ve bir süvari livasıyla İznik Gölü-Aksu-Keşiş dağı hattında düşmanla temasta bazı piyade aksamiyla, bunlara istinat olmak üzere Yenişehir-İnegöl hattında; 61, 34, 11, 1'inci piyade firkalarıyla İnönü mevziinde (Savcibey-Metristepe-Çiftlik-Akpınar) hattında.

Kocaeli havalisinde ve o zaman Lefke, Geyve mıntıkasında Erkan-ı Harbiye-yi Umumiyyeye merbut cem'an bir firkalık kuvvet vardı.

Cenup cephesi; Kütahya'dan Adana'ya kadar mıntıkası vardı. 1. ve 2'inci süvari firkalarıyla, 4'üncü süvari livasından mürekkep kuvvetiyle Dumlupınar mıntıkasında ve düşmanla temasta; 4, 8, 57 ve 23'üncü firkalarıyla Afyon havalisinde, 41'inci fırkasıyla ve bir iki alay kuvvetteki Adana teşkilât-ı mahsusasıyla beraber Adana havalisinde Fransızlara karşı bulunmaktadır. Cenup cephesinin nispeten daha fazla kuvvetli olması Fransızlara karşı bir tarruz için hazırlıktandır. Bunlardan başka Garp cephesi için kabili istifade Ankara'da muntazam ve kuvvetli meclis muhafız taburu ve merkez ordusu mıntıkasındaki 5. ve 15'inci firkalar vardı. Mart evâsıtında Yunanlıların herhâlde tarruz edecekleri hakkında

haberler alındı. Ve nihayet 23 Mart 337 [1921] sabahından itibaren düşman Bursa ve Uşak mıntıklarından taarruza başladı. 25 Şubat'ta Londra'ya davet edilen ve 12 Mart'ta müzakere hitama ererek bilâ-netice avdet eden murahhaslarımız henüz yolda iken Yunanlıların bu taarruzu Avrupalıların hüsn-i niyetten çok uzak olduklarını ve bizi gaflete düşürmek fikriyle hareket ettiklerini gayet sarih göstermektedir.

Bursa'dan ilerleyen düşman, üç fırka piyade ve bir kısım süvari idi. Hafif kuvvetlerle sol cenahımıza yürüdü. Aksam-ı asliesiyle (İnegöl-Pazarcık), (Yenişehir-Bilecik) yollarıyla daha ziyade merkez ve sağ cenahımıza teveccüh etti. Setr kıtaatımız düşmanı işgal ederek mevzi-i asliye çekildiler. Düşman bu havaliyi zapt ile 27 Mart 337 sabahından itibaren teknil cephede temas hâsıl oldu. İnönü mevziimiz, Kocaeli grubu 1. ve 61'inci fırkalar sağda, 24'üncü fırka ortada, 11'inci fırka solda olmak üzere tutulmuştu.

İnönü'nün ehemmiyeti, daha vaktiyle takdir edildiğinden Cenup cephesinden 24'üncü fırka getirilerek sol cenaha verildi ve birinci süvari fırkası cephe ihtiyatına alındı. Ayrıca daha bidayetlerde Amasya'dan celp edilen 5'inci kfkas fırkası da bir alayla yetişmiş olduğundan, bu kuvvet ve Meclis taburu Ankara'dan yine garp cephesi emrine sevk edildi. Daha sonra Kütahya-Afyon mıntıkasındaki vaziyetten istifade edilerek 23. ve 8'inci fırkalar da celp edildi. Bunlardan yalnız 23'üncü fırka son gün cephe gerisinde hazır idi.

Artık bu cephede yapılması lâzım gelen icabât-ı fenniyyeye tevessül edilmiş ve kabil-i tasarruf son kuvvetler buraya sevk edilmişti.

28 sabahı düşman bütün cephede taarruza geçti. Daha ziyade iki fırka ile sağ cenahımızı ve bir fırka ile sol cenahımızı tazyik ediyor ve cephede işgal muharebeleri yapıyordu. Bilhassa sağ cenah-tan tazyik ediyordu. Savcıbey garbındaki Kanlısırt'ı zapt ettiyse de

Kocaeli, 1. ve 61'inci fırkaların mukabil taarruzlarıyla hemen atıldı. Öğleden sonra pek kesif topçu ateşini müteakip iki fırka ile bir daha taarruz etti ve saat dörtte buralar yine düşman eline geçti. Bir saat sonra süngü hücumu ile tekrar zapt ettik.

Bu minval üzere bu mıntıkada hücum ve mukabil hücumlarla muvazi-i tarafeyne intikal edip duruyordu.

Fakat bilhassa 1. ve 61'inci fırkalarımızın kemal-i besâletle düşmanın her darbesini mukabil darbelerle karşılaşması Yunanlıları şaşırtmıştı. Kocaeli Kumandanı Halit, 1'inci Fırka Kumandanı Kemalettin Sami, 61'inci Fırka Kumandanı İzzettin Beyler bu mıntıkada şayan-ı tebcil maharet ve fedakârlık göstermişlerdir.

Düşmanın sağ cenahımızda bu kadar şedit davranması, orduyu şimal yanından vurarak cenuba, dağlara atmak ve Eskişehir yolunu tıkayarak mahvetmek gayesine matuftu.

Akşama doğru sol cenahta da taarruzunu şiddetlendirdi. Fakat her tarafta kâmilten tart edildi. Yalnız sol cenahta Tarassuttepe'yi eline geçirdi ki, mühim bir nokta idi.

30. günü ale's-sabah muharebe yine başladı. Hassaten öğleden sonra çok şiddetlendi. Düşman sağ cenahımızda Üçşehitler Tepesi'ni zapt etti; fakat mukabil taarruzla derhal atıldı. Bugün sol cenahtaki tazyiki artmıştı.

Üç gündür mevziini kahramanca müdafaa eden 11'inci fırka, faik düşman karşısında sol cenahını cepheye amûd olmak üzere fena bir şekilde geriye doğru kırmaya mecbur oldu. Bu vaziyet karşısında düşman, Kavalca sırtlarını tutmuş ve bir kısım kuvveti ile cephe gerisine doğru sokulmaya başlamıştı ki, bu yüzden teknil cephe hassas bir vaziyete düşmüş bulunuyordu.

Çünkü, üç gündür devam eden fasilasız taarruzları ve cenahlardan vaki ihataları karşılayabilmek için teknil ihtiyatlar sarf edilmişti. Böyle bir anda düşmanın bir cenahımızı atması ve geriye doğru sarkması, vaziyeti nazikleştirmiş ve bilhassa o cepheye

yakın olan İsmet Paşa karargâhını tehlikeli vaziyete düşürmüştü. İsmet Paşa Hazretleri ilk tedbir olarak karargâhını İnönü'nden Çukurhisar'a naklettiler. Çünkü, artık oradan muharebeyi sükûnetle idare etmek mümkün değildi. İsmet Paşa aynı zamanda burada vaziyeti tutacak mevzii tedbirleri de aldı. Bu vaziyeti Fevzi Paşa ve Mustafa Kemal Paşa şimdiki Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye dairesinin harekât şubesinden adım adım takip ediyorlardı ve lazım gelen tedbirleri alıyorlardı. İsmet Paşa'dan en son "*Düşman Kandilli'ye doğru ilerliyor; karargâhını Çukurhisar'a naklediyorum.*" raporu alındıktan sonra muharebenin birkaç saat kesilmiş olması doğrusu çok heyecan ve endişe vermişti. Fakat alınan tedâbir düşmanın inkişaf etmek üzere bulunan harekâtını hemen durdurdu. İşte en küçük rütbeliden en büyük kumandana kadar bütün zabitanın vatanın hayat ve memat demi telâkki ettikleri bu anda gösterdikleri katî istihkar-ı hayat ve yüksek azim ve iman ve ta'biye sahasındaki kabiliyet ve dirayet kumanda makamât-ı âliyesinin nasb-ı nazar ettiği neticeyi lâyıkıyla temin etmiş oldu ve hasmın gayret ve teşebbüslerinin verdiği tatlı umudu zîrûzeber etti.

Bilhassa topçular, her türlü endişe-i ihtiyatı bırakarak ve kismen açığa çıkarak azamî faaliyet ve fedakârlıkla imha ve tevkif ateşleriyle istihsal-i muvaffakiyete en büyük amil oldular.

Bu sırada 5'inci Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit Bey, bir alay piyade ve muhafız taburu ile cepheye yetişmişti. Bu kuvvet sol cenahımızı ihata etmek isteyen düşman kuvvetlerini daha yandan ihata edecek şekilde sevk edilerek düşman tevkif ve bilahare çekilmeye mecbur edildi. Bu sayede düşmanın iki cenahtan garp ordumuzu çevirmek ve ric'atına meydan vermeyerek imha etmek teşebbüsü suya düştü.

31 Mart'ta düşman son bir gayretle yine taarruz etti; fakat her tarafta diğer günlerden daha kolay bir şekilde kırıldı. Ve bundan başka bugün bazı noktalarda biz, mukabil taarruza geçerek arazi

kazanmıştık; esir, tüfek ve cephane almıştık. 31 Mart'ta ordumuz artık düşmana faik bir hâl iktisap etmişti.

Çünkü o yedi sekiz gündür devam eden muharebâta, Türk azim ve celâdeti önünde azim zayiata uğramış ve son neferi cepheye soktuğu ve artık manevra kudretinden külliye mahrum kaldığı hâlde bütün cepheye bizi yalnız tebdil-i mevzie mecbur eden bazı nükâtı ele geçirmekten başka esaslı bir şey elde edememişti. Vakıa, biz de 31 gününe kadar son neferimizi cepheye vermiştik. Fakat o gün aşağıdan bir fırkamız daha cepheye yetişti ve bir süvari fırkası da yine aşağıdan sol cenahımıza varmış ve düşman gerilerine müessir olmaya başlamıştı. Binaenaleyh 31 Mart günü zevalden sonra ordumuz faikiyeti kazanarak her tarafta taarruza geçti. Bu vaziyet karşısında düşman kurtulabilmeyi bir muvaffakiyet adanmış ve bu gayrete düşmüştür.

İkinci İnönü Muharebesinin ne kadar şiddetli olduğunu izah-tan âcizim; bilhassa sağ cenahta âdeta boğuşma hâlinde cereyan etmiştir.

Yunanlılar, Anadolu'nun necat ordusunu mahv için akurâne çırpınırken ordumuz cidden vâkıfane tedbir almış ve asalet-i milliyemize has kudret ve celâdetle hasmı eriterek 31 Mart 337 [1921] akşamından itibaren inhizamlı bir ric'ata mecbur kılmış ve tarihe İkinci İnönü zaferini yazdırmıştır.

Muhterem efendiler; çok hoş bir tesadüftür. Şu saatte o günlerin temin ettiği hâkimiyet havası ve istiklâl zevk ve saadeti içinde hatırasını yâd ettiğimiz İkinci İnönü zaferi bundan 6 sene evvel 337 [1921] senesi Mart'ının 31'inci günü olan bugünün bu saatinde İnönü sırtlarında ikmal ediliyordu. Sizlere şimdi maruzatta bulunurken içinde yaşadığım o günlerin heyecanımla müteheyyicum. (Bu konferans ilk defa 31 Mart 1927 akşamı saat 17.30'da Ankara Türk Ocağı'nda verilmişti.)

1 Nisan sabahı Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Metristepe'den Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya yazdıkları telgraf ve müşarünileyhin verdikleri cevabı arz ediyorum:

ERKÂN-I HARBİYE-Yİ UMUMİYE RİYASETİNE,

Metristepe'den

1 Nisan 337

Saat 9.30 sonra da Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüz Bey şimalinde sabahtan beri sebat eden ve düm-dâr olması muhtemel bir düşman müfrezesi sağ cenah grubunun taarruzuyla gayri-muntazam çekiliyor. Kıtaatımız yakından takip ediyorlar. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını muzaffer silahlarımıza terk etmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet

METRİSTEPE'DE GARP CEPHESİ KUMANDANLIĞINA,

Ankara

1 Nisan 337

Düşmanlarımızın imhakâr siyasetlerini mevki-i tatbika koymak için anavatanımıza saldırdıkları Yunan ordusuyla, yedi günden beri pek kanlı devam eden ikinci İnönü Muharebesinde azimkar kumandanız altında kahraman ve aziz ordumuzun kazandığı kafi muzafferiyetten dolayı milletimizin en büyük şükranına tercüman olarak sizi ve şanlı askerlerimizi tebrik eder ve yüksek alnınızdan öperim.

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi

Düşman ric'atta da ileri hareketinde olduğu gibi başlıca "Bilecik-Yenişehir-Bursa", "Bozüyük-İnegöl-Bursa" olmak üzere iki yol takip etti. Sağ cenahtan sebük-bâr kıtaatıyla Kocaeli kuvvetlerimiz

Yenişehir istikametinde ve süvari fırkalarımızla 5'inci Kafkas fırkası kıtaatından bir kısmı da Cenup cephesi kumandanının emrinde olmak üzere 1 Nisan'dan itibaren sol cenahtan Mezid vadisi boyunca düşmanı takibe geçtiler. Bu kıtaat yol boyunca yandan düşman ric'at kollarını hırpalayarak Bursa civarına kadar takip ettiler. Birçok esir aldılar ve külliyetli ganâim elde ettiler. Cephe ilerisinde çekilemeyip kalan düşman kıtaatı da muzaffer süngüleri-mize tevdî-i nefis ettiler. Bilhassa 3'üncü süvari fırkamız düşmanı çok hırpaladı. Bu fırka zevalde düşmanla beraber İnegöl'e girdi ve sokak muharebeleriyle düşmanı berbat etti. Ancak esliha ve teçhizatını atarak kaçan bir kısım düşman kurtulabildi. Bu hareket esnasında İnegöl ahali büyük fedakârlık gösterdi. İnegöl çocuk ve kadınları, henüz bir taraftan düşman süngüsü altında buldukları hâlde kasabaya giren kıtaatımızı karşılamış ve yaya cengine inen süvarilerimizin atlarını tutarken bazıları şehit olmuşlardı. İnönü'deki düşman kolu bu feci akıbete düşürüldükten sonra ordu hemen cenuba teveccüh etti. Şimalde bu hareket devam ederken Uşak'taki düşman grubu da şarka, Afyon istikametine hareket ederek Afyon'u zapt etmiş ve Çay-Bolvadin hattına kadar ilerlemişti. Şimal vaziyeti üzerine bu kol, 3 Nisan'da ric'at ederek 7 Nisan'da Afyon'u tahliye etti.

Bidayette bu düşmanın doğru hareket ederek Uşak-Kütahya istikametinde hareketi tahmin edilmişti. Düşman bunu yapmadı. Hata olarak Afyon'u zapt etti ve şarka doğru netice-i katiye sahasından uzayarak sergüzeşte daldı. Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye bunu fırsat addederek düşman karşısında 57. ve 41'inci fırkalar-dan mürekkep 12'inci kolordusunu bırakarak diğer bütün kuvvetleri İnönü'ne çekmişti. İnönü'nde vazife bittikten sonra derhal ka-bil-i nakil olan 1. ve 2'inci süvari fırkalarıyla, 11, 4, 8, 24 ve 5'inci Kafkas fırkalarını cenup cephesi kumandanı ile Kütahya-Uşak istikamet-i umumiyesinde düşmanın cenup kolunu da mağlup

etmeye tevcih eyledi. Kuvvetlerimiz Aslıhanlar'a vasil oldukları zaman ric'at eden düşman kollarını himaye eden bir kısım düşmana çattı. 8 Nisan'da burada Aslıhanlar Muharebesi namıyla şiddetli bir muharebe oldu. Müteakiben düşman buradan biraz daha gerideki Dumlupınar mevziine ric'at etti. Geriden aldığı kuvvetlerle burada tutundu kaldı. Muharebe kat edildi ve bu suretle cenup koluna da bir dereceye kadar cezası verilmiş oldu. Eğer cenup cephesi kumandanlığı biraz daha kanaatsiz ve cüretli olsaydı ve kuvvetlerini vaziyete göre iyi idare etseydi, düşmanın bu grubu o zaman daha ziyade feci bir akıbeta düşürülebilirdi. Bu muharebe bit-tabi Anadolu hükûmetinin vaziyetini bir derece daha takviye etti. Ve bu netice en ziyade çok büyük ümitle Yunanlıları üzerimize saldırtan itilâf devletlerine tesir etti.

Zaferin sonunda Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, cephedeki kumandanlıklara şu telgrafi verdi:

Ankara
11 Nisan 337

İnönü Meydan muharebesinde silahlarımızın kazandığı parlak zaferi Dumlupınar Meydan muharebesindeki ikinci parlak zafer itmam etti. Cinayet ve hıyanetinin ilk cezalarını çekmeye başlayan Yunanistan'a karşı Anadolu'nun eski gaza ufukları üstünde ikâb-ı ateşten iki kanat açıldı. Ecdat topraklarında iki uzun seneden beri müfsit ve muğfil bir mütareke ile silahlarından tecrit ve ölüme mahkûm edilen milletimiz aleyhine fasılasız bir yangın ve kıtal siyaseti takip eden, en mamur memleketlerimizi harabeye çeviren düşmanın başı boş bırakılmış haydut sürüleri yüzlerini geri döndüler. Ordumuz gök gürültülerini andıran bir velvele ve heybetle sahne-i tarihe yeniden çıktı. Başkalarının zaferinden doğmuş ve başkalarının zaferiyle büyümüş tu-feyli düşmanı, ana topraklarımızdan büsbütün tard edecek müşey-yid-i muzafferaneninizin yollarına gözlerim dikilmiş, size ve üstadâne sevk ve idareniz altında ruh-ı ecdadı mağrur eden bir kahramanlıkla

çarpışan bütün kumanda ve silah arkadaşlarımıza mesut ve müftehir tebriklerimizi gönderiyorum.

Mustafa Kemal

- DÖRDÜNCÜ KONFERANS -

Hanımlar, Efendiler;

Bugünkü konferansın hemen heyet-i umumiyesi ve gelecek konferansın bir kısmı Yunanlılarla cereyan eden muharebata ait olacaktır. Esasen İstiklâl Harbi'ndeki hadisat-ı tarihiyenin kısm-ı âzamını da bu teşkil eder. Çünkü, 23 Nisan'da merkezi Ankara'da olmak üzere teessüs eden Anadolu hükûmeti muslihane bir tarik ile ihkak-ı hak için çok çalıştı, her türlü tedbire tevessül eyledi. Fakat Düvel-i İtilafiye dediler ki; "Bunlar asi bir çetedir. Bunlara bu gibi metalip değil mutavaat-ı tamme yaraşır. Zımnen ve fiilen ifade eylediler ki, sizi daire-i itaata almak için kuvvetle ve emniyetle ihzar ettiğimiz Yunan ordusunu memur ettik ve mükâfaten iddia ettiğiniz en aziz haklarınızdan mühim bir kısmını da onlara vaat eyledik." O zaman bunun karşısında ancak kuvvetli olmadıkça ve Yunan ordusunu kati bir mağlûbiyete uğratmadıkça vusul-ı maksadın gayr-i mümkün olduğunu takdir eden hükûmet ihzarata başladı.

Onlar bu ihzaratın tekemmülüne meydan vermemek için mütemadiyen taarruz etti. Biz mukavemet ettik ve ta ki taarruz kabiliyetlerini Sakarya'da kırdık. Ve sonra biz taarruz ettik onlar mukavemete yeltendi. Bu suretle 23 Nisan 326 (1920)'den 16 Eylül 338 (1922) tarihine kadar bilâ-fasıla muharebe oldu. Buna binaen İstiklâl Mücâhedemizin bundan sonraki hadisatı ekseriyetle muharebatla geçti. Nitekim yalnız 337 (1921) senesi Birinci ve İkinci İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya gibi dört mühim meydan muharebesi vukua gelmiştir. O zaman henüz vücut bulan ordumuzun her türlü vesaitsizliğine rağmen büyük fedakârlıklarla her gün bir zaferden diğerine koşması sayesinde işte bugünkü muzaffer ve muasır yeni Türkiye meydana geldi.

1- Adapazarı ve İzmit havalisinin geri alınışı:

Mütarekenin akdinden biraz sonra İngilizler İzmit'i işgal etmişler ve tel örgülerini İzmit civarına kurarak askerlerini yerleştirmişlerdi. Müteakiben bu mefsetet kaynağından salıverdikleri zehirli cereyanlarla Adapazarı, Düzce, Bolu havalisinde mütemadiyen isyanlar çıkarttıkları gibi 336 (1920)'de İstanbul'da teşkil ettikleri kuvva-yi inzibatiye'yi de İzmit'e çıkararak Yunanlılarla müştereken Anadolu kuvvetlerini mahvetmek istemişlerdi. Fakat kısa bir muharebeyi müteakip kuva-yi inzibatiye mahvedilmiş ve enkazını bir vapura doldurarak İstanbul'a nakle mecbur edilmişti. Vesaitimizin ve kuvvetimizin kifayetsizliği o zaman bu havalıyı kâmilan istirdada imkân vermemiş ve yine İngilizler elinde bırakmıştı. Bu sıralarda Bursa ve Uşak'a kadar ilerlemiş olan Yunanlılar bu hadiseden sonra bir fırka ile İzmit'i İngilizlerden tesellüm etmişler ve Sapanca ve Adapazarı'nı da zapt ederek Sakarya'ya kadar gelmişlerdi.

O zamana kadar Anadolu'nun İstanbul ile irtibatı yegâne tarik olan İnebolu'yu inhisar etmişti. Bu yol hem uzak ve hem gayr-i kâfi idi.

Bundan başka buranın Yunanlılar elinde bulunması ordumuzun vaziyeti itibarıyla yanında ve müstakbel hareketler için gerisinde bir çıban teşkil ediyordu. İşte gerek İstanbul irtibatının daha emin ve sehil bir vaziyete sokulması ve gerekse müteakip harekâtı askeriye için derkâr olan lüzum ve fevaidine binaen bu havalinin düşmandan tathirine karar verildi. Bu hareket için düşmanın henüz İkinci İnönü mağlûbiyetinin sadmesiyle müteessir olduğu zaman, en müsait vakit addedildi. Yunanlıların, merkez-i sikleti İzmit'te olmak üzere bu havalide bir fırkaları vardı ki takriben 75 kadar makineli tüfek, 25 kadar top ve sekiz bin kadar piyadeden mürekkepti. Bu harekât için bizim tahsis ettiğimiz kuvvetler Bilecik ve Geyve mıntıkasındaki mürettep fırka, Düzce havalisindeki

süvari alayı, bir alay kadar milis kuvvet ve bazı çetelerden ibaretti ki ceman 196 zabıt ve 3956 nefer, 3355 tüfek, 4 ağır ve 18 hafif makineli tüfek ve 3 toptan ibaretti. Bu kuvvetlerin ve bu mıntıkânın kumandanı halen Meclis Reisi olan Kâzım Paşa Hazretleri idi. Bu hareketin icrasında Sakarya büyük bir mâni idi. Geçit için iptidai şekilde civar köy ve ormanlardan istifade edilerek sal vesaire gibi bazı vesait tedarik edildi ve 20 Haziran 337 (1921)'de harekete başlandı. 20/21 gecesi müfrezelerimiz üç noktadan bu vesaitle Sakarya'yı ansızın geçtiler ve bir baskın hareketiyle daha önce Adapazarı'nı zapt ettiler. Aynı zamanda diğer bir kol da Sapanca'yı zapt etti. Kuvvetlerimiz bundan sonra merkez-i siklet cenupta olmak üzere Sapanca gölü tarafeyninden düşmanı takip ederek 22 Haziran 337 (1921)'de İzmit'in 20 kilometre mesafesine kadar yaklaştılar.

23 Haziran'da bir kısım kuvvet İzmit'e doğru yürürken mürettep fırka da aşağıdan yürüyerek İzmit Körfezi cenup sahilindeki Seymen ve Baş iskeleleri istikâmetinde ilerlediler. 24 Haziran'da düşman İzmit civarına topladığı kuvvetlerle bir mukabil taarruza geçtiyse de püskürtüldü. 26 ve 27 Haziran günleri taarruzumuz devam etti. Nihayet 27/28'de düşman, kuvvetlerimizin tazyiki karşısında daha fazla kalamayarak gemilerine binip ric'ate mecbur edildi ve bir kısmı da körfezin cenup sahilini takiben gemilerin himayesinde zor kurtulabildi. Bu suretle 28 Haziran 337 (1921)'de bu havali istirdat edildi ve bir daha buraya düşman giremedi. Bu hareketteki muvaffakiyet düşmanın gafil yakalanmasında ve hareketin baskın tarzında olmasında taarruz ve takibin şiddetle icrasındadır. Bu yüzden düşmanın burayı takviyesine ve kuvvetlerini hüsn-i istimal etmesine meydan bırakılmamıştır. İşte bu tarihten itibaren İnebolu yoluna inzimamen Nallıhan üzerinden bir de bu yeni İstanbul yolu açılmış oldu.

Yunanlılar kaçarken epeyce zulüm yaptılar ve bazı köyleri yak-tılar. İzmit'i de yakmaya teşebbüs ettilerse de ordunun tazyiki kar-şısında muvaffak olamadılar.

2- Zonguldak havalisinin Fransızlardan ve Antalya'nın İtalyanlardan istir-dadı:

Türkiye'yi aralarında taksime kalkışan düvel-i itilâfiye mıntı-kalarına tesahüp için harıl harıl işgal ameliyesine devam ederler-ken Fransızlar Zonguldak'ı ve İtalyanlar Antalya havalisini işgal eylemişlerdi. Hatta İtalyanlar bidayette Konya'ya kadar da gelmiş-lerdi. Çok mühim olan bu iki mıntıkanın da kurtarılması asıl idi. Fakat donanmalarının himayelerinde kuvvetli olarak tuttıkları buraların istirdadı için müsait zamanı beklemek lâzımdı. Eğer böyle yapmasaydık kuvvetlerimizi israf etmiş ve kolayca elde etti-ğimiz bazı mühim muvaffakiyatı istihsalde gecikmiş olurduk. Ni-tekim şarkta Ermeni ordusunu perişan etmek, dahilî isyanları kal' ile kuvvetli bir hükûmet vücuda getirmek, cenupta bazı hava-liyi istirdat ederek Fransızları daha cenuba atmak, Karadeniz seva-hilini İngilizlerden tathir etmek, Birinci, İkinci İnönü ve İzmit mu-zafferiyetini ihraz eylemek gibi teşekkülünden beri her gün yeni bir muvaffakiyet adımıyla ilerleyen hükûmet ve millet vasıl olduğu şu netayiç ve takip eylediği kiyasetle hasımlarına kudret ve kuvve-tini kabul ettirmiş ve yavaş yavaş hareketlerinin bisûd olduğunu anlatmaya başlamıştı. Bu vaziyet içinde hakikati görmeye başlayan İtilaf Devletlerinden bazıları yine menfaatleri icabı hoş görünmeye temayül etmişlerdi.

İşte bundan istifade eden hükûmet hemen Zonguldak ve An-talya'ya karşı küçük müfrezeler tertip ederek eser-i hareket gös-terdi. Aynı zamanda bu hareketi esaslı ihzarat mahiyetinde göste-rerek propaganda yaptı. Bunlar faal mukavemetin tevlit edeceği mehazirden çekindiler. Tahsis ettiğimiz cüzi kuvvet ve ittihaz edi-len tedabir karşısında 20/21 Haziran 337 (1921) gecesini Fransızlar

Zonguldak'ı ve 5 Temmuz 337 (1921) gecesini İtalyanlar Antalya'yı bırakarak çekildiler. Bu muvaffakiyette düşmanların maneviyatına tesir eden ikinci İnönü Zaferimizin büyük rolü olmuştur. Yoksa bunları donanmalarının himayelerinde esaslı bir surette yerleşmiş oldukları mevzilerinden bilmuharebe tard o günkü şerait içinde zor olurdu. Ve ancak daha sonra esaslı kuvvetlerle yapılabilirdi. İşte İkinci İnönü Zaferi'nin büyük neticelerinden biri de bu olmuştur.

3- Kütahya-Eskişehir Muharebesi:

İkinci İnönü'den sonra düşman yine bir grupla Bursa ve Uşak mıntıklarına çekilmişti. Biz de muharebenin netice-i tabiyesi olmak üzere Cenup Cephesi daha kuvvetli olarak yine iki gruba ayrılmış bulunuyorduk. İşbu inkısam-ı kuvva tespit edilen sevk ve idare şekli ordumuzun taarruz kabiliyetini iktisap edinceye kadar düşmanın yeni bir taarruzu vaki olursa tarz-ı müdafaa hakkında Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşa pek muhalif fikir ve mütalâada idi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa Hazretleri işi bizzat mahallinde halletmek için Alayunt'a hareket ettiler. O zaman Cenup cephesi karargâhı Alayunt'ta trende ikâmet ediyordu. Cephede yapılan tetkikat ve cereyan eden müzakerat neticesinde, ki 337 (1921) Haziran bidayetlerinde idi. Sonradan vukuatın da tasdiğiyle sabit olduğu üzere vaziyetin icap ettirdiği ve Erkân-ı Harbiye'nin ısrar ettiği plâna ve tertibata muhalefetinden Refet Paşa vazgeçmediğinden bizzarur Cenup Cephesi lağvedildi. İnönü, Kütahya ve Afyon mıntıkası ve buradaki kuvvetler Garp Cephesi Kumandanlığına rapt edildi ve İsmet Paşa Hazretlerinin emirlerine verildi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, ordumuz düşmanı katiiyen mahv ile gaye-i millînin istihsaline kadir bir hale gelmedikçe noksan kuvvetle ve kati bir netice vermeyecek, ancak mevzii muvaffakiyetler elde etmekle kalacak taarruzların

aleyhinde idi. Bunun için ordunun bu gayeye doğru ikmaline yeniden ehemmiyet verildi.

Bu sırada yapılan başlıca tedabir şunlardı:

- 1) Kolordu salâhiyet ve vaziyetinde muhtelif fırkalarından mürekkep grup kumandanlıkları teşkil edildi.
- 2) Kocaeli mıntıkasındaki münferit kıtaat tevhit edilerek orada 17'nci firka yapıldı.
- 3) Garp Cephesindeki münferit alaylar toplanarak 7'nci firka ve Adana Milis alaylarıyla bazı müfrezelerden mürettep bir firka teşkil olundu.
- 4) Merkez ordusu mıntıkasında iş hafiflemişti. Oradan 14'üncü süvari fırkası karadan celp edildi. Samsun'daki 15'inci firka kısmen karadan ve kısmen denizden nakledildi. Trabzon'daki 3'üncü Kafkas fırkası da keza denizden motorlarla, kayıklarla ve kısmen vapurla nakledildi. Aynı zamanda Adana ve Antep mıntıkası ikinci derecede haiz-i ehemmiyet bulunduğu buradaki 2'nci kolordunun yine Garp Cephesi'ne nakli için emir verildi. Fırkalarımızın teşkilâtı tevsi edildi ve ikmal efradı verilerek talim ve terbiyeye başlandı. Bu suretle taarruz kabiliyetini iktisap için en kısa zamanda azamî gayret gösterilerek mühim bir adım atıldı.

Bu sırada Yunanlılar bir taarruz yaparsa müdafaa edeceğimiz muharebe hattını tespit ve tahkime başlandı.

O hat şudur:

İnönü'de Savcıbey – Metristepe - Çiftlik - Akpınar Kandilli hattı. Bu mıntıkada 1, 11, 23 ve 61 inci piyade fırkalarıyla 3'ncü süvari fırkası ve bir süvari livasından mürekkep birinci grup vardı.

Kütahya mıntıkasında: Kütahya cenub-ı garbisindeki Karlık-tepe'den başlayarak Göynükviran - Kocakçalı - Akçal - Kulaksız – Hasançal - Nasuhçal hattı. Bu mıntıkada 4, 24, 41'inci fırkalarla

Birinci süvari fırkasından mürekkep üçüncü grup, 5, 8, 7'nci piyade ve İkinci süvari fırkalarından mürekkep dördüncü grup vardı. Ayrıca Afyon mıntıkasında 57'nci ve mürettep fırkalarla bir süvari livasından mürekkep 12'nci grup, Kocaeli'de 17'nci fırka ve bazı müfrez kıtaattan mürekkep mürettep kolordu ve Sandıklı mıntıkasında 6'nci fırka vardı.

Bundan başka 15 ve 3'üncü piyade ve 14'üncü süvari fırkalarından mürekkep olmak üzere Eskişehir'de bir ihtiyat grubu bulunuyordu. Adana'dan gelen İkinci Kolordu da Bolu'da idi.

Yunanlılar: 10, 11, 3, 7'nci fırkalar ve ceman bir fırka kuvvetindeki müstakil alaylarıyla Bursa havalisinde; 2, 4, 9, 13, 1, 5, 12'nci piyade ve bir süvari fırkasından mürekkep iki kolordu ile de Uşak ve Denizli mıntıkasında idi.

Bu vaziyette tarafeyn kuvvetleri:

	<i>Tüfek</i>	<i>Ağır Makineli</i>	<i>Top</i>
Yunan	72000	904	284
Türk	55992	421	161
Fark	15008	483	123

İşte bu vaziyete gelen ordumuz süvari fırkalarını ileri sürerek düşmanla teması muhafaza ediyor ve piyadelerini gerilerde toplu tutarak tahkimat talim ve terbiye ile meşgul bulunuyordu. En büyük müşkülât muhabere vesaitinin ikmalinde, erzak ve cephanesinin kollarının teşkilinde idi. Bunun her ikisi de noksandı. Halbuki sevk ve idare makamât-ı âliyesinin kararlarını muvaffakiyetle tatbik için bu iki unsur çok ehemmiyetlidir.

Muhabere vaziyetini o zamanki vesaitine göre tanzimden başka çare yoktu. Çünkü o vesaiti o gün dahilden ikmal gayr-i mümkünü.

Kollara gelince: Bunları ikmal de zaman meselesi idi. Düşman daha evvel taarruz ediverirse diye boş durmaktansa o zaman şöyle bir tedbir yapıldı. Her fırka mıntıkasındaki ahali vesaitini tespit ve

teşkil edecek ve icabında bunları celp ederek idare-i maslahat eyleyecekti. Bittabi en çok inzibat ve intizam altında bulunması icap eden bu teşkilât bizzarur böyle yapılacaktı.

Cephanenin lüzumu olan bir mahalle bir dakika geç gelmesi bazen bir muharebeyi kaybettirir, askerinin bir gece aç kalması, ertesi günkü muharebede o kıtanın kıymetini derhal eksiltir. Fakat bizim için Kütahya Eskişehir muharebesinde kollarımızı bu tarzda teşkile zaruret vardı. Çünkü düşman ikmale meydan bırakmamış ve bizi arzu etmediğimiz bir zamanda muharebeyi kabule mecbur kılmıştı. Mamafih bunlar içinde çok fedakârane hizmet edenler oldu.

O zaman bendeniz yedinci fırka erkân-ı harbiyesinde idim. Fırkamız Alayunt'taki köylerde idi. Bize tahsis edilen mıntukada 300 kağrı arabası tespit ettik ve bunları muharebe esnasında derhal tanzim edebilmek için bir tecrübe daveti yaptık. 250 araba tebligat ifasından 24 saat zarfında kâmilen geldi, kolları teşkil ettik. Başlarına nefer, küçük zabıt ve zabıtlarını tayin ederek tanzim ettik. Bazılarının öküzleri olmadığından arabalarına ineklerini koşmuşlardı. Bunlar bir kısmı ihtiyar erkekler olmak üzere kısmı azamı kadın ve çocuklardı. Alayunt düzlüğünde içtima eden bu kafiye fırka kumandanı, teftiş ederken Türk tevekkül ve itaati, asker celadet ve mehabeti ile uzun üvendireleri ellerinde sevgili öküzlerinin başında duran bu kadınlara, erkeklerinin niçin gelmediğini sordu ve bu zahmetli işte çok yorulacaklarını hatta tahammül edemeyerek bizi de zarara sokacaklarını söyledi. Bu muhterem analar ve hemşireler şu cevabı verdiler: “Askerliği kastederek erkeklerimiz hizmettedir. Emrinize biz geldik böyle bir günde bize bu kadarlık iş düşmesin mi? Tek yurdumuz kurtulsun da biz yorulalım, ölelim.” dediler. Halbuki bunların epeycesini harabelerinde, kimsesiz çocuklarını komşusuna terk etmişlerdi. Nitekim muharebe başladı ve bir kısmı Sakarya'ya kadar ordu ile hareket ettiler.

Hatta içlerinde doğuranlar oldu. Tabii bunları sıhhiye bölüklerimizde en iyi bir şekilde koruduk. Bu aziz memleket analarını burada hürmetle yâd ederim. Esasen Türk'ün bütün tarihinde erkeğin yanında kadının da bir hisse-i hizmet ve mefhareti vardır.

Cephede bu gayret devam ederken gerilerde İnebolu Ankara yollarında da bu halk sırtında cephane taşıdı.

İşte bizi bütün bir cihan-ı husumetin etrafımıza girdiği ateş çemberi içinden muzaffer ve mağrur çıkaran milletin bu azmi, bu vahdeti ve bu fedakârlığı idi. Biz böyle hazırlanırken iki defadır uğradıkları hezimetle velinimetleri nazarında hacil düşen ve mev'ut menfaatlerin adem-i temininden korkan Yunanlılar da yeni taarruz için hummalı bir şekilde hazırlanıyorlardı. Anadolu'ya yeniden bazı fırkalar getirdiler ve birçok ikmal efradıyla ordularını takviye ettiler. Bu ikmal efradının mühim bir kısmını maalesef topraklarımızda hâlâ hakk-ı hayat istemekten hicap etmeyen yerli Rumlar ve kısmen Ermeniler teşkil ediyordu. Ve sonra da bunlar esir oldukça metin ve mert kalsalardı bari! Kendilerini Yunanlıların cebren muharebeye sevk ettiğini ve bize her türlü hizmeti yapacaklarını, tek hayatlarına dokunulmamasını rica ederek ayaklarımıza kapanırlardı.

İkinci İnönü'den Temmuz 337 (1921) bidayetine kadar cephe keşif kolu müsadematından başka bir şey olmamıştı. Yalnız bu tarihlerde temmuzun haftasında Yunanlıların taarruz edeceklerine dair kuvvetli haberler almaya başlamıştık. Aynı zamanda düşman tayyareleri de faaliyete geçmiş ve cephe gerisindeki ahaliye ve ordugâhlara her gün tomar tomar beyannâme atmaya başlamışlardı. Bu beyannâmelerin kısm-ı azamı ordu efradını zabitleri aleyhine ve halkı hükûmet aleyhine isyana teşvik edecek fetvalar ve Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit tarafından yazılmış şeylerdi.

Fakat bizim tuttuğumuz yol hakikat yolu idi, gerek efrat ve gerekse millet tehlikeyi artık gözüyle görmüş ve vicdanıyla

hissetmişti. Mamafih biz bu beyannâme ve fetvalar atıldıkça gizlemek değil bilâkis efradı topluyor ve beraberce madde madde okuyarak teşrih ediyorduk.

Yunanlılar 8 Temmuz 37 (1921)'de iki fırka kadar kuvvetle Bursa civarından [4 Harita] ileri harekete geçerek 13 Temmuz'da Atranos Çayı'nı geçtiler ve Tavşanlı istikâmetinde yürüdüler. Bu kuvvetler 15 Temmuz'da Kütahya şimal-i garbisinden Kençeköprü - Ören - Gümüş köyü hattına geldiler. Düşmanın bu ileri hareketi üzerine Garp Cephesi ihtiyatındaki kuvvetlerden 14'üncü süvari fırkası ve 15'inci piyade fırkasından beşinci grubu teşkil ederek bu düşmanı karşılamak üzere Kütahya şimaline gönderdi. Bilahare bu gruba Meclis Muhafız Taburu 19'uncu süvari alayı ve 3'üncü süvari fırkası da verildi. 15 Temmuz'da düşman bu kuvvetlerimize taarruz etti ise de tard edildi.

10 Temmuz'da düşmanın diğer iki fırkası da Bursa'dan İnönü istikâmetinde ileri harekete geçti. Bu vaziyet üzerine Garp Cephesi elinde ihtiyat olarak bulunan 3'üncü Kafkas fırkasını 11 Temmuz'da İnönü'ye sürmüştü. Bu düşmanla 14 [Temmuz] akşamı Karaköy civarında temas hâsıl olmuştu.

Düşmanın İnönü'ye hareketi esnasında Kocaeli grubumuz yandan tesirde bulundu. 17 Temmuz tarihine kadar gerek İnönü ve gerekse Kütahya şimalinde başka mühim bir hadise olmadı. Cenupta düşman keza 10 Temmuz'da bir fırka ile Uşak - Gediz yoluyla hareket etti. Bu düşman 16 Temmuz'a kadar Hacıköy - Gönükviran hattına kadar ilerledi ve hafif müsademeler oldu. Daha cenupta üç Yunan fırkası Çekürler - Döğer istikâmetinde ilerledi ve iki Yunan fırkası da bunun cenubunda Teperoğlan gediği ve Köroğlu kalesi istikâmetine yürüdü. Bir fırkası da Afyon'a doğru ilerliyordu. Bu vaziyet düşmanın daha ziyade mevziimizin sol cenanını iskat ve ordumuzu sol cenahtan ihata ederek bir çevirme hareketi ile hatt-ı ric'atine düşmek ve mahvetmek gayesine matûftu.

Bunun üzerine on ikinci grup Afyon'da mürettep fırkayı bırakarak diğer kuvvetleriyle Teperoğlan-Köroğlu kalesi hattını tuttu. Bu grup bilahare 7 ve 8'inci fırkalarla takviye edildi. 13 ve 14 Temmuz'da bu hatta çok kanlı muharebeler oldu. Bilhassa Miralay Mümtaz Bey kumandasındaki 57'inci fırka düşmanın bilâ-fasıla iki fırkasının hücumuna mukavemet etti ve 14 [Temmuz] akşamı bu grup emrine 3'üncü Kafkas ve 14'üncü süvari fırkaları verildiyse de bu kuvvetler iltihak etmeden on ikinci grup düşmanı kâfi derecede örselediğinden daha fazla telefattan tevakki ederek mecburen şimal-i şarkiye doğru çekildi.

Düşman bundan sonra buraya taarruz eden kuvvetlerinden bir fırka ve evvelce tevcih ettiği üç fırka ki ceman dört fırka ile dördüncü grubumuza yani Çekürler - Döğer yolu dâhil olmak üzere Nasuhçal'a kadar olan mevziye taarruza geçti. Ve Teperoğlan gediğine taarruz eden fırkalardan birini sol cenah açığında şimal-i şarkiye doğru ihataya memur etti. Aynı zamanda bir kısım süvari ve bir kısım piyade ile on ikinci grubu tazyik ve takibe başladı.

16 Temmuz'da Kütahya mıntıkasında tekmlil cephe de temas hâsıl olmuş ve şiddetli bir muharebe başlamıştı. Bugün İstiklâl Harbi'nin bidayetinden beri çok kıymetli hizmetleri olan 4'üncü fırka kumandanı Nazım Bey'i şehit verdik. 17 Temmuz'da ordumuzun Eskişehir garbi ve Seyitgazi hattına çekilmesine karar verildi. 18-19 [Temmuz] gecesini, kıtaatımız bu hatta toplanmağa başladı. Fakat düşmanın dört kol ile Eskişehir istikâmetinde ve demiryolu tarafeyninden hareketi görüldüğünden bu hatta da durulmayarak 19 Temmuz'da daha geride Bozdağı - Suveysköy - Sultan-tepe - Sarı Sungurlu - Tahtalı Baba - Ilgaz Boğazı - Kunduz Çayı hattında muharebe verilmesi takarrür etti.

Buna nazaran verilen emir mucibince gruplar bu hattaki mıntıklarını 19 Temmuz'da almağa başladılar. Bu suretle Eskişehir ve Seyitgazi tarafımızdan terk edilmiş oluyordu.

20 Temmuz'da Seyitgazi istikâmetinde ilerleyen iki düşman fırkasına on ikinci grubumuz taarruz ederek ric'ate mecbur etti ve bir kısım esir ve ganaim aldı. Fakat bilahare düşman faik kuvvetle bu grubumuza tekrar taarruz ettiğinden kıtaatımız daha gerideki sırtlara alınmıştı.

Düşman henüz yorgun ve iki fırkası bugün epeyce zedelenmiş olduğundan iyice toplanmadan bulunduğumuz hattan düşmana bir taarruz yapmak kararı verildi.

Sağdan itibaren 1, 3, 4'üncü gruplar bu taarruzu yapacaklar, on ikinci grup kısa taarruzlarla cephesindeki düşmanı tevkif ve ordunun cenahını himaye edecek, daha solda Seyitgazi mıntıkasındaki süvari grubu da düşman gerilerinde ve yanlarında faaliyette bulunacaktı.

21 Temmuz öğleden evvel taarruz başladı. Bidayette muvaffak olduk ve Eskişehir'e doğru düşmanı sürerek ilerledik fakat düşman geriden yetişen kuvvetler ile takviye bularak akşama doğru taarruza geçti. Bu kuvvet karşısında kıtaatımız geriye alındı. Bugünkü muharebeye Yunanlıların dokuz fırkası iştirak etmişti. Biz de azamî kuvvet cem'iyle taarruz ettikse de yine büyük bir muvazenesizlik mevcuttu. Akşama doğru düşmanın bilhassa Seyitgazi üzerinden sol cenahımızı ihata ederek ilerlemesi ordumuzu bu hatta tehlikeli bir vaziyete sokacaktı. Zaten düşmanı kâfi derecede hırpalamıştık. Binaenaleyh 21/22'de ordu, Pomaklar – Alpu – Hamidiye - Çifteler hattına alındı.

Düşmanın vasi mikyasta bir ihata ve istilâ plânı takip etmekte olmasına ve kuvvet itibarıyla ordular arasında büyük bir muvazenesizlik bulunmasına nazaran bu hatta bir iki gün zarfında kati bir muharebe verecek tefevvuk-ı istihsal imkânı yoktu. Ordumuzun tanzimi ve daha emin bir şekilde bir muharebe verilmesi için düşmanla birkaç gün için teması katedecek bir hatta çekilmek lâzımdı. O hat da Sakarya gerisi idi. Garp Cephesi Kumandanlığı Erkân-ı

Harbiye-i Umumiye ile görüştü ve neticede Sakarya'ya çekilmeye karar verildi. Ve 22 Temmuz sabahı Pomaklar - Alpu - Çifteler hattına vâsıl olan ordumuz bu emri alarak durmadan Sakarya'ya yürüdü. Temmuzun bayılıcı sıcak günlerinde ordumuz yolsuzluğa ve susuzluğa rağmen ric'atini ikmal etmiş ve 26 Temmuz 337 (1921)'de Sakarya'ya, Sakarya şarkındaki mevzilerine yerleşmiş bulunuyordu. Yunan ordusu takip edemedi ve Eskişehir - Seyitgazi garbında Tandır – Düztepe - Bardakçı hattında kaldı.

27 Temmuz'da Kütahya'da Kral Konstantin'in riyaseti altında teşkil edilen meclis-i harpte Yunan ordusunun ağustos evasıtında Sakarya istikametinde hareketine karar verdiler.

Bu muharebatta ilk mevzilerden itibaren düşmanı hatve-behatve zedeleyen kıtaatımız, teşkilâtındaki azim noksana ve düşmanın faikiyetine rağmen, bilhassa 21 Temmuz 337 (1921)'de Eskişehir şarkında ve tren hattı tarafından yaptığı taarruzlarla bidayette düşmanı Eskişehir civarına kadar sürerek birçok zayiata uğratmış ve sol cenah kıtaatımız muvaffakiyetle mukabele ederek düşmanını bu istikâmetinde yapmak istediği vasi ihata teşebbüsâtını tavike ve bu suretle düşmanın tefevvuku karşısında muharebeyi kat ile 26 Temmuz 337 (1921)'e kadar Sakarya şarkında kâmilen toplanmaya muvaffak olmuştur.

Yunan ordusu ise kıtaatımızın mütemadi ve muannidane mukavemeti karşısında yorgun düşmüş ve geri hidematının tanzimi için bi'l-mecburiye yirmi gün kadar harekâta fasıla vermiştir.

Bundan sonra düşmanın Sakarya mevziine taarruz için ileri hareketine ibtidarına kadar tarafeyn istihzaratına devam etti. Yalnız keşif kolu müsademeleri oldu. Şu suretle (Kütahya - Eskişehir -Sakarya) muharebesinin birinci safhası hitâm bulmuş oldu.

Henüz gayesinin mebdeinde olduğunu bilen, düşmanın bu hareketinin kendi hazırlığını işkâl mahiyetinden ileri geçemeyeceğini kabul eden ordumuz; harikulâde sürat ve iktidarla Sakarya

gerisinde kendisini yeni bir hadisenin muvaffakiyetle karşılanmasına hazırlanırken Yunanlılar her şeyi bitmiş ve bundan sonrasını bir meşiyet-i askeriyeden ibaret kalmış gibi gösteriyor ve henüz kazanılmış bir netice-i askeriye olmadığı hâlde dünyayı safsataları ile velveleye vermek istiyorlardı.

İşgal ettikleri menatıktaki halkı esir-i harp addetmiş olacak ki üsera miktarını on binlere çıkarmıştı. Ele geçirdiğini ilân ettiği ganimet de hakikate uygun değildi. Yalnız bilmem ne için gizledikleri bir hakikat vardı o da ika eyledikleri vahşet!

Daha Altıntaş ovasından itibaren geçtiği yerlerde birçok köyleri yakmak, masum halkı süngülemek ellerini bağlayarak gözleri önünde ailelerinin namusunu pây-mâl etmek gibi ancak Yunanlılara has olan bir denaetle Avrupa insaniyet ve medeniyetini kendi iddiaları veçhile neşir ve tamim ede ede bir kızıl afet gibi ilerliyorlardı. Hakikat bu İken Yunan Asya-yı Suğra Ordusu Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi General Stratikos, Sakarya Muharebesi hakkında yazdığı risalenin mukaddemesinde “Yunan harekât-ı askeriyesinin ibtidarında alelumûm memleket sekeneşi orduyu halisane ve halaskâr sıfatıyla istikbal ediyor ve memleket muhtaç olduğu sükûn ve asayişin temini için seri bir sulhun iadesi lüzumunu izhar ediyordu. Bu vakayı yek nazarda garip ve inanılmayacak bir derecede ise de Yunan ordusunun müsavat ve adalete ve her yerde tatbik ettiği idare-i siyasiyesine istinat ediyordu. Sekenenin muharebeler dolayısıyla olan ağır yorgunlukları nazar-ı itibara alınarak Yunan ordusunun ileri harekâtı mümkün olduğu kadar ahaliye bar olmayacak surette dikkat ve itina ile icra edilmekte olduğundan ve maruz kaldıkları çirkin işkencelere karşı halaskârlık, mal ve cana emniyet ibraz olunmuş bulunduğundan, ordu hissiyat-ı minnettarane ile selâm ve istikbal ediliyordu.” diyor.

Hakikat hilâfına insaniyeti aldatmak teşebbüsüne tenezzül eden bu generali, lekelemek istediği o halk bir sene sonra

Anadolu'nun hariminde Yunan ordusunu boğmakla tekzip etmiştir. Aynı zamanda Stratikos'un -ki resmî bir adamdır, ne büyük bir tenezzüle düştüğünü şimdi arz edeceğim, rapor dahi ispat edecektir. Bu rapor Yunan ordusunun insaniyetkârane (!) hareketinden sonra Eskişehir şarkında tevakkuf ettiği esnada Döğer istikâmet-i umumiyesinde düşmanın gerilerine akın yapmaya memur edilen ikinci süvari fırkamızın avdetinde verdiği resmî rapordur.

Beşinci grup kumandanlığına,

Aziziye

4 Ağustos 338 (1922)

1 – Fırkanın Döğer istikametinde icra eylediği baskın esnasında düşman tarafından yakılan köylerle yapılan mezalim hakkında berveç-i ati malûmatın kayıt ve tevsik edildiğini arz eylerim.

a) Döğer, Ekret, Leğen, Demirli, Beyköy, Sipsin, Kazlıgöl, Sarcaova köyleri düşman tarafından yakılmıştır. Kınışler, Efted, Aydemir, Çalköyü, Ulucak, Elmalı, Köril, Erkili, Damlalı, Kırka, Akin, Kemiç, Kesenler, Sandıközü, Latife, Köynebi, Başören, Taşlık, Aşağısöğüt köylerinin daha evvelce yakıldığı görülmüştür.

b) Ekret'te ve Döğer'de pek şeni tecavüzler vuku bulmuştur. Bilhassa Ekret'te erkekler kadınlardan tefrik edilerek Yunan askerleri bu kadınlarla üç gün üç gece serbest bırakılmışlardır. Döğer'de de kısmen böyle yapılmıştır. İsmi tahattur edemediğim bir köyde altmış yaşındaki bir kadının ırzına tasallut edilmiş olduğunu Demirli köyünden mezbureyi bizzat tanıyan bir köylü ifade etmiştir.

c) Sipsin köyünde bir Yunan neferinin öldürüldüğü bahane edilerek 28 kişi kurşuna dizilmiş ve köye ateş verilmiştir.

d) Mecruhen esir olan efradımızı süngülediklerini, sağlam esirlerimizi de birbirlerine bağlayarak yaktıklarını bizzat gören köylüler ifade etmektedir. Meydan-ı harpte kalan mecruhlarımızın bilahare öldürüldükleri, kendi süngülerini karınlanna sapladıkları görülen şehitlerimizle sabit olmuştur.

2 – Birinci maddede arz edildiği üzere düşmanın gerilerindeki köylerin kısm-ı azamı yanmış ve kalanların mevadd-ı iaşesi dahi düşman tarafından alınmıştır. Elyevm bu mıntika halkı sefalet ve açlıktan

büyük bir müzayaka içindedir. Tekrar edilecek akınlarda bu hususun nazarı dikkate alınmasını ve kıtanın mevadd-ı işelerini birlikte götürmesi lüzumunu ehemmiyetle arz ederim. Aksi takdirde kıtaat idarelerine kâfi mevadd-ı işe bulamayacak ve zavallı halka bar olacaktır.

1. Süvari Fırkası K.
İbrahim Servet

İşte generalin halaskâr ordusunun adaleti, halka bar olmayacak surette dikkat ve itina ile hareketi! Bu halkın o orduyu nasıl selâmlayacağı kolayca anlaşılıyor. Mamafih bu ah kalmadı. Bu muharebe ordunun ve milletin maneviyatını sarsmadı, bilâkis daha büyük metanetle hizmet zamanı geldiğini ve Anadolu'nun ortasında Yunanlıların imhası fırsatı hâsıl olduğunu ilham eyledi.

4- Sakarya Muharebesi:

Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği mıntıka, Sakarya nehriyle bu nehre karışan Engüri suyu ve Ilıca dereleri arasındaki sahadır. Kendisini muhat olan bu derelerden itibaren dahile doğru kâh yükselen ve kâh alçalan bu arazi tabiaten müteaddit hutut-ı müdafaayı haiz müteakip mevzileri camidir. Suret-i umumiyede bir kavisten ibaret olan bu mevzi hutut-ı dâhiliyeden istifade suretiyle müdafinin ihtiyat kuvvetlerini icap eden nukata süratle yetiştirmelerini mümkün kılar. Bilakis buraya taarruz edecek düşman için bu müsadeyi tenkis eyler. Önünde Sakarya Nehri, sağ cenahında arızalı ve müşkülü'l-hareke, cenubunda ise Cihanbeyli ovası gibi nispeten çölümsü bir arazinin bulunuşu bu mevzii tabiaten takviye eden ve düşman için müşkülât ika eyleyen üç büyük mani idi. Ordumuzu Ankara gibi en mühim bir üssü'l-harekesine kısa ve cepheye amûden dâhil olan bir şimendiferle bağlayan bu mevzi Yunan ordusunu bilakis üssü'l-harekesinden uzaklaştırıyor, hutut-ı münakale ve muvasalasını temdit ediyordu.

Sakarya mevzii Yunanlıların iddia ettikleri gibi evvelce ihzar edilmiş değildi. Ordumuz buraya intikal ettiği zaman bu mevziye tek kazma vurulmuş değildi. Ancak kıtaatımız 25 Temmuz 337 (1921)'de mıntukalarına yerleştikten sonra Cephe Kumandanlığı'nın tayin ve tespit ettiği hututu tahkime başlamıştı. Binaenaleyh düşman taarruza geçtiği zaman ancak Beylikköprü ve Kavuncu köprüsü şarkında ve daha cenupta bazı menatıkta zayıf piyade siperleri vücuda getirilebilmişti. Esasen Yunanlılar geniş bir ihataya teşebbüs ettiklerinden seyyar ve seyyal bir müdafaa yapmak zarureti vardı. Ancak temas hâsıl olduktan sonra kıtaatımız muharebenin sükûnet bulduğu anlarda işgal eyledikleri mevzileri tahkim ve takviye eylemişlerdir. Bunlar da bittabi basit ve zayıf sahra mevzilerden ibaretti. Yunanlılar ancak ilk çarptıkları hat ile önünden geri döndürüldükleri son hatta bizi kısmen siperde görebilmişlerdir. Tarafeynin taarruz ve mukabil taarruzlarıyla takriben en derin yerinde umken 20 kmlik bir sahada mütemadi med ve cezirlerle devam eden muharebe hemen kâmilen açıkta ve âdeta bir boğuşma şeklinde cereyan etmiştir. Yunanlıların mağlûbiyetlerini setr için gayr-i kabil-i mürur ve teshir gösterdikleri bu mevazi Liyej, Namur kaleleri kadar da müstahkem değildi ya! Ki onlar bile sukut etti. Elbet bir ordu muharebe vereceği mevzide kollarını kavuşturup beklemez. Kuvvet ve vesaiti ve mevcut zaman nispetinde bir toprak çukur olsun kazacaktır. İşte bizim tahkimatımız maalesef bundan ibaretti. Yunanlılar bu kadarını da tahmin etmedilse uğradıkları inkisar-ı hayale hak verilir. Kendilerini acz içinde bırakan, mağlûp eden bu değildi. Ordumuzun sevk ve idare ve tabiye mahareti ve tefevvuku, kıtaatımızın kudret ve kabiliyeti, sebat ve metaneti idi. Mamafih yedikleri kahhar darbelerin çok taze hatıralarıyla muvazeneleri karışmış bu adamların, mağlûbiyetlerine ciddî bir mâkes bulabilmek için, hakikati tahrif etmekten, bu gibi safsatalara müracaattan başka çareleri var mıydı?

25 Temmuz 336 (1920)'den bu mevzide muharebenin başladığı 22 Ağustos 337 (1921) tarihine kadar geçen sükûnet devrinde ordumuz azamî istifade etti. Evveleminde Meclis'te çıkan bir kanunla Başkumandanlık makamı ihdas edildi. Ve bu vazife 5 Ağustos 337 (1921)'de Büyük Gazimize tevcih buyruldu. Bugünden itibaren Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bizzat ordunun emir ve kumandasını da deruhte buyurmuş oldular. Evvela millete ve orduya olmak üzere birer beyannâme neşrettiler. Bu beyannâmede bilhassa “Yunan ordusunun Anadolu'nun hariminde boğulması zamanı geldiğini ve bütün milletin kuva-yi maneviye ve kudret-i maddiyesini sarf ederek vatanperverliğin azamî haddini göstermesini” bildirdiler. Derhal yeniden birçok esnan erbabı silâh altına alınarak cepheye sevk edildi. Bu kısa müddet zarfında talim ve terbiyeye ihtimam edildi. Mehmâemken bilumum ihtiyacat temin ve tezyit edildi. Bundan başka Sakarya'da netice-i katiye istihsal edileceğinden bu muharebeye yetişmesi mümkün olan bütün kuvvetlerimiz tahrik edildi. Bu tedabir meyanında Kocaeli mıntıkasında zayıf işgal müfrezeleri bırakılarak 17'nci fırka, grup karargâhı ve kıtaat-ı merbutası ordu sağ cenahına alındı. Daha Kütahya Eskişehir muharebesi esnasında yolda bulunan 2'nci kordü, 5 ve 9'uncu fırkalarıyla 20 Temmuz'dan itibaren Akşehir'de toplanmaya başlamıştı. Bu kuvvet de ordu sol cenahına alındı. Merkez ordusu mıntıkasından celp edilen 18'inci fırka, 47 ve 48'inci alaylar 12 Ağustos'ta Sancak köyüne yetiştirildi. Cepheden geriye doğru menzil hidematı tanzim edildi. Ankara'da hastaneler ihzar edildi. Hülâsa bu kısa müddette yapılması mümkün olan her şey fennî surette yapıldı. Bu tedabir meyanında İstiklâl Mahkemeleri'nin vazifelerine de vüsat verilmişti.

Yunanlılara gelince; onlarca ihraz edilen netice büyük bir zafer idi. Mağlûbiyet-i katiyeye uğrattıklarını zan ve tahmin ettikleri ordumuzu yeni bir darbe ile kâmil mahvederek Ankara'yı işgal

edecekler, dahilî ve haricî siyasetteki hüsn-i cereyanı zir ü zeber eyleyecekler binnetice Konya'yı ele geçirerek Anadolu'nun hemen nısfını işgal edecekler ve bundan sonra mukavemette ısrar dahi edilse ordumuzu en mühim menabi ve vesaitten mahrum edilmiş bir çete halinde bırakarak Sevr Muahedesi'ni daha ağır bir şekilde tadil ile kabul ettirmek sevdasına düşmüşlerdi.

Bu neticeye varmak için harekât-ı askeriye'nin temadisine kati bir mecburiyet görüyorlardı. Nitekim Stratikos, eserinde, böyle bir hareketin aynı zamanda menafî-i milliyeleri iktizasından olduğu ve bunun millî bir vazife bulunduğunu ilave ediyor. Nitekim bu sıralarda Kütahya'da toplanan "Meclis-i Âli-i Askerîleri de bu gibi mülâhazatla istikâmet Ankara olmak üzere kendi kendilerine kahramanane taarruz kararları vermişler ve hülyaperestane plânlar tanzim etmişlerdi.

Yunanlılar bu tevakkuf esnasında ikmal-i nevakısa çalışırken menzillerini de tanzim ettiler. O zamana kadar Afyon-İzmir hattına istinat eden bu irtibatı Mudanya - Bursa - Eskişehir yoluna naklettiler, oradan sonra da Beylikahır'a kadar tamir ettikleri tren hattından istifade suretiyle temin eylediler. Ve 14 Ağustos'ta kuva-yi asliyeleriyle ileri harekete geçtiler.

Bu muharebede kuvvetlerimizin yekûnu takriben 55 bin tüfek, 241 makineli tüfek, 164 top idi. Yunanlılar bizden top itibarıyla bir misli, makineli tüfek itibarıyla iki üç misli, piyade tüfeği itibarıyla nısf derecesinde fazla idiler.

Bizim kuva-yi asliyemiz Sakarya şarkında idi. Yalnız İleride setr-ı kıtaatımız vardı. Yunanlılar ciddî muharebeyi ileri kıtaatımızın bulunduğu Mihalıççık - Sarıköy - Sivrihisar hatt-ı umumîsinde vereceğimizi zannediyorlardı. Nitekim bidayette bu tertibatla yürüdüler.

Şayan-ı kayıttır ki Garp Cephesi Kumandanlığı yirmi günden beri devam eden düşmanın mütemadiyen tayyare keşiflerine ve

istihbarat şebekelerinin faaliyetine rağmen hakikî maksat ve tertibatını iyice gizlemiş ve hasmını kâfi derecede iğfal eylemişti. Yunanlılar ancak Mihaliççık – Sarıköy - Sivrihisar hattına vardıktan sonra hakikati anlamışlar ve ondan sonra yeni tertibatla Sakarya'ya doğru yürümüşlerdir. Biz tabii bu betaetten zaman itibarıyla istifade ediyorduk. Yunanlıların harekâtı karşısında setr-i kıtaatımız düşmanı oyalayarak ve keşfederek mevzi-i asliye çekildiler. 22 Ağustos günü cephede suret-i umumiye de temas hâsıl oldu. 11 Ağustos'tan beri faaliyete geçen düşmanın takriben yüz kilometrelik bir sahada 11 günden beri fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi bocalayıp durması bidayette yaptığı plânda tadilat icrasına mecbur kaldığı ve fazla müteenni olduğu fikrini vermişti.

15 Ağustos'tan itibaren Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye de cepheye gitmiş ve Garp Cephesi Karargâhıyla beraber karargâhlarını Mallı istasyonu cenub-ı garbisindeki Alagöz köyünde kurmuşlardı.

Fevzi Paşa ayın yirmisinden beri cephede kıtaatın tertibatına nezaret ediyor. Ve hatt-ı müdafayı tetkik ve icap eden tadilatı teklif ediyordu. 22 Ağustos'ta Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Alagöz'den ileri hatlardaki Fevzi Paşa'ya "Düşmanın henüz taarruza geçmemesinin hazırlıkla uğraştığına delâlet ettiğini, Porsuk şimalinde ve gerilerde bıraktığı kuvvetlerini sol cenahımız aleyhine kullanmak için beklediğini Fevzi Paşa'nın da düşüncelerini öğrenmek istediklerini" telefonla söylediler. Fevzi Paşa verdiği cevapta "Düşmanın faaliyete geçmekte gösterdiği gayr-i tabii tehhür herhâlde harekete başladığı zaman tamim eylediği plânda tadilat yapmaya mecbur olduğundan mütevellit olsa gerektir. Düşmanın ilk sevkül-ceyş plânının akamete uğradığına ihtimal verilebilir. Vaktiyle kuvvetlerimizi zayıf tahmin etmesi muvaffakiyetli bir taarruz için kuva-yi hazırasının adem-i kifayetini anlayarak tahmin-i devletleri veçhile geriden ve sağdan yeni kuvvetler celbine mecbur olması,

iklim ve su hususunda uğradığı müşkülât düşmanı bu teenniye mecbur etmiş oldu. Buna karşı sağ cenahımızda mevcut süvarilerin bir miktar piyade ile takviye edilerek Sakarya garbında Mihalıççık -Sarıköy istikâmetinde faaliyete geçirilmesini birinci derecede mühim görüyorum. Bu sayede Sakarya garbında mümkün mertebe uzaktan düşmanla temas hâsıl edilmiş olacaktır ki bu açıklık bizim için mürettep kolordu kıtaatını da geride toplamalığımıza ve netice-i katiye sahasında son neferimize kadar, bütün kuvvetten istifade etmeliğimize imkân temin etmiş olur. Binâberin bu maksatla Sakarya garbında kemal-i süratle faaliyete geçilmesini pek lüzumlu gördüğümü arz eylerim.”, dedi; fakat bu teşebbüsten evvel düşmanın inkişafı görüldü.

23 Ağustos'ta düşman iki fırkası ile Beylikköprü mıntıkasında ve yedi fırkası ile merkez ve sol cenahımıza doğru Beşköprü'den Savatlı köyüne kadar olan sahada açılmış idi. Biz de 23 [Ağustos] akşamı şu vaziyette idik: 1'inci süvari fırkamız Mihalıççık köprüsü ve civarlarında, 17, 1 ve 41'inci fırkalardan mürekkep mürettep kolordu tren hattı şimalinde Sakarya boyunda 11'inci fırka ve 48'inci alaydan mürekkep 12'nci grup tren hattı cenubunda Kavuncu köprüsüne kadar olan sahada Sakarya boyunda 61'inci ve 5'inci Kafkas fırkalarından mürekkep 4'üncü grup buradan Sapanca deresine kadar olan mıntıkada en mühim kısımda 8, 15, 57 ve 7'nci fırkalardan mürekkep üçüncü grup iki fırkası ihtiyatta olmak üzere bunun solunda.

Birinci grup da 24'üncü fırka ve alay 47 ile Kaltaklı mıntıkasında daha solda ihtiyatta idi.

Süvari grubumuz 2, 3, 14'üncü fırkalar ve 3'üncü süvari livaıyla sol cenah açığında idi.

Düşmanın maksadı Kütahya - Eskişehir muharebesinde olduğu üzere ordumuzu geniş bir ihata çemberi içine almak ve sol cenahından vurarak şimale atmak, hatt-ı ric'atını kesmek ve

cenubundan en kısa yoldan Ankara'ya varmaktı. Düşman harekâtını ilk günden itibaren adım adım takip eden ordumuz, plânını iyice anlamış ve her gece yeni tertibatla düşmanı karşılamış, en nihayet iki taraf da uzaya uzaya son haddi bulmuş ve bu suretle düşmanın ihata plânı suya düşürülmüş ve işi bir kavis üzerinde cephe muharebesi şekline döktürmüştür.

24 Ağustos'ta muharebe başladı. Bu akşam artık her şey tavazzuh etmiş ve tarafeyn tek mil kuvvetleriyle karşılaşmıştı. Düşman ordusunun Beylikköprü civarından başlayarak cenuba doğru Sakarya nehri imtidadınca ve Sakarya cenub dirseğinden şarka doğru Göksu Deresi boyunca kuvvetli Şan Camii'ne kadar takriben 90 kilometrelik bir kavis üzerinde merkez-i sikleti merkez ve sağ cenahta olmak üzere harekât-ı taarruziyesi inkişaf eylemiş ve ordumuz da emniyet ve isabetle bunun karşısında hazırlanmış bulunuyordu. Düşman bugüne kadar şu mühim faydayı istihsal eylemişti. O da merkez ve sağ cenahındaki ordusunun münakalatını Beylik ahırdan sonra Sivrihisar üzerinden yaparak kısmen çölden kurtulmuş idi. 25 Ağustos'ta düşman bütün şiddeti ile taarruza geçti.

Muharebe bilhassa Beylikköprü ve 4. ve 1. gruplar cephesinde çok kanlı oldu. Bazı mevazi müteaddid defalar tarafeyn eline geçiyordu.

Bugünün çok kanlı ve çetin cereyan eden mücadelatı düşman için pek acı oldu. Düne kadar âdeta bila-mukavemet serbestçe yürüyen düşman ve Kütahya'dan beri uzun ric'atlerle kıymet-i harbiyesini epeyce kaybettiğini zannettikleri hasımları karşısında Ankara'ya kadar böylece zahmetsizce ilerleyebileceklerini ümid ediyorlardı. Fakat, 25 [Ağustos] akşamı feci bir inkisar-ı hayale düşmüşlerdi.

26 Ağustos'ta muharebe aynı şiddetle devam etti. Düşman bilhassa 4 ve 3'üncü gruplar cephesine yükleniyordu. Çünkü

burası Haymana civarındaki Çal dağına doğru uzanan silsileleri teşkil ediyordu. Burayı bir defa ele geçirdi mi ordumuzu yarmış olacaktı. Bugün cephemizde bazı sarsıntılar olmuştu. Fakat kumanda makamat-ı âliyesi vaziyeti tetkik ettiler. Ancak adım adım yapılacak müdafaa suretiyle neticenin istihsalinden kaviiyen ümitvar oldular ve bu şekilde muharebeyi idameye karar verdiler.

28 Ağustos'ta keza muharebe pek kanlı idi. Bilhassa birinci ve dördüncü gruplar cephesinde hâsıl olmuştu.

Bugünkü muharebede sol cenahımızda birinci grup biraz fazlaca gerilemişti. Bu vaziyeti emniyetsiz gören cephedeki kumandanların bir kısmı biraz geri çekilerek daha emin bir hat işgal edilmesi arzusunu izhar eylemeleri üzerine Başkumandanlık namına Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Kıtaat'a şu emri verdi: "Başkumandanlığın son emirleriyle de tasrih olunduğu veçhile bütün cephemizde son nefere kadar hatve-be-hatve müdafaaaya karar verilmiştir. Bu kararın istihsal-i zaferi kâfil olduğuna kanaat-ı tamme mevcuttur. Hatlarımızda husule gelecek yarıklara karşı dâhilî cenahların kırılması ve yarık kısmın geriden kapatılması ve müsait olan mahallere mukabil taarruzlarla cephenin tashihi esasatı dairinde emr-i müdafaaaya kemal-i metanet ve sükûnetle devam olunması lazımdır".

30 ve 31 Ağustos'ta düşman ihatayı yapamadığından artık cephenin mühim noktalarına kuvvet teksif ederek oraları yarmaya teşebbüs eyliyordu. Nihayet Çal Dağı'nı zapt etti. Fakat kıtaatımız fütur getirmede. Düşman bu muazzam dağın hâkim yerlerinde idi. Kıtaatımız eteklerde tutundu, düşmanı ilerletmedi.

31 Ağustos'tan itibaren düşman taarruzlarındaki şiddet artık büsbütün kırılmıştı. Düşmanın Çal gibi mühim bir yeri zapt ettiği hâlde bu muvaffakiyeti tevsi edemeyişi buna bir delil idi. Ordumuzu imha için takip ve tatbik ettiği plânın imkânsızlığını

anlamıştı ve artık cephemiz önünde manasız teşebbüslerle boca-lamağa başlamıştı.

Bu muvaffakiyet ve neticeyi temin eden esbaptan birincisi ordumuzun daha bidayetten itibaren düşmanın maksat ve hareketini sıhhat ve isabetle takip ve takdir ederek tahşidini mahirane yapması ve işi daima cephe muharebesi haline müncer kılması, ikincisi de kıtaatımızın manivela ile hareket eden hassas bir makine kabiliyetini göstermesi ve tabya sahasındaki maharetleri olmuştur. Hâkim tepelere ve siperlere bağlanmayarak geniş bir sathı müdafaa üzerinde adım adım yapılan eritme müdafaası ise keza muvaffakiyetimizin üssülesası idi. Bundan sonra şu usulü tuttuk: Mukabil taarruzlardan sarf-ı nazarla bir mevzide düşmanın taarruzunu iyice kırmak ve ondan sonra icap ederse geride diğer bir hatta çekilmek ve bu suretle kudretini kamilen kırıp bilâhare biz yıpranmadan mukabil taarruza geçmek.

6 Eylül'de artık harekâtta şiddet büsbütün kırıldı. Düşman ordusu bu tarihten itibaren karşımızda usaresini kaybeden bir meyve gibi pörsümüştür bir hâlde kaldı ve kıtaatımız mevzî mukabil taarruzlara başladı.

8 Eylül'den itibaren evvelâ sol cenahtan olmak üzere kuvvetlerini çekmeye başladı.

10 Eylül'de sağ cenahta Polatlı mıntıkasındaki mürettep kordulu 15, 23 ve 57'nci fırkalarla takviye edilerek Beylikköprü istikamet-i umumiyesinde taarruza geçirildi. 11 Eylül'de bu taarruza yine devam edildi. Aynı zamanda merkezde ve sol cenahta da taarruzlarımız başladı ve süvari grubumuz düşman gerilerine tevcih edildi.

12 Eylül'de Sakarya'ya hâkim Duatepe, Kartaltepe ve Beştepeleler zapt edilerek düşman kâmilten perişan bir hâlde Sakarya garbına atıldı.

Bu çok mühim olan sağ cenah taarruzunu Polatlı şimal-i şarkisindeki Basritepeden Başkumandan İsmet ve Fevzi Paşalar biz-zat idare ediyorlardı. 12 Eylül 37 (1921) akşamı Fevzi Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'dan aldığı son rapor üzerine Hariciye Vekâleti'ne suretini şimdi okuyacağım telgrafi çekti.

Basriköy şark-ı şimalisindeki
Karapınar'dan: 12/9/37

Hariciye Vekâletine,

Geçen Temmuz'da Kütahya-Eskişehir muharebatında düşmanın tezahür eden tefevvuk-ı adedisine karşı ordumuz geriden celp edilmekte olan ihtiyat kuvvetleriyle birleşerek daha müsait bir mevzide kati muharebatı kabul etmek maksadıyla muvaffakiyetli bir ricat hareketi yaparak Sakarya mıntkasına çekilmişti. Temmuz muharebatının Yunanlılar için biraz daha arazi kazanmaktan başka bir netice temin etmemesi ve ordumuzu imhaya matuf tasavvurlarının tamamen akim kalması hasebiyle Yunanlıların yeniden taarruza başlayacakları muhakkak görülüyordu.

Filhakika yirmi günlük bir fasıladan sonra Yunanlılar yeniden vücuda getirebildikleri bütün kuvvetleriyle ileri harekete başladılar ve bidayetden itibaren ordumuzu sol cenahtan ihata ederek imha etmek tasavvuruyla ilerlediler. 23 Ağustos'tan itibaren başlayan ve intihap ettiğimiz mevazi-i müdafaada bilâ-fasıla üç hafta devam eden muharebelerde düşmanın azim fedakârlıklar ihtiyar ederek icra ettiği mütevali taarruzlar kitaatımızın kahramanane ve maharetkarâne müteharrik müdafaası karşısında kâmilten kırıldı. Ordumuzun sol cenahtan ihata maksadıyla şarka doğru uzanan ve uzandıkça karşısında cenahımızı değil cephemizi bulan ve bilakis kendi cenahları taht-ı tehdidimizde kalan düşman büyük bir inkisar-ı hayale uğradı. Ve ihata imkânı kalmadığını görünce cephemizden yarmaya teşebbüs etti. Bu teşebbüslerinin kâffesi akamete mahkûm oldu. Tam sırada ordumuz musammem plânına tevfikan düşmanın sol cenahına karşı mütekebil taarruza geçti. Düşman pek mühlik olan bu taarruzumuza karşı büyük fedakârlıklar ihtiyar ederek mukavemete hatta mukabil

taarruzlar ile kendisini bu mühlik vaziyetten tahlise uğraştı. Fakat taarruzumuz bütün cepheye teşmil edilmiş ve süvarilerimiz düşmanın yan ve gerilerine teveccüh ile ric'atı perişanlığa kalbeylemiştir. İstihsal edilen netice çok mühimdir. Anadolu'nun Yunan ordusu için bir mezar olacağı hakkındaki kanaatimizin tahakkuk eylemekte olduğunu arz eylerim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi

Bundan sonra düşman Sakarya garbında ric'at ederken süvarilerimiz yan ve gerilerine ve hatta içlerine girerek iyice perişanlık verdirmişlerdir.

Fakat evvelce de arz ettiğim üzere esliha ve vesaitin noksan olması ve bilhassa orduyu yürütecek cephe ve erzak kollarının bulunmayışı, hülâsa tam bir seferberlik yapılamamak yüzünden son taarruzda verilen ders burada lâyıkiyla verilemedi. Yoksa Yunan ordusu Afyon ve Dumlupınar'daki akıbete daha bir sene evvel Sakarya'da maruz bırakılmış olacaktı.

Sakarya hezimetinin Yunan ordu ve milletinde hâsıl eylediği beht ü hayrete General Stratikos şu suretle tercüman oluyor ve diyor ki: "Muharebenin bu kadar vasi miyasta ve tul müddet devam edebilmesi için acaba o mevaki nasıl tahkim edilmişti ve Türkler bu mevakiin müdafaası için ne kadar kuvvet tabya etmişlerdi? Yunan ordusunun kahhar darbeleri(!) ise düşman kuvvetlerini inhilale uğratıp mağlûbiyetinin itirafına neden kifayet etmemişti?" Görülüyor ki General şaşırmış, çünkü bu sözler bozulmuş bir ruhun mahsulüdür. Evet gordiyomları önünde yedikleri bu darbe Yunanlıların kıyamete kadar çözüp anlayamayacakları bir kördüğüm olmuştur. Ve onları dünya durdukça Stratikos gibi, bu suali zaman zaman nefislerine irada mecbur edecektir. Yalnız Yunanlıları bu meçhuliyetten kurtarmak için bir türlü alenen itiraf edemedikleri bir hakikati bildirmek lâzımdır ki bu kifayetsizlik,

Türk'ün bünyesinde meknuz bulunan kudret ve azminden, yüksek vatanperverliğinden ve ordumuzun liyakat ve maharet-i askeriyesinde dir.

Muharebenin cereyanı müddetince ikmal, iaşe ve sıhhiye hizmetatı suret-i umumiyede çok iyi cereyan etmiştir. Askere muharebe esnasında muntazaman sıcak yemek verilmiştir.

En büyük müşkülât tayyaresizlikte idi. Mamafih fazlaca müstamel iki tayyare ile, Amerikan beziyle ve patates mahlulüyle kanatları iptidai şekilde tamir edilerek, günde iki hatta üç defa uçuş yapılmış ve bu suretle düşman ordusunun harekât ve vaziyeti oldukça iyi takip edilebilmiştir. Bu kıymetli ve aziz tayyarecilerimizden biri Binbaşı Fazıl Bey'di ki harpten sonra bir vazife uçuşu esnasında tayyaresiyle düşerek şehit oldu. Gerek İnönü önlerinde ve gerekse Sakarya'da tayyarecilerimizin gösterdiği fedakârlık şayanı takdirdir. Bu muzafferiyetimizdeki avamil-i asliyeden biri de kıtaatın gösterdiği hareket kabiliyetidir. Muharebenin devamı müddetince bütün kıtaat erkân-ı harbiyelerin harita üzerinde ölçüp verdiği vazifelere saatinde yetişmişler ve emre amade olduklarını bildirmişlerdir. Mukaddes haklarımız önünde müstevlileri iyice sarsan bu zaferin manası kısaca şöyle ifade edilebilir:

Sakarya, öz ve halis Türk'ün vicdanının, seciyesinin, muhassalası ile garbın zulüm ve medeniyet perdesine bürünmüş vahşetinin çarpışmasıdır.

Sakarya, öldürülmek istenen masûm fakat bütün bir âleme degen Türk milletiyle kendisinin haricindeki tek mil bir cihan-ı humsumetin çarpışmasıdır.

Tarafeynin bütün kuva-yi maddiye ve maneviyeleri ile karşılaştıkları Sakarya Meydan Muharebesi yirmi bir gün ve bilâ-fasıla kemal-i şiddetle devam etmesi itibarıyla tarih-i askerîde tetkik ve tahlile lâıyk mühim bir fasıl ve Türk ordu ve milleti için bir şaheser zaferdir.

Ordu, Sakarya Muharebesi neticesinin milletin hayat ve hatırasına müspet veya menfi bir hükm-i kati olacağı bilgisiyle yürümüş ve muzaffer çıkmıştır. Bu idrakin ilk safında yürüyen kıta zabitidir.

Sakarya hakk-ı zaferi, doğrudan doğruya bilcümle tedabir ve karara saha-i imkân ve tatbik açan ve düşmanın fasılasız hücumlarına vesait-i lâzimededen mahrum kıtasıyla devrilmez bir kale gibi karşı koyan zabitin ve onun sadık ve muti yoldaşı olan neferindir.

Başlı başına bir cevher olan Türk neferiyle her vazifede ölümü kendisine hürz-ı can ederek başlı başına bir kıymet olan Türk zabitinden vücuda gelen bu ordu karşısında düşmanlar, başka ne mukadder bekliyorlardı?

Sakarya, Türk ordusunun en genç neferinden başkumandanına kadar bütün efradının emn ü muhabbet, aşk u imanla kaynaşarak ve gözlerini kapayıp kalpleriyle bakarak düşmana, bir vücut gibi saldırdıkları bir ma'rekedir. Çok temenni edilir ki bu millet o eserinin abidesini yakında Sakarya vadilerinin her tarafından görülen yüksek bir tepeye kondursun.

12/13 Eylül gecesi Sakarya'da son gecedir. Ordu bu gece Sakarya'nın kızıl tepelerindeki şehitliklerden semaya yükselen nur içinde tüfeğini çatmış, tevekkül ve tevazu ile 21 günlük yorgunluğunu dinlerken millet en derunî tahassüs ve şükranlarla her taraf-tan ordusunu tebrik ediyor, bağrına basıyordu.

5- Gaziantep ve Adana havalisinin istirdadı:

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti'nin sırr-ı muvaffakiyeti; icra eylediği harekât-ı askeriyeyi vâsıl olmak istediği gaye-i siyasî ile iyi telif etmesi ve temin eylediği fırsat ve imkândan siyaseten azamî menfaatler teminine çalışmasıdır. Bunun mühim tecellilerinden biri de Fransızlarla akdedilen Ankara İtilâfnamesi'dir. Denilebilir ki bu itilâfnâme ilk siyasî muvaffakiyettir. Bu sayede memleketin aksam-ı cenubiyesinin muvaffakiyetle istihlası temin edilmiş ve ordunun taarruz kabiliyetinin tezyit ve ikmalî için mühim ve müsait menabi açılmış, müttefiklerin aheng-i siyasisinde

esaslı sarsıntılar husule getirilmiş ve Avrupa âlem-i siyasetinde millî Türkiye bir defa daha kendisini müdafaa etmiş oldu.

İşte ikinci konferansta arz ettiğim üzere hükûmetin ilk teşekkülünde kapanan siyasî kapılar ancak kuvvetin tesiriyle artık kendiliğinden açılmaya başlamıştı.

Birinci İnönü'den sonra Londra'ya giden heyetimize itilâf için daha o zaman Fransızlar müracaat etmişti fakat o zamanki teklifleri ağır olduğundan derhal reddedilmişti.

Sakarya'dan sonra Fransızlar müsait şeraitle tekrar yanaştılar ve Mösyö Franklin Bouillon riyasetindeki bir heyeti Ankara'ya göndererek 24 Eylül 37 (1921)'de müzakerata başlandı ve 20 Teşrinievvel 37 (1921)'de itilâfnâme akdolundu. Mezkûr itilâfnâme mucibince 25 Kânunievvel 37'de Gaziantep ve 4 Kânunısanı 38'de Adana ve havalisi Türkiye'ye iade edildi. Ve bugünkü cenup hududu çizildi. Ve bi'n-netice de bu kıymettar saha da elimize geçmiş, Mersin yolu açılmış oldu.

Bu mıntıka, son taarruzumuzda ordumuzun ikmali ve memleketin vaziyet-i iktisadiye ve ticariyesinin inkişafı için pek çok tesir yapmıştır.

6- Pontus meselesi:

Bu tarihler[de] artık Pontus meselesi de tamamıyla halledilmişti. Burada bu meselenin mahiyetinden ve suret-i imhasından da muhtasıran bahsedeceğim:

1840 senesinden beri Karadeniz havzasında Rize'den İstanbul'a kadar eski Yunanlılığın ihyası maksadıyla çalışan bir Rum kitlesi vardır. İlk Pontus içtimagâhını Amerika Rum muhacirlerinden rahip Klematyos İnebolu'da elyevm halkın manastır tabir ettikleri bir tepede kurmuştur.

Zaman zaman münferit eşkıya çeteleri şeklinde icra-yı şakavet eden bu kitlenin fedaileri Harb-i Umumi'de siyasî bir şekilde mesaiye başlamış ve Çarlık Rusyası tarafından tevzi edilen silâh,

cephane, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri âdeta bir silâh deposu halini almıştı Mütarekeden sonra bütün Rumlar Yunanlık amal-i milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Etniki Eterya Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükûmetlerin silâhlarıyla maddeten takviye edilen bu havalideki Rum kitlesi de Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak müstakil bir Pontus hükûmeti teşkil etmek emeliyle dağlara çekilerek umumî bir kıyam hazırlamışlar Amasya ve Samsun havalisi Rum Metropolitidi Yermanos'un taht-ı idaresinde muntazam bir program tahtında icra-yı faaliyete geçmişlerdir.

Samsun'daki Rum komitacılarının reisi ve Pontus amalinin en şiddetli mürevvici reji fabrikası direktörü Tokomanidis bir taraftan da Anadolu içerilerindeki Rumlarla muhaberat tesisine tevessül ediyordu.

Ecnebi parmağı: İngilizler şarkta ahali-i İslamiyeyi ve bahusus Kürtleri o zaman iğfale muvaffak olamayınca Pontus teşkiline müzaharet vaadiyle ve Samsun havalisindeki Rumluk nüfusunu tek sir etmek gayesiyle Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batum'da cem ve Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo edilen silâhlarla teslih ederek sevahilimize ihraca devam ediyorlardı. Sohum'da Osmanlı sahillerinde çetecilik etmek üzere Haralambos isminde bir Rum başına birkaç bin Rum toplamış ve Batum'dakiler de buna iltihak etmişlerdi; aynı zamanda memleketimizdeki Rumlara da Samsun İngiliz Mümessili Yüzbaşı Solter tarafından silâh ve cephane dağıtılıyordu.

İaşe ve idareleri: Bu Hristiyan kitleleri "muhaçir" iaşesi maskesi altında İngiliz ve Amerikalılar tarafından iaşe ve ilbas edildiği gibi Yunan hükûmeti de nakit ve erzak hususunda muavenetten geri durmuyordu. Hatta Amerikan ve Yunan salib-i ahmerleri meyanında gelen zabitan heyetlerinin bunlar arasında teşkilât

yaptıkları talim ve terbiye ile meşgul oldukları ve müstakbel Pontus hükûmetinin temelini kurmaya memur oldukları anlaşılıyordu. O zaman Anadolu'daki zaaf, bunları büsbütün teşci ve kuvvetlenmelerini teshil ediyordu. Tamamıyla siyasî bir fikirle hareket eden bu zümre İngilizler tarafından adi bir şakavet mahiyetinde gösterilmekte idi. 4 Mart 35 (1919)'da İstanbul'da Pontus namıyla bir gazete neşrine başlandı. Ve bu gazete, başmakalesinde Trabzon vilâyetinde Rum cumhuriyetinin tesisine çalışmak maksadıyla in-tişar ettiğini ilân ediyordu. Yunanistan'ın yevm-i istiklâline tesadüf eden 7 Nisan 35 (1919)'da her tarafta ve bilhassa Samsun'da nümayişler yapıldı ve Yermanos'un küstahane hareketi Rumların efkâr ve amalini aleniyet derecesine çıkardı. Mamafih teşkil edilen çeteler fırsata intizaren tam bir kıyam yapmamış henüz alelade şekavet mahiyetinde çalışıyorlardı ve kiliselerde toplanarak teşkilât ve teçhizatlarını takviye ediyorlardı. Patrikhane de bir taraftan faaliyetine devam ediyordu. 23 Teşrinievvel 35 (1919)'da şarkî Trakya ve Pontus için teşkilât ve tahrikat merkezi olarak İstanbul kabul edilmiş ve faaliyete başlanmıştır. Venizelos İstanbul meselesinin vakt-i ahire talikiyle bunun yerine Pontus-Bahrisiyah sevahili hükûmetinin teşkili kanaatini izhar etmiş ve patrikhaneye de bu yoldan talimat vermişti. Aynı zamanda Yunan hükûmeti tarafından İstanbul'da Yunan hafi zabıtası teşkiline memur edilen Miralay Aleksandros Zimragaki tarafından Pontus jandarmasını tensik etmek üzere Eyfel nam Yunan torpidosuyla ayrıca bir zabıt grubu izam edilmişti. Türkiye'de bu hafi ve aleni teşkilât cereyan ederken Batum'da 18 Kânunievvel 35 (1919)'da Pontus Rum hükûmeti ismiyle bir hükûmet teşekkül etmiş ve teşkilât yapmaya başlamıştı. 19 Temmuz'da yine Batum'da Karadeniz, Kafkas, cenubi Rusya Rumları tarafından Pontus meselesi hakkında bir kongre akdedilmiş ve muhtıra azadan biri vasıtasıyla Rum Patrikliği'ne verilmiştir.

Münferit şakavet vakaları şeklinde tezahür eden ve hafiyen teşkilâtlarını ikmal eden Pontuşçular 336 (1920) nihayetlerine doğru faaliyetlerini artırarak maksatlarını tamamıyla aleniyete çıkarmışlar ve bizi ciddi tedabir ittihazıyla tamamıyla imhalarına tevessül mecburiyetinde bırakmışlardır.

Pontuşçuların kıyam teşkilâtı şöyle idi:

- 1) Birtakım rüesa maiyyetindeki müsellağ ve muharip kuvvetler.
- 2) Bunların iaşelerine hizmet eden müstahsil Pontus ahalisi.
- 3) İdare zabıta heyetleri.
- 4) Şehirlerden ve köylerden erzak teminine memur nakliye kolları.

Her çetebaşının hükümran olduğu mıntıka bu suretle ayrılmıştı.

Bitayette 6000-7000 müsellağ muharip bir kuvvet olan Pontuşçular gittikçe kuvvet bularak ceman 25.000 raddesine varmıştı. Bunlar, ufak cüz-i tamlar halinde muhtelif mahallerde tahassun etmekte ve müfrezelerimize karşı müttehiden hareket etmekte idiler. Bunların gayesi Samsun-Trabzon sahillerindeki Türkleri imha ve buralarda Yunanlılığı ihya ile muazzam bir Pontus hükümeti teşkil etmekte. Tuttukları hatt-ı hareket hunhar bir sürünün muhassala-i icraatından ibaretti; yani yakmak, yıkmak katletmek ve itisaf yapmak.

Fakat mukadderatını kendi eliyle idareye azmeden Türk milleti daha Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ilk ayak bastığı gün bu işi ölçmüş ve tedbir ittihazına başlamıştı.

Mütarekenin akabinde Samsun ve havalisinde bu kabil harekât başladığından jandarmanın adem-i kifayesine binaen Şark Cephesi'nden on beşinci fırka ile bu mıntıka takviye edilmişti.

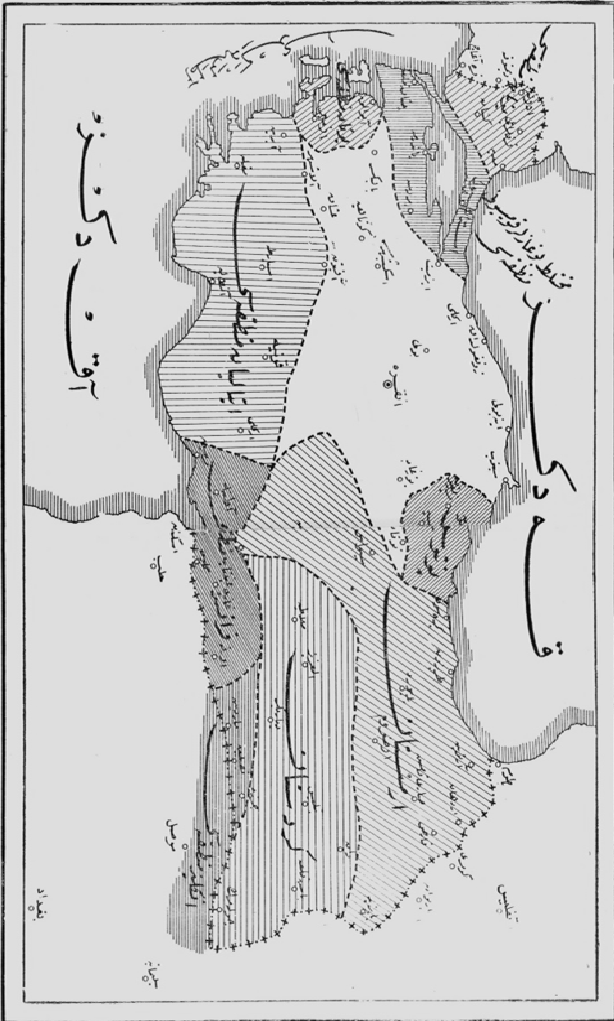
335 (1919) ve 336 (1920)'de Samsun ve Amasya livaları dâhilinde şakavetin artması üzerine Miralay Selâhattin Bey kumanda-

sındaki 3'üncü kolordu, bütün mesaisini bu mıntıkada emniyet ve asayişin temini hususuna hasretmişti. Trabzon ve Gümüşhane havalisindeki Rum çetelerinin faaliyetini izaleyi de şarktaki 15 inci kolordu deruhte etmişti.

336 (1920)'de üçüncü kolordu 8 tabur piyade, 6 süvari bölüğü, 24 makineli tüfek, 4 topla 15'inci kolordu da İzmir'de olduğu gibi Trabzon'da da bir Yunan ihracını nazar-ı dikkate alarak Trabzon'daki 3'üncü fırkasıyla tedbir aldılar. Müteakiben 3'üncü kolordu yerine 9 Kânunıevvel 36'da merkez ordusu teşkil edilerek bu vazifeyi o aldı. 12 Teşrinisani 37 (1921) tarihine kadar 3'üncü kolordu ve merkez ordusu dahilî isyanları itfa etmiş ve Pontusçuların kat'i mahvını kış mevsimine bırakmıştı. Kışın hululüyle faaliyete geçen merkez ordusu 337 (1921) bidayetinden 13 Teşrinisani 37 (1921) tarihine kadar takriben 11 aylık zaman zarfında bunların tahassungâhlarını tahrip, emval ve erzakını iğtinam ve sergerdeleriyle beraber kısım-ı azamını imha etti. Bu müddet zarfında 117 tahassungâh yakılmış ve 3877 maktul verdirilmiş, buna mukabil 210 asker, 704 ahaliden şehit vaki olmuş ve 439 Türk köyü eşkiya tarafından yakılmıştır. Pontus fikir ve hareketinin gitikçe alevlendiğini gören Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 29 Kânunıevvel 37 (1921)'de bu işe daha ziyade ehemmiyet vermiştir. Usatın en ziyade tekâsüf ettiği Ladik-Çarşamba, Zile mıntıkasında kuvvetlerimiz teksif edildiği gibi tedibatın süratle intacı için 1500 kişilik bir kuvvetin daha faaliyete getirilmesine karar verildi. Bunun için Garp Cephesi'ne mürettep bakaya efrat da buraya tahsis edildi ve mecmu kuvvetimiz 17900 nefere bâliğ oldu. Artık Pontusçuların tamamen imhası tedabiri ittihaz edilmişti. 6 Şubat 339 (1922)'de bunlar kâmilan mahvedilmiş ve Pontus hülyası Karadeniz'e dökülmüş ve boğulmuştu; icraat sahası, Fatsa-Ünye-Terme-Çarşamba-Samsun-Bafra-Vezirköprü-Havza-Ladik-Amasya-Niksar-Koçhisar-Trabzon ve havalisi idi.

Pontus meselesini bu suretle hülâsa ve ikmal ederken, bu meselenin ilk defa mahiyet-i asliyesini meydana koyan ve amillerinin tecziyesinde, memleketin bünyesini kemirecek olan bu mefkurenin tamamen ka'linde çok şiddetli ve musip kararlarıyla icra-yı ma'delet eyleyen o mıntıka İstiklâl Mahkemesi heyetinin mühim tesir ve hizmetini kaydetmek vazifedir.

سرساھده کا جند کرہ نوبہ

نوبہ - ۳۴

– BEŞİNCİ KONFERANS –

İstiklâl harbine ait bu son konferansta İstiklâl mücâhedemizi şerefle, şan ile kapayan ve istiklâl-i millimizi katiyetle temin eden ilk ve son taarruzumuzu arz edeceğim.

Muhterem efendiler; Bundan beş hafta evvel ilk konferansta size memleketin ve milletin maruz kaldığı elim ve feci akıbetini arz ederken beş hafta sonra bugün, Türk'ün bütün bir cihan-ı hu-sumeti devirip ezerek ihkak-ı hak ettiği hadiseyi arz etmek gurur ve şerefiyle mübâhî bulunmaktayım.

Felâketler karşısında millî imanun doğurduğu Mustafa Kemal, tehlike-ler önünde Mustafa Kemal'in yarattığı millî heyecan ve kudret birbirine karşılarak, filhakika beş hafta, beş gün hatta beş saat diyecek kadar kısa bir zamanda ölümden hayat, fenadan beka, ademden vücut yaratmıştır, işte velbasü badelmevt sırrının ahkâmı da bundan ibarettir.

1- 338 [1922] Ağustos harekât-ı taarruziyesi nasıl hazırlandı?

Yunanlılar 337 (1921) senesi Ağustosunda Sakarya Meydan Muharebesinde mağlup edildikten sonra süvari ve piyadeden mürekkep takip kollarımızın tazyiki karşısında Eskişehir Afyon hattına kadar ric'ate mecbur edilmiş ve Teşrinievvel 337 (1921) zarfında Sakarya Nehri'nin şimal kolundan itibaren Çalcabaşı-Alpaköy-Seyitgazi- Şarki Afyonkarahisar hatt-ı umumisinde tevakkuf etmiş ve Afyon'dan garb-ı cenubiye doğru Menderes boyunca da ikinci derecedeki kuvvetleriyle uzanmıştı. Ordumuz da bu düşman cephesi karşısına gelmiş ve vaziyet almıştı.

Bu mağlubiyetin sarsıntısıyla uzun zaman dinlenmeye ikmal ve takviyeye muhtaç olan Yunan ordusundan 338 (1922) senesi ilkbaharına kadar yeni bir teşebbüs beklenemezdi. Binaenaleyh ordumuzun tertibat ve ihzaratında geniş bir saha-i emniyet ve serbesti vardı.

Sakarya Muharebesi, Yunanlıların Anadolu'da azami kuvvet ve gayretle yaptıkları son taarruz tecrübesi idi. Uğradıkları elim akıbet onlardan bu tecrübeyi tekrar etmek cüret ve kudretini iyice selb etmişti. Onlar bu darbenin tesirinden kurtuluncaya kadar ordumuza ihzaratını ikmal fırsat ve imkânını vermişti. Binâberin Sakarya Muharebesi, Yunanlıların tedafü vaziyete geçmeleri ve bizim büyük taarruz hazırlıklarına ibtidarımız dolayısıyla İstiklâl Harbi'nin dönüm noktasıdır. İşte daha bu tarihten başlayan ve Ağustos 338 (1922)'de kemale eren hazırlığımız aynı zamanda muhtelif veçheden ve fevkalbeşer bir azim ile muntazam bir plan dahilinde ilerlemiştir.

Başkumandanlığın gayesi, düşmanı sadece geriye atacak bir hareket değil, senelerden beri garbî Anadolu'yu harabe haline getiren, asırlardan beri mesut ve mağrur yaşayan, Türk yuvalarını matemhaneye çeviren Yunan ordusunu milletin bugüne kadar sarf ettiği fedakârlığın mahsulu olan ordusu ile bir hamlede ve tuttuğu hat ile Akdeniz arasında mahvetmek ve bilkuvve hakkımızı istihsal eylemek olduğundan çok tehlikeli olmasına rağmen her türlü tedabir alınarak hasmı en hassas noktasından vurmaya karar verildi. Memleketin çektiği ıztırâbatı her gün biraz daha tahfif etmek ve düşmanları mütemadi bir tazyik altında bulundurmaya isteyen hükûmetimiz, Sakarya'dan sonra 337 (1921) senesi kışı zarfında Afyon garbından Sandıklı-Uşak istikamet-i umumiyesinde bir taarruz tevcih ederek Afyon düğümünü çözmek ve düşmanı biri İzmir istikametinde diğeri şimalde Bursa istikametine doğru olmak üzere daha o zaman iki gruba ayırmaya ve bu kışı daha fena şerait altında geçirtmek için ihzarat yapılmasını emretti. Fakat tetkikat sahasında görüldü ki bu tedbir nakıs olacaktır. Ordumuzun o esnada vaziyeti dolayısıyla kati bir netice vermeyecek olan bu hareket istihsalat-ı askeriyemizin mühim bir kısmını belki istihlak edecek ve büyük hücumlarımızın zamanını tehir edebilecektir. Onun

için hareketin o zaman icrasından sarf-ı nazar edilerek daha esaslı ihzarata germi verildi. Bu ihzarat suret-i umumiyede şunlardır:

Teşkilât: Vaziyet-i siyasiye ve askeriye'nin müsaadesinden istifade edilmesi mümkün olan bütün kuvvetler bu cepheye getirilerek 19 piyade, 5 süvari fırkası ve bazı müstakil alay ve taburlardan teşkilat vücuda getirildi ve bunlardan cem'an beş piyade kolordusundan mürekkep iki ordu, üç fırkalı bir süvari kolordusu, iki müstakil süvari fırkası ve bir Kocaeli grubu teşkil edilerek cümlesi Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa Hazretlerinin emirlerine tevdi kılınmıştı. Ordulardan birinin kumandanı Yakup Şevki Paşa idi. Diğer ordu kumandanı Ali İhsan Paşa'nın vazifesine hitâm verildiğinden yerine, taarruzdan biraz evvel açıkta bulunan sabık merkez ordusu kumandanı Nurettin Paşa tayin edilmişti. Süvari kolordusu kumandanı da Fahrettin Paşa idi.

İkmal: Zabıt, ordunun ruhudur. Bu muharebe için küçük rütbeli zabıtana çok ihtiyaç vardı. Hassaten girişilecek son taarruz için bu hususun ehemmiyetle nazar-ı itibara alınması icap ediyordu. İstanbul'dan peyderpey celp edilen ve Ankara talimگاهının birkaç devrede yetiştirdiği zabitan bu ihtiyacı kısmen temin etmişti. Memleketin her tarafında Harb-i Umumi'den henüz çıkmış tecrübe ve malumat-ı askeriyeleri zinde birçok ihtiyat zabiti arkadaşlarımız vardı. Bunları davet ettik. Gerilerde ve diğer cephelerde ancak zaruri hidemat için zabıt bırakılarak mütebakisini kamilen bu cepheye gönderdik. Bu suretle zabıt ihtiyacı ikmal edildi. Efrat: Cephede iaşe ve sihhî hususat çok iyi tanzim edilerek mevcud-ı hazırın muhafazasına son derece çalışıldığı gibi o zamana kadar tecil olunan efrat ve yeniden 15, 16, 17 tevellütlüler süratle silah altına alındılar. Dahilde jandarmaya kuvvetü'z-zahr olarak kullanılan kıtaat ve sahil tarassud müfrezeleri ve devair ve müessesattaki efradın kısm-ı azamı keza Garp Cephesi'ne sevk olundu. O derecedeki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye'nin muhafız

kıtaatından bile istifade edildi. Bu suretle efrat meselesi de hal edilmiş oldu.

Eslîha ve cepthane: Bu taarruz netice-i katiyyeyi istihsal maksadıyla yapılacağından büyük ve müteaddit meydan muharebeleri vermek ihtimali düşünülerek hazırlık çok vasî tutuluyordu. Yalnız esliha ve cepthane vesaire gibi menâbi'i dahil-i vatanda mefkut olan hususatta azami müşkülât çekiliyordu. Bu ihtiyacat Teşkilat-ı Mahsusamız sayesinde kısmen İstanbul'dan celp ediliyor ve kısmen Rus ve Fransızlardan mübayaa olunuyor kısmen de dahilden ve diğer cephelerimizden iktisat edilerek temin olunuyordu. Ancak hariçteki mesai çok batı cereyan ediyor ve az netice veriyordu. Çünkü dost görünenler müşkülât çıkarmakta ve İşî tehir ve ta'vîk eylemekte kendilerince menfaat gözetiyorlardı. Bunun için daha ziyade dahilde çalışmak zarureti vardı. Diğer hususatta olduğu gibi bunda da memleketin menatik-ı sairesinden azami miktarda tasarruf yapılarak âdeta on kasatura şuradan, beş tüfek buradan şeklinde bir sene zarfında yorucu ve çok müşkül mesai ile bu da matlup dereceye varmıştı.

En çok noksan kalan makineli tüfek idi. O tarihte düşmanın 3200 hafif ve bini mütecaviz ağır makineli tüfeğine mukabil bizim beş yüz kadar ağır, yedi yüz kadar hafif makineli tüfeğimiz vardı. Son zamanlarda hariçten 1500 hafif tüfek ele geçirdik ve dahilden de tedarik ederek bu farkı mehmâemken azalttık.

Vesait-i muhabere: Ordunun vesait-i muhaberesi telefon, telgraf ve telsiz telgraf idi. Bunlardan başka atlı muharebe kıtaları flama vesaire gibi tali vesait de vardı. Alaydan itibaren yukarıya doğru her kıtanın kadrosu mucibince muhabere vesaiti ikmal edilmişti. Her kolordu, ordu, Garp cephesi ve Başkumandanlık karargahına birer telsiz telgraf verildi. Hatta bazı mühim ve müstakil fırkalara bile.

Tayyare: Tayyaremiz bol olmamakla beraber ihtiyacımıza kâfi idi. Hatır-ı âlilerindedir ki Sakarya Muharebesinde ancak iki çürük tayyaremiz bulunduğunu ve bunların her gün yamatarak tamir edilerek uçurulduğunu arz etmiştim. Halbuki son taarruzun arefesinde on beşe yakın tayyareye malik bulunuyorduk.

Sıhhiye umuru: Bidayette malzeme-i sıhhiye noksanı mühimdi. Ordu tekemmüle doğru yürüdükçe bu ihtiyaç da zail oldu. İstanbul'dan iltihak eden muvazzaf ve Anadolu'dan celp olunan mükellef etubba ile doktor ihtiyacı kısmen temin edilmişti. Bölüklerden itibaren kıtaatın sıhhiye teşkilatı tanzim olduğu gibi kolorduların vaziyet ve ihtiyacına göre seyyar hastaneler ve lüzum görülen mahallerde menzil hastaneleri vücuda getirildi. Orduda açılan kurslarda sıhhiye efradının malumatı tezyit olundu. Bütün mensubin-i sıhhiyenin gayret ve ihtimamı sayesinde sıhhiye teşkilatı çok iyi bir tarzda vücut bulmuştur.

Hilâl-i Ahmer de sıhhiye ve nakliye otomobil kolları teşkil ederek ve birçok edviye ve sair malzeme-i sıhhiye temin eyleyerek azamî yardımı göstermiştir. Garp ordularımızın umur-ı sıhhiyesini, büyük yoksuzluklara rağmen, teşkil ve tanzime muvaffak olarak, vücuda gelen bu teşkilatı nefisümre en uygun surette sevk ve idare eden tabip Miralay Kemal, Miralay Ahmet Hulusi Beylerle Süleyman Emin Paşa'yı burada bilhassa zikreylerim. İstiklâl Harbi'ne takaddüm eden harplerdeki umur-ı sıhhiyeye çok faik bir tarzda sevk-i mecruhin yapılmış vakıfane ve azimkârane mücadeleler sayesinde ordu ve menatik-ı harbiyedeki halk emraz-ı sariyeden masun kılınmıştır. Bu mücadele o kadar ileri getirilmiştir ki bazen fedakâr doktorlarımız tarafeynin ileri hatları arasındaki köylere kadar gönderilerek oralarda da halkın tathirat-ı fenniyesi ve aşılari yaptırmıştır.

Vesait-i nakliye: Ordunun yegâne vesaiti Harb-i Umumi'den kalmış müstamel ve cüzi miktardaki otomobil istisna edilirse at ve

kağnı arabalarıyla merkep ve deve kollarından ibaretti. Büyük bir ordunun yevmî ihtiyacatı ve ikmal işleri düşünülürse, o zamanki vaziyete göre memleketin teknil menabiine müracaat edildiği hâlde bile miktarı on binleri geçen bu vesaitle ordu, ancak son menzil noktasından iki gün ileriye gidebilirdi. Son zamanlarda Mersin tarihiyle beheri 1,5 tonluk 150 Berliye otomobili temin ettik. Elimizde biraz vardı, bu yüzümüzü güldürdü. Bundan başka şu tedabir de alındı, plânımızda düşmanı daha ziyade İzmir istikâmetine atarak bu yol üzerinde boğmak istiyorduk. Vakıa düşman Sakarya'dan çekilirken yaptığı gibi Afyon-İzmir hattını da parça parça edebilirdi. Buna mukabil Akşehir-Eğridir gölü irtibatı yapıldı. Eğridir'de yevmiye 400 ton nakledebilecek vesait-i bahriye ihzar edildi ve Eğridir-Denizli tren hattının kabiliyeti 400 tona çıkarılacak tedabir alındı. Binaenaleyh ordu bu tertibatla yandan işe edilebilecekti.

Talim ve Terbiye: Birkaç mıntuka istisna edilirse teknil cephe mevzi harbinde olduğu gibi sıkı bir muharebe teması yoktu. Ekser noktada tarafeyn mevzileri yekdiğerinden 1-2 kilometre kadar, bazı aksamda daha ziyade uzaktı. Bu sayede cepheye kâfi emniyet kıtaatı bırakarak bütün orduyu geride toplayıp talim ve terbiye ediyorduk. Bu bir sene zarfında basitten mürekkebe doğru hummalı bir surette çalışılmış ve en son zamanlarda artık fırka kolordu manevraları ve gece tatbikatları yapılarak ve konferanslarla açılan kurslarla ordunun amelî ve ilmî malumatı tezyit edilmiş, taarruz kudret ve kabiliyeti şayan-ı emn ü itimat bir hale getirilmiştir.

Aynı zamanda gerilerde piyade, topçu, süvari ve makineli tüfek depo kıtaları teşkil edilerek buralarda acemi efrat yetiştirilmiştir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin neşriyat şubesi vasıtasıyla birçok nafî asar ve talimnâmeler tab ve teksir ettirilerek ve Yunanlıların usul-i muharebesine dair edinilen tecarib ve bunlara karşı

usul-i muharebe hakkında hulasalar neşrettirilerek orduya dağıtılıyordu.

İstihbarat teşkilatı: Bir ordunun ihzarında en mühim esas düşmanın kuvvet ve tertibatını maksat ve niyetini bilmek ordumuz hakkında elde edeceği malumatın yanlış olmasını temin etmektir. Buna çok ehemmiyet verildi. O zaman Erkan-ı Harp Binbaşısı olan Şükrü Âli Bey'in tanzim ettiği bu teşkilat çok iyi neticeler vermiştir.

Ve diyebilirim ki ordumuz ilk defa olarak ilmî ve yüksek bir şekilde istihbarat vazifesini işletebilmiştir. Bu sayede düşman ordusunun her günkü vaziyetini hatta karar ve düşüncelerini takip edebiliyorduk. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye elinde bir tarafta kendi ordumuzun, diğer tarafta düşman ordusunun vaziyet, kuvvet ve nizam-ı harbini gösteren kıyaslı ve müteakabil cetveller üzerinde çalışıyordu.

Bu hususta takip edilen esasın biri düşmanı daima ve en doğru olarak bilmek, diğeri düşmanı bizim hakkımızda daima ve en yanlış malumatla doldurmak. Bunda çok güzel muvaffak olduk. Neticede Türk ordusunun tahmin ve takdirinde hiç aldanmadığı ve Yunanlıların lâzım olduğu derece gaflete düşürüldüğü tahakkuk etmiştir.

Burada bilhassa bir noktayı, nazar-ı dikkat-i âlilerine vaz etmeme müsaade buyurunuz. Bugün müterakki milletler efradı kendilerini şahsen devletlerinin gizli teşkilatının birer cüzü farz ederler ve her yerde işittikleri her şeyi derhal en yakın devlet makamına bildirirler. Bu suretle en büyük hizmeti yaparlar.

İngilizler buna bilhassa dikkat ederler. Binaenaleyh her Türk gerek dahil-i vatanda ve gerekse hariçte gördüğü, hissettiği duyduğu her şeyi hükûmete bildirmekle kendini mükellef addetmelidir. Bizim buna mecburiyetimiz daha katidir.

Taarruz için bu tedabir devam ederken daha kemal bulmadan, Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde olduğu gibi, şayet düşman

taarruza geçerse bu hareketi emniyetle karşılayacak tedabir de alınıyordu. Bu cümleden olarak cepheden geriye doğru müteaddit mevziler tespit ve tahkim edilmişti. İşte ordumuz Düvel-i muaz zamanın bütün müzaharet, muavenet ve himayesine mazhar olan Yunan ordusu karşısında bu suretle çalışarak, bin mahrumiyet içinde ve her tedbire tevessül ederek âdeta iğne ile kuyu kazarcasına kuvvetine her gün bir katre daha ilave etmek suretiyle çalışmış ve muvaffak olmuştur.

Bu tafsilattan maksadım, İstiklâl Mücâhedesi'nin başladığı zaman ordunun birinci konferansta arz ettiğim vaziyeti ile üç sene sonra bütün vesait-i fennesi ve teşkilatıyla vasıl olduğu neticeyi göstermektir.

Ordu bu suretle ihzar edilirken 338 (1912) senesi Temmuz'u bidayetlerinde Yunanlıların Anadolu'dan Trakya'ya bazı alaylar naklederek İstanbul'u işgal için Çatalca hududunda tahşidat yaptığı, Kocaeli havalisini işgal etmek üzere Bursa mıntıkasında hazırlığa geçtiği cepheden umumi taarruzda bulunacağı, Atina'da inikad eden Meclis-i Âli mukarreratıyla Sevr hattına çekilecekleri gibi muhtelif maksat ve hareketleri ifade eden mütezadd haberler alınmakta idi. Bunlardan bazıları yekdiğerini teyit edecek mahiyette olduğundan her ihtimale karşı düşman hareketi ciddiyle takip ediliyordu. Başkumandanlıkla Garp Cephesi Kumandanlığı arasında cereyan eden müzakerat ve verilen karar neticesinde Garp Orduları Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri düşmanın yapabileceği muhtelif harekâtı hülâsa ederek bunların hangisi vaki olursa olsun her birine karşı maksad-ı asliyi ihlâl etmemek şartıyla suret-i hareket hakkında ordularına emir verdi. Mamafih taarruzumuz gününe kadar bu ihtimalatın hiçbiri vaki olmadı. Filhakika İstanbul'u işgal için Trakya'da bazı hazırlıklarda bulundular ve bunun için Anadolu'dan da bazı kuvvetleri o tarafa geçirdiler. Yunanlıların işgal ettikleri mevazi bilhassa Eskişehir şimal-i şarkisindeki

Çalcabaşı mevziinden Sarayköy karşısına kadar olan mıntika ehemmiyeti nispetinde müteaddit hatlardan ibaret olmak üzere tahkim edilmiş ve birkaç sıra tel örgüleriyle teçhiz edilmiş, muhtelif tertip lağımlar; vesaire gibi mevani-i feriyeye ile de tarsin edilmişti. En muhkem tahkimatı Afyon'un şark, cenup ve cenub-ı garbisinde idi. Buralardaki mevzilerde müteaddit tel örgülerle çevrilmiş, muntazam surette topçu mevzileri ve irtibat yolları yapılarak pek kuvvetli bir hale getirilmişti. Bundan başka gerilerde de müteaddit ihtiyat mevzileri yapmıştı.

Yunanlılar bu mevazi-i müstahzaraya büyük bir itimat besliyorlardı. Nitekim taarruzumuzun iyice yaklaştığı zamanlarda İstanbul'u işgal maksadıyla Anadolu'dan Trakya'ya naklettikleri bazı kuvvetler hakkında cereyan eden münakaşatta Yunan zimamdarları mevzilerinin Türkler tarafından gayr-i kabil-i teshir olduğunu ve bu emniyet sayesinde Trakya'ya daha fazla kuvvet nakline imkân bulunduğunu beyan ediyorlardı. Hatta bu mevazide tetkikatta bulunan bir İngiliz Erkân-ı Harp Zabiti bile "Eğer Türkler bu mevaki dört beş ayda ıskat edebilirlerse bir günde ıskat ettiklerini iddia edebilirler." demişti. Fakat bu İngiliz zabitinin gayr-i kabil-i ıskat olarak göstermeye yeltendiği bu mevazii biz hakikatte bir iki günde ıskat etmiştik. Ve bu suretle birkaç ayda istihsali mümkün olan neticeyi bir iki günde temin ettik.

İşte ordumuzun taarruza hazırlandığı cephe çok kuvvetli tutulmuş, bu derece iyi ihzâr ve takviye edilmiş bir mevzi idi.

2- Taarruz-ı hakikî mıntikasının tesbiti:

Taarruz kararı verildikten sonra iş bu mıntikanın tayin ve tesbiti idi. Vakıa bu geniş cephede taarruz için çok müsait sahalardı. Fakat buralardan yapılacak hareket düşmanı sadece cephesinden etmekle ve ordumuzu pek çok meşgul ettikten sonra mahdut neticeler almakla bırakabilirdi. Afyon mıntikasından yapılacak taarruz ise hakikatte olduğu üzere tamamıyla başka bir mahiyeti

ihtiva ediyordu. Bir defa Afyon yakınlarına kadar devam eden ve ordunun ikmal-i ihtiyacatına kifayet eden tren hattı istediğimiz şekilde tahaşşüde müsait bir vaziyet veriyordu. Arazinin hali tahaşşüdümüzü gizlemeğe ve kıtaatımızı düşman mevaziininin pek yakınlarında ihzara müsait olduğu gibi taarruzu matlup şekilde ihzar ve himaye için topçu ve tarassut mevzilerini haiz bulunuyordu. Mamafih burada da taarruz için iki şekil vardı:

Biri Afyon şarkından, diğeri cenubundan.

Şarktan yapılacak taarruz diğerleri gibi ancak bir cephe tazyiki olabiliyordu.

Cenuptan yapılacak taarruz ise düşmanı, cenahı gerisinden vurarak Afyon düğümünü çözmüş ve düşman cephesini ihatalı bir cephe yarması şeklinde en kuvvetli cenahından yarararak İzmir muvasalasını yakından kesmiş ve teknil cephesini bir noktadan vurulan darbeyle sarsmış olurdu. Vakıa bu kısım düşman cephesinin en kuvvetli ve muhkem aksanı ve Yunan başkumandanlığı iyi hareket edebildiği takdirde, taarruzumuzun emniyetle karşılanmasına müsait şekilde idi. Adem-i muvaffakiyet halinde ise ordumuz için biraz tehlikeli bir hareket olabilirdi. Bununla beraber düşman cephesinin en mühim ve en hassas yeri idi. Ve bize en geniş muvaffakiyetler vaat eden vaziyet vardı. Şu hâlde mevcut tehlikeleri tadil edecek tedbirler alınmak şartıyla bu kararı vermek ez-her-cihet şayan-ı tercih idi.

Aynı zamanda ilk darbenin temin edeceği muvaffakiyetin azimkar bir takip ile tevhidinin ikinci melhameye mâni olacağı düsturunu tatbik için burası en müsait bir saha idi. Bunun içindir ki, Başkumandanlık ve Garp Cephesi Kumandanlığı arasında cereyan eden müzakerat neticesinde suret-i umumiyyede bu mıntıkadan taarruz takarrür ettirilmişti.

Bazı kumandanlar yine hüsn-i niyetle düşünerek bu kararı çok cüretli ve çok tehlikeli görüyorlardı. Adem-i muvaffakiyet halinde

ordumuzun vaziyet ve akıbetinin vehamet peyda edeceği ve tekrar bu mertebeye vasil olmak için çok zaman ve masraf ihtiyarını mucip olacağı mütalaasını ileri sürerek netice mahdud da olsa daha ihtiyatkâr hareket olunmasını ve taarruzun cepheden yapılmasında ısrar ediyorlardı.

Fakat, Harbi tek bir darbe ile bitirebilmenin bir Başkumandanlığın en yüksek evsafından olduğunu takdir buyuran ve onu bütün azamet ve şumulüyle tatbik ve icra kudretinde bulunan Başkumandanımız ve onun zîkudret iki fikir ve mesai yoldaşı olan Fevzi ve İsmet Paşalar her türlü endişe-i ihtiyatı bırakarak ve bütün makus ihtimalata karşı her türlü fennî tedbiri kuvvet ve emniyetle alarak bu suretle taarruza karar verdiler.

Temmuz evasıtında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile bera-yı teftiş Ankara'dan cepheye hareket etmiştik. Müşâ-rünileyh Porsuk'tan Sarayköy'e kadar teknil cepheyi dolaşarak tetkikat-ı lâzımede bulundu. Efrat ve zabitanla temasa geldi. Ve birçok yerlerde cephe yakınındaki halkla hasbihâlde bulunarak maneviyatı tenmiye etti. Bilhassa o zaman taarruz-ı hakiki mıntıkasında bulunan sekizinci ve altıncı fırkalar kumandanları Kâzım ve Nazmi Paşalarla en ileri hatlara kadar giderek bu araziye inceden inceye tetkik etti. Suret-i umumiyede ordunun ahval-i sıhhiye ve maneviyesinin kudret ve kıymetinin çok yüksek olduğunu yakınından bir daha gördü. Fırka, kolordu, ordu ve cephe karargahlarına uğrayarak bütün kumandanlarla şifahi müzakereler yaptı. Ve bazı mühim hususat not edildi. On beş gün sonra bir bayram sabahı Hüsrev Paşa Hanı'nda üçüncü fırka karargahında fırka kumandanı Kâzım Bey'le halen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi Kâzım Paşa zabitan ve efratla bayramlaşarak Ankara'ya avdet ederken orduyu maddeten ve manen tamamen hazırlanmış ve düşmanı gaflet ve rehavet içinde bulduklarından çok müsterih vaziyette idiler. Yunanlıların Sakarya'dan sonra tahrip ettiği ve

küçük parçalardan ibaret eski raylarla müstacelen tamir ettiğimiz emniyetsiz bir demir yolu üzerinde, saatte azami on beş kilometre süratle yapılan bu tren seyahatinde Fevzi Paşa'nın yakın bir istikbale ait emirlerini not ve haritalarla bu esasları tespit ederken içimizde yaşayan emniyetle, daha o dakikada istikbale ait temennilerimiz ve hislerimiz kaynaşıyordu.

Müşarünileyh Ankara'ya muvasalatlarında Başkumandan Paşa Hazretlerine izahat-ı lâzımede bulundular. Bunun üzerine Başkumandan hazırlığın büsbütün kemale gelmesi için müstacelen yapılması lâzım gelen hususata icap edenlere emretti.

25 Ağustos akşamı tarafeyn vaziyetleri şöyle idi:

12 piyade ve bir süvari fırkasıyla 9-10 müstakil alaydan mürettep olan düşman bir fırka ve iki müstakil alayla Bursa mıntıkasında, üç fırkalı bir kolordu ile Eskişehir şarkındaki mıntıkada cephe, dört fırkalı bir kolordu ve bir müstakil alayla Afyon şark, cenup ve cenub-ı garbisindeki mıntıkada cephe ve bir piyade ve bir süvari fırkasıyla Uşak-Çivril mıntıklarında, üç fırkalı bir kolordu ile Altıntaş ve Döğer mıntıkasında ihtiyatta ve diğer alaylarla Menderes Nehri boyunda ve diğer cephelerde idi. Ordumuzda bütün kuvvetiyle ve merkez-i siklet Afyon mıntıkasında olmak üzere bu düşman karşısında idi.

Bu vaziyetteki tarafeyn kuvvetlerinin miktarına gelince:

	Tüfek (Süvari dâhildir.)	Kılıç	Makineli Tüfek	Ağır Mühimmat	Top
Yunanlılar	83.000	3.000	3.200	1.000	350
Bizim	98.957		2.025	839	323

Düşmanın insan yekûn-ı umumisi: 206.000

3- Başkumandanlığın taarruz planındaki esasat şudur:

Cem'an beş piyade fırkalı iki kolordu ve bir müstakil süvari fırkasından ibaret bırakılan ikinci ordu, ilk günlerde düşmanın cephesindeki üçüncü ve ikinci kolordularıyla birinci

kolordusunun Afyon şarkındaki iki fırkasını tespit edecek ve Afyon-Eskişehir muvasalasını kesecek.

Birinci ordu gerisine getirilen üç firkalı ikinci kolordu da bidayette her ihtimale karşı ihtiyat olarak bulunacak ve icabında birinci orduyu takviye edecek.

Bir fırka ve bazı müstakil taburlardan mürekkep Kocaeli grubumuz, cephesindeki düşmanı tespit edecek ve Marmara muvasalasını üzerine tesir yapılacaktır.

Denizli ve Sarayköy mıntıklarında toplanan bir fırka süvari ve bir alay kadar piyadeden mürekkep bir grup da bidayette düşmanı iğfal ve tespit ettikten sonra Uşak istikamet-i umumiyesinde düşman gerilerinde tahribat yapacaktır.

Birinci ordumuz da Afyon'dan Toklusivrisi'ne kadar olan mıntıkadan dokuz fırka ile taarruz-ı hakikiyi yapacaktır.

Süvari kolordusu Ahır dağlarından düşman gerilerine akarak muvasala ve muhaberati kat edecek ve muharebe sahasına düşman arkasından müessir olacak idi.

Muntazam bir plânla ve muhtelif veçheden başlayan işbu ihrazat daha 338 (1922) senesi ilk baharında imkân nispetinde kâfi dereceye vasil olmuştu. Ancak bu sıralarda Düvel-i mü'telifenin yeni bir muharebeye meydan bırakmadan memleketimizi Yunanlılara tahliye ettirecekleri hakkındaki temayülatı üzerine zaten lüzumsuz yere kan dökmekten mütevakki ve müteneffir olan hükümet kuvvet itibarıyla hazır olduğu hâlde bu siyasi teşebbüsü de tecrübe etmeyi muvafık görmüş ve harekât-ı taarruziyeyi bunun neticesine intizaren tehir etmişti. Hatta hükümet daha ziyade hüsn-i niyet göstererek o zaman dahiliye vekili olan Fethi Bey'i Düvel-i i'tilâfiye rical-i siyasiyesiyle görüşmek ve icap ederse Misak-ı Millî dairesinde sulh esaslarını hazırlamak üzere Londra'ya göndermişti. Fakat aradan geçen neticesiz intizar devresi Düvel-i mü'telifenin sulhun temini hususundaki arzularının

samimiyetten ne kadar ari olduğunu bir daha anlatmış ve bilhassa Fethi Bey'in Londra'da suret-i kabulü müteakiben, Loyd George'un parlamento kürsüsünden hakkımızda gayz ve adavetle dolu nutku, amal-i milliyemizin ancak silah kuvvetiyle istihsal edilebileceği hakkındaki kanaat-i asliyemizi teyit eylemiş olduğundan Başkumandan tehir edilen fakat ihzaratı her gün bir kademe daha ileri varan taarruz hareketini icraya karar verdi.

“Ne tuhaftır; o gün çok kudretli bir kuvvete sahip olan Türk milleti bu derece derin bir hüsn-i niyetle hareket ederken Avrupalılar bizi acz içinde kıvranan merhamet ve sulh dilenen zavallılar zannederek istihfaf ve istiskal ettiler ve hatta bu sırada Yunanlılar da yeni tertip ettikleri plânla İstanbul'u bilfiil işgal ve bu tatlı ve zanlarınca ucuz mirasa konmak istediler. Fakat, çok geçmeden Afyon dağlarında bir tufan koptu ve her şeyi bir rüyaya kalbetti gitti.”

Mamafih bu siyasi mükâlemat, bilhassa ordunun ihzarında bize vakit kazandırmak itibarıyla nâfi olduğu gibi kuvve-i harbiyemizden ziyade Avrupa'nın şefkat ve lütfuna arz-ı iftikar gibi bir fikir vermesi de maksadımızı kendiliğinden gizlemek suretiyle mühim bir netice dahi vermiş oldu.

Ağustos bidayetinde cephedeki faaliyet daha ziyade arttı. İsmet Paşa Hazretlerinin verdikleri emir üzerine kıtaat kumandanları, Erkân-ı Harbiyeleri ve Topçu kumandanları taarruz edecekleri mıntıkaları gezerek mevzilerini ve hedeflerini tetkik ettiler. 13 Ağustos'tan itibaren kolordu ve fırkalar tahaşşüd mıntıklarına yollandılar ve 25 Ağustos akşamı herkes emredilen yerde hazır bulundu.

Tekmil bu harekât gece icra ediliyor ve kıtaat gündüz hali sükûnete geçerek düşman nazarından kayboluyor ve istirahat ediyordu. Taarruz mıntikasında aynı zamanda 50 kadarı büyük çaplı olmak üzere 200'ü müteceviz top tabya edilmişti. Bu mıntıkada yol ve mevzi ihzarı gibi bazı faaliyet düşmanın nazar-ı dikkatini

celp etmemek için aynı tarzda cephenin diğer taraflarında da faaliyet gösteriliyordu.

Ağustos evasıtında Başkumandan ve Fevzi Paşalar Ankara'dan Akşehir'e giderek İsmet Paşa ile birleştiler. Burada ihzaratın derecesi görüşüldü. İlk hareketin inkişafından sonra müteakip safahatın alacağı muhtemel, muhtelif eşkale göre plânlar tertip edildi. Ve neticede Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Garp Cephesi kumandanlığı karargahında İsmet Paşa'nın tarihî odasında, taarruzun 26 Ağustos günü yapılmasını emrettiler.

Gazi Mustafa Kemal, o büyük mübdi, bu emriyle milletin istikbali üzerindeki düğümü çözüyor, kâbus bulutlarını dağıtıyordu. O gece Başkumandanın manevi bir yükün tazyikine mukavemet etmek ister gibi görünen omuzlarının, bu emri verdikten sonra yükseldiği hissediliyordu. İşte orduyu kurulmuş bir yay gibi fırlatan, tarih-i millîmizde 26 Ağustos 338 (1922) gününü yaşatan ve nihayet bugünkü hür ve müstakil Türkiye'yi yaratan bu işaret oldu.

O sırada Büyük Millet Meclisi'nde muhalefet iyice tebarüz etmeye başlamıştı. Ordunun ve hükûmetin kati bir şey yapamayaçağını, düşmanların çok kuvvetli olduğu, orduya verilecek miktarın azamisi tahsis edildiği daha fazla verilemeyeceği, binaenaleyh Sevr ahkâmını kabul edilecek ne yapılacaksa yapılsın bu mücadeleye bir nihayet verilsin diye bazı propagandalar yapıyordu. Bu zayıf ruhlu insanlar, memleketi içinden yıkararak sanki bugüne kadar yapılan fedakârlıkların mahsulünü idrak ettirmemek istiyorlardı.

Halbuki o sırada ordu arz ettiğim vazifeye emniyetle hazırlanıyordu. Bittabi bütün sırr-ı muvaffakiyeti mahremiyetinde olan bu hazırlık çok kıskançlıkla idare edilmek icap ediyordu. Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Milliye Vekili olan Kâzım ve Fevzi Paşalar ile sabahlara kadar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de toplanarak mütemadiyen tertibat ve ihzaratla meşgul oluyorlardı. İsmet Paşa da

cephede aynı suretle didiniyordu. Tabii günler geçtikçe muhtelif safahat göstererek şiddetlenen bu muhalefet sükunetle karşılanıyordu. O kadar ki bilakis tekml bu hazırlıklar düşmanın haber alınan yakın bir taarruzunu karşılamak maksadına matuf gösteriliyordu. Taarruzdan bir hafta evvel Anadolu'nun her tarafla muhabere ve muvasalası kat olundu. Hodkâm düşmanlar bunu Anadolu'da ihtilâl çıktığına hükmederek bir takım kâzib haberler işaa ediyorlardı. Bittabi rolümüzde çok güzel muvaffak oluyor ve seviyorduk, artık gerilerde yapılacak iş kalmamıştı. Gazetelerin ajansların Çankaya'da çay ziyafeti vermekle meşgul bulunduğunu işaa ettikleri Gazi Hazretleri, 24 Ağustos'ta İsmet ve Fevzi Paşalarla beraber Akşehir'den Şuhut kasabasına hareket ettiler ve 25 [Ağustos] sabahı buradan Kocatepe civarındaki çadırılı ordugâha naklederek tamamıyla hatt-ı harbe girmiş oldular.

25 [Ağustos] sabahı Fevzi Paşa taarruz sahasını tekrar dolaştı. Kıtaatın tertibatını tetkik, topçu ve piyade grupları için bazı tadilat emrettiler ve gruba doğru ordugâha gelerek cephedeki tertibat hakkında Başkumandan Paşa'ya izahat verdiler ve artık 25-26 [Ağustos] gecesi Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet Paşalar maddeten yapılması lâzım gelen her şeyi yaparak, bitirerek tam bir itmînân ve imanla çadırlarının önüne kurdukları basit bir portatif masa etrafında milletin mukadderatıyla karşı karşıya bulunuyorlardı. O gece birinci ordu karargâhı Kocatepe'nin yakınında ve ikinci ordu karargâhı da Afyon şimal-i şarkisindeki Şancana Dağında idi. Yarın sabah her tarafta verilen plân dairesinde taarruz başlayacaktı. Gece yarısına doğru bütün kıtaattan vazifelerine ve hazırladıklarına dair raporlar topluyorduk.

4- 26 [Ağustos] günü taarruzun icrası:

26 Ağustos sabahı saat üçte hayvanlarla ordugâhtan Kocatepe tarassudgâhına yollandığımız zaman herkesin kalbinde kutsi bir

heyecan vardı. Kocatepe’de hafif sabah sisleri arasında düşmana pek yakın bir akıbeti ifade eden azametli bir varlık görünüyordu.

Fecirle başlayan ve bir buçuk saat devam eden tahrip ve imha ateşinden sonra kıtaatımızın hücum dalgaları görünmeye başladı. Günlerden beri pek mahirane icra edilen tahaşşüdümüzü anlayamayan düşman ancak 26 [Ağustos] sabahı toplarımızın bi-aman ateşiyle uyandığı vakit büyük bir hakikat ile karşılaşılıyordu.

26 Ağustos günü, Türk’ün millî mücahedesinde hayat ve istiklâlini kazandıran ve uzun muzdarip senelerin heyecanlarını taşıyan, ona felah yolunu açan zafer günüdür.

Garp cephemizde bugün başlayan top ve tüfek sesleri, bugün parlayan Türk süngüsü, aman-suz bir vaz’-ı harisane ile Anadolu’nun bağrında yaşamaya yeltenen vahşi düşmanın, ta Akdeniz sularında boğulmasını intaç etmiştir.

Cihan tarihinde, cihan askerliğinde, azim ve kudretin, vatanperverliğin derin mefhumunu bir kere daha Dünya’ya haykıran Türk, nâmert düşmana yanlış adımının cezasını bugün vermeye başladı.

Senelerden beri sâmit ve mahzun duran Afyon dağları milletin kin ve intikam vellesiyle bugün inledi.

Garp Cephesi’nde hasmı dişleriyle boğmak isteyen büyük ordu, uzanan bütün cephede maddiyattan tamamen tecerrüt etmiş, bir ruh-ı mukaddes şeklinde bugün feveran etti. Ve tek mil bir cihan-ı husumeti ezen meşiyet-i galibanesinin ilk adımını bugün attı. O gün Kocatepe’den kıtaata icap eden emirleri vererek vaziyete her dakika hâkim olan Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar milletine karşı vazifesini yapmaktan mütevellit derin bir vecd içinde idiler.

Hülâsa: 26 Ağustos sabahı Afyon mıntıkası güneşten evvel topçularımızın infilâklarıyla sabahı yapıyor, Türk âleminde yeni bir sema kuruluyor ve yeni bir ufuk açılıyordu.

Taarruz başladığı zaman, “Bugün 26 Ağustos 338 (1922) saat ondan itibaren teknil cephede taarruza başlanmıştır. Muvaffakiyat Allah’tandır.”, diye Meclise, vekâletlere ve diğer cephelere Kocatepe’den telgraf verildi ve muhabere ve muvasala memnuiyeti ref edildi.

Topçu ateşimiz bilhassa Kaleciksivrisi-Belentepe-Tınaztepe hattı üzerinde teksif edilmişti. Bugün bu cephede yani Afyon cenubundan Çiğiltepe’ye kadar olan mıntıkada 4 ve 1’inci firkalarıyla ihtiyat kolordusuna mensup 13 ve 7’nci firkalardan birer alayla Afyon şarkındaki firkanın ihtiyatından bir alay ve bir müstakil alay ki cem’an üç buçuk firkalık bir düşman kuvveti mevcut bulunuyordu. Bugünkü topçu sevk ve idaremiz cidden şayan-ı iftihar bir mükemmeliyette idi. Tesir o kadar ani ve tahrib edici olmuştur ki geceden ilerleyen kıtaatımız topçu ateşi esnasında düşman mevaziine epeyce yaklaşmış ve açılan gediklerden bila-müşkülât ve çok az telefata düşman siperlerine girmeye muvaffak olmuşlardır.

Bugün akşama kadar Afyon cenubundaki bazı mevaki ve 1310 rakımlı Erkmen Tepesi, Çiğiltepe ve Toklusivrisi müstesna olmak üzere diğer mevazi kamilen ele geçmişti. Düşman kaybettiği mevaziin istirdadı için gece yarısına kadar mukabil taarruzlar yaptı. Bilhassa Tınaztepe’ye çok ehemmiyet veriyordu. Buraya yaptığı müteaddit taarruzlar yandan Belentepe’den yirmi üçüncü firkamızın tesiri ve cepheden on beşinci fırka ve takviye olarak verilen üçüncü Kafkas firkamızın fedakârlığı sayesinde akim bıraktırılmıştır. Süvari kolordumuz bugünden düşman gerilerine düşerek İzmir irtibatını kat’ etmiş ve düşmanı arkasından vurmağa başlamıştı. Diğer cephelerdeki kıtaat düşmanı şiddetli taarruzlarla meşgul ediyorlardı.

İkinci ordu mıntikasındaki mürettep süvari firkamızda bugünden Döğer istikametinden hareketle düşmanın Eskişehir-Afyon irtibatını kat’ etmişti.

27 Ağustos'ta tekml cepheye yine taarruz başladı. Bugün öğleden sonra ikiye kadar düşman mevaziinin heyet-i umumiyesi zapt edildi. Ve düşman Sincanlı ovasına atıldı. Şiddetle takip eden kıtaatımız düşmanın bu ova şimalindeki sırtlarda tutunmasına mahal bırakmayacak bir süratle takibe geçtiler ve ikindiden sonra sekizinci firkamız Afyon'u zapt etti.

Bu muzafferiyet süruru içinde aynı zamanda herkesi muzdarip eden bir hadise olmuştur. Cephedeki kıtaat kamilen hedeflerini ellerine geçirdiği hâlde Çiğiltepe'ye taarruz eden elli yedinci fırka faik düşman karşısında henüz uğraşıyordu. Bunu izzet-i nefis meselesi yapan fırka kumandanı Miralay Reşat Bey roveleriyle intihar etti. Fakat o bu suretle ikmal-i hayat ettiği dakikalarda idi ki fırkası da tepeyi zapt etmiş ve hasmını önüne katmış bulunuyordu. Bu hadise Türk evlâdının bu harpte ne gibi âlî bir hiss-i fedakârî ve rekabet ile hareket ettiğini gösterir. Bu iki taarruz kolordusunu sevk ve idare edenler Kemalettin Sami ve İzzettin Paşalar idi.

28 Ağustos'ta düşmanın Döğer şarkı ve Afyon ovası şimalindeki Sırtlar-Toklusivrisi hattında mukavemeti ve bu sayede şimal veya garba çekilmesini temin ihtimaline karşı ordulara buna mâni olacak şekilde hareket için geceden emir verildi. Burada birinci ordu daha ziyade şimale teveccüh etmiş ve bu suretle ilerliyordu, halbuki düşmanın bütün gayesi garba doğru çekilmekte ve kuvvetlerini kurtarıp İzmir istikamet-i umumiyesinde toplayarak yeni mukavemet imkânı hazırlamaktı. Bunu derhal anlayan Başkumandanlık ve Garp Cephesi Kumandanlığı birinci orduya müdahale ederek kıtaatın düşmanın kurtulmasına imkân vermeyecek şekilde garba doğru hareketini temin etti ve bu sayede 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da Başkumandan Meydan Muharebesi zaferi taht-ı imkâna alınmış oldu.

28 [Ağustos]'ta mürettep süvari fırkası Döğer ve Altıntaşı zapt ederek ilerledi. İkinci ordunun Afyon şarkından taarruz eden

üç fırkallı altıncı kolordusu yürüyerek Kazlıgöl-İhsaniye hattına geldi.

Birinci ordu mıntıkasında, İkinci kolordu, Araplı Çiftliği istikametinde hareketle tesadüf ettiği on ikinci düşman fırkasını taarruzla şimale attı. Birinci kolordu yirmi üç ve üçüncü fırkasıyla alessabah Balmahmut civarlarında yakaladığı iki düşman fırkasına taarruzla kısmen malzemesini terk ettirerek perişan surette keza şimale attı ve düşmanın garba firarını men için bu iki fırkamız bilahare Dumlupınar istikametine teveccüh etti. Düzağaç şimalinden Bakırcık sırtlarına taarruz ederek Akçaşehir'den bu istikamete çekilen düşman kuvvetlerini şimale sürdü. Birinci kolordunun diğer fırkaları sola kademeli ilerliyorlardı. Dördüncü kolordumuz da birinci kolordunun sağından Oğlan Mezarı, Ayvalı Kımarı çiftliği istikametlerinde taarruz ederek düşmanın garba çekilmek isteyen diğer aksamını önlüyor ve şimale doğru atıyordu. Süvari kolordumuz düşman gerilerinde dehşetler husule getiriyor ve tesadüf ettiği düşman kollarını kılıçlıyordu.

29 Ağustos, yine bu suretle şedid muharebeler olmuş ve ordumuz bütün gayretiyle düşmanın ric'atine mahal vermeyecek ve yakalayıp imha edecek tedbirler almıştı. Bugün artık Eskişehir mıntıkasındaki üç fırkallık düşman grubu da ric'ate başlamış ve üçüncü kolordu Döğer-Kütahya istikametinde bu düşmanın yan ve gerilerine düşerek taarruza memur edilmiş ve mürettep süvari fırkasıyla meclis muhafız taburu da bu istikamete tevcih edilmişti.

Bugün on dört ve elli yedinci fırkalarda gerilerden taarruz ederek iki tazyik arasında kalan düşman, Toklusivrisi'nden ric'at etmiş ve bu suretle burada elimize geçmişti.

29 [Ağustos] akşamı düşmanın 9, 13, 12, 5, 4'üncü fırkalarından mürekkep iki kolordusu kamilen kuvvetlerimiz tarafından yakalanmış bulunuyordu. 30 Ağustos'ta her taraftan bu düşmana taarruz edilerek imhasına karar verildi. Ve gece geç vakte kadar

Afyon'da bu tertibatın ikmalıyla meşgul olundu. Ertesi gün İsmet Paşa Hazretleri Marmara'dan Akdeniz'e kadar devam eden bütün cephedeki harekât-ı umumiyyeyi idare etmek üzere Afyon'da kalmak, Başkumandan Hazretleri muharebenin şiddetle devam edeceği birinci ordu mıntıkasına girerek muharebeyi idare etmek ve Fevzi Paşa da o gün telsizi işlemediğinden emir alamayan ikinci ordu ile süvari kolordusunun tertibatı için oraya gitmek kararı verildi ve gece yarısından sonra yatılarak iki saat uykudan sonra gün doğarken bu suretle hareket edildi.

30 Ağustos sabahı bu düşman kuvveti en büyük kumandanlarıyla teknil vesait ve malzemesiyle, taarruzumuzdan evvel Afyon'da verdikleri balo davetlileriyle Çal köyü mıntıkasına toplanmıştı. Başkumandanın emir ve nezareti altında birinci ordu kıtaatı cenap ve garb-ı cenubiden imha çemberinin cenup kavsini kurarken Fevzi Paşa'nın verdiği talimatla da ikinci ordu ve daha garptan süvari kolordusu bu çemberin şimal kavsini ikmal etti.

O sabah ikinci orduya giderken takip ettiğimiz yol süvari kolordumuzun üç gündür akınlar yaptığı ve mütemadi kılıç darbeleri altında kalan düşmanın garba doğru firara savaşıırken aynı zamanda akurane bir surette yaktığı ve tahrip ettiği sahadan geçiyordu. Ortalarından geçtiğimiz yüzlerce otomobil enkazı, düşman cesetleri vesair metrukât-ı hezimet, öz Türk yurdunda zelil ve vahşi düşmanın bıraktığı bu taze harabelerin verdiği teessürü tadile kifayet etmiyordu.

Başkumandan Meydan Muharebesi'ni icraya memur kıtaattan altıncı kolordu biri ihtiyatta olmak üzere üç fırka ile Çalderesi şimalinden, dördüncü kolordu şarktan garba doğru 12, 11, 5, 23 ve üçüncü fırkalarıyla Çalköy ile Ağaçköy arasından harekete geçmiş ve süvari kolordusu Seyrancık ve Belova mıntıklarından Kızıлтаş deresi vadisini tıkamıştı. Çok büyük fedakârlıklarla su'bu'l-mürür dağları aşarak ağır toplarımız dahi bu muharebe için yetiştirilmişti.

Vazife ve fedakârlık müsabakasından başka bir şey düşünmeyen kıtaatımız tam zamanında bu suretle tertibatını almış ve ağıni kurmuştu. Gecedен başlayan bu tertibattan haberdar olmayan düşman, 30 Ağustos sabahı Dumlupınar istikametine yollandığı zaman yirmi üçüncü ve üçüncü fırkalarımızın kucağına düşmüş ve geçemeyerek tekrar mezbahasına dönmüştü. Zevale doğru bu mıntıkada başlayan muharebe akşama kadar çok şiddetli bir şekilde devam etti. Her tarafa başvuran düşman bu ağdan kurtulmayacağını anlayınca karanlığa kadar son gayretini sarf etti. Mahir bir sevk ve idare ve azimkâr kuvvetlerin hareket ve dehşeti karşısında son nefesini verenlere mahsus ihtilaçlar gösterdi. Gecenin hulu-lünden sonra düşman kumandanları General Trikopolis ve Diyenis bütün malzemesini ve her şeyini buraya terk edip Erkân-ı Harbiyesi'ni ve bir kısım bakıyyetü's-süyûfunu ve sağ kalabilen davetli kadın alaylarını arkalarına takip buldukları bir fereden Murat dağlarına daldılar ve bir iki gün bu dağlarda bocaladıktan sonra her şeyin hitâm bulduğunu anlayarak ve küçük bir müfrezemize teslim olarak Uşak'a getirildiler.

31 Ağustos sabahı Yunan ordusu, Düvel-i muazzamanın kendisine tevdi ve teslim ettiği silah zaferi Adatepe mıntıkasında ve hemen kamilen birkaç Türk nöbetçisinin yed-i muhafazasına terk etmiş ve heves-i istilayı oraya gömmüş bulunuyordu. Bugün meçhul askerin abide-i şehametiyle süslenen o saha o gün zafer sergisi olmuş ve tarihimize Sırp Sındığından sonra bir de Rum Sındığı yazılmıştı.

Eser-i dehasıyla bugüne kadar devam edegelen siyaset âlemini iflas ettiren, büyük Başkumandan'a layık olan büyük ordu siperlerinde derin hülyalara dalmış olan düşman ordusunu, 26 Ağustos sabahı acı bir rüyadan uyandırdıktan sonra, coşkun deniz dalgaları gibi kâh önüne katarak, kâh arasına alarak şehit düşen arkadaşlarının arasından bila-fütur sıcıyor ve geçen ızdırıp senelerinin

biriktirdiği intikamla etrafına ateş püskürerek ilerliyordu. Tabii bu kahraman ordunun karşısında değil Yunanlılara her düşmana bu elim akıbet mukadderdi.

O gün, nazarlarında bütün milletin iradesini irae eden asil şahsiyetinde tekmil milletin heybetini temsil eden Gazi Mustafa Kemal, on birinci fırkanın içinde ve ileri hatlarda ateş altında muharebeyi bizzat sevk ve idare etmişti. Onun kudsiyet verdiği tepeden temaşa ettiği o levha-i zafer, milleti namına ruhunda biriken kini teskin edemiyor ve intikamını fırlayıp yalnız kendi dışlarıyla düşmanı ezerek almak istiyordu. Meydan-ı Muharebeden yatsıya doğru Dumlupınar köyüne gidildi ve 1 Eylül'e kadar orada kalındı.

5- Başkumandan'ın 1 Eylül'de Dumlupınar'dan orduya ve millete yazdığı beyannâmeler:

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ORDULARI,

AfyonKarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve mağrur ordunun anasır-ı asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ederek büyük ve necip milletimizin fedakârlıklarına layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibi olan büyük Türk milleti istikbalinden emin olmağa haklıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdiratına delâlet etmek vazifemi mütevaliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. Başkumandanlığa, teklifatta bulunulmasını cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımla Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuva-yı aklıyesini menabi-i celâdet ve hamiyetini müsabaka ile ibzale devam eylemesini rica ederim. İlk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!

BÜYÜK VE ASİL TÜRK MİLLETİ,

Garp cephesinde 26 Ağustos 38 (1922)'den beri başlayan harekât-ı taarruziyemiz Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün, beş gece devam etti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının şecaat, şiddet ve sürati tevfi-kat-ı Sübhaniyeye vesile-i tecelli oldu. Zalim ve mağrur düşman or-dusunun anasır-ı asliyesi akıllara dehşet verecek katiyetle imha edildi. Teşkilat ve teçhizatı gibi ananat ve muzafferiyatı ve ismi münhasıran milletimin şuurundan, ezeli ve ebedi imanından vücut bulan ordula-rımızı fedakarlıklara layık olarak size takdim ediyorum.

En büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır. Bunu muharebe meydanında yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum.

Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkureyi üç buçuk sene ev-vel rüfeka-yı mesaim ile ifade etmekten başlayarak tahammülsüz müşkülât içinde devam eden her işin neticesi millet için hayır ve selâmet olduğu sabittir.

Milletimizin istikbali emindir ve nusret-i mevudeyi ordularımızın istihsal etmesi muhakkaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

O gece ve ertesi günü Dumlupınar pek mehîb bir Başkumandan karargâhı idi. Bir tarafta mağrurane yatan aziz mecruhlarımız, diğer taraftan üsera grupları, faziletli bir düşman gibi değil yaptıklarından utanan hunhar çete reisleri gibi duran titrek kumandan ve zabitan kabileleri ve Afyon taarruzundan evvel tertip ettikleri baloya davet edilen kadın alaylarıyla dolmuştu.

Bugüne kadar cereyan eden muharebat tebliğ-i resmilerimizde ehemmiyetsiz hadisat halinde gösteriliyordu. Bundan mak-sat; itilâf devletlerinin tehlikeyi ilk andan görerek tedbir almalarına meydan vermemekti. Esasen Yunan Başkumandanlığı da bu felâketlere rağmen kendi tebliğ-i resmilerinde hadiseyi mahiyet-i asliyesinden daha basit göstererek hem milleti ve hem hamilerini aldatmakta devam ediyordu.

Bu muharebeye, bizzat Başkumandan tarafından idare edildiğinden “Ordularımız için bir hatıra-i tarihiye olmak, Başkumandanımıza merbutiyet ve la-yetezelzel itimadımıza yeni bir delil teşkil etmek üzere, Başkumandan Meydan Muharebesi, namı verilmesini arz ve teklif ederim.” diye İsmet Paşa’nın Garp Cephesi orduları namına vaki olan teklifi üzerine Başkumandan Meydan Muharebesi namı verilmiştir.

Muhterem hanımlar, efendiler!

Milletlerin hayat ve hatıralarında kendilerini istikbal yollarında yürütmek için kuvvet ve iman menşei, cüret ve vahdet kaynağı olan mukaddes hadisat ve ensal-i atiyesine sürat ve istikamet verecek kıymetli vukuat vardır. 30 Ağustos da Türk için odur.

Matemli, acı, zulüm ve mihnet gecelerinden sonra erişilen bu şanlı ve parlak zafer sabahı, tarihin seyrini değiştiren, Türk’ün asırlardan beri devam eden tali-i makusunu gömen, bütün düşmanlığı yıkan, ona felah ve necat yolunu açan bir sabaktır.

Türk milleti bu sabaha, aziz yurdun her tarafı düşman ordu donanmasıyla sarıldığı, bugünkü hür ve mesut vatanın parçalanarak Pontus, Ermenistan, Kürdistan gibi yeni hükûmetlere vücut verilmek istendiği, bilumum yaşayış vesaiti elinden alındığı, asırlarca Allah gibi taptığı saltanat ve ittibanın çamurlara kadar alçalarak düşmanlarla beraber kendisine hıyanet ettiği, o inlerken, sultanların ve şehzadelerin itilâf zabitanının aguş-ı huzuzuna düştüğü felâket günlerinde erişiyordu.

Türk milleti bu sabaha, bütün Afrika’yı ferman-ı hükmüne eğen, Hint sahillerinden Viyana kapıları önündeki sahada asırlara vücut veren hatıralar taşıyan, Rusya’yı çiğneyerek Vistül’e varan, muazzam süvari akınlarıyla Hess içerilerine dehşet veren, mağrur kralları önünde eğerek, en zalim kuvvetleri yenerek ve bazen bir asrı tamamıyla kendine münhasır kılarak bir destan-ı azamet vücuda getiren, hulasa zafer iklilleriyle, cihan-şümül bir şöhret ve

kudretle hükümler olan varlığının Sevr idamnâmesiyle gömülme istendiği günün ferdasında eriyordu.

Biliyoruz ki, asırlardan beri milletin ve vatanın hayat ve kabiliyetini kendilerinin zevk ve sefahatleri ve entirikaları uğrunda heder eden saltanat idaresinin ömrünü kapayan dar görgülü ve çok haris bir hükümet zümresinin verdiği kararla Harb-i Umumîye süreklenen millet, aşikâr bir su-i idare ile pek acı seneler geçirdikten ve hülyalar arkasında sürüklendikten sonra mağlubiyet şaibesiyile baş başa ve bir âlem-i hıyanet ve vahşetle karşı karşıya bırakılmıştı. Aynı zamanda hiçbir sun'u olmadığı hâlde kendisini ve aziz vatanı düşmanların tasavvuratına terk ederek savuşanların hesab-ı seyyiatını temizlemeye mahkûm tutulmuş ve bir seyl-i istila ve imhaya maruz kılınmıştı.

Cihan tarihinin her safhasında mühim bir yer işgal eden bu mert ve kahraman millete mukadder olan akıbet, bu bakıyye-i siyah mı idi? Fakat çok geçmedi; dışından, içinden ve başından hıyanete uğrayan asil Türk bu tehlikeler karşısına merdane dikildi ve gür bir sesle dört sene sonra 26 Ağustos sabahı ilk ve son sözünü Kocatepe'den haykırdı ve 30 Ağustos günü Anadolu'nun göbeğinde bir "kan" yaparak hürriyet ve istiklâl tacını giydi.

Tarih-i Milad-ı İsa'dan 216 sene evvel Anibal'in ordusu İtalya'da Apoli ovasında Ofidos nehrinin sol tarafında ve menbaı yakınında kâin Kan şehri civarında 50.000 kişilik kuvvetle hazırlanmıştı. Karşısında Erenitos Baron'un emrindeki 79.000 kişilik Roma ordusu vardı. Anibal tam bir ihata içine aldığı Roma ordusunu şiddetli bir hücumla sıkıştırdı. İmdatsız ve ölümü bekler bir hale gelen Roma ordusunu bu daracık yerde husule gelen mezbahada mahvetti. Ve bu hadise tarihe "kan" diye geçti. O günden beri sanatın esas tuttuğu ve bütün büyük kumandanların gaye edinmelerine rağmen ekseriya hayalden ileri geçiremedikleri bu muazzam eser-i sanatı asırlar sonra Türk ordusu ve onun kâdir

azimkar Başkumandanı Dumlupınar’da daha parlak bir şekilde hakikate inkılâp etti.

Anadolu kanı büyük orduların sevk ve idaresini ve bu orduların muharebat-ı katiyyeye doğru nasıl tevcih olunacağını ve bu muharebe-i katiyyenin hasmının büsbütün imhası ile nasıl netice bulacağını öğreten hakikatleri ve sanat inceliklerini ihtiva eden bir eserdir. Binaenaleyh bugün her sabah lakaydane takvimden koparıp attığımız bir gün değil, milletin ruhunda yaşayacak olan ve hatırasının kadr ü kıymeti önünde eğilmek lâzım gelen büyük gündür.

Muharebeden sonra Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi’nde irat buyurdukları nutuklarında *“Mesele halledildiği zaman gece de hulul etmiş bulunuyordu ve sanki zulmet-i leyl pek feci olan bu manzarayı enzar-ı cihandan saklamak için şitab ediyordu. Hakikaten arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi günü gezdiğim zaman teessürden men-i nefis edemedim. Bir asker için, herhangi bir asker için bu vaziyet mucib-i teessürdür. Fakat Allah’ın Yunanlılara bunu mukadder etmiş olmasına göre burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar herhâlde canilerdi, katillerdi.”* beyanatında bulunmuşlardır. Yine o güne ait tarihî nutuklarında bu hareketin uyandırdığı dehşeti şu suretle ifade buyurmuşlardır: *“Bahusus askerlerimizin Yunan ordusunun kalb ve vicdanına verdiği dehşet haiz-i ehemmiyettir. Yunan ordusunun vicdanında, fıkırinde hasil olan bu havf ve haşyet bütün Yunan milletine intikal etmişti. O kadar ki adalarda bulunan Yunanlılar Türk ordusu geliyor diye firara teşebbüs ediyorlardı. Bunlar arada deniz olduğunu unutuyorlardı. Firar edemediğinden firar edemeyeceğini anladığından tecennün edenler vardı. Binaenaleyh bu meydan muharebesi hakikaten düşmanlarımız için çok kahhar ve mucib-i havf ve haşyettir”*.

Efendiler; Başkumandan Meydan Muharebesini bitirirken millete en kavi itimad-ı nefis timsali olan bu muharebenin delâlet, mana ve şümülünü şu suretle hülâsa etmek isterim.

Başkumandan Meydan Muhaberesi bize matuf haris emel ve hıyanetleri birikmiş bir intikamla kırıp geçirerek bir defa daha tarihe çıkardığımız muazzam bir eserdir. Bu muharebe öldürülmek istenen Türk'ün eser-i hayatı, hamaset ve kahramanlığının saha-i tecellisi, bütün cihana iman ettirdiği yüksek vatanperverliğinin timsalidir. Başkumandan Meydan Muharebesi, istiklâl-i millimize hatime çekmek isteyen, sahipsiz zannettikleri vatan parçasında serseriyane dolaşarak sergüzeştler yaratmak isteyen Yunan ordusunun daha Sakarya'da verilen idam hükmünün icra edildiği siyaset meydanıdır. Millet, Mudanya ve Lozan müzakeratının mesut netayicini, Yunan ordusunun son nefesini verdiği o anda ve orada kazandı. Bugün mütecellidane bir azim ile itmam ve ikmaline çalıştığı inkılâbının esasını orada çizdi. İki sene evvel hain İstanbul hükûmeti tarafından imza edilen ve Türkiye'nin hükm-i idamı olan Sevr muahedenâmesi orada parçalandı. Saltanat ve hilafet hürufesi orada tekmelendi ve yerine temeli şüheda kanyla yoğurulan cumhuriyet idaresi kuruldu. Binaenaleyh 30 Ağustos bir intiha ile bir ibtidayı ifade eder. 30 Ağustos yalnız yıkan bir gün olsaydı bu kadar mühim olmazdı. O, hem yıkan ve hem yıkarken mazi ile hiç alakası olmayan esaslarla yapan bir gündür. 30 Ağustos onun için her milletin tes'id ettiği günlerinden ve Türk'ün her gününden büyük ve mümtaz bir gündür. Ona vuslat için tatbik ettiğimiz düsturlar, esaslar istikbalde hedeflerimize yürürken de mâ-bihi't-tatbik olacak kadar kavi ve sağlam ve şayan-ı ıktibastır.

Başkumandan Meydan Muharebesi devam ederken Kütahya-İnönü istikametine memur edilen kıtaatımız Kütahya ve Alayunt civarında cenuba iltihak etmek üzere Eskişehir mıntikasından hareket eden 15'inci düşman fırkasını kısım kısım yakalayarak mağlup etmiş ve kurtulabilenleri Gediz-Simav istikametinde ric'ata mecbur eylemişti. Kocaeli kıtaatı ise şimalden Bursa havalisindeki düşmanı tazyik ve tespite devam ediyordu. Birinci kolordumuz

karşısındaki 7, 1 ve 2'nci piyade ve bir süvari fırkasından mürekkep düşmanı şiddetli taarruzlarla zedeleyerek garba doğru sürükliyordu. Yunanlılar, bu kuvvetlerini General Franko kumandasında toplayarak iyi kötü bir mukavemet teminine çalıştılsa da artık her şey bitmişti. 31 Ağustos'ta, birinci kolordumuzun şedit savleti karşısında bu kuvvet de artık inhilâl etmiş ve perişan surette garba doğru sürülmeye başlanmıştı.

Yunan kumandanlarının bilahare neşrettikleri hatıratında 31 Ağustos'ta bu kuvvetler için deniliyor ki:

“Gerek esna-yı ric’atte, gerek esna-yı tevakkufta Kapaklar civarında toplanmış olan kuvvetlerin gösterdiği manzara rabıtasızlık, intizamsızlık ve inhilâl manzarası idi. Verilen emirler artık infaz edilmiyor ve zabıtlar tehditlerini ika pek az mütemayil görünüyorlardı.

General Franko vaziyetini izah için Yunan Başkumandanlığı'na yazdığı raporda; son günlerin sert mücadeleleri efradın kuvve-i maneviyesine o derece icra-yı tesir etti ki elyevm bu efrad hin-i ric’atlerinde gayr-i muntazam surette firar eden ve rütbelilere itaat etmeyen insanlardan mürekkep bir halitaya benziyor. Bu yüzden ordunun kuvve-i harbiyesi azîm mikyasta tenakus etmiştir. Vaziyetin bu haliyle düşmanla her türlü temas icrasından içtinap olunmalıdır. Aksi takdirde tamami-i inhilâl gayr-i kabil-i içtinaptır”.

İşte Türk ordusunun savleti karşısında Anadolu'da Yunan ordusu bu derece perişan hale gelmişti. Birinci kolordumuz 14, 15, 6 ve 57'inci fırkalarıyla bugün Uşak'ı zapt etmiş ve kıtaatı Uşak garbına sürmüştü.

Artık düşman kuva-yı asliyesi mahvedilmişti. Ancak düşmanın Trakya'dan ve Yunanistan'dan getireceği ve müteakiben Bandırma tarikiyle Bursa'dan nakledeceği kuvvetlerle Afyon melhamesi firarilerini de birleştirerek İzmir'i müdafaa için İzmir garbında tutunmak istemesi muhtemel görülmüştü. Vakıya Yunan ordusu ve kumanda makamı artık bu kudrette değildi. Mamafih

itilâf kumandanlarının da müdahalesiyle hasmın en muzır hareketini kabul etmek lâzımdı.

Bundan sonra ordularımıza düşen vazife; düşman enkazını her taraftan bilâ-fasıla takip etmek ve hiçbir yerde tutunmasına meydan bırakmamak ve denize dökerek memleketi tahlis etmektir.

Filhakika Garp Cephesi kıtaatı bu vazifeyi çok muvaffakiyetle ifa ve ikmal ettiler. Bundan sonra ordular suret-i umumiyede şu vazifeyi aldılar:

Kocaeli grubu; zayıf aksamıyla Bilecik-Yenişehir hattında kalacak, aksam-ı asliyesiyle Yalova mıntıkasında toplanarak İznik Gölü'yle Gemlik sahili arasından Bursa istikametine yürüyecek.

Üçüncü kolordu; Eskişehir cephesinde bıraktığı iki piyade alayı ile düşmanı cepheden tazyik edecek birinci fırka, müretteb süvari fırkası ve muhafız taburundan mürekkeb akşamıyla İnönü-Bursa istikametinde yürüyerek düşmanın şimal grubunu mağlup edecek.

İkinci ordu; Muratdağı şimalinden Gediz-Hamidiyehanı-Silindi-Adalar-Manisa istikamet-i umumiyesinde yürüyecek.

Birinci ordu; Uşak-Alaşehir-Salihli istikamet-i umumiyesinde yürüyecek.

Üçüncü süvari fırkası ve Menderes müfrezeleri Sarayköy'den şimal-i garbiye doğru keza İzmir istikamet-i umumiyesinde hareket edecek.

Süvari Kolordusu firar eden düşman enkazını daima önleyerek kılıçlamak, ric'at ve tevakkufuna mahal vermemek vazifesini almışlardı.

6- Esir generallerin Uşak'ta başkumandan huzuruna sevk:

Ordu, bu suretle hareketine devam etti. 1 Eylül'de Başkumandanlık ve Garp Cephesi karargahları Uşak'a girmişti.

2 Eylül'de Yunan ordusunun aksam-ı asliyesini bugüne kadar bi-sûd taşıdığı hamule-i hayaliyle, Türk'ün tali-i makusunu

Adatepe makteline gömen muzaffer ordularına Marmara ve Akdeniz'i işaret eden Başkumandan, yanan ve taze fecaatin ıstırabatıyla inleyen Uşak'ta karargâhını kurmuş ve esir ettiği düşman kumandanlarını huzurunda diz çöktürmüştü. Türk şehameti karşısında uğradıkları fecaati tasdik eyleyecek tedabir-i fenniye tevessül edecek yerde henüz esir olmayan zabıt ve neferlerine evvelce verdikleri talimat dairesinde ilerideki köy ve kasabaları yaktıran; halkını katliam ettiren bu kumandanlar zelil bir vaziyette kudret önüne eğilmek değil Murat dağlarında habıs mevcudiyetlerine hitâm vermek gerekti. O dakikada alevler içinde vasi bir harabe halini alan Uşak caddelerinde kızarak geçen ve civar köylerde yine Yunan ordusunun süngüledikleri ve bin türlü fecayie maruz bıraktıkları köylü kadınlarını hazin ve matemli iniltiriler içinde taşıyan kağnılarla karşılaşan bu vahşi ve hunhar adamları; adalet-i ilâhiye, bilâhare Yunanistan'da teşekkül eden divan-ı harplerinden evvel Uşak'ta Gazi Mustafa Kemal'in riyaset ettiği mahkeme-i kübraya sevk eylemişti.

Bizim kadar intikamını çabuk alan bir milleti tarih henüz kaydetmemiştir. Tabiatın, Yunanlıları bu kadar seri ve ağır tecziye etmesi cinayetlerinin dehşetini gösterir. O gün kolordularının esir Erkân-ı Harp reisleri Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Asım Paşa'nın huzuruna getirildi. Asım Paşa bunlara “Sizi *muasır bir ordunun Erkân-ı Harbiye reisleri diye mi yoksa adi bir çetenin hunhar birer ferdi diye mi karşılayayım, tereddüddeyim?*” dedi ve daha fazla meşgul olmaya lüzum görmeyerek hazırlanan evlerine sevk etti. Kolordu kumandanları Trikopis ve Diyenis de Başkumandanın huzuruna sevk edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa bunlara şu sual ile hitaba başladı: “Bundan birkaç ay evvel Başkumandanınız Hacı Anesti cepheyi teftişten avdetinde gazetecilere vaki beyanatında, ‘Mustafa Kemal mi? Fakat ben bu isimde bir kumandan tanımıyorum, cepheye hiçbir yerde rast gelemedim.’

demmişti. Şimdi bir haftadır meydan-ı muharebedeyim. Başkumandanınızı göremedim nerededir?” dedi ve muharebenin başlangıcında Yunan Hükûmeti'nin Hacı Anesti yerine Anadolu'daki orduların Başkumandanı tayin ettiği ve fakat ilk günden İzmir muhaberesinin kat edilerek emrin elimize geçmesi üzerine vaziyetten haberdar olmayan Trikopolis'e Başkumandanlığını tebliğ etti. Bu bedbaht General Başkumandanlık emrini esir olduktan sonra hasım ordusunun muzaffer ve kadir Başkumandanından tebellüğ ediyordu. Bundan sonra harita üzerinde suret-i hareketlerinin çok yanlış olduğu vesaire hakkında bazı beyanatta bulunduktan sonra istirahat etmelerine müsaade ettiler.

Esir generaller eğilerek Gazi Hazretlerinin huzurundan çıktılar.

Beş günlük meydan muharebesinde düşman gurur ve azametini pâk topraklarımızın harareti içinde eriten millî iman karşısında, bundan sonra artık siyah bir gölgeden başka bir şey kalmamıştı. Nefret ve intikamını teskin edemeyerek bir seyl-i huruşan gibi zalim bakıyyetü's-süyufu önüne katan büyük ordu Marmara ve Akdeniz'e yol almıştı.

Bu seri ve şedit savlet karşısında yekdiğerini kaybeden, müteferrik ve şaşkın kalan ve ne yapacağını bilemeyerek mukavemet etmek ister gibi görünen perakende ve bozgun düşman kıtaatı sıkıştıkça çare-i selameti Türk süngüsünün azametli himayesine ilticada arıyordu. Mamafih kavaid-i askeriye ve fezail-i insaniyeden tamamen tecerrüt eden bu kundakçı serseriler en ufak fırsatta tesadüf ettikleri Türk yuvalarını ateşe vermekte ve meydan-ı şehamette kullanamadıkları silahlarını esna-yı firarda masum halka tevcih ederek adi bir şerir gibi soymağı ve şehit etmeyi ihmal etmiyorlardı.

7- Bursa ve İzmir'in işgali ve Anadolu'dan düşmanın kâmilen tardı:

Şimalden hareket eden kollarımız 10 Eylül'de Bursa kenarına kadar vardı ve 11 Eylül'de Bursa'ya girdi. Ondan sonra Kocaeli kıtaatıyla müştereken hareket ederek Mudanya'da on birinci düşman fırkasıyla bir müstakil alayını kâmilen esir etti. 26 Ağustos'ta Eskişehir şarkındaki yerlerinden harekete geçen üçüncü kolordumuzun kıymetli kumandanı Şükrü Naili Paşa on gün sonra Marmara kıyısında bu düşman grubuna silahlarını kaldırtmıştı ve müteakiben Bandırma istikametinde ric'at eden düşman, takip edilerek 17 Eylül'de Kapıdağı şibh-i ceziresinden bunlar da denize döküldü. Ve 18 Eylül'den itibaren şimal mıntıkası kâmilen düşmandan tathir edilmiş oldu.

Aşağıdan ilerleyen kuvvetlerimiz 8 Eylül'de şu vaziyette idiler:

İkinci ordu; Adalar mıntikasından Akhisar-Soma-Balıkesir istikametinde yürüdü.

Birinci ordu; aksam-ı asliyesiyle Turgutlu'ya vasıl olmuş ve ileri kıtaatını Nif-Manisa hattına kadar sürmüştü. Süvari kolordumuz Manisa ve Menemen mıntıklarında idi. Gece Turgutlu'dan cephe kumandanı İsmet Paşa Hazretlerinin verdiği talimat dairesinde İzmir'in suret-i işgale dair tertibatıyla meşgul olundu. Ve süvari kolordusuna derhal İzmir'e yürüyerek katl, ihrak ve yağmaya mahal bırakılmadan şehrin zaptı emredildiği gibi ikinci kolordudan teşkil edilen atlı piyade müfrezeleriyle de şarktan İzmir'in işgali tertibatı alındı. Ve sekizinci fırkası İzmir'de asayiş ve intizamın teminine memur edildi. Birinci kolordu kumandanı İzzettin Paşa İzmir kumandanı ve vali-i askerisi tayin edildi.

8 Eylül'de ordu bu tertibatı alırken saat: 10.30 sonra da İzmir Limanı'nda bulunduğu tahmin edilen Fransız Edgar Kier Kuruva-zörü'nün telsizi vasıtasıyla İzmir General Konsoloslarından İzmir'in teslimi için müzakerat icrası hakkında mevki-i mülakat

talebine dair Türkçe ibare ve Fransız hurufatla yazılmış bir telgraf alındı.

Bu telgrafa Garp Cephesi telsiziyle Ahmetli'de görüşülmek üzere hareket edilmesi ve otomobillerinin beyaz bayrağı hamil olması cevabı verildi. Esasen 8 Eylül'de İzmir'in işgali kuvve-i kari-beye gelmiş ve 9 Eylül'de ordu meseleyi bilfiil ikmal eylemiş bulunuyordu.

Kıtaatla beraber ilerleyen Başkumandanlık ve Garp Cephesi karargâhı 7 Eylül'de Salihli'de ve 9 Eylül'de Nif'te idi. 9 Eylül sabahı süvari kolordumuz birinci ve ikinci fırkalarıyla şimalden ve şimal-i şarkiden İzmir'e girerek hükûmet konağında Yunan bayrağını indirip Türk sancağını dalgalandırırken, İzmir'i saran dağlardan seller gibi akan atlı piyadelerimiz de Kadifekale'ye zafer bayrağını dikiyordu.

İşte bugün, Yunan ordusu Anadolu'nun harimine ayak bastığı aynı noktadan denize dökülmüş ve boğulmuş ve milletin, İzmir'in kahbe bir baskınla düşman eline düştüğü gün akıttığı and yaşı dirmiştir.

10 Eylül sabahı Başkumandan, İsmet ve Fevzi paşalar Nif'ten hareketle zevale doğru halkın sevinçli gözyaşları arasında İzmir'e girdiler ve hükûmet konağına indiler.

Karşısında mert ve cesur bir düşman bulamayan ve dünyayı hayrete daldıran süratle ilerleyerek Akdeniz'e dayanan şeci ordu ve Türk'ün büyük halaskârı Gazi Mustafa Kemal, o gün nazarlarını Atina'nın bulutlu semasına ve kızıl ufkuna dikti. Coşkun ruhuna ceryan vererek atlamak, deryaları yarıp geçmek ihtiyacıyla çırpındı. Yazık ki; bu azim ve heybet karşısında güzel sahillerimize çarpan ve süngülerimizin mehib akisleriyle dalgalanan Akdeniz yol vermemekten mütahassıl yeisle acı acı inledi. Fakat düşmanların Asya İmparatorluğu'nu vücuda getirmek hülyası da onun köpükleri içinde boğulup gitti.

Bundan sonra süvari kolordusu elli yedinci fırka da emrinde olduğu hâlde Urla şibh-i ceziresindeki düşman enkazını süpürdü. 15 Eylül'den itibaren burada da tek düşman neferi kalmadı. 10 Eylül'de Aydın mıntıkasından gelen ve vaziyetten bîhaber olan iki serseri düşman alayı da İzmir civarında kısa bir muharebeden sonra kâmilen esir edilmişti.

26 Ağustos, Türk kin ve intikamının taşan dehşeti, 30 Ağustos, Türk mahiyet ve benliğinin kısaca ifadesi idi.

9 Eylül'ün manası da şudur: Türk'ün hakkına tecavüz edenler için her vakit adem mukadderdir.

8- Muzaffer ordularımızın Boğaz'a teveccühü:

Artık Anadolu kurtulmuştu. Fakat muzdarip İstanbul ve Trakya kalmıştı; ordu derhâl bu hedeflere tevcih edildi. O sırada düvel-i itilafiyeye Boğazların Anadolu cihetinde mukavemet için tertibat almaya başlamakla beraber işin bundan sonrasını sulhen halletmek için müzakerat-ı siyasiyeye ibtidar zımında müracaatlara başladılar. İzmir'e gelen Franklin Bouillon ile İzmir'deki İngiliz Amirali müteaddit temaslar yaptığı gibi bir taraftan da merkez-i hükûmete müracaatta bulunuyorlardı. Puan Kare'nin riyaseti altında Paris'te aktedilen konferansta Boğazlar, İstanbul ve Trakya'nın muslihane bir şekilde bize iadesi için evvel emirde yapılacak askerî bir konferans ve bunu müteakip sulh konferansı için verdikleri kararı İstanbul mümessilliği vasıtasıyla Ankara'ya bildirdiler. Bunun üzerine 30 Eylül'de Hariciye Vekâletimiz tarafından bazı kuyut ve şurut ile cevab-ı muvafakat verildi ve Mudanya müzakeratına başlandı.

9- Mudanya müzakeresi ve İstanbul'un son fethi:

Mudanya'da Türkiye'yi İsmet Paşa Hazretleri ve düvel-i müteelifeyi işgal orduları kumandanları General Harington, Şarpi ve Mombelli temsil ediyorlardı.

Yunanlılar da Miralay Palastires ve Sarı Yani'yi murahhas olarak göndermişlerse de bunlar limandaki nakliye gemisinden dışarı çıkarılmamış ve müzakerata iştirakten mahrum edilmişti. İçtimalar günde iki defa vaki oluyordu.

Senelerden beri gayri kabil-i tahammül musibetle inlemiş olan Mudanyalıların o zaman ibraz ettikleri misafirperverlik ve kemal-i sükunetle izhar eyledikleri yüksek vatanperverlik bilhassa kaydedilecek kadar yüksek olmuştu.

Efendiler,

Bir gün evveline kadar İstanbul'da bayraklarımızı görmekle muazzeb olan bu müstevliler, iskeleden konferans binasına kadar caddeyi kapayan Türk sancaklarının gölgeleri ve temasları arasında samit bir hayal gibi gidiyorlardı.

Bendeniz; şahsen zaaf ile kuvvetin bariz farklarını burada pek canlı olarak bir daha görmüş ve hissetmiştim. İşgal esnasında İstanbul'da en büyük kumandanlarımızı bile bir itilaf mülazımına eda-yı ihtirama mecbur tutan General Harington'un şimdi arz edeceğim hareketi bu maruzatımı ispata kâfidir:

İlk gün birinci müzakerenin tatil saatinde sahilde üç arkadaş geziniyorduk, karşıdan da Harington'un Erkân-ı Harbiye Reisi geliyordu. Dünün bu mağrur generalini selâmlayıp, selâmlamamak hususunda kısa bir münakaşa geçirdik. O sırada bize yaklaşan General hürmet ve tazimle elini kaldırarak bizi de mukabeleye mecbur etti.

İtilâf Devletleri burada da taallüle başladı ve muntazam donanmalarından vesaireden bahsederek bizi tehvide kalktılar. Halbuki biz bu işe çarık ve kağrı ile başladığımız zaman, Avrupalıların donanmasını, ordusunu her şeyini biliyorduk. Şimdi artık Mudanya limanına gelen dört tekne bizi korkutamazdı. Gerek Mudanya'da ve gerekse Lozan'da Garp ordularının muzaffer ve kadir kumandanı İsmet Paşa'yı üzenler ve pazarlık siyasetine sapanlar

düşünmüyorlardı ki o; galip bir milletin kendi kumandası altında yürüten, Akdeniz'e ve Boğazlara dayanarak bir an için tevakkuf eden, muazzam ordularına istinat ediyordu.

Mudanya müzakeratında ihtilâfi mucip olan mesele İsmet Paşa'nın imzadan nihayet bir ay sonra Trakya'nın kamilen teslim edilmiş olmasını ve daha bu gibi kati mevaddı teklif etmesiydi. İtilâf murahhasları ise siyasi meseleleri görüşmeye salahiyetleri bulunmadığını ve yalnız askerî hususatı görüşmeye mezun olduklarını beyan ediyorlardı. Nihayet müzakereyi kat ederek İstanbul'a gittiler. Bunun üzerine İsmet Paşa vaziyeti Başkumandan'a arz ettikten sonra hemen ordulara ileri hareket emrini verdi. İşteki ciddiyet katiyet ve tehlikeyi gören generaller ertesi günü tekrar Mudanya'ya geldiler. Nihayet mukavele imzalandı ve tatbikatına geçildi.

Malum-ı âlinizdir ki tam dört sene evvel, iktihâm ettiğimiz büyük ızdırapların, gösterdiğimiz yüksek fedakârlıkların son sabahı uyandıığımız zaman arzı inilti içinde bulmuştuk. Her zerreden acı ve yakıcı ölüm kokuları kucaklamıştı. Biraz sonra maksatlarının tahakkukuna kanaat getiren düşmanlar Mondros kararnâmesini uzatarak bizden mutavaat-ı mutlaka talep etmişler, İstanbul'u da işgal etmişlerdi. Hırs ve gaflet içinde yürüyen düşmanlarımız bu hareketleriyle sanki bize; "Türkler, Türkiye bundan sonra bizim için bir Hindistan olacaktır" ihtarını yapıyorlar ve cihan-şümul tarihimizi bu suretle siyah bir tül ile kapayabileceklerini zannediyorlardı. Halbuki yaşamak menbanının ölümde olduğunu bilen Türk, o zaman ey hodkâm insanlar bu vatan ve bu millet ölmez diye haykırdı ve hareketine şiddet verdi. Az zamanda her milletin bir gününe bile gıpta ettiği ve her günü büyük bir mana ifade eden Türk İstiklâl Mücâhedesini kurdu. En nihayet İstanbul'un istirdadına müsadif olan 6 Teşrinievvel işte o tarihin şanlı sayfalarından biridir. 6 Teşrinievvel Türk kâbesinde üç yükselen düşman zülüm ve

vahşetin sönüğü, süngüsünün karardığı, bayrağının alçaldığı, saraylardaki cinayet yuvalarının ebediyen imha edildiği gündür. Biz İstanbul'a doğum yatağımızdan İslam âleminde girdiğimiz zaman Benî-Muhammed'in burayı fethedenler hakkındaki işaretini dinlediğimiz gün teveccüh ettik ve takriben beş asırdan beri onun sahibiyiz.

Dört sene evvel zülüm ve vahşet âleminin bu üç mağrur enkazı; Dolmabahçe meydanında yaptıklarından, gaflet ve hatalarından utanan mücrimler gibi Türk azim ve kudretinin huzurunda toplandılar. Esmer benizleri, derin ve haşyetli bakışları üzerinde Sakarya, Afyon, Dumlupınar harikalarını ifa ederek bir tarih gibi duran Türk askerinin önünde bir mabette bulunur gibi, huşu ile eğildiler ve bayraklarını sancağımızın önünde eğdiler. Nihayet vatan hizmetini senelerce gizli gizli ifaya mecbur tuttıkları bu fedakâr İstanbul halkına arz-ı hürmetle veda ederek samit birer hayal halinde gemilerine çekildiler. Artık düşman donanmaları Çanakkale'den sonra bir defa daha, fakat bu defa siyasi bir hezimetle de İstanbul'dan dönüyordu. Orduları, Akdeniz'e dayandığımız gün başlayan manevi bir esareten kurtuluyordu. Fakat ne acı bir şeydir; bu felâket günlerinde onlara hizmet edenler, evlerini dükkanlarını alelacayip bayraklarla donatanlar, İstanbul caddeleri üzerinde hatır ve hayale gelmeyen ve her Türk'ün içini sızlatan şımarıklıklarla, hıyanet ve ihanet içinde hareket edenler yine Türk'ün ve Türkiye'nin sinesinde kalıyor, Türk bayrağının azametli gölgesine dönüyordu.

Memleketimizde refah ile ve bir vatandaş hakkını haiz olarak yaşattığımız bu bed-tıynet adamların o gün daha ilk saniyede izhar ettikleri nankörlük ve hıyanet unutulmayacaktır. Ve bunu, Türk gençliği zaman zaman hatırlayarak intibahını muhakkak tazeleyecektir.

İşte bu mukavele mucibince İstanbul bu suretle tahlis edildikten sonra boğazlara teveccüh edildi ve Trakya'da az zamanda aynı suretle irade ve idare-i milliyemize avdet etmiş oldu.

10- Bu muzafferiyetin temin eylediği neticeler:

- 1) İki yüz bin kişilik ve ez-her-cihet iyi hazırlanmış bir orduyu kahkâri bir hezimet ve kati bir mağlubiyete uğratan bu hareket tertip ve idaresindeki maharet ve icrasındaki şiddet ve fedakârlık itibariyle âlem-i askeride tetkike lâyük bir ders olmuş ve ordumuzun kıymet-i askeriyesini bi'netice milletimizin yüksekliğini cihana bir daha tanıtmıştır.
- 2) Vatanın en zengin aksamı olan Garbî Anadolu'nun, İstanbul ve Trakya'nın istirdadıyla mali ve iktisadi sahada büyük tahavvül husule gelmiştir.
- 3) Yunan ordusundan halka ve orduya yarar takriben üç milyon liralık otomobil ve malzemesi, top, tüfek, külliyetli cephane, bir hayli eşya, hayvan vesait-i nakliye vesair malzeme iğtinam olunmuştur.
- 4) İzmir'in istirdadını müteakip ordunun fazla miktarı terhis edildiğinden memlekete otuz-kırk bin kadarı koyun olmak üzere cem'an seksen bin re's kadar hayvanat, binlerce vesait-i nakliye yüz elli bin kadar efrat ve birçok ihtiyat zabiti iade edilerek hayat-ı ziraiye, iktisadiye ve içtimaiyemizin tersi-i inkişafına muvaffakiyet hasıl olmuş ve bu sayede yevmiye müthiş bir miktara balığ olan ordu masraflarının tenkisine imkân hasıl olmuştur.
- 5) Dahili ve harici düşmanlık yıkılmış ve bunları ister istemez istiklâlimize, hakk-ı millimize hürmete mecbur kılmıştır.
- 6) Sevr muahedenâmesini yırtırtmış ve yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun en kavi zamanlarında bile bir noktasını

tadile muvaffak olamadığı uhud-ı atika vesaireyi kaldırarak milletlerin hukuk-ı mütesaviyesi esas dairesinde, Lozan muahedenâmesini yazdırmıştır.

- 7) Nimete mukabil her fırsatta izhar-ı küfr ve melanet edenler içinde azim bir ekseriyeti teşkil eden ve Türk tabiiyeti perdesi arkasında en koyu Yunanlı rolü oynayan Rumlardan olsun memleketin tathirini temin etmiştir.
- 8) Hilafet ve saltanat hurafesi ebediyen yıkılarak en mütakâmil ve bize istikbal yolunu en iyi gösterecek, bir şekli-i idare olan cumhuriyet teessüs etmiş ve inkılâb-ı millîmizi derece-i kemale isal hususunda bilhassa saik ve amil olmuştur.

11- Anadolu'da Yunan mezalimi:

Bu fecayi o kadar geniş ve mütenevidir ki yalnız bunun için birkaç konferans hasretmek icap eder. Bendeniz burada bunlardan suret-i umumiye ve yalnız son harekât esnasında bizzat gördüklerimi arz etmekle iktifa edeceğim. Bunun dehşetini anlamak isteyenler o zaman Garp Cephesi Kumandanlığı'nın bir heyet tarafından tespit ve neşrettirdiği bir, iki, üç numaralı mezalim kitaplarını okumalıdır.

Yunanlılar, İzmir'e ayak bastıkları dakikadan itibaren önlere alemdarları yerli Rumlar ve Ermeniler olduğu hâlde her türlü esbab-ı tedafüye ve tahaffuziyeden mahrum olan masum halkı âlem kurulalıdan beri teessüs eden mevzuat-ı beşeriye ve diniyeyi çiğneyerek gayr-i kabil-i tasavvur her türlü zülüm ve tazyiki tatbik ile bu uğurda imhakar bir siyaset takip ettiler. Bu suretle Trakya ve Garbî Anadolu'da vicdanları sızlatacak bir kıyamet kopardılar. Bu tahribata teşkil ettikleri ve zabitleri tarafından sevk ve idare olunan intikam müfrezeleri vasıtasıyla sistem tahtında devam ettiler. Kara bir bela gibi Sakarya'ya kadar Anadolu'nun harimine giren Yunan ordusu, I. ve II. İnönü hezimetlerinden sonra

İnönü ile Bursa arasındaki mıntıkayı, Kütahya-Eskişehir muharebesi esnasında bu menatıkı Sakarya'dan Eskişehir-Afyon hattına ric'at ederken buraları hemen kamilen denecek derecede yakmış ve eline geçirdiği halka her türlü şenaati yapmıştır. Ağustos 338 (1922) harekâtı esnasında ise Afyon'dan İzmir'e ve Eskişehir'den Mudanya ve Bandırma'ya kadar geçtikleri istikametlerdeki köy ve kasabaları evvela yağma ve sonra ihrak etmişlerdir. Bu meyanda Eskişehir, Karacabey, Bandırma, Karamürsel, Yalova, Uşak, Alaşehir, Takmak, Salihli, Ahmetli, Turgutlu, Kasaba, Manisa, Urla hemen kâmilen denecek şekilde yakılmış, Afyonkarahisar ve Bursa da ateşe verilmişse de kıtaatımız tarafından kurtarılmıştır. Bundan başka halkın elindeki tek tavuğuna varıncaya kadar bütün hayvanat ve vesaiti gasb ve imha edildiği gibi hasat nihayeti olmak dolayısıyla zavallı köylünün harmanı başına yığıldığı ve bir senelik mahsul-i mesaisini teşkil eden erzakı kamilen yakılmış ve sağ kalanlar iki eli koynunda bırakılmıştır. Bu kundakçı palikaryalar meydan-ı şahamette kullanamadıkları süngülerini esna-yı firarda zavallı halkımıza tevcih ederek para para diye âdi bir şerir gibi evvela soymuşlar ve sonra öldürmüşlerdir. Bazı güzel ve genç kadınları saffet-i milliyemizi bozmak maksadıyla ailesinin ağuşundan cebren kopararak hayat-ı fuhuşa atmışlar ve askerlerinin alet-i zevk ü hevesi yapmışlardır.

Başkumandan Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği 30 Ağustos 338 (1922) günü ikinci ordu karargâhından Dumlupınar'a gelirken Ekret Garp sırtlarında bir ihtiyar köylüye rast geldik. Kendisinden otomobil geçebilecek kestirme bir yol sorduk. Dünnün bu mağrur piri bugünün yeis ve ızdırabını gizleyerek bize yol gösterdi. Tam hareket edeceğimiz sırada çok şeyler görmüş olan keskin gözlerinden akan iri yaş taneleri yanık göğsünü ıslatmaya başladı. Fevzi Paşa Hazretleri otomobili durdurdu ve ne için ağladığını sordu. "Sevincimden..." dedi. Paşa, "Bu ağlayışta sevinçten

ziyade ızdırıp var; ne oldu?” deyince; ihtiyar “*Olmayan kaldı mı efendi?”* diye çocuk gibi hıçkırmaya başladı. Olmayan kaldı mı? Bu acı şikâyetin delâlet ve şümülünü takdir edersiniz.

Mudanya müzakeresinden sonra Bursa’dan Ankara’ya dönüyorduk. Gece Ahu dağının üstünde otomobilimiz bozuldu. Tamirle meşgul iken şehirden köyüne giden mehib bir ihtiyara rast geldik; bu adam sevincinden ağlıyor ve “Efendim bundan evvel gündüz bile senelerce evimden çıkamadım. Kendi yurdumda esir gibi yaşadım. Şimdi şu kara gecelerde tek başıma dağlarda dolaşıyorum. Yurdumun sahibi olduğumu şimdi anlıyorum.” diyor ve yapılan mezalimi anlatıyordu.

Uşak’ın işgal edildiği gün şehrin medhalinde şehit edilen bazı Türk kadınları vücutlarından toprağa çakılmış oldukları hâlde bulunmuştur.

Alaşehir’de kadınları ve erkekleri ayrı ayrı vagonlara doldurarak bombalarla şehit etmişlerdir. Nasılsa civar dağlara kaçıp kurtulabilen çocuk, kadın ve erkeklerin Alaşehir’in istirdadını müteakip bu dağlardan perişan bir surette avdetleri yürekleri parçalıyordu. Bunlar yanan yuvalarının alevleri başında ağlayarak, her aile efradı beyhude bir ümit ile kaybolanlarını arıyordu.

Yunanlılar kaçarken geçtikleri köylerdeki halktan pek çoklarını beraber almışlar ve yollarda bir kısmını şehit edip bırakmışlardı. Geçtiğimiz yollar şehitlerle dolu idi.

Eğer Yunanlılar bu gibi mezalim ve fecayi yerine muvaffakiyetimizi işkâl edecek askerî tahribata teşebbüs etselerdi, bu hareketleri icabat-ı harbiyeye tevessül mahiyetinde telakki olunabilirdi.

İşte size elemlele facialarla dolmuş yüzlerce, binlerce vekâyiden birkaç levha canlandırdım. Bunlar Avrupa’da, Avrupalılar nezdinde medeni geçinen bir milletin vahşet ve cinayetleri.

Efendiler, bu bahsi kaparken maziye irca-ı nazar ederek mühim bir noktaya temas etmek istiyorum: Cihan-şümül bir tarih

yaşatan Türk milleti asırlardan beri muhtelif milletlerle harp etmiş ve muazzam zaferler yaratmıştır. Tarih sayfaları yoklanırsa görülür ki ordumuzun istila seline kamilen maruz kalan ve boyun eğmeğe mecbur olan her millet daima Türk'ün faziletiyle karşılaşmıştır. Nitekim 1313 Türk-Yunan Harbinde Yunanistan'ın mühim bir kısmını istila ve düşman ordusunu perişan eden ordumuzun mağluplara karşı gösterdiği hüsn-i muamelede bu maruzatımı teyit eden vekayidendir. Halbuki; buna mukabil Yunanlıların öz yurdumuzda masum halka tatbik ettikleri bu şenaat neyin intikamı ve hangi sebebe matuftur? Tayin edemiyorum... İşte her iki milletin seciye ve fazilet farkları, arz ettiğim bu iki hadise ile bir daha tebarüz etmektedir.

Mamafih bu kadar alçalan Yunan ordusunu, kıyamete kadar unutamayacakları o müthiş sillenin altında ve Anadolu'nun hariminde mahvetmek suretiyle intikamımız tamamıyla alınmıştır.

Şu mühim nokta unutulmamalıdır ki bu gibi çirkin ve çılgın tecavüz hisleri muhitimizi sarmış bir canavar gibi daima en zayıf zamanımızı beklemektedir. Binaenaleyh gençliğin en akdem vazifesi, buna imkân bahşetmeyecek bir kudretle istikbale hazırlanmaktadır.

12- Üç mühim kıyas:

Dünya'yı hayrette bırakan ve ölümden ebedi bir hayat yaratan Türk istiklâl mücâhedesini, burada böylece biter.

Senin, yalnız azim ve imanına dayanak, bütün cihan-ı husumete karşı geldiğin gün vatanın manzara-i umumiyesi şu levhada gördüğün gibi idi. [Kroki 2]

Senin sinende bir yılan gibi asırlarca beslenen saltanat hurafesinin son mirası olan Vahdettin'in, kabul ettiği Sevr idamnâmesiyle vatanın alacağı manzara-i umumiye de bu levhadadır. [Kroki 3]

Yüksek azim ve iradenle, dört senelik mücadele neticesinde memleketin bünyesinde biriken bu lekeleri eritip misak-ı millî hudutlarıyla tahdit ettiğin ve cumhuriyet semasıyla süslediğin tertemiz vatan da bu levhadadır. [Kroki 4]

Acz ve meskenetle, vahdet, azim ve vatanperverliğin hatt-ı fasıllarını; birincinin öldürücü tesirlerini, ikincinin yaratıcı sihir ve ilhamlarını bu üç mühim kıyas ile kolayca anlarız. Çiğneyip ezdiğimiz o kirli mazi artık geride, çok uzaklardadır. Ne o bize yetişebilir ne biz ona dönebiliriz. Daima vahdet, tesanüt, azm-i itimat ve teyakkuz ile yürüdükçe ve yeni nesli bu esas dahilinde yetiştirdikçe hür ve tertemiz bu vatanda daima selamet ve saadet görürüz.

13- Netice:

Hanımlar, efendiler,

Müsaadenizle konferanslarımı kısa bir netice ile bitirmek istiyorum: Tarihin kaydedebildiği ilk andan itibaren vukuatı ve bugün fennin vasıl olabildiği mebdelerle münteha arasındaki hadisatı takip ve tetkik edersek görürüz ki mücadele hilkâtle başlar. Esasen tabiatın kendisi mücadeledir. İnsanlara gelince içtimai bir hayat sürüldükçe ve bilhassa milliyetlerine tesahüp eyledikçe cemiyetler ve milletler arasında rekabet ve tezaat-ı menfaat daima mevcut ve mahsüstür. Fertlerde olduğu gibi milletler arasında da her cemiyetin aynı mahiyet ve vaziyeti bulması mugayir-i tabiattır. Binaenaleyh kavinin, zayıfın hukukuna doğru yürümesini zaruri kılan mütemadi bir seyyaliyet mevcuttur. Mademki beşerin bu teşkilat içinde yaşamaları tabii ve mecburidir. O hâlde tab'an kin ve garez, hırs ve menfaat ile daha doğrusu her ferde göre ayrı ayrı yaratılmış olan arzu ve temayülât ile halk edilmiş şahsiyetlerin muhassalası bulunan milletler arasında meşru ve gayrimeşru husul-ı maksat için zaman zaman sükûn-ı âlemi bozan tesadümlerin vukua geleceğini kabul elzemdir. O hâlde bu emr-i tabii içinde idame-i mevcudiyet ve izale-i mazarrata muvaffakiyet için daima hazır

bulunmak zarureti vardır. Binaenaleyh harp, milletler için çok kere gayr-i kabil-i içtinap bir şey olur. Kendilerini manen ve maddeten o ana hazırlamamış olanlar, bugünkü şekil ve manadaki hukuk ve istiklâlden vazgeçmiş olanlardır. Maddi ve manevi teslihatını ikmal ve ihzar eden milletler ancak vaziyetlerini tanzim ve istikballerini temin edebilirler.

Bir mülkün ihyasına, bir milletin terakki ve temenniyatına maarifi, adaleti, sanayii, ziraati, ticareti vesairesi ne kadar esas ise bu şubat-ı içtimaiyenin muttariden icra-yı fiil eylemesine ve aheng-i tam ile mazhar-ı terakki ve küşayişine yegâne vasıta da kuva-yı harbiyesidir. Memleketin mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesini tekeffül eden bu kuvveti, her an ve zaman her hale karşı sayan-ı emn ü itimat bir hale getirmedikçe diğer yollarda rahatça yürümemize müsaade edilmeyeceğini artık katiyetle kabul etmeliyiz.

Malûmdur ki diğer milletlere nazaran bizim vaziyet-i hususiyemiz vardır.

Türkiye'ye ve Türklüğe hücum eden bu siyaset cereyanlarının menşe, mahiyet ve devamını birinci konferansta İstiklâl Harbi'ne takaddüm eden vaziyet-i siyasiye kısmında mümkün mertebe izah edebilmeye çalıştım. Mebdeini zuhur-ı İslam'dan alan, biz zayıf kaldıkça daima muhâcemesi karşısında bırakacak olan ve zaman zaman mahiyetini değiştirerek karşımıza çıkan bu siyaset “*Şark Meselesi*”dir.

Daha dün uğradığımız facia-i işgalin mahiyeti de bundan başka bir şey değildi. Bir fıkri durbinane ile düşünelim, arzın müntehalarına kadar muhitimizi sesleyelim. Daima taarruz ve tecavüz aks-i sadasından başka ne duyarız; tarihi tetkik edelim başka ne görürüz; yarına ait teşrihler yapalım. Başka ne netice çıkarırız. O hâlde bizim için bir dakikalık ihmal bile caiz değildir.

Dünün Lahey sulh mahkemeleri hangi hadise-i harbin önünü alabilmiştir. Bugünün cemiyet-i akvamının da ne kadar muvaffak olacağını buradan ve kurulduğundan bugüne kadar geçen hadisat ve tecrübelerden çıkarabiliriz.

Keşke beşeriyet bu imkâna mazhar olsa! Fakat bugünkü görünüşüyle bunlar birer maske ve zayıflar için uyuşturucu bir morfin-dir. Zaten tabiata karşı gelen tedbirler sahte ve menfi şeylerdir.

Siyasi muvazanelere, kavilerin merhamet ve atıfetine itimaden yaşamakla, kendi azim ve kuvvetine istinat etmenin farklarını biz artık iyice müşahede ve tecrübe ettik. Biri cehalet, zillet, tereddüt ve entrikalarıyla hulasa edilebilen saltanat idaresi, saray Türkiyesi idi diğeri “Türk İstiklâl Mücâhedesı devri ve bugünkü millî Türkiye’dir”.

Biraz da harice doğru bakalım; koca Çin, esir Hindistan ve diğerleri, neyi ifade eder ve ne hakikat haykırır görüyoruz.

Bilhassa yeni neslin bu mühim hadd-ı fasılı her lahza göz önünde tutması farizadır.

Aşıkârdır ki bir milletin mukaddesatı ancak kuvve-i harbiyesinin satvetine, harp kuvvetlerinin, harp vasıtalarının kıymet ve kabiliyeti derecesine bağlıdır. Bu kuvvetin unsur-ı aslisi olan maddi ve manevi esasların menbaı ise milletin vicdan ve mefkûresi, kabiliyet ve fedakârlığıdır.

İstikbal harplerinde muvaffakiyet, ancak aynı vesait-i fenniye ile mücehhez olmaya vabestedir. Bizim gibi terakkiyat ve teceddüdâtın maddeten başında bulunan milletlerin bugünden ne kadar çok çalışması lâzım geldiği aşıkârdır. Binaenaleyh, şeref ve refah ile hayat sürmeğe namzet olan ve yarının sahipleri olacak gençlik; atiyen hüsrana düşmemek ve diğer şubat-ı içtimaiyenin selamet ve emniyetle inkişafı için milletin hukuk ve istiklâlini ve memleketin esbab-ı müdafaasını temine kâfi kuvve-i harbiyenin

vücudunu candan takdir etmeli ve bugünden nefsinin ez-her-cihet o günün fedakârlıklarını iktihama kabiliyetli olarak ihzar eylemelidir.

Bugüne kadar gördüğümüz tecrübe ve felâketler, her birimizin gözümüzün önünden bir panorama halinde geçmeli ve her Türk'ün zihninde daima menkuş olmalı. Irkımızın muttasıf olduğu derin faziletlerin bizi bila-şüphe beklemekte olan büyük istikbale isal edeceğine itimat edilmelidir. Bu faziletlerin millî terbiye ile tenmiyesi şahsi evsaf ve temayülâtımızın bu suretle terbiye inzibatı altına alınarak metin ve içtimai bir uzviyet içinde tutulması lâzımdır. Bunlar olmadıkça memleket, zi-kudret ve muasır cemiyetler arasında hatt-ı hareketini tanzim etmiş bir kül teşkil edecek yerde yekdiğerine karışmamış cüzi fertlerden mürekkep bir küme halinde kalmış olur. Millette ve gençlikte vazifeye sadakat hissini canlandırmak, kendisine vatan aşkını ve ateşini sunmak, icabında bu uğurda feda-yı hayat etmek evsafını inkişaf ettirmek en büyük vazifedir. Bunlar ancak mütemadî ve sistem tah-tında bir terbiye programıyla kökleşebilir.

Vatana ve cumhuriyete karşı sadakatsiz, imansız, ihatası dar, sırf maddi düşünceli gençlik bir vatan için tehlikelidir. Bu tehlike o vatan düşmanlarına en büyük cüreti verir. Bizim asırlarca kendi kendine muhafaza edilmiş ve cumhuriyetin feyizleriyle tenmiyeye başlamış çok müstait ve gayet kuvvetli millî bir ruhumuz vardır. Bundan başka pek büyük bir meziyet taşıyan şayan-ı imtisal bir ordumuz vardır. Bu iki unsur her şey için kabil-i istinattır.

Teşkilât, hars ve terakkiyat sahalarında, vatanımız en güzel esasları camidir.

Gençlikte, canlandırıcı, ilham verici, asabiyyet ve hassasiyetini tahrik edecek büyük ve millî mefkureyi doğurmak ve bunları mütemadiyen beslemek terbiyecilerimizin mukaddes vazifeleridir. Kuvvetli milletler mefkûreli bir gençlikle kaimdir.

Maddiyatperestlik, riyakârlık, uysallık hulasa kölelik ve saltanat devirlerinin çamurları ve pislikleri inkılâp ve cumhuriyet devrinin verdiği hararet ve nur içinde perveriş-yab olan gençlikte imkân-ı tenemmüv bulamamalıdır.

Gençliğe verilecek büyük mefkure; derunî ateşi, vatanperverlik namusunu takviye etmeli ve temeli ruh-ı hakikat olan bir seciye yaratmalıdır. Koluna girdiği arkadaşıyla yüz adımlık yeri sekiz on zikzakla kat eden bir gencin terbiyesi muvazenesizdir.

Biz, Türk'ü asırlarca öldürmek isteyen zihniyet ve kuvvetleri ebediyen imha etmek, bizi bir daha hürriyet ve saadetten ayırmayacak olan hakikatler yaratmak için doğmuş bir nesil olduğumuzu daima bilmeliyiz.

İstiklâlini kurtaran milletimiz hakikatleri, ihtiyaçları görerek evvela derhal ve en cezri şekilde mazi ile alâkayı kesmek lâzım geldiğini, ölülerin dirileri idare ettiği zihniyetle yürüyen her şeyi bilârahm yok etmek icap ettiğini bildi ve kati prensipleriyle hemen inkılâbına başladı.

Türk inkılâbının çok kısa zamanda kat ettiği ilk merhale şudur:

Türk vatanında vustaî zihniyetleri ve tesisatı yıkmak, dinî hukuk ve ahkâm ile icra-yı umur ve idame-i hayatı heveskârlarına terk etmek, hilâfeti lağvederek asırlarca taşıdığımız bu lüzumsuz hamuleden vatani kurtarmak, din işlerini dünya işlerinden ayırıp hürriyet, vicdan ve hakimiyet-i milliyeyi tesis etmek oldu. Muasır devlet ve millet, muasır âile teşkilatıyla kaimdir. Bunun için aile hukuku ve teşkilatı değiştirildi. Son kanun-ı medeni ile nizam-ı aheng-i umumî muasır bir hale kondu. Cumhuriyet idaresi vatanın ekser aksamında ve bilhassa şarkta dinî ve ananevi nüfuz ile husul bulmuş derebey idareleriyle karşılaştı. Bunlar devlet idaresi ile halk kitlesi arasında her iki tarafı kemiren bir mikrop idi. Halbuki yeni devlet bünyesi üzerinde bu gibi muzır taazzuvların

yaşamısına imkân yoktu. Cumhuriyet idaresi bunları da yıkarak yerine millî, kanunî, ahlâkî taazzuflar kurmaya başladı. İnkılâbımız yalnız bunlarla da kalmadı. İnkılâbı mâdâmü'l-hayat kılacak iktisadî, ticarî, sınaî, ziraî yollarda da yürüyor. Bu meyanda en mühimi memleketin her tarafını birbirine emniyet, sûrat ve suhuletle bağlayacak olan yol siyasetidir. Yollar, en iyi müdafaa, vahdet, emniyet ve refah vasıtasıdır. Türk inkılâbı kendi kendine mütesamih bir programla, milliyet ve terbiye sistemi de çizmiştir. Şimdiye kadar bizi din, anane ve tarih ardına takmış sürükleyip duruyordu. Bugün artık din, anane -hayat için- hayat hamlelerimizin arasında erimiş gitmiştir. Tarih ise, biz onu değil o bizi takip ediyor.

Nazariyatın ve nazariyatçıların geçilemez dedikleri ummanı ve şahikaları biz azimkâr hamlelerle atıyoruz. Şimdiye kadar tazyiklerle, zulüm ve ihmallerle hapsedilmiş, atalete mahkûm bırakılmış olan cevherimiz, kudretimiz, millî enerjimiz cumhuriyetin verdiği küşayişle esaslarını kurmuş ve daima ileri diye haykırıyor ve ilerletiyor.

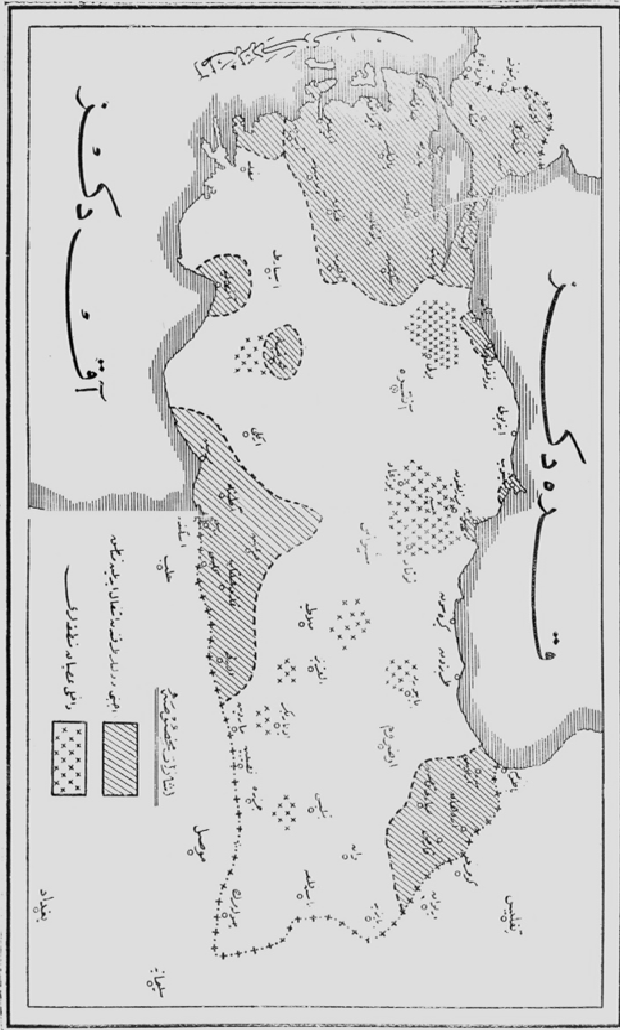
Görüyoruz ki yeni Türkiye'nin her tarafı, her şeyi değişmiş ve bütün terakki manialarını izale eden yeni esaslar kurulmuştur. Kökleşmesi için bu değişen her şeyi, mütemadiyen izah ve ilhama, ilmin, hakikatin nurlarıyla tenvir edilmeye muhtaçtır. Mazideki tecrübelerle, istikbalde de vatan ve milletin aynı hatalarla malul kalmaması için intibah ile yürümemiz lazımdır. Bundan sonra her birimize düşen mukaddes vazife bu büyük inkılâbımızın, aziz cumhuriyetimizin muhafazasını ve müdafasını itmam etmektir.

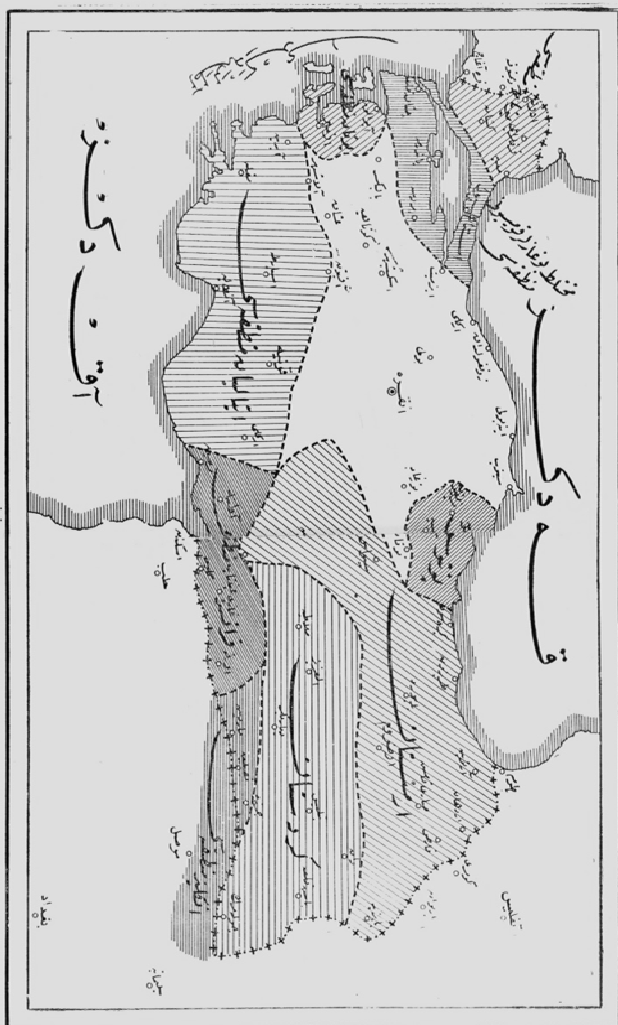
Ey yarının sahibi olan genç kızlar ve genç erkekler! Ben konferanslarımla daha ziyade size faydalı olmak istedim. Vahdet ve imanın, azim ve itimadın neler yarattığını birinci konferansından beri beraber konuştuk, beraber tetkik ve tahlil ettik. Birbirinize sarılarak ölünceye kadar aynı ruh ve mana ile yürüyorsunuz. Önünüze düşen genç fikirli yaşlıları ve büyük mürşitleri hürmetle takip

ediniz. Muhitinizi sarmak isteyen müfsit ve muğfil fısıltıları hakaretle itiniz. Size bağışlanan bu hür ve pak vatanda ay ve gün kadar parlak kalınız. Ülkemizin bir ufkundan bir ufkuna yıldırım gibi koşun. Türk vatanında yalnız Türklük mefkure ve harsını hâkim kılmınız. İstiklâl ve mefkuren en büyük aşkın olacak. Mazinin bin bir seyyiatından kurtarılmış ve her zerresi babalarınızın ve kardeşlerinizin kaniyla sulanmış bu vatanın ve cumhuriyetin size mukaddes bir vedia olduğunu her vakit düşünün. İşte ancak bu suretle vazifenizi yapmış ve yarının sahibi olmaya liyakat kesbetmiş olabilirsiniz.

Maruzatımı bitirirken bizi bu mesut günlere kavuşturan, bize cumhuriyet semasıyla süslenmiş hür ve müstakil bir vatan bahşeden, millet iradesi ilminin en büyük âlimi büyük halaskârımız Gazi Mustafa Kemal'e ve muhterem arkadaşlarına ebedi minnet ve "*Türk İstiklâl Mücâhedesini*" şehitlerine nihayetsiz hürmetler arz eder, cümlelerinizi şühedamızın huzur-ı maneviyetinde bir dakika kıyama davet eylerim.

Cevdet Kerim

سرساکنده های هند کوره نوین

سرساکنده های هند کوره نوین

نوروز - ۱۳۰۴

Bayındırlık Bakanı CEVDET KERİM İNCEDAYI

Memleketin en büyük muhterem şahsiyeti İsmail Paşa'nın vefatıyla memleketin büyük bir hüsnü ve şevkiyle sarsılmıştır. Memleketin her tarafında İsmail Paşa'nın vefatıyla memleketin büyük bir hüsnü ve şevkiyle sarsılmıştır.

YAZAR:

ORHAN ÖZKURUM

— Vakti saatlerinde çok güzelmiş, diye sitede yazmış. Kıbrıs'ta bulunanlar için yazmış.

— Vefatı sevdiğim ve beğendiğim bir insanıdır. Çatıştığı günden beri şahsiyetini sevdiğim insanların sayısı azdır. Her insanın bir hayatı vardır.

— İnce sitede yazmış. Kıbrıs'ta bulunanlar için yazmış.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

Doçent Fehri Ekinin İncedayı ile Cevdet Kerim İncedayı

ve her ayın yerine kendilerini yazmış olabilir. O kadar diyebiliriz ki, bu insanın hayatı boyunca sevdiği bir insanın hayatı vardı. Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

ayrık. Memleketin her tarafında İsmail Paşa'nın vefatıyla memleketin büyük bir hüsnü ve şevkiyle sarsılmıştır. Memleketin her tarafında İsmail Paşa'nın vefatıyla memleketin büyük bir hüsnü ve şevkiyle sarsılmıştır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

— Her insanın bir hayatı vardır. Her insanın bir hayatı vardır.

İsmail Paşa'nın vefatıyla memleketin büyük bir hüsnü ve şevkiyle sarsılmıştır.

Yedigün Mecmuası'nın 12 Ocak 1947 tarihli nüshasında neşredilen Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı ile yapılmış mülakat [H. Yıldız Arşivi]